

Zádor István többször kítettetett ceruzarajza

EMLÉKEIM

A RÉGI JÓ IDŐKBŐL

ÍRTA:

SZERÉMY ZOLTÁN

KIADJA A BUDAPESTI SZÍNÉSZEK SZÖVETSÉGE

Ai előkép: ZÁDOR ISTVÁN festőművész
ceruzarajza, — A rajzokat: HERMANN
ADÁM honvéd-százados, festőmű-
vész, szerző unokaöccse készí-
tette. — A klischóket a Jutko-
vics és Lichtblau cinkogra-
fiai műintézete (VI. ker.,
Király-u. 50.) szállította.

1 9 2 9.

Centrum Kiadóvállalat R.-T. Budapest,
Igazgató: Bornemisza Gábor.

ELŐSZÓ.

Írta: Dr. HEVESI SÁNDOR

Szerémy Zoltán, a Vígszínház hőskorának nagy művésze, aki negyvenesztendős színpadi pályafutása után most kiadja az emlékiratait, megkért, hogy könyvéhez én írjam az előszót. En természetesen örö-_t, mest vállalkoztam, mert a kérés rámnézve csak megtisztelő volt. De lelkemben az első pillanattól kezdve tiltakozott egy hang, — és meg kell mondanom, hogy miért.

Szerémy emlékirataihoz senki sem írhat olyan előszót, mint amilyen előljáró beszéd az ő negyvenesztendős színpadi múltja. Senkisé is írhat olyan előszót, mely jobban dicsérhetné, vagy jobban ajánlhatná őt, mint az ő saját negyvenesztendős színpadi munkája. Szerémy Zoltánnak — az ő művészi pályafutását tekintve, nemcsak joga volt megírni ezeket az emlékiratokat, hanem, ami még sokkal több, kötelessége volt — a magyar színpad és a magyar művészet iránt.

A színész alkotásáról mindenki tudja, hogy elmúlik magával a színésszel, hiszen ő maga a műremekét a saját testének anyagából faragja ki legmélyebb lelki erőinek segítségével. Nincs festmény, nincs szó, nincs gramofon, nics film amely az élő színész eleven erejét vissza tudná idézni, s ilyenformán, ha egy színész a tollat is jól forgatja, mint Szerémy Zoltán, boldogok lehetünk, hogy lényének egy részét — itt hagyja számunkra a papíron, amely jobban megőrzi, mint a színpad deszkái

Szerémy Zoltán, aki, mint színész — egy íróval hasonlítható össze, Mikszáth Kálmánnal, akinek elbájosító humorát képviselte ő a színpadon, írásaiban is annak a szeretetreméltó egyéniségnek bizonyul, amilyennek a színpadon láttuk. Színpadtörténeti értékén és érdekességén túl ezek az emlékiratok az ő egyéniségének meleg fényéből is sokat sugároznak vissza, s e lapokat olvasva, ezer meg ezer embernek eszébe fog jutni Szerémy Zoltán, a magyar művész, akit mindenki szeretett, akit csak szeretni lehetett, s akinek szinte halk, szerény és mégis oly jelentékeny színészi lénye kitörölhetetlenül vésődik bele a közönség emlékezetébe.

Annyi felejthetetlen alakítása után, most megajándékoz bennünket egy könyvvel, — amely felejthetetlen színházi élményeket idéz elénk. Azt hiszem, nem lesz színházat szerető ember, aki mohó kézzel ne nyúlna utána.

Hevesi Sándor

Az én legnehezebb szerepem . . .

...Az én hátamon is aláfelé sietnek már az Életerdő fainak árnylombjai, levélfoltjai. Én hát megyek!... Nem valami könnyű, bár messziről láthatatlan, motyó van a hátamon. Közel hetven év terhe. — Hála azonban a jóistennek, nincsen a batyumban sok csalódás, sem magammal' sem embertársaimmal szemben. (Ez tenné csak nagyon nehezzé a poggyászt, meg az utazást öregségemre, ezen az iradatlan Nagyerdőn...) De, megóvtam magam a keserűségek elviselhetetlen nagy terhétől azzal, hogy egyrészt: sajátmagamtól nem vártam soha túlsókat; másrészt: az embertársaimra nézve, mindig belenyugvással vettem tudomásul, hogy csak a pálmafák teremnek datolyát, és soha a vadkörte ágai narancsot!

E népi-egyszerű, úgynevezett életbölcesség mellett, amely sok kintől óvhatja meg, aki ezt velem együtt vallani eléggé flegmatikus, van a motyómban sok színes emlék is. Ha túlbecsülöm ezeket az emlékeimet és kissé megpihelve a közei-hetvenes életút mértföldkövénel, öregapósan rápipálva, elmesélgetek erről, meg arról (hiszen annyi érdekes, fura emberrel találkoztam az eddigi vándorúton főleg nem magam miatt teszem ezt. Tudom, hogy nem a harcból érkező Hirmondó személye a fontos. Nem a csorba a kardján! Nem a sebek a testén, vagy a hadimetáliák a ziháló, fáradt mellén! Hanem a *harc* maga, melynek sorsától mindönk vár valamit...

És keresztül jöttem egy gyönyörű Álomligeten! A közei-hetvenből pontosan *negyven* esztendőt kapáltam az Álomliget aranyszöllőtökéi körül, sokadmagammal, mint vincellérségéd... Most, a nóta szerint: »Kapáljon már más is...!« Kikértem a cselédkönyvem a Gazdám-tól, az Álomliget Urától, a *Színházi Közönségtől*... Vájjon milyen bizonyítványt ír a cselédkönyvembe ez a Nagyúr?! Küld-e, vagy csak elereszt? Vagy se nem küld, se nem ereszt el? Azt mondja-e a DÚCSÚ-köszöntésemtől (azt fts csak úgy félvállról dörmögve), maga is ezer súlyos gondtól gyötörve, hogy:

Isten hírével!... Mínd-a-vízíg szárazon!

Vagy tán egyebet mond?

Egyebet! Amiben hűséges szív dobog és mint akárcsak benem is — meghatódott könyes lélek lelkendezik, szólván imígyen:

— Ne menj öreg szógám!... Ha nem is állód már az életerős fiatalokkal egysorban, egy-ütemre az aranyszöllő-kapálást, úgymint régente: megtetted te a magadét negyven éven át... Én tudom! Látalak; láttam a munkádat és mint a te régi gazdád, tanúsítom is!— Sok izes fűrt mosolygott számos víg szüreten a te szorgos kezeid munkája után is az Uraságod elégedett szemébe... Sok vincellértanoncot, musttaposó vászoncelédet, puttonyos, szüreti népeket oktattál a nótás hegy alatt, negyven szüreten... Jut neked még itt kenyér! Talán valami zsírozóféle is, ameddig a nótás hegyeken felül, és túl a Polonius »menyét-felhőin« lakó Égi. Hatalmasságok akarata,

el nem dobatták veled is a kanalat. .. Addig csak maradj és mesélj öreg! Negyven év szüretjéről. Régi szép honi zengzetekről. Nagy ideje elcsitult, valamikor hangos itthoni módikról. Elfáradt »szüreti vendégekről«, akik nagyrészt mohotkás kövek alatt aulosszák már ki-fele magukból az életmámort, a lelkükből a duhajkedvet, cirpelő, bohém tücskök temető-szerenádja mellett...

Mesélj!

Hát 'szén, szó sincs róla! Mesét hallgatni, ha a mesemondó tud a dolgához, kedves élvezet! Fonóban, tollfosztáskor, kukoiicamor-zsolás-közben, aratóbandában a csillagos ég alatt, faintos lelki csemege a mese!... A hallgatóságban nincsen is sehol hiba. De hát a mesemondóban?!...

Ehol ni! Most verejtékezik ki rajtam a fogvacogtató lámpaláz!... Most! Amikor már belé is kellene kezdeni tán a csalimesébe, régi históriákba és amikor tele mán a fonó, kíváncsiakkal, okulásravágyó, kedves fiatalokkal, meg a búbost-támogató, múltakat-figyelő, szelid, öregekkel... Bizony-bizony, szinte-szinte egy hang se jön ki a torkomon! Egy hang pedig, még nem is a mese!... Ej, ni te ringe tte!... ,Hm! Pedig eddig úgy ismertem jómagamat, mint óvatos, circumspektus embert! Nincs ezen mit szégyelni! Sőt! Két bizonyítékot is tudok az óvatosságom mellett előadni. Márcsak azért is, ha netalántán valaki le akarna cáfolni... Az első bizonyíték az óvatosságom mellett az, hogy olyan pályát választottam magamnak, amelyiken — minden más élethivatással szemben — bevallottan és pénzért komédiázik a magam fajta... A második bizonyosság pedig az, hogy: sem mint színész, sein mint ember, sohase szerettem a handabandázást! Nem is volt nekem álmatlan éjszakám soha amiatt, hogy nem én játszottam [II. Richárdot, Falstaff Jankót, vagy a tragédiában Lucifert... Miattam ugyan, sem meg nem őszült, sem egy télórával hamarább nem dőlt a sírjába, se színházi rendező, se színigazgató!... A »competens« szerepeimért így hát vért, könnyet, verejtéket, tentát, nyomdafestéket, dühös szokat bizony nem ontottam. Görögtűzért, reflektorért se nyekergettem, szekíroztam senkit. Ahogy volt, úgy volt jól! Mégha nem is volt mindig az ínyem szerint... Nem volt ez hal vérű megalkuvás! Sem aféle »minden-mindegy«. A becsvágyam sem volt kevesebb, mint másnak. De talán óvatosságom (és egy kissé a kényelemszeretetem is, no!), meg az önkritikám volt valamelyest fejlettebb, érzékenyebb, mint. .. Nagyon megnéztem én a lovat, amire felültem! A kislejtsémmel sem mentem neki öreg tölgyeknek, sudár jegenyéknek... Így aztán, egészséges, vérbeli palócöszönnel megóvtam magam úgy, hogy: se ló le nem vetett, sem a kislejtsém belé nem törött valami, nekem meg-mászhatatlan, felhőket birizgáló jegenyébe ...

Bizúgy!

És ennyi jóra való, circumspectus óvatossággal haladván át eddig: az élet nagyobb felén, most esem belé könnyelműen a verembe!...

Tollat veszek a kezembe és írok! Elfelejttem, hogy nekem, aki a Madách Imre, Mikszáth Kálmán, meg a Lisznyay Kálmán megyei-jében, *Nógrádban* születtem,, szentebbnek illenék tisztelni az író tollat, semhogy becsületet ne tudjak vallani ezzel a veszedelmes kis acél-szerszámmal, amelyik több sebet ejtett már avatattlan kezekben, mint ezer Hanibál kardja... De van egy becsületes mentségem és egyben vigasztalásom is, a jó szándékomon kívül. Ezt a mentséget a pesti humor ismert »kiszólásába« takarom. Eszerint: »Csak az *sétál*, akinek legalább is száz pengő van a zsebében. Akinek pedig nincsen legalább ennyi valutája, bizony az *csak járkal*...«

Így vagyok én az »Írással«, kedves olvasóm! (Lám! Majdhogy rá nem hibáztam a mi nagyszerű Molnár Ferencünk túlonúl-ismert és. éppen ezért elismételhetetlen, híres zsúrszójátékára, az »irigálásra«...)

No, és mert a töredelmes beismerés mindig enyhítő körülmény,, az elmondottak után talán nincs mit tartanom attól a, máskülönbért rettegető gondolattól, ha dús emlékeim szántóföldjén nyilvánvalóan olyan termés lesz csak (már-mint az írásművészei tekintetében), amiből a hozzáértők netán azt állapítják meg, hogy például: Anatole France, jobban értett az Íráshoz, mint én la!... Hiszen álomban se jutott még eszembe, hogy én ezzel, vagy más eféle irkafirkámmal-megrohamozzam a Ludlábkirálynő írói babérait. Minek is mentegetem hát magam?!... Jókai mondta egyszer, a helyére-telepedett és emiatt mentegetőző kis firkásznak:

— Maradj csak veszteg öcsém és ülj nyugodtan!... Ahol te ülsz, úgyis az az utolsó hely...

Vállalhatom én is ezt az »utolsó hely« et a Jókai és a többi nagyok mesterségében.

...Vissza akarok hát csak egyszerűen tekinteni. Minden irodalmi, részemről jogosulatlan ambíció hajszolása nélkül visszanezni.. Visszatekinteni! Mert előrevizsgálgódni a tél havával a fejemen, bizonyára hiú dolog volna... Képeket akarok vetíteni szebb időkből, a repülőgép, a Zeppelin, a rádió, stb. korának emberei elé. Furcsábbnál-furcsább dolgokat akarok elmondani mindenkinek, akit érdekel, Nógrád-mgyéről, ahol gyermekkoromat éltem, Nagyszombatról, ahol diákoskodtam és a kitűnő konviktus pompás kis színházában, öreg kanonokok és fiatal diákpajtások előtt, először »színészkedtem«. A régi Pestről! A lóvasutas, lassan-siető Pestről; a tipikus kockásruhájú, kedves, öreg Podmaniczky Frigyes báró* nyájas Budapestjéről, ahol jogásznak indultam el és végülis a Színitanodában színésznek érkeztembe... Azután Kassáról, amiből egy szörnyű világrengés után Kosice lett; ahol először voltam szerződésben. Kincses-Kolozsvárról, ahol elcsaptak a színházról, mert egy »alakításom« túlságosan jól »sikerült«.

Végül arról a harminchárom esztendőről, amelyet a *Vígszínház* millenáris megnyitásától mindmáig, a forró deszkákon, a színpadon és a színpad körül töltöttem.

Ez a beszámoló az én csekély eleiem története.

Nem-egészen színésznek-való írói vállalkozás ezt leírni, de méginkább elolvasni bizonyára csupán azért érdemes, mert a régi, boldog Nagy-Magyarország társadalmi életének, a *középosztály lovagkorának* kultúrhistóriájának egy félszázados retrospektív visszaidézése van benne, mégpedig a színpadi függöny kukucskálóján át nézve... és itt-ott, egy kicsit visszafelé forgatva a filmet. Az az idő ez, amikor nem a nő vezette karon a férfit, mint ma; hanem a lovagba karolt belé a hölgy, aki ebben a korban nem is akart másnak látszaná, *csak nőnek* ...

Ebben a sors által elsötétített, letört helyzetben, talán jólesik majd a vetítövásznon, az »Életmoziban«, múltakat-jelenítő fényességben, magunkfeledten, boldogan átélni a régi letűnt jó időket...

* A legkedvesebb és legnépszerűbb magyar mánások egyike volt a nyolcvanas-kilencvenes években Budapesten. Az ő sakkáblaszzerűen kockás lebernyegesen bő öltözékei, szürke cilindere és óriás-fehér szegfű-boutonjai nélkül, hiányos volt a régi Hatvani-utca (Kossuth Lajos-utca) képe. Hosszabb ideig intendánsa volt az állami színháznak és nemcsak az volt egyik legnagyobb érdeme, hogy alig szólt bele az úri diilétánsoknak idegen színházi ügyek menetébe, hanem, Jigy mint valami öreg roccocco-korabeli ildomos »adulateur«, szeretetreméltóan tipegte körül Tháliát. —. Soha nem lehetett a kedves bárót »Ackermann;-celtli« (cukorka) nélkül látni! Ezekkel a pengő nagyságú, akkoriban divatos cukorkákkal kínálhatta a Nemzeti Színház tagjait. Este, mindenki, aki játszott, sajátkezűleg két-két Kugler-süteményt kapott a kedves és mindig ragyogóan tiszta megjelenésű bárótól. És két »Mili-gyertyát« az öltözővilágításra (még akkor is, amikor már »légszesz«-szel világítottak az állami színházakban). Ladászámra adták aztán el a gyertyákat a régi színészek . . . Ebből és a »keztyű-pénzből« tekintélyes jövedelmük volt. Mert a gyertyamártó annyiszor adhatta el a színháznak az öltöző gyertyákat, ahányszor azokat e boldog világ színészei vissza-eladogatták neki... Nem számított akkoriban az ilyesmi az állami budgetben. Lármát se ütöttek az eféle patriarchális »panamáért« a csöndesebbvérű újságírók . . .

Megyébéli jó palóczok.

II. A CSALÁDOM.

A famíliám mindkét ágon Nógrád-vármegyéből származik.

Valószínűnek tartom, hogy anyai nagyapám, daruvári Kacs Kovics Lajos apja, (dédapám) a 17. század végén jött Somogyból, a nógrádmegyei Mohorára. Ezt onnan sejttem, mivel a híres »somogyi bicska« meg a hírhedt »ros-seb«-kiszólás pátriájában, időtlen-idők óta voltak és vannak Kacs Kovicsok. Közülük Mihály-bátyám, mint miniszteri-tanácsos ment haza nyugalomba Béndek-re; Kacs Kovics Lajos pedig, aki Somogy-megye vicispánja volt, jelenleg, mint főrend vesz részt az ország közügyeinek felsőházi intézésében.

Nagyszüleim közül, csak az anyai-ágra emlékezhetem; mert édesapám, középgécezi Szerémy Gábor, aki ősnógrádi származás volt (Gé-

cen született), korán árvaságra jutott és Antal nevű nagybátyja házában nevelődött.* Így hát édesapám sem ismervén korán elhunyt nagyszüleimet, én mégkevésbé tudhatok róluk. De, ha éltek volna is az én gyermekkoromban fédesapám szülei, általános régi tapasztalat, hogy az újházás férfi, elhagyja a maga familiáját és az újasszony hozzátartozóihoz húz, annak a, családjába olvad bele. Különösen, ha az asszony öregei, a saját portájukon, a maguk birtokán élnek. Így volt ez nálunk is. És mi gyerekek, amikor eszmélkedni kezdtünk, Kacsokovics Lajos nagyapát és Nelli nagymamát (családi nevén nemes Sebestyén Petronella) láttuk a családfői helyeken. Ezt a helyet, életük végéig, édesapánk is tiszteletteljes szeretettel engedte át nagyszüleinknek.**

Az anyai-nagyapám, egyébiránt egy, a mai időkhöz hasonló, lelkekre nehezedő korszak (Világos után) érdekes, sőt bizonyára értékes embere volt. Ha talán ezt, mint gyerkőc, annakidején nem is tudtam, de később már, a családi szájhagyományból és többek között a Pallas Nagy-Lexikonból is tudomásul kellett vennem. Mert — kérkedés nélkül szólva — a »K«-kötet, hetvenhat sort szentel az öregúrnak, mint: gazdasági és pedagógiai Írónak, bányaművelési, kincstári biztosnak, 1848-iki, a debreceni detronizációban is részes országgyűlési-képviselőnek és a Világos után halálrakeresett bujdosónak, később akadémikusnak, bírónak, miniszteri-tanácsosnak, az OMGE

* Szerémy Antal bátyám, egybehangzó szájhagyományok szerint dúsgazdag ember volt és mint ilyen, a kisalkotmány idején, valami megyei kormány megbízott is volt. Az övé volt az első emeletes ház Balasísagyarmaton. Ezt a házat, Szerémy Antal híhű felesége az apácákra hagyta. Most is, tudtommal, a gyarmati apácák leányiskolája van benne.

** A Szerémyek származására vonatkozóan egyébként, Szerémy Gyula, kazári róm. kath. plébános rokonom, a következőket írja,; » ∴ egy közös törzsből, a »középgéczy Szerémyek«-ből származunk, kik 1—2, sőt 3 századdal ezelőtt, vagyonos és tekintélyes család voltak, Elszaporodván, több falunak lettek urai. Géczen kívül: Megyer, Lóc, Szakai, Ipolybok, stb. A géciek elszegényedtek, a többieknek már, csak egy-egy családi sírbolt és régi papok által (anyakönyvek, stb.) fenntartott szóbeli hagyomány őrzi emléküket. Te, a megyeri-ágnak vagy a leszármazottja. . . « stb. — Amit még ezenkívül tudunk a családjunk eredetéről, az egy kicsit historikus is, meg aféle mendemonda, aminő sok van a tősgyökeres magyar családok szájhagyományai között. Így sokszor hallottam — beszegetni, hogy Béla király Névtelen-jegyzője valamelyik Szerémy lett volna. — Ez azonban mivel sem bizonyítható és alighanem azzal a historiai faktummal lévésztődött össze, hogy a mohácsi-vész korabeli történetírója, II. Lajos király udvari papja Szerémy György volt. —Egyebekben pedig, már a XVI. században voltak Nógrádmege területén Szerémyek, akiknek Ipoly-Bojk volt a fészük és minden jel szerint jó kathólikusok voltak; szerették a bibliai neveket és ősapám között Joachim, Lázár, Barabás, Boldizsár és hasonló keresztényi neveket lehet találni az ipolybojki kriptákban.

A CSALÁDOM.

Nagyanyám.

Kacs Kovics Lajosné, született nemes Sebestyén Petronella.

Nagyapám.

Daruvári Kacsovics Lajos,
Pest volt főjegyzője, képviselő, az O. M. G. E. alapító titkára,
a M. Tudós AKadémia tagja stb., stb.

Örök emlékül küldöm
Lajos testvéreinek Pata-
komból: 1862-^{es} évi au-
gusztus hó 14^{én} völe ket-
venedik év napján ké-
szültt fényképet.
Kacs Kovács Agost.

Nagyapám bátyja,
a legidősebb Kacs Kovács.

Dr. Kacs Kovics
Gyula

Nógrád-
vármegye
nyug. főorvosa.

Kacs Kovics
Jenő,

Nyug.
kúriai bíró,
a Lipótrend
tulajdonosa.

Nagybátyáim.

Édesanyám,
Iren és Margit nővéreimmel.

Édesapám.

Középgépci Szerémy Gábor,
Nógrádmegye központi járásának ny. főszolgabírája,
a Ferencz József rend lovagkeresztjének tulajdonosa.

Gizella.

Dani.

Lajos.

Irén.

Testvéreim.

Dr. Hermann
Károlyné.

Szerény Margit,
nővérem.

Dr. Hermann Károly sógorom,
nyug. megyei árvászéki elnök és családja.

Szerémy Gyula,
r. k. plébános, Kazáron.

Dr. Szerémy Iván,
malomigazgató.

Rokonaim.

Szerényi Lajos

a fogadott fiam.

A boldog gyerekkor tájairól

első, alapító titkárának; a magyar kiseddóvó-intézetek Szentkirályi Móriccral karöltött megalapítójának, stb....

Szédületes tevékenység! Nemde?

Mintha csak helyettünk is előre el akarta volna végezni a nagyapánk mindazt a munkát, amire mi, méltatlan unokái és dédunokái, valamennyien alkalmatlanoknak születtünk. Igaz, hogy a jó öreg 85 évet élt! De agilitása, ezt a biblikus életkort munkaeredményeiben szinte a duplájára nyújtotta. Kényelemszeretetemben sokszor az jut az eszembe, hogy, oly sokat dolgozott a nagyapánk, hogy én vagyok kénytelen helyette kipihenni az élete fáradalmait...

A nagymama, szinte vakulásig olvasta a regényeket.

A nagyanyám ellenben, ő a romantikát oltotta belé a *Szerényekbe*. Az igaz, hogy egy kis hipochondriát is, ami — magamról nem is szólva — már az édesanyámon is eluralkodott, mert egy kis képzelt ilyeltvrákért, vérmérgezésért, szemhályogérr, stb. »nem mentünk a szomszédba.« De azért — lokopogom — minden hipochondriás, patikagazdagító elődöm, jóval a nyolczvanadik é'téve után szokott a sőji kriptába lefeküdni. Én se szeretnék ettől a, talán egyetlen jó, családi szokásunktól eltérni...

Különben visszatérve a nagymamához, bátran állíthatom, hogy szép asszony volt a nagymama és szinte a vakulásig olvasta, ette a regényeket. Egész lénye általában a szeretetben olvadt fel. És a családi birtokkal — amúgy patriarchálisan akadémikus-módra, mint aki

»Gyászffy« néven verseket is írt maga nagyapa törődött. A háztartást valameddig anyám vezette. Később egy rokonnének (Heffler Ferencnek, a premontreiek zalamegyei egyik uradalmi intézőjének, gyerekkori kedves játszópajtásomnak az édesanyja) vette kezébe a »gyeplőt.« Nagyanyánk pedig a »pulykapénzen« — ami a pulykák eladásából folyt be — regényt vásárolt, újságot járatott, egyszóval: ábrándozott a sőj-pusztai öreg kúrián. Neki nem volt »az ábrándozás az élet megrontója!« Sőt ellenkezőleg! Ez volt minden szórakozása, él-ménye. No meg egy kis, asszonyosan szenvedelmes kártyacsata, a pipafüstös, csehovi elbeszélésekre emlékeztető, alacsonypadmalyú pusztai ebédlőben. Whist (a mai bridge őse) és a népszerű preferánsz, segítettek a pulykapénznek gazdát cserélni. Mi pedig, akkor még pöt-töm gyerkőcök, a nagyok körül elhancúrozva, majd kifáradva, az öreg divánon, karosszékeken, vagy a kemencekuckóban elaludtunk. És hiába a legsűrűbb londoni ködöt megszegyenítő pipafüst! Hiába a mai gyárkéményekkel rivalizáló, füstokádó petróleumlámpa! Olyan szépeket álmodtunk mi, hancúrozásban kifáradt gyerekek, hogy ahoz-foghatót felnőttkorunkban soha többet!

Beteg, igazában, sohasem volt a nagyanyánk. Bár, ha az olvasni-való regénye éppen kifogyott, — mint, akinek keze-lába hiányzik. — idegeskedett az öregecske. Sőt, uramfia: pattogott és (leírjam-e ezt a szörnyűséget?) ká-rom-ko-dott!... Minduntalan hallhattuk az eldördült nagyanyai harag maximális kitörését:

— Bomoljon meg! ...

Ez volt az ő haragjának a netovábbja! Mi, családbéliek, persze a szeme közé nevtünk. A cselédség bizonyosan ugyanezt tette, csak-hogy a háta mögött. De ez a »szörnyű idegesség«, abban a nesztele-nül-járó időben, már elviselhetetlennek látszott. A család tehát el-küldte Nelli-nagymamát »gyógyulni« a magyar családok akkor kedvelt és divatos fürdőhelyére, Regedébe; így magyarosították meg itthon a stájer Radegund nevét).

Csak-hogy Nelli-nagymama nem érezte jól magát a golyvás stá-jerek között, a Schöckel lejtőjén. Valószínűleg nem javallottak ott neki az otthoni túlzott regényolvasást. Es Radegundban hiányozhattak a nagymamának a preferánsz izgalmi. Kapta hát magát, hazaszökött, mint aki egy egész életre megelégette az orvosokat, meg minden moliérei gyógykezelést... Nyolcvanhatéves koráig olvasgatta ezután tovább, minden orvosi asszisztencia nélkül, a korabeli leghíresebb regényeket; nyútte a preferánszkártyákat közöttünk, a legszeretőbb csalá-di körben; nem engedett egy talpalattnyi legelőt a birkáknak abból, ami a tehéneké volt; egy ujjal »megverte« a fejőleányt, ha valami hanyagságon kapta (az ilyen erélyeskedés után persze, ő fájlalta a kezét...), egyszóval: »bomoljon meg« aki mindezt, a mi jó nagy-anyánknál kedvesebben tudta volna csinálni.

Nelli-nagymamáról szólván, nem feledkezhetem meg a nagyanyánk Maki macskájáról sem! Anélkül őt el sem tudtuk volna képzelni. Mindig az ölében dorombolt. És — ha nem is bevallottan, de mi gyerekek is tudtuk, hogy — a Maki volt a legfontosabb a családi asztalnál. A nagymama minden csontot csak a macskájának rakott el. Szinte-szinte sajnált enni, hogy több hús maradjon a csontokon a Makinak ... Ha mi gyerkőcök, hízelegni akartunk a nagymamának, vagy egynéhány krajcárra fáj a fogunk a »pulykapénzből«, akkor mi is több húst hagytunk a csontokon. Ez a Makira nézve kellemes figyelem ránk, gyerekekre sem volt aztán eredménytelen. Kapunk néha egy »susztertallért« is, ami akkoriban, a régi ezüsforintos-nagyságú réznegykrajcárosnak felelt meg. A nagyanyánk eme macskaszeretetét pedig, nemcsak a szűkebb családnak, de a vendégeknek is respektálniuk kellett. Mert nem volt valami szívesenlátott vendég a Kacsko vies-kastélyban, aki a Maki elől nagyon »leette« a csontokat. Volt bizony olyan is, akire az eféle főbenjáró dolog miatt, tréfásan, Vagy ha éppen elfogta az idegesség, komolyan is rászólt a nagyanyánk ... És följegyzem ezt is, főleg azok számára, akik a földfeletinek látszó különösségeken szeretnek eltöprengeni: a Maki macska, amelyik soha el nem csavargott a háztól, két héttel a nagymama halála előtt, nyomtalanul és örökre eltűnt. Soha nem látta senki. Sem a kastély körül, sem a faluban. Sem elevenen, se holtan. De Maki eltűnésekor, Nelli-nagymama már nem tudott magáról...

Az imént pedig az asszonyi idegességről is szóltam.

Bizony voltak ideges asszonyok az ötvenes-hatvanas években, erre mifelénk is! De hát: hogysisne lettek volna! Hiszen a radegundi világhírű vizgyógyintézetet is ezeknek találták ki. Csakhogy más volt ám akkor a mi nagyanyánk idegessége, mint a mai egynémely »gnédigék« tűrhetetlen magukraúnt szeszélyeskedése, oknélküli-okvetetlenkedése... Az én nagyanyámnak is bőven volt rá oka, ha néha nem birt az idegeivel! Hogyne! Nagyapánkra ki volt mondva a szentencia 1849 után, a debreceni trónfosztó országgyűlés határozatában való részvétele miatt. Futnia, menekülnie kellett hazulról, de még Nógrádból is, ahol a nagyapánkat minden palóc suhanc ismerte...

Lajos-nagyapának bujdosnia kellett tehát, a jó Isten tudná, merre t Megírta ezt a kínos bujdosó életet Jókai önmagáról, minden akkor elbujdosott magyar úr sorsaként, elfelejtethetlenül... És Nelli-nagymama, nemcsak nagyapánk életéért volt kénytelen otthonában remegni. Három apró gyerekekkel vergődött otthon, támasz és védelem nélkül. — Gyula bátyám, aki mint később felserdült és szintén szép-kort ért ember, megyei nyugalmazott főorvosként halt meg Szécsénköváciban, a birtokán. Továbbá Jenő-bátyám, aki mint nyugal-

mazott kúriai bíró él Balassagyarmaton és a boldogult édesanyám, fogódzkodtak, mint apátlan félárvák a nagymama szoknyájába. És szegény Nelly-nagymama minden pillanatban várhatta, retteghette, hogy az osztrák kémek, kétkulacos magyarok, utálatos Bach-huszárok, mikor űzik ki a koldus-szegénységbe a birtokából, három gyerekkel, egy falat kenyér nélkül...

- Az 1849-iki obs. 6-
- Aradon kivégresi magyar
sábornokok nevéjegyzéke:
1. Szabó, a demin Károly Ernő.
 2. Dányamies János.
 3. Kincses Károly.
 4. Aulich Lajos.
 5. Nagy Sándor Pál.
 6. Dr. Leiningen Károly.
 7. Tótkönyvi Ernő.
 8. Kármay György.
 9. Török Ignác.
 10. Dessewffy Arisztid.
 11. Lázár Vilmos.
 12. Schwedler Pál.
 13. gr. Vécsey Károly.
- Hgyanarany Pál
Kivégresi polgári
állású katonák.
1. Gr. Batthyány Lajos
 2. Csányi László.
 3. B. József János.
 4. Csetényi
 5. D. Ferényi

Nagyapám sajátkezü följegyzéseiből
bujdosása-közben.

Nagyapa bujdosása soká tartott. Szegény nagymama rettegései hát csak nem akartak végetérni. Íme: az Élet, ez a véres tréfaosiv náló, beállt a nagymama regényírójának... Csakhogy nem fenyőgubacsból-főzött tintalébe mártotta, hollószárnyból-metszett kalamusát! Hanem egy szegény asszony szíve-vérébe ... »Bomoljon meg« az a sok, anyáinkat és nagyanyáinkat ösztítő, osztrák véreb! Sok könyet,

időelőtti ősz haját okoztak ezek a pribékek a mi családunkban is ... Nagymama, végre nem bírhatta tovább a rettegést, a hitvesi kint és az anyai gyötrelmet! Elindult szívet keresni a kösziklában. Kisírni a Haynau átkozott karmaiból, szegény bujdosó nagyapánkat. Valahogy sikerült is ez a lehetetlen csuda és Kacsokovics Lajos hazajöhetett a bujkálásból, a nádasokból, a jóemberek félreeső magtáradból, hazajöhetett a keservesen hosszú családtalanságból, őszítő rettegésből Nógrádba. A »kegyelem«, valóban kegyes volt, mert hazainternálta a birtokára, az övéi közé, Sőjbe. Persze, a rettegés, a kínlódás, még sokáig nem volt kisebb. De legalább egymásmelleit szenvedhettek szegény nagyszüleim! Legalább egyugyanazon szélzörrenéstől riadhattak fel kinos álmukból; osztrák csendőr jöttét ijedezve! Legalább együtt aggódhattak a kilátástalan jövőn, a gyerekek sorsán és — elvonultan a hollóseregnek — nemcsak a fellélekzett, soká megkínzott, szegény országért, de egy kicsit magukért is, együtt hálálkodhattak az igazságos Istennek, amikor Haynaut a serfőzőlegények Londonban, ahová itteni gyalázatosságát után elmerészkedett, alaposan megseprűzték... Derék serfőzőlegények! Talán ennek az eseménynek az emlékére kedvelte meg utóbb a mi borissza népünk az árpa levét!...

*

Az ilyen és hasonló, régi »idegességet«, valahogy úgy-e, mégiscsak meg lehet érteni!? Jobban, mint a mai, toillettekért ájuldozó, elkényeztetett egynémely hölgyikéjét...

De ettől eltekintve, a mi famíliánkban, már a nagyszüleink életében, bőven virított a romantika kék virága! Regényolvasás! A nagyapa halálos ítélete! Bujdosás! Internálás! Besúgóktól való örökös rettegés! Szájról-szájra-adott, színes (és talán utóbb még a kelleténél is jobban kiszínezett) családi legendák... *Lehettem-e más, ebben a romantikus környezetben, eféle regényes talajon, mint olyan ember, aki a képzelőerejével keresi a boldogulást?!* — Csak író, festő, vagy színész válhatott belőlem. A festészethez volt ugyan egy kis rajzbeli ügyességem, de igazi tudásom és kedvem, nemigen volt hozzá. Az írósághoz — mint a mellékelt ábra mutatja —, semmiféle tehetségem sem volt! És, ezenkívül is, hiányzott belőlem az egyhelyben megülő, kontemplatív, csöndes vérmérsékletem. A színészethez ellenben, egy kis kerülővel, mégiscsak odakerültem. Mielőtt azonban erről a sorsdöntő pályaválasztásról részletesen beszámolnék, előbb még egyéb dolgokat kell elmondanom ...

A szülővármegyémet, Nógrádot szeretném néhány jellegzetes és főleg markáns színfolttal a türelmes olvasó elé vetíteni. Nógrádonát nézve, a magam sűrű élethistóriája is élvezhetőbb, jelentőségtelesebb és megértőbb lesz. És, mivel Palócország szülőlténeke lenni,

nem-éppen utolsó dolog, fölhajítom hát a csörgősipkám, garabonciás színész-süvegemet a magasba, hogy öreg fejjel a múltak felé fordulván, boldogan a visszaemlékezéstől elrikkanthassam magam:

— Nógrád, kedves szülővármegyém, büszke vagyok rád.

III. AZ ÉN SZÜLŐ VÁRMEGYÉM.

»honfoglalás... hajnalánál nyara, az vármegye volt...
denha Nógrád!

Bizony, ez a megye már a honfoglalást megelőzően is »magyar« volt... Ezt a szelíd túlzást pedig úgy kell értelmezni, hogy a mai palócok elődei, faj rokonságban voltak a honszerzőkkel és Kadocsa vezérnek. Zoárd-vátéznek, egyszerre megnyitották Novigrád (Nógrád) köröskörül-erődített várának kapuit. Mennyi szép mesét hallottunk mi erről gyermekkorunkban otthon, mesélőkedvű vármegyei öreg hajdúktól, őszhajú vén cselédektől, fogatlan bácsiktól, akiknek pulyák-módjára az ölükbenülve, álmatagon itta a fülünk a múltakat... Így tudtuk meg, hogy a mi megyénkkel, bizony még maga Hunyadi János is bajban volt! Mert, ha tán seholye esett csorba a Hunyadi

törökverő kardján, Giskra, a történelemből jólismert nógrádi gögös oligarcha, kicsapott rá Losonc közelében, mint valami vérbő falusi komondor a palánk alól, a méltóságos erejű bakára és úgy elcsépelte a legendás magyar hadvezért, hogy aztán Mátyás királynak kellett megtorolnia később, a Hunyadi név fényén esett nógrádi napfoltcskát... Persze, sietve hangsúlyozom, hogy nem akarok én a Mocsáry Antal kenyerébe kóstolni, vagy pláne Pintér Sándorra rálicitálni és Nógrád vármegyéről monográfiát írni! De azt talán nekem is szabad hangsúlyoznom, hogy a régi megyénkben, úton-útfélen, hogy úgy mondjam, a levegőben lógtak a nemesszövésű, történelmi-becsű, »hangulat-színpadi függönyök«... Ha valahol, Nógrádban vetették le bizonyára utoljára — akár panyókáról, akár belülről, a mokány magyar lelkekről — az ősi magyar kacagányt! Ott fészkel talán a legháborítatlanabbul a Fabula-madár, amelyik mesét énekel éjszakának idején az unokáknak... Az én szülőmegyém adta a poétáknak (magának Jókainak) Fulkó lovagot, Zách Klárát, Csák Máthét, Giskrát, a kuruclegendák tömegét, a. Fejedelem hű szlovák-magyarjainak leghívebb jelt. Itt született, innen szállott ki a széles világba a legtöbb és leghíresebb magyar cigányprimás: Berkes Lajos, az aszódi Podmaniczkyak vidítója (ezért úgy is hívták, hogy Aszódi Lajos), Rácz Pali a Géc-környékbeli nógrádi urak kedvelt muzsikusa, aki utóbb Pesten szerzett nagy népszerűséget. Az Újvilág-utcában volt híres dzsentrifogadó és étterem, az »Aranyas« — most az Országos Kaszinó áll a helyén a Semmelweis-utcában — volt ennek a híres-nevezetes nógrádi nótafának a fészke. Itt hegedült azoknak a megyémbeli uraknak, akik ilyen-olyan ügyben felruccantak egy kis pesti tartózkodásra. Rácz Pali különben, nemcsak híres, talán a leghíresebb cigányprimás volt a hatvanas-években, de egyik legkiválóbb népdalszerzőnk is. Az ő zsenialitását örzi a »*Lehullott a rezgő nyárfá.....*«. kezdetű, elévülhetetlen, bánatos szép magyar búsongó nóta, amely áldottemlékű Erzsébet-királynénk kedvence is volt. Úgy megszerette ezt a gyönyörű nótánkat a Blaha Lujza fülemile-ajkairól! Márk Lajos meg is festette ezt a témát: amikor a magyar királyné, egyik udvarhölgye társaságában hallgatja a *Lehullott a rezgő nyárfá-t...* Nógrádi cigány volt Rácz Rudi is, akit a pestiek a mai Angolpark elődjében, a híres Ósbudában kedveltek meg, a millenáris kiállítás esztendejében. Rácz Rudi egyébiránt a Balassagyarmattal-rivalizáló Losonc urainak volt a testhezálló cigánya. Losonci ember alig is hallgatott más pesti muzsikát, mint a Rácz Rudi bandájának a szívderítő zengedezését. Hasonlóképpen nevezetes nógrádi muzsikusnak tartották úgy a megyénkben, mint később idefönt Pesten Banda Marcit, akit nemcsak a fővárosban ünnepeltek, hanem amikor elfáradt és Vácra vonult ki megpihenni, ott is a legteljesebb szeretetnek örvendett; bár már ott csak a legkivételesebb esetekben és csak tiszteletből vette kezébe nagynéha a szárazfát. Mikor aztán Vácott meg-

halt az öreg Banda Marci, úgy temették el, mint egy királyt, Cigánykirályt.*

Pompás nógrádi cigány volt Balogh Károly, aki Balassagyarmatról ment ki Oroszországba és ott meghódította a mulató Moszkvát és Szentpétervárt. Ő volt az első a külföldköstoló magyar cigányok között. Rác Pali, csak jóval Balogh—Károly után ment ki Angliába és gyönyörködtette zenekarával az angol királyi udvart. Rigó Jancsi pedig szintén csak Balogh Károly után ment ki Parisba és lett világhírűvé a szépséges Chimay hercegnő révén... Balogh Károly, mikor hazajött Oroszországból, nemcsak pénzt hozott bőven haza, amiből házat vehetett Pesten, hanem szép orosz feleséget is. Pénz, szerelem, hírnév, szerencse fogták hát karon ezt a cigánysori fejedelmet, de mindez nem volt elég. Mert nógrádi Balogh Károly, végül mégiscsak a szegények-házában végezte. Én azt hiszem, hogy a vaj-szíve juttatta oda a szegény öreget. Hálásabb cigányt alig ismertem! Elszegényedett nógrádi uraktól, vagy olyanoktól, akiktől életében otthon valami jóban volt része, még sokkalta később, itt Pesten sem fogadott el pénzt, ha egész éjszaka muzsikált is nekik. — Az édesanyámnak is ő volt a kedvelt cigánya, abból a boldogabb régi időből, ha otthon Gyarmaton keresztbeállt valamikor *Szerémyéknél* a vonó. Az csak a Balogh Károlyé lehetett. Úgy emlékszik »purdéját«, boldogult anyám tartotta keresztvívre. Ezt a nagy cigánytisztességet aztán, még itt, pesti primás-korában is hálálta Balogh Károly. Ha akár a Pannóniában, akár másutt, meglátta az ő »tekintetes, drága, főbíróné-asszonyát«, — ott lehetett akkor az egyiptomi maharadzsza, vagy a francia király öszentfelsége! Balogh Károly csak az anyám régi kedvenc nótáját húzta...

»Juhászlegény, szegény juhászlegény!...«

Milyen szép idők is jártak itt valaha: — —

De, elkanyarodtam a tárgytól!

* Egyébként az országszerte-híres Banda Marcziról, a »Váci Hírlap« intézett-hozzám egy teljesen jogos »megrovást«, amiérthogy »el akarom venni Vácztól a derék Marczit, aki sohase volt nógrádi. És, hogy: elégedjünk meg mi, nógrádiak, a híres Rác Palival és hagyjuk meg Vácnak Banda Marcit, aki immár ott alussza szülővárosában, — Váczott, örökálmát...«

Hát ez a kis tévedés ne is háborgassa meg a derék »váci primás« szelid álmait. — Nem! Azt követelik többfelé, akit sokfelé szeretnek. És Banda Marcit, mi nógrádiak is úgy kedveltük, hogy magunkénak hittük. Különbön volt már valaha ilyen származási per »cigány-ügyben.« Az igaz, hogy nem mostanában, sőt nem is Vác és Gyarmat közötti Hanem Ó-Görögországban, ahol hét város veszekedett egy »cigányért«, akit nem Banda Marcinak hívtak ugyan, hanem csak Homérosnak... És ma sincsen végérvényesen eldöntve, hogy az az »ó-görög cigány«, hol is született ...

Valójában azt akartam kérdezni (azt is csak úgy magamtól), hogy: lehet-e pusztán véletlen, hogy egy vármegyéből ennyi híres cigány-arisztokrata kerül elő?! Alighanem A közkíváalom termelte ki őket Nógrád ősi televényéből. Alighanem jobban és többet tudtak a mi megyénkben mulatározni a boldog régiek, mint más vármegyékben, amelyeknek más érdemeit kisebbíteni, dehogy is akarnám! Hogy pedig, mennyi pusztítást tett a sok nagyszerű, szivandalító, búfelejtető, vérpezsdítő cigányművész, odahaza Nógrádban a telekkönyvben; arról most ne essék szó! Mert hej! Hiszen nemcsak: az én szűkebb pátriámban hegedülték ki barna cigánygyerekek a jó magyar humust a jó magyar családok talpa alól, hanem sajnos, egyebütt is! De talán sehol annyiszor és csak néhol olyan alaposan mint Nógrádban. Igen! Mert, ott bohémnak született nemcsak az úr, de tán még a sunyi palóc paraszt is...

Bizony mondom és nem szeretnék ezzel senkit megbántani: Mikszáth Kálmán sem születhetett volna seri Sárosban, sem Csongrádon, sem sehol másutt e világon, csak éppen Nógrádban és pediglen Szklabonyán! — *Az ember tragédiáját* se írhatta volna teszem azt mosón-megyei ember! Csakis, egyedül Madách Imre, aki elsősorban a miénk, nógrádi és sztrégovai birtokos volt. És Lisznyay Kálmán, a kiváló költő se faraghatta volna a maradandóságba az ő híres »*Kupak-tanácsát*«, amelyet az egész magyar színészirend, évtizedek óta próbál agyoncsépelni ezer meg ezer hangversenyen, zsúron, vagy hasonló alkalmakkor, (de az agyoncsépelés, a nagyszerű palóc-persziflázásban gazdagon jelenlévő palóchumor miatt, nem sikerült), ha Lisznyay, nem Nógrádban látta volna meg a napvilágot.

Én ilyenek látom, közel-hetven év óta az én szülővármegyémet, amelyiknek a televényéből kinőttem. Ha behunyom a szemem és úgy gondolok vissza Nógrádra, mindig olyannak tetszik, mint egy hatalmas színpad, ahol a *Pethő* Attilák, örökösen a *Móric* Zsiga darabját játsszák. Azt, amelyiknek az a címe, hogy »*Nem élhetek muzsikaszó nélkül!*...« Ezt a duhaj címet különben, oda lehetne jelmondat gyanánt biggyeszteni Nógrád vaslovagos címere alá. Mert Nógrád úgy a múltban, mint a szomorú jelenben, Magyarország színpada... Színpad, amelyen szemkápráztató ősi magyar látványosságok robognak elő a történelem kapuján, a legpompásabb ezüstszerszámú, nagyszerű paripákon! — De e fényes meseképek szomszédságában, legalábbis a múltban, ott van a sarat-dagasztó primitivitás, mint »népszínmű«. És a Pató Pálok mágnásutánzó patriarchalitása! A: »Lesz, ahogy lesz...!« — Ez az a vármegye, ahol csak »kastély« van és »lakóház«. A kastély, lehet olyan primitív, hogy akár az eső beszivárog a padmalyán! De, ha igazándi úr lakik benne, akkor se baj, még ha vályogból rakatta is a Jobbágyaival valamelyik előd, azt a kastélyt, Punktum!... Ellenben,

márványból, ha volna is, de nem százszázalékos úr az, aki benne lakik, bizony-csak »lakóház« az a vajami.

... No, és ahol úr lakik, ott (legalább a hatvanas években, az én gyerekkoromban) lusta, sunyi agarak heverték az udvaron, mégha csak hétszilfa, áll is a kastély előtt. Az agarak, a csontlével-leforrázott árpalevelet ettek. Az uraság, meg odabelül a jószerecsét! Ami gyakran az árpalénél is hígabb, ha sok a teher a birtokon. De lehet, hogy nincs is otthon az úr és (ökör iszik magába) elment »lengyelnek...« Ez is nógrádi idióma. Legalább a boldog-világban az volt! Ott találták ki az én megyémben. A jelentése pedig, a valamikor hoz-

A vármegye-háza Balassagyarmaton.

zánk menekült lengyelországi emigránsok, kézről-kézre-adott, szíves-és testvéri vendéglátását tette. Ezért aztán, a hosszan vendégeskedő, kastélyból kastélyba vándorló, magyar földesurat is »lengyelnek« neveztek. És Nógrádban valamikor sok »lengyel« volt...

A föld pedig, a »lengyelkedők« birtokán, vagy termett, amit éppen termett, vagy »futóhomokká« lett és kiszaladt a sokszor háromnegyed esztendeig is odamulató uraság lábai alól. De legtöbbször »bibliai« gazdálkodást folytattak az ilyen urak. Be se vetették a földet, vagy annak egyrészét. Azt mondták: Hadd pihenjen!... Hanem a föld, szorgalmasabb, buzgóbb volt, mint a gazdája. Termett a »maga esztől«, mégpedig egy »gyalogbodza-féle cserjét«, amelynek ké-

kesfekete, bogyószerű terméséből vármegyeszerte borzag-lekvárt főztek a palócok. Történt pedig ez az általános borzaglekvárfőzés Nógrádban, az aszúmosolygású őszökön, amikor a szilvalekvárfőzés évadja is volt az úri kastélyok és egyéb lakóházak körül. Ilyenkor hát Palócországnak olyan lekvárszaga volt, hogy egynapi járó-földre is fölütötte az emberfia orrát a rotyogó szilvásüstök illata. Ezenkívül nekünk, apró kölykeknek, hetekig el volt csapva a gyomrunk és a pofácskáink, a velünk egyívású néger csemetékre emlékeztethettek. Ilyen lekvárral-folyó Kánaán volt valamikor Nógrád, még a gyermekek számára is.

Pedig nemis a lekvárosderelye volt a nemzeti eledelünk az: Ipoly két partján. Hanem a »görhe«, meg a »mákoscsík«. Ezt az utóbbit se igen tudják ebben a pesti Bábelben, hogy mi fán terem! A görheről ne beszéljünk, mert az egészen paraszti, alpári étel. Hanem a mákos csík! Azt aztán megeheti a római császár is. De csak úgy, ha nógrádi-módra vagyon megkészítve. Ehez pedig a sajáttermésű mákot (sok mákvirágot lehetett látni az én gyerekkoromban odahaza), famozsárban döngölték, zúzták, törték, mégpedig órákosszáig. és vasdoronggal. Az édesapámnak kedvenc tréfás megjegyzése volt,, ha mákot mozsarazni látott a ház körül:

— Minden mákszemre egyet üss, fiam! Akkor jó lesz!...

A mostani emeletes-, és legkivált budapesti házak, ahol reng az padmaly, ha a felsőbb lakóknak a gyerekei, szobábaszorult játékoskínjukban végigfutnak fölöttünk, alantabb lakók fölött, két-három ilyen nógrádimódra megkészített mákoscsík-mozsarazástól, aligha térdre nem rognának az Úr színe előtt... Vagy tán össze is dőlnének. — Földszintes kastélyban készülhet hát csak igazán a palóc nemzeti-eledel, amelyet mézzel kell nyakonönteni, hogy ki ne forduljon az ember szájából, mint egynémely pesti vendéglő szürkésfehér konyhaporral beszórt »mákosmetéltje« ...

E címen most már azt is fel kell említenem, hogy odahaza, a régi-Nógrádban, nagyon értettek mindenha az asszonyok a főzőkanál kezeléséhez, a háztartáshoz. Vetélykedtek is egymással a legkiválóbb, úrin ők a gazdasszonykodásban. Alig volt kastély Nógrád földjén, amelynek úrnője neve után, ha valahol szobakerült, fel ne említették volna, hogy miféle étel, vagy saját kieszelésű »liktárium« az Illető, úrasszony specialitása (ma bizonyára »oeuvre«-nek mondanák). De volt gondjuk ezeknek a hazámbéli minta-úrnőknek, a háziasság kifejlesztésén túl, a nemes magyar női lélek kipallérozására is. Hogyne! Hiszen farádi Veres Pálnészül. Beniczky Hermin, az országos nőképzés mozgalmának megeremtője is a nógrádmegyei Láziban született. Ellenben manapság, amikor a konzervgyárakban készül a »házi-befőtt« és egészen más az ambíciójuk a mai golfozó, chauxfrozó, törvívó tennyszerző dámáknak, semhogy oklevelet, kitüntetést nyerjenek valamely

gazdasági kiállításon, pl. a legszebb befőttekért: kétszeres érdem a nógrádi régi udvarházak úrnőinek gazdasszonyi érdeme. Mostanában, valami pediges japán ölellyel pályáznak a hölgyek az első díjra, valamelyik tattersaali kutyakiállításon... Az én gyerekkoromban — igaz, hogy jórégen volt az — a konyha-kutyabőr, a gazdasszonyi híresség, nagy és tisztelt rangot jelentett a nógrádi jótársaságban. Az édesanyám késő öregségéig büszkélkedve emlegette, hogy a balassagyarmati egyik, valamikori gazdasági kiállításon, első díjat nyert a befőttéért. De el is volt ismerve megszerezte a legkiválóbb gazdasszonyok egyikének!

A NÓGRÁDMEGYEI GAZDASÁGI EGYLET
által
1882. évi október hó 1., 2., 3. és 4-ik napján Balassa-Gyarmaton rendezett
ÁLTALÁNOS TERMÉNYKIÁLLÍTÁSON

Szerémy Gáborné úrnő
kiválóan izléses befőttjeiért
ezen

I. OSZT. ARANY DÍSZ-OKMÁNYNYAL
tüntettetett ki.

Balassa-Gyarmat, 1882. október hó 2-án.

Scitovszky János, <small>bírábizottsági elnök.</small>	Gróf Gyűrky Ábrahám, <small>egyleti elnök.</small>	Kacsovics Lajos, <small>kiállítási elnök.</small>
	Baintner Ottó, <small>egyleti titkár.</small>	

Hasonlóképpen híres gazdasszony volt a megyénkben a nyolcvanas években Scitovszky Jánosné, az egyházpolitikai törvényeket, nógrádi keménységgel ellenző, akkori alispánnak a felesége, a mostani belügyminiszternek és a Hitelbank elnökének az édesanyja. Erről a kitűnő asszonyról azt az emléket őrizték meg egymásközt a nógrádi úriasszonyok, hogy még a vendégeit is csak szorgos házimunka között fogadta. Ha például nagymosás volt, azt ő maga vezényelte. Mikor pedig lekerült a mosottruha a szárítókötélről, akkor a lelkem-alispánné-asszony, kosárba rakatta a patyolatfehér miegymást és, ha volt közte »kimondhatatlan«, ha nem: bevitette a fehérneműt a szalonba és ott javíttatta, vizsgálta, nézegette, ha rászorult, foltozta, stoppolta a kelengyét, a kedves vendégei előtt. Amelyik megyének ilyen volt az alispánnéja, abban a vármegyében akkor is divattá lett volna a joggazdasszonykodás, ha különben nem született volna is ez, vagy az a fehérchseléd mintagazdasszonynak! De pedig, a legtöbb szülőföldembeli leány, már magával vitte a házasságba a jó háziasszony erenyeit. Így,

híres jó gazdasszony volt a maga idejében Tillmann Károlyné, sz. Szilva Jolán, a hercegprímási birtokok egykori dejtári kiskirályának (főinspector) felesége, Túri Béla országgyűlési képviselőnek, a jeles-tollú főszerkesztő és írónak, a magas egyházi méltóságra-jutott kiváló-magyar értéknek a kedves édesanyja. Ha Tillmannék asztaláról esik szó manapság, az öregek szeme még most is föl-fölcillan és nyelnek egy jóízűt, a múltak delicáinak gyönyörűséges emlékére ... Heszterényi Jánosné és Galgóczy Béláné Sóky Irma úrnők neveire is a kiváló erények miatt gondol ma is Nógrád,

De akire talán időtlen-időig bámulattal fognak visszaemlékezni még a legkiválóbb inyesmesternők, megyémbeli gazdasszonyok is, az a Tapolcsányi Ferenc, megyei »várnagy« felesége. Az volt ám csak a gazdasszony! ő és a pártában-maradt húga, a megye »Nina-nénije« uralkodtak egész Nógrád »gyomrán«, a vármegyei hivatalos köz-ebédek, nagy áldomások és hétországra-szólo eszem-iszomok példás, ellátása révén.

Hogy ez a boszorkányos-kezü két úrinő, mit tudott csinálni egy-egy megyei tisztújítás, vagy egyéb főispáni tábla érdekében, az ma, ebben a szűkvilágban, különösen ebben a boltból-élő Budapesten, majdnem alig hihető! Kivételes alkalmakkor ugyan, az egész »fresz« innen a fővárosból, asztalra való állapotban, jégbehűtve, vagy nagy-hidegek idején fűtött-kocsikban érkezett Balassagyarmatra, a megyeháza nagyszállájába, a híres pesti Dobostól, aki a millennáris kiállításon a nevezetes Dobos-tortával lepte meg az ámuló világ gyomrát. De ez a Dobos-féle szervírozás, mondom, csak büffet-szerű és egészen kivételes vendéglátás volt. A »rendes« eset az volt a megyei dáridók idején, hogy azt Tapolcsányiné, meg a Nina-tant csinálták. És, tanúm, lehet rá egész Nógrád, ha nekem nem hinné valaki, hogy minden nagyobb megyei »összeguruláskor« 1000, mondd, ezer főnyi úri vendégre főzettek Tapolcsányiék. Hangsúlyozom, hogy *úri vendégek*, akiknek az ősi megyeháza dísztermében, az ősök büszke önérzettel alánéző képei alatt, nem lehetett holmi népünnepélyszerű, »ökörsütés«-sel, pörkölttel vagy eféle »borkorcsolyávak szolgálni!

Hogyan is lehetett volna!

Hiszen Nagy-Magyarország családjainak legkiválóbb, legfényesebb neveiből annyi került itt össze, különösen főispáni installációra, tisztújításra, alispán-székfoglalóra (nem is említve egy-egy főispáni bált), hogy valamelyik kisebb német fejedelemség, akár hideglelést kaphatott volna a maga duodec ösztövérségében, ha véletlenül tanúja lehetett volna annak a szívárványos pompának, ami szinte parafán es világhírű magyar erényül az én szülőmegyémben oly sokszor bontotta ki meseszárnyait a boldogabb világba... Egy-egy ilyen káprázatos nógrádi bevonulásra még ma is élenken emlékszem és bizony, meg mindig meleget érzek az öreg szívem körül...

Jöttek: Forgács Antal grófék Kékkő várából, Forgács József gróf Gácsról. Jött Berchthold gróf Nagyorosziból. A Zichy-szeniorok Zsélyből (ahová a nógrádiak nyarantszaka olyannyira szerettek kirándulni és hosszabb ideig fürdőzni). Almássy grófék Szirákról érkeztek: Majláth Géza gróf pedig Gárdonyból. Czebrián Látó (nem sajtóhiba) giőf, a Hubai Jenőné édesatyja Szalatnyáról. Báró Jeszenszky Sándor Nógrádkövesdről hajtott be a vármegye székhelyére. A Madáchok Csesztvéről és Sztregováról jöttek. Jött Sontagh Pál, a Tisza Kálmán meghitt, kedves csatlósa Horpácsról (ezt vette meg a magyar nemzet a Mikszáth-jubileum idején, a nagy nógrádi mesemondónak, nemzeti ajándéku). Jött Szcitovszky János — amikor már nem volt alispán

Fegyverbe!

— a birtokáról, Nőtincsből. Sztranyavszky Géza a jelenlegi belügyi-, államtitkár édesapja Marcalból. A Pulszkyak Szécsényből, Huszárék Keszegről érkeztek; a Muzslayak Rádról robogtak be. Veres Pál Vanyarcról, Veres Gyula Szakaiból. Jött Simonyi Dénes Szügyből, a Prónayak pedig Romhányból. A Frideczkyek és Szmrecsányiak Tereskéről, Szilassy és Hanzély, Szügyből. A Plathyak Mohoráról (a dédapám valamikori birtokáról). Jöttek a Balázsok, mégpedig Sipekről; a Szentiványiak Varbórol, meg Szécsénykovács,iból; a Pongrácz bárók Patvarcrol. Aztán a Sréterek, Ebeczkyek, Mocsáryak Beniczkyek, Majtényiak, Dessewffyek, Degenfeld grófok, és ki győzné pontosan felsorolni, csak így emlékezetből, mind az ősi leszármazottakat, akik egy német falut-érő sárkányfogataikon cifra, sallangos, négyes és ötös

»cug«-jaikon érkeztek be Balassagyarnaatra, a fecskét is felnyársaló, hegyesbajszú kocsisaikkal a bakon. Avagy, ha az uraság maga fogta a hajtószárat, akkor hátul a kővémeredt inassal az inasülésen... Hogy néztük, hogy bámultuk őket mi gyerekek, a kigyúltarcú gyaratati lakosokkal együtt a megyeháza előtt! Amint berobogtak a nagykapun, csótányos mesefogataikkal, gyönyörű díszruhákban, aminőkről más náció talán álmodni sem képes!

Cifra hajdúk, mokány magyar fattyúk álltak a »dufart«* alatt, Nógrád vármegye ékes színeiben. A rangosabb érkezőknek, de különösen elsősorban a főispánnak (az én gyerekkoromban Gyürky Ábrahám gróf volt a megyefő), kijárt a harsány, katonás tisztelgés ia hajdúk részéről. A strázsamester elbődült, hogy szinte Dejtárig hallszott.

— Fegyverbeee!...

És erre, valahány csákós, tarsolyos, zsinóros, kifent-bajuszú megyei hajdú lekapta az ó-divatú flintát a válláról és szoborrá válva, úgy tartotta maga elé, hogy még a szemebogara sem rebtent egyiknek se... Bizony, álomszerűen szép idők voltak ezek és rossz gusztsza van a Végzetnek, ha ennek a mesepillangónak egyre jobban letörölgeti a hímporát! Mert, akárhogyis, nem szebb ez a mai autóbűzös, gépberregtető, tülekedő újvilág. De nem ám!

Hanem, ha azt hinné valaki, hogy én tán törleszkedésből vonultattam fel ezt a sok fényességet, Nógrád soha el nem múló dicsőségét, hogy a magam csekély szürkeségét, kölcsönzött ragyogással ki pirosítsam, az bizony téved! Voltunk, akik voltunk odahaza Szerémyek és se többre, se kevesebbre nem tartottak bennünket, mint ahogy megilletett minket. De éppen, mert ebben az ősi, úri vármegyében számontartott emberek voltunk, könnyen el lehet képzelni, hogy milyen merész vállalkozás volt *ebből a vármegyéből a színészethez állni!* Hiszen még az öreg Petrovics-kocsmáros is kiátkozta a házából a fiát, mert nem az ő mesteriségét folytatta, hanem »komédiásnak állott...«

Az én apám pedig, mégiscsak feljebb állott a ranglétrán, mint a »Jó öreg kocsmáros«. Viszont az én apám fia, hasonlíthatatlanul kevesebbre vitte, mint az a bizonyos Rónai-neWA színész, mielőtt a vi'ág egyik legelső Lyrikusa lett. Mégis, csodálkozni lehet azon, hogy a *Nógrádból*, a nagymegyeháza tövéből, elmehettem színésznek! De még inkább talán azon, hogy mint színész, úgy látogathattam olykor haza, hogy senkisémet került miattam a másik utcára... Beszélhetünk erről a csodáról nyíltan is. De még hiányzik néhány szín az én nógrádi pasztemlem kartonjáról, amiket szeretnék a magam személyes, színészi ügyeim elmondása előtt kipótolni. Mert ezek a színek, egyben a palóc paraszt

* Kapualja. A német »Durchfahr«ból.

úrtiszteletét, jószívét, ragaszkodását és Ízelítőképpen egy kissé a ravaszágát is jellemzik... Ez pedig valahogy, mind hozzátartozik az én ősi vármegyém ábrázatához, lelki-magyarázatához. Enélkül, alig is lehet bennünket, »jó palócokat« megérteni. Tehát:

Mikoriban az apám központi főszolgabíró volt Nógrádban, a megyeszékhely Balassagyarmaton, sokszor volt nagy ebéd a »kis-megyeházbéli« lakásunkon. Egy ilyen különleges nevezetes alkalommal, amikor a főispán (ha jól emlékezem: Török Zoltán dr. volt már akkor a megyefő) is megtisztelte az asztalunkat jelenlétével, történt ez a jellemző kis epizód. — Az ételek felszolgálását a Pista hajdú végezte éspedig oly körülményekkel, hogy még az sem kerülhette el a figyelmét, hogy egy antik ezüst cukortartónk födelén, egy hüvelyknyi nagyságú szárnyas amoréte háttal »ül« a méltóságos főispánúrnak!... No, ha akkor össze nem dőlt a világ, hát már azután soha!

Pista huszár ugrott egyet, mintha legalább is valami vízbefúlót kellett volna az Ipolyból kimentenie és fehérkeztyűs, otromba nagy kezeinek egyikével, szempillantás alatt tiszteletre tanította az angyalokat, öméltósága felé fordítván, a szerinte illetlen égi szárnyast, mégpediglen arccal!...

Hiszen szó sincs róla! Lehet ezen derülni, mosolyogni, sőt el-ménckedni is! Hanem azt nem lehet tagadni, hogy addig volt ez az ország boldog, erős, megvívhatatlan, amíg a nógrádi hajdú, a palóc cseléd, úrtisztelő félelme, veleszületett tisztességérzete, uralkodott Nógrádban és egyebütt e honban ... Mert ahol ez az úrtisztelet élt, mint odahaza minálunk Palóciában, ott még a futóbetyárban is volt valami csökevény »erkölcs«, megtart-őzkodás az urasággal szemben. Nem rohanták meg, nem gyilkolták le úrgyűlölettel és mindenáron a nógrádi kastélyok urait a szegénylegények; kímélték házuknépét még olyankor is, amikor biztosan tudták, hogy az uraság odajár valahol, vagy az ország dolgában, vagy valahol csak talán mulatérozni, ott, ahol nem puskával szedik el a pénzét... Apám sokszor mesélte, hogy amikor még Szécsénkovácsiban gazdálkodott, egyszer amikor már lefeküdt, éjszaka, megcsörrent az ablak.

— Ki jár odaki?! — kiáltott ki az öregem.

Alázatos hang felelt kívülről:

— A Pintye, nagyságos uram ... nyolcadmagával

Ennek a Pintye névnek pedig, nemigen örült meg az apám. Mert Pintye Kakas Mihály, bizony rablóvezér volt, csakúgy, mint később a híres Sisa Pista, meg egy elzüllött Krúdy, akik különösen a felső-Nógrád népét ijesztették és sarcolták. A töltött fegyver ott lógott ugyan az apám ágya fölött, de hát Pintye nyolcad magával mondta be a vizitet az ablakon át. Istenkísértés lett volna ebben a helyzetben most leakasztani a hűséges vadászfegyvert...

— No, mi az Mihály?! — kérdezte apám P. Kakas Mihályt.

miközben kilépve az ágyból kizárta az ajtót és a higgadt vadászember flegmájával visszafeküdt az ágyába.

A betyár pedig, miután illendően megkocogtatta az ajtóramát, olyan alázatosan jött be és úgy forgatta a kezében az esővert, rossz kalapját, mintha csak árendát hozott volna az apámnak valami bér-föld után ... Odakívül a csöndes nyári éjszakában szentivánéji lakodalmat hegedültek a tücskök; Pintye Kakai Mihály a betyár, egy

A betyár odaállt az apám ágyaszéléhez.

vállvetéssel a rajta lógó fustélyt is szemléltetővé óhajtván tenni, meg az udvar irányába is jelezvén egy lapos pillantással, hogy »odakívül is vannak«, csendesesen megfelelt:

— Begyöttem egy kis egyetmásért, nagyságos uram... Merhogy éppen erre vitt az utunk nyolcadmagammal...

— Mi kéne?!

A betyár odaállt az apám ágyaszéléhez és előbb »körüljárta« a feleletet... :

— Szép a termés! Mondhatom... Túllünk ne is tessék áztat féltetni... Tudjuk mink, hogy mi a móres!

Hát aztán?! Csak nem ezért jötté], hogy ezt nekem elmeséld! türelmetlenkedett az öregem.

Dehogysis, nagyságos uram — vihogott szóközbe a bandavezér. Majd hozzátette: — Jó ember a nagyságos úr! ... Meg aztán mink se veszhetünk éhen, igazé!?!...

— Mit adjak?! — türelmetlenkedett apám.

Tudja mán a nagyságos úr... Hát csak úgy, mint a tavaly, amikor erre vetődtünk... Akkó csak a főbíróné nagysásasszon egyedül vótt idehaza... Nomeg az apróság — De münk akkoris úgy tartottuk a tisztességet, mintha... Ott mulattunk a csöszkunyhóban egy kis boron, meg szalonnán, amit a nagysásasszony volt szíves kiküldetni nekünk... No, nem erőttettük...

— Ne papolj annyit! mi kell?!

— Át akarunk vádolni Hevesbe, mert a Szilassy csendbiztos úrnak nagyon nagy foga van ránk egyidő óta!... Egy ódal szalonnát, félzsák lisztet, valami dohányt, meg ami éppen a ház körül találódik, ha egy pár garas lesz is...

Apám előhujjántott egy vacogó cselédet, aki a betyároknak kiadta, amit kértek. Pintye Kakas aztán »tisztességgel« elköszönt. — Már éppen magáta akarta húzni az ajtót, amikor búcsúzasképpen visszaszólt a küszöbről:

— Majdhogy el is felejtém!...

— No, — mondta apám türelmét veszve.

Csak azt akarom mondani, hogy láttam a nagyságos urat a hét-elejin, amint foglyaszott az Adával...

— Hát aztán?

— Csak azért mondom, merhogy ott feküdtem a kukoricásba, de ugye nem bántottam!... Jó ember a nagyságos úr!... Hanem az Adat löjje agyon! Mert meg se morgott, amikor annyira nyomozta a foglyot mellettem, hogy a kezemmel elérhettem volna... Hitvány szuka az! Én mondom... No, Istennek ajánlom!...

Köszönt és behúzta maga után az ajtót...

*

... Eféle színpadi, théâtrales zamata volt az én szülővármegyém!-ben mindennek, amire csak vissza tudok emlékezni. íme egy másik »jelenet«, a palócészjárás jellemzéséül:

Már nagyobb legény-koromban, amikor az egyetemről hazakerülve, a nagyapám pusztáján nyaraltam, mint aféle újdonsült Stüssi, magam is belekóstoltam a vadászgatásba. Egy alkalommal, éppen szalonkázásból jöttünk hazafelé Jenő nagybátyámmal, hátranézve jómesszire mögöttünk látom utánunk ballagni Vencelt, a toprongyos palóc kerülőt. Mondom a nagybátyámnak:

— Fogadjunk, hogyha most találomra elsütöm a puskámat, ez a ravasz Vencel azt fogja mondani, hogy látta a nyulat, amit megsérteztem. . .

Nevettünk ezen, mert semmiféle nyúlra se távol, se közel hire sem volt. De ha lett volna is, éppen tilalmi-idő volt a nyúlra. Mégis, hogy kipróbáljuk az én emberismeretemet, a puskát minden célzás nélkül valamelyik fa koronája felé elsütöttem. Aztán ismét vállr véve a flintát, mentünk nyugodtan tovább... Pár perc múlva beért bennünket Vencel és már a hátunk mögött köszönt. Mi úgy tettünk, mintha csak most vennénk észre a kerülőt és úgy a vállunkon kereszt-

„Ott feküdtem a kukoricásban . . .”

tül fogadtuk az alázatos köszöntését. Egy kisideig marsolt utánunk. Az tán a pipát kivéven a fogai közül, megszólalt:

— Hát megvóttl

— Micsoda, Vencel? — kérdeztem.

— A nyúl, nagyságos úrfi kérem!

— A nyúl?! — adtam a csodálkozót.

— Tulajdon, hogy az! — erősködött mögöttünk a ravasz kerülő.

Én meg tovább mókáztam vele:

— Ugyan ne mondja, Vencel! Hát eltaláltam!?

— Csúnyán meg vótt löve a hátujja!... Én láttam!... Nem messze feketet az a herésbe, nagyságos úrfi kérem! ... Csak tán egy macskaugrást kéne visszagyalogolni...

És olyan mozdulatot tett, mintha máris vissza akarna menni az »elejtett« vadászsákmányomért.

— Hagyja Vencel! — mondtuk neki, titkon egymásra mosolyogva..

— Menjen csak a dolgára.

És a sunyi palóc, megkapván a nyájas hazugságáért, amivel hízelegni akart, a dohányt, ami eme szemenszedett hazugságnak a végcélja volt, megemelintvén madárszárnyas, vásott kalapját, csakhamar eltűnt egy mély dűlőútban....

Visszanézve látom mögöttünk ballagni Vencelt.

Azóta, ha Cserebogár Jóskát láttam, vagy játszottam a Falurosszában, mindig a mi palóc kerülünk, a Vencel járt az eszemben.

És ha jó, alázatos, hálás cselédről hallottam, akkor meg a »Gazda Pipi«, a nagyapám Mátyás nevű öreg gazdája jut eszembe, akit mi kisgyerekek nevezünk el »Gazda Pipi«-nek. Éspedig azért ilyen furcsa névvel, mert tudtuk, hogy a képeskönyvünkben van egy madár, egy »pipi«, amelyiknek ugyanolyan neve van, mint az öreg-gazdának; de hogy annak a hegyescsőrű madárnak mégis mi a neve, azt a mi kislgyerekeszünk nem tudta összehozni. Így lett a Mátyás-madárból »Gazdapipi«. Nos és ez a régivágású gazdasági cseléd, aki nálunk született és nálunk is halt meg Sőjben, mindenét a nagyapámra, az ő uraságára fagyta (akárcsak a Mikszáth »Vén gazembere«...). És Jenő-nagybátyám gyermekeinek a dajkája, éppen így fejezte ki a maga naiv, ragaszkodó hűségét az iránt a család iránt, amelyben mintegy negyven évet töltött jóban-rosszban.

Legendás- emlékek ezek ma, amikor, ha félévig egyhelyben van, a cseléd, az már szenzációszámha megy. A nógrádi úriházak körül, legalább is régente, ilyenek voltak az erkölcsök.

Nem lehetett az rossz világ!...

IV. AZ ELSŐ SZÍNHÁZI ELŐADÁS.

ost arról akarok beszélni, hogy mikor láttam először színpadot és színházi előadást. És, hogy távol a kisgyerek-élmény eme sokszorosan nevezetes eseményétől, mikor vettem részt először színházi előadásban.

Körülbelül hatéves lehettem. Már akkor Gyarmaton laktunk és Pintye Kakas meg a bandája, már nem mihozzánk jártak »kommencióért« ... Más volt az uraság Kovácsiban, amely az apám talpa alól kiszaladt és az én öregem bekerült a megyéhez; előbb számvevőnek, majd a Mikszáth Kálmán apósának, az öreg Mauksnak a helyére, főszolgabírónak. Mint ilyennek, gyakorolnia kellett a közerkölcsök fölötti felügyeletet is és el kellett járnia a nyilvános előadásokra is. Egyszer, egy éféle erkölcsi csósz-kerülés alkalmával, elvitt az apám a

»Nemzeti iskolába«. Nem volt az se egyéb, mint minden más népiskola, de annyival különb volt mégis a vele egyenlő rendeltetésű fejtágító népnevelési intézményeknél, mert ennek az iskolának a homlokzatán, imponáló arany betűkkel ragyogott, hogy ez »Nemzeti Iskola«. És ebben a Nemzeti Iskolában volt szokásban a színházi és egyéb előadások tartása is. Mert színház és színpad ebben az időben éppúgy nem volt még Balassagyarmaton, a megye székhelyén, mint ma sincsen. Vendég a színészet ma is, ha jól tudom, a Kaszinó szálloda nagytermében.

Szépen felöltöztettek tehát engem otthon, az első színházi kirándulásomra. Én csak erre a »felöltöztetésre« emlékszem (hogy miért éppen erre, az majd később és virágnyelven kiderül), de arra, hogy »mit adtak« a Nemzeti Iskolában, bizony ma már nem vagyok képes-visszaemlékezni. Azt azonban máig sem felejtettem még el, hogy én ettől a színházi produkciótól szörnyen megijedtem. De hogyan! Kijött egy sötéttekintetű, villogó szemű bácsi, fekete lebernyegben, amely alól fényes nagy kést rántott elő és ... És én úgy elvisítottam magam, hogy megállt az előadás, Haza kellett engem menten liferálni sőt, családi hagyományok szerint, meg is kellett otthon fürdetni és a rajtamvolt új ruhám helyett, *a másik* ruhámat kellett rámadni...

Mit csürés-tagadás: *ez volt az én első vizitem Tháliánál...*

Könnyen érthető, ha énbennem, mindezidő óta, nagy respektus élt színpad és színművészet iránt. Hogyne, az ég szerelmére! Mikkor nekem első intrádára, kést mutogattak a színpadról... (Később még igen-sokáig mindig attól féltem, hogy a színpadi kés meg talál engem szürni.) A gyermekkor emlékei pedig, bizony elkísérnek bennünket egy egész életen át. Ez lehetett az oka, hogy én hosszú ideig nem is szerettem a színpadra még csak gondolni sem! Az meg álomban se járt az eszembe, hogy én valaha ilyen »késvillogató« (vulgo: színész) legyek! De hát a házasságok az égből köttetnek (és felőlem is elvégeztetett, hogy Thália lesz a párom. (Mást aztán végérvényesen nem is választottaim...)) Okát pedig ennek a sorsakaratnak nem tudnám közelebről megjelölni. Legfeljebb, csak úgy halványan él bennem a tudatom alatt két gyanúsítható előzmény. Az egyik az, hogy a tanítóm, akit különben íme, névszerint is átadok a velem kapcsolatos halhatatlanságnak (Herczeg Bertalannak hívták a derék népnevelőt), színészetkedvelő férfiú lehetett, mert maga is egy ismert nevű művésznőt, Dancz Ninát, a régi Népszínház tagját, vette feleségül. Az én lelkemben tehát a tanítómtól kaptam a színészet iránti vonalmat. És a régi kedvesemlékű, gyarmati tanítómmal, aztán itt a fővárosban, már mint régi vígszínházi tag is, gyakran találkoztunk. Találkozásunk, önként érthetően, mindig nyájas, szinte családias volt... Vén fiú-voltom dacára is tegezett az öreg és én a kedves öreg tanító-

szavainak hatása alatt, pillanatnyira nem vettem észre az évek gyülemlését a vállamon. Mert a régi tanító szavaiban, az én felejthetetlenül kedves gyermekkorom, az Ipoly-partján horgászó, madarakat nyíllal lövöldöző, velem hasonlókorúakkal harsányan hancúrozó, drága emlékeim csendültek ki...

A másik gyanúsítható előzmény, az én korai színész-infekciómban ellenben, az édesanyám körül keresendő. Anyám, aki a balassagyarmati apácázárdában nevelkedett (ugyanabban a régi és első emeletes házban, amelyet boldogult apám nevelőapja hagyott az apácákra) és ki az iskolai szavalatokon túl, bizonyára még egy műkedvelői előadás erejéig sem vett részt semmiféle színpadi produkcióban: alapjábanvéve

*A Nemzeti-Iskola,
ahol először láttam színházi előadást.*

olyan kiváló »ösztönös«-színésznő volt, hogyha van, vagy volt bennem valami színésztehetség, azt nagyjából az édesanyámtól örököltem. Az ő értelmes, hangsúlyos beszéde, élénk képzelőereje plasztikus előadási képessége tették, hogy ketten is színészi hajlamokat fedeztünk fel magunkban a Szerémy-famíliából. Előbb Gizella-nővérem, majd én kerültünk a színtanodába.

Az első jellemszínészi sikereimet tehát már a legszűkebb családi körben »arattam...« De ki gondolt volna még akkor arra, hogy nem mint vármegyei »valaki, öregszem meg, hanem mint a *Vígszínház* tagja? Mégis egészen valószínű, hogy a viaszlagyságú fiatal lélek első benyomásai, átélései, voltak a legerősebb hatások, amelyek későbbi igazodásomra döntő hatást gyakorolhattak.

A gyermekkorom különben, semmi különös esemény emlékét sem

őrizte meg számomra. Hallottam ugyan emlegetni, hogy a szüleim négyesfogata, keresztülment rajtam, udvaronszaladgáló, surbankó kőlyök-koromban, de a lovak szépen át-átléptek rajtam és a kerekek útját is kikerülték a gyenge bordáim, úgyhogy a legnagyobb csoda-képpen úgy kerültem ki a fogat alól, hogy a hajamszála se görbült meg. Ez az incidens, talán még az álmoskönyv szerint is, szerencsét jelentett! És én, eddigelé egész életemben, hála Istennek, magam mellett éreztem a sors kegyes hajlandóságát. Nemigen estem el, de még ha eféle baleset meg is történt volna velem, átlépegettek rajtam a gögös Nagyúr, az Élet paripái. Kerék alá még sem kerültem... Soha vakeset ellenem rosszra nem fordult. Jóra sokkal inkább!

Kilőhettem volna a szemeimet, mikor acélbordás, bőgőhúros íjjal, szögesvégű nyílvevővel vadásztam az Ipoly-parti fák madaraira, parti békáira. Jég alá szakadhattam volna az alig befagyott Iplyon (így mondják ezt odahaza); tüdőgyulladást is vihettem volna haza az iringálásból. És az 1873-iki nagy-kolera idején, amikor minden kolerában elhalt temetésen négy krajcárért vittem a füstölőt, vagy a keresztet, nem megfertőzhettem volna magamat, vagy az egész familiámat az ázsiai kolerával? Mégse volt soha semmi bajom. Pedig kétszer is nagyon közeljártam a halálhoz! De közel ám!

Két, eféle epizódra emlékszem, amelyekben az életem komoly veszedelemben forgott ugyan, de — mivelhogy még ma is élek, ez alighanem annak a bizonyítéka, hogy — komoly bajok nem lettek a komoly veszedelmekből. És csodálatosképpen, ezek az életveszélyes események, a *színészettel* voltak összefüggésben.

Fiatal gólyajogász-koromban, a nyári vakációt természetesen ott-hon töltöttem. És, mert a kisváros kevésbé vonzott a pesti élet után, mint a szabad-természet Balassagyarmatról kimentem a nagyszüleimhez, éppen aratásra. Egyszer hogy-hogynem, eszembejutott, hogy megtréfálok az aratók után járó menyecskéket és leányokat... Felöltöztem paraszt-ruhába »betyárnak«. (Bizony csak a leendő színész dolgozott már bennem, nem valami rossz szándék!) Árvalányhajás kalappal, fokossal, szeredással, meg talán valami rossz puskával, kiugrottam az útszéli sövény mellől és valami ostobaságot rikkantottam az asszony-népség felé... No, lett ebből »színház!« A gyűjtők úgy visítotak, hogy az egész határ hangos volt az asszonyi sivalkodástól:

— Krúgyi!... Krúgyi! ...

Említettem már előbb valahol, hogy a híres és országszerte tisztelt *Krúdy-családnak*, valami ágról-végről való lezüllött rokona, fölcsapott betyárnak és a Nyírségből kikopván, áttette garázdálkodásának színhelyét Nógrádba, meg Hevesbe. Abban az időben, amikor én beállottam »madáríjesztőnek«, ez a Krúdy nevű betyár, már nem is élt. De a nép lelkében még élénken megvolt a garázdálkodásuknak az emléke úgy, hogy a Rózsa Sándoré sem különben. Csakhogy Rózsa

Sándor sohase járt a mi vidékünkön, ellenben Krúdy meg Sisa, mély nyomokat fagytak a palóc parasztok emlékezetében... Ezért kiáltották olyan kétségbeesetten a marokszedő-asszonyok, meg a lányok a »Krúgyi! Krúgyi! ... nevet... Részemről bizony meggondolatlan, rossz tréfa volt biz ez! De hát a meggondolatlanság, meg a »pihent ész«, mit ki nem talál?! — Én azt hittem különben, hogy egy kis meg-
rökönnyödésen kívül nem lesz ebből semmi különös história. De bizony! Majdhogy ott nem hagytam a fogamat!... Arról nem is szólok, hogy az aratók, embrenyi-emberek, kaszával, szekérlöcscsel, karókkal — ki mit előbb fölkapathatott — mind utánnam vetették magukat. Ez elől még-csak nevetve elfuthattam volna, a térelőny és a fiatalágom segítse-gével. De egyszercsak, futtomban látom ám, hogy oldalt, egy fa

Krúgyi! . . . Krúgyi! . . .

mögül, kiugrik egy puskás-ember és nekemtartott fegyverrel rám-kiált:

— Állj meg ebadta, ha kedves a hitvány életed, mert keresztüllőlek!

Megállottam. Mit is tehettem volra mást! És néztem a mintegy száz-lépésnyire lévő úriembert. Hát — Uramfia! — Egy szomszéd-birtokos rokonunk volt, aki történetesen arrafelé vadászgatott és meghallotta az asszonysivítást és... Komolyan le akart puffantani!... Mögöttem pedig már, majd-beértek az üldöző aratók! Tetszés szerint választhattam ilyenformán: sörét és fejbeverés között. Már-már olyan kritikus volt a helyzet, hogy az szinte leírhatatlan. Az én puskás rokonom, mindig felémartott vadászfegyverrel, káromolva »azt a nemjó betyár mivoltomat«, végre olyan közelbe ért, hogy levettem a kalapot a fejemről és nevetve megmutathattam magamat neki, elibe-kiáltván:

— Károly bácsi! Én vagyok!... Mán csak ne lőjjön meg!...,

— Nohát!... A nyavalya törje ki a dolgodat, te... te!...

És szinte lelkendezett az ijedtségtől, hogy majdnem agyonlőtte az unokanővére fiát...

Az aratók pedig odaérvén időközben, megértették a helyzetér és fejcsoválja zúgták kettőnk körül:

— Jeezus ne hagyj el!... Az úrfi!...

Ilyenfórmán ez az »alakítás«, bizony majdnem rosszul sikerült! Azaz, hogy talán nagyon is élethű volt! Különben aligha riasztottam volna meg ilyen sikerrel az aratóinkat és nem kellett volna megfuton emez első »kritikusaim« elől...

Egy másik eféle »légyottom« a Végzettel akkor volt, amikor már, mint színinövendék mentem haza egyszer Balassagyarmatra. Akkor

KÖVESI ALBERT,

a jeles színigazgató, akinek az emlékét a „Kövési-vár“ őrzi a magyar színésztársadalomban, nyugdíjas és támasznélküli színészek évről-évre való istápolásával. — Az ő társulatánál léptem föl először, mint műkedvelő, a balassagyarmati szinkörben.

a *Kávési* Albert színtársulata játszott Gyarmaton és már nem a Nemzeti Iskolában folyt a művészkedés, hanem épített színköre volt a megyeszékhelynek. Persze, önként adódott az ötlet a különben is élelmességéről ismert szín igazgatónak, hogy megnyeri egy föllépésre a főszolgabíró »színész«-fiát. Biztos telt nézőtér volt ez akkor Balassagyarmaton, mintha most legalább is Jeritza menne le Fínium Rózsit, vagy Török-bírónet játszani... A fölkérésnek, unszolásnak engedni kellett. Talán azért is, hogy hadd lássák az otthoniak, hogy a valamikor műkedvelő ifjú-Szerémből mi lett. Elhatároztuk, hogy a Liliomfit fogjuk adni. Nekem friss impresszióim voltak erről a darabról és egészen a Vízvári, Szellemfi-alakításának a hatása alatt állottam. Vízvárinak egy trükkje, különösen tetszett nekem. Ez egy komikus öngyilkossági persziflázs volt. Mégpedig egy ócska pisztolylyal, amelyet a Nemzeti Színház kitűnő komikusa a szájába vesz és elcsettentvén a ravaszt, a töltetlen fegyvertől hanyattvágódik.

Ezt a mindig hatásos bourleszk-ötletet akartam én a Liliomfiban, mint Szellemfi leutánozni.

Elmagyaráztam tehát a dolgot a Kövesi-társulat színpadi ügyelőjének, Bessenyeinek (aki később a Népszínháznál, majd a Víg-színháznál is betöltötte ezt a tisztséget) és kértem, hogy estére, az előadásra, tartson készletben — vagyis színész-nyelven, »írjon ki nekem« — egy kellék-pisztolyt.

Most elhagyom a részleteket; a zsúfolt nézőtér körülményes leírását, a magam és a szülők, rokonok, ismerősök, jóbarátok érthető izgalmát. Csak azt mondom el, ami kevésbé híján az életembe-került e színpadi tréfával kapcsolatban...

Jóval az előadás kezdete előtt persze, megjelentem a színpadon, hogy megcsináljam a Szellemfi maszkját. Mikor ezzel elkészültem, már javában gyülekeztek a nézőtérben, én meg az ügyelőnél tudakozódtam a kellékpisztoly után. Megvolt, ide is adta... Épp an a szájjamba akarom dugni a pisztoly csövét, hogy azt a bizonyos Vízváritrűkköt elpróbáljam, amikor előbb, szinte ösztönösen, akaratlanul, a földre célozva elcsettentettem a pisztoly ravaszát. Rettenetes dörrénsz reszkettette meg a színpad falait!... A pisztoly meg volt töltve és persze elszűt a ravasz meghúzásával...

Őrült nagy kavarodás, futkosás, nézőtérben és színpadon!

Nem tudom e pillanatban, hogy én voltam-e sápadtabb, vagy szegény Bessenyei, az ügyelő, aki majd megölt azzal a felületességével, hogy a színpadi mordályban benne felejtette az előző napi előadásból a ki nem lőtt vaktöltést. (De azért az a magtalan vaktöltés is szét-szakíthatta volna a kobakomat, ha abban a bizonyos jelenetben 3. csövet a szájjamba dugom és úgy sütöm el azt a színházi pisztolyt...«

Babonás ember, ilyen többszörös figyelmeztetés után, aligha vissza nem fordult volna a színészet ösvényéről és tán telekkönyvi betétszerkesztő lett volna. (Bár hiszen, csöndben és nemritkán utólagos pukkanással, a telekkönyv-körül is történnek véres szerencsétlenségek.) Én — ha jól tettem, ha nem — nem ijedtem meg a mumusoktól! És nem fordultam vissza, hanem színésszé lettem. Az igaz, hogy minden eredendő, tudatos szándékom nélkül, sőt egy kis vargabetűvel...

*

Amikor eme könyvem részletei összevont formában az »Újság« hasábjain megjelentek, igen sokan voltak szívesek új és új adatokkal kiegészíteni az én hiányos, vagy hibás emlékeimet. Így dr. Kaposy János úr, az Állami Országos Levéltár jeles allevéltérosa, egy hozzám intézett érdekes levélben igazítja helyre első színpadi debutmról őrzött visszaemlékezésemet. A kitűnő levélíró kompetenciájának teljes méltánylásául, alább szösz szerint adom a teljes levelet, amelynek értékéből mitsem vonhat le az a csekély lapsus, hogy Pry Pál klasszikus alakítása, nem az Újházi, hanem a Vízvári repertoirejához tartozott,

mig Újházi ebben az angol vígjátékban Hardy ezredest játszotta. — A »Liliomfi«-esetem azonban úgy történt, ahogy leírtam; csak a Pry Pál-féle színtársulatmentés után valamivel.

Íme a Kaposy-féle levél:

»Kedves Mester! — Szíves elnézését kérem, hogy ismeretlenül s mindjárt ily megszólítással nyúlok a tollhoz, de talán a név, revellálni fog valamit azokból a régi emlékekből, amelyekből egyet szeretnék a Mesternek elmondani. — Érdeklődéssel olvastam emlékeit a régi, jó időkbel az »Újság« vasárnapi számában. Ide s éppen az emlékek eme kronológiai rendjébe kapcsolódik az éiv mondanivalóm. — Engedje meg tehát, hogy elmondjam Szerémy Zoltán felfedeztetésének történetét úgy, ahogy én tudom, édesatyám többszöri elbeszéléséből, aki melegen emlékezik meg a régi gyarmati évekről s az onnan elindult művészpályáról. — 1884—85-ben történt Balassagyarmaton. Atyám Kaposy István, akkor fiatal polgári-iskolai tanár s mint irodalmár-ember, egyben a helyi iapszínkritikusa. Természetesen, jóviszonyt tart fenn a szerkesztővel s a színtársulattal egyaránt s este a kávéházban tárgyalják meg az eseményeket. — A színészekre rossz napok járnak; nap-nap után üres ház, kevés bevétel, a társulat anyagi alapjaiban rendül meg s már-már a biztos bukás előit áll. Szomorúan s reményvesztve panaszolja az igazgató — a nevére már nem emlékszem — (Kövest Albert volt. — A s z e r z ő) minő tragikus kilátások előtt áll. S ekkor atyám közbeág f

— A dolog nem oly veszedelmes. Kérdd fel Szerémy Zoltánt (aki akkor atyám emlékei szerint joggyakornok volt Gyarmaton), hogy mint vendég, játssza. el »Pry Pált«.

— Megbolondultál?! — szólta a direktor — azt a fiatal joggyakornokot kérem én, a nagy Újházi (tollhiba, Vízvári neve helyett. — A szerző.) egyik legparádásabb szerepének eljátszására?... Hát azt hiszed, ha a közönségnek az én színészeim játéka nem kell, akkor majd pont egy dilettáns-műkedvelő fogja a színházba vonzani?!

— Hát először is, az a dilettáns-műkedvelő joggyakornok, máris nagyobb-színész, mint a társulatod akármelyik tagja — szólta az öregem. — Aztán még a város társadalmi életében, erről az oldaláról úgy ismerik, hogyha sikerül felléptened, tódulni fog a közönség, telt házak előtt kell megismételni az előadást s te egyszeriben megszabadulsz anyagi gondjaidtól. . .

S atyámnak igaza lett! — Szerémy Zoltán, az akkori balassagyarmati joggyakornok, mint vendég, eljátszotta Pry Pált, meg is kellett ismételnie. A színigazgató anyagi bajai egyszerre megszűntök, a fiatal joggyakornok legnagyobb-erkölcsi sikere pedig az volt, hogy szülei ekkor egyeztek bele abba, hogy a balassagyarmati törvényszéki karriert a színpaddal cserélje fel s feljöhessen Pestre a színiiskolába. — Nem tudom, nem ez a kávéházi beszélgetés adta-e az egyik legnagyobb lökést, a hivatását érző ifjú joggyakornok igazi karrierjének kibontakozásához. A »Gonosz Pista« (a Falurosszában) csak utánna jött. — Még ideírom édesatyám megjegyzését a Pry Pál-előadásról. Mely szerint Szerémy Zoltán színészt alakítása, maszolja, beszéde Pry Pál szerepében oly tökéletes illúziót-keltő volt, hogy

saját édesanyja nem ismert rá a nézőtérrel. Ami, ha bizonyos fokig laikus felfogása is a színészetnek, mégis csalhatatlan jele a kvalitásnak, mert hiszen ma is a legtöbb színész csak önmagát jársza meg s nem a hőst ábrázolja. — Kedves Mesternek tisztelő hive: Budapest, 1929. július 21. — Dr. Kapossy János, orsz. allelváltárnok.«

*

A melegágyai ennek az én színészi kérésemnek, nagyobbreszt mégis, részben a gyarmati műkedvelő társaság, részben a megyeszékhelyi szinkör voltak.

Előbb hadd beszéljek a balassagyarmati szinköréről, amely eredetiség és patriarchálitás tekintetében ugyan, aligha üthetett el más, vidéki, deszka-művészethajléktól abban az időben. De egyben nevezetesebb volt vicinális »kollégáinál«. Ez az egy pedig, nagyon nagy dolog volt! *Ott ültek ugyanis sorba azok a pompás alakok, akiket a nevek elferdítésével ugyan, de onnan fotografálhatatlan műveibe a »Nagy Palóc«, vagyis Mikszáth Kálmán, Nógrád dicsősége* tehát abban is fáklyázik, hogy törölmetszett, pompás alakjaival, Balassagyarmat társadalma gyűjtötte ki a legragyogóbb írói ötleteket a halhatatlan Íróban ...

Nézzünk szét az én gyermekkorom legtevékenyebb színpártolói között a gyarmati szinkörben.

Nem nagy terjedelmű fa-szín volt biz ez, támlás padokkal, amelyek között középen és kétoldalt lehetett járni. Páholy, karzat persze nem volt. Az álló-közönség, az ülőktől kétfelől támasztotta a deszkafalat. Fotogénnel, vagyis petroleummal világítottak ebben a kedves és kedélyes »műintézetben«, amelynek színpadán sokszor vendégszerepeltek azonban a főváros legünnepeltebb művészei. Így: Pálmai Ilka, Blaháné, Újházi, Vízvári, Molnár György, stb. Az ő vendégjátékukra ma is élénken vissza tudok emlékezni. A színpad előtt a balassagyarmati híres cigányzenekarok reccsintettek rá az animáló indulókra és ezek játszottak felvonásközökben is. A notabilitások, a cselédségükkel előreküldött otthoni-fauteuillekben, támlásszékekben foglaltak helyet. — És, ameddig az alispánék, főszolgabíróék és hasonló »súlyos« családok meg nem érkeztek, addig istenkísértés lett volna az előadást megkezdeni! De hát ebben nincsen semmi! Így csinálta ezt Schakespeare is a Glób-ban; miért ne követhették volna a példáját a Balassagyarmaton művészkedő vidéki színtársulatok is... A társulatok, amelyek a gyarmati szinkört nyári állomásul látogatták, mindig a java-magyar színésztrüppokból kerültek ki. Így: Kövesi, Völgyi,

Sághy Zsiga és Jakab Lajos színtársulatai töltöttek Balassagyarmaton négy-hat hetet. És játszottak a magyar színészek lelkesedésével, sőt jelentékeny tudásával és ezen a primitív kis vidéki színpadon, amelynek, az előfüggönyét kivéve, semmi raffinált színpadi berendezése nem volt. Sebaj! A »felszerelés« hiányát pótolta a színészek leleményessége és a gyarmati lelkes közönség fantáziája. Ilyen segédeszközökkel adták (a Madách Imre vármegyéjében elsősorban kötelező) »*Az Ember tragédiáját*« is. Egy Szeles nevezetű és a magakorában bizonyára kiváló színész-elődöm, aki Lucifert játszotta a tragédiában, nevének megfelelően (és színpadi szélgép hiányában) maga »eszközölte« a szájával a szélzúgást is, amelylyel az instrukció szerint, meg kellett lennie az első emberpár előtt. Forgott, mint az orsó luciferi lebernyegében és szelet zúgva szavalta:

Zzzzzzuizz..ii zuuuuuuuuuuuuu
 ...Mit álmodtatok?! (Évához, ki futásnak indul.)
 Oh, megállj kecses hölgy!
 Engedd egy percre, hogy csodáljalak!...
 Zzzzzü... zzzz... zzuuuuuuu...

És odalent a nézőtérén, lúdbőrös borzadálylallyal meredtek a szemek a félelmes »vihar« közepette megjeleni sátáni fajzatra...

Ez a csókolnivaló, drága naivitás volt a színészet legmegfelelőbb kitenyésztdésének az aranykora! Nemcsak Gyarmaton, de mindenütt abban az időben... A közönség, nem várt mindent a színpadtól (sőt a mindennél is többet), hanem a maga jóhiszeműségével, eltökélt

* Erre vonatkozóan a színészeti lexikon különben a következő hiteles adatokat tartalmazza:

Balassagyarmaton 1874. szept. 6-án Ujfalussy Sándor színigazgató működött, tagjai közül Ujfalussy, Hetényi, Gödé, Koncz neveit említi a Hazai és Külföldi Tudósítások 1824. 25. száma. 1826-ben és 1835. márc. havában Balogh István játszik ott. 1835. okt. 18-án a miskolci társulat jött ide, — a tagok között volt: Déryné, Bartha, Telepy, Hetényiék, Kilényi, Széppataky Johanna, Latabár Endre, Klára leányasszony. (Honművész). 1839. nov. havában Hevesi Imre szh>igazgató -játszik itt. 1845. jan. Chiabay Pál társulatát hívták meg. 1858. sz>pt'. havában Kocsisovszky Jusztin, 1859. jul. haváVin Kubay Gusztáv társulata keresi fel a várost. A nyári színikört egy erre a célra alakult részvénytársaság létesítette*. 1875-ben. Mostanában a »Casino«-szálló színháztermében szoktak előadásokat tartani, leginkább február-március hónapokban. A színügyi-bizottság elnöke a város polgármestere, előadója a városi jogügyi tanácsnok. Utolsó 5 év alatt Sajó Vilmos, özv. Miklósy Gáborné, Halmi Béla és Tarr Béla színtársulata járt B.-on. A színházi terem befogadóképessége 300 ember. A közönség a súlyos anyagi helyzet miatt nem képes kellőleg támogatni a társulatokat, mert hiszen Balassagyarmat most határváros, 1928—29. évben Tarr Béla színigazgató színikerületébe tartozott. — (I. kötet 96. oldal.)

becsületos élvezniakarás-ával, önként vélemlent a színészszel és segítette a lelkes aktort a maga, még-lelkesebb nézői képzelőerejével, százszázalékos nézőtéri jószándékaival, kritikátlan odaadásával...

Nem az olcsó hatás kedvéért, hanem jellemzésül írom le például a derék Dettrich-família nézőtéri-élvezetének klasszikus eme epizódjait.

A darab címére és cselekményeire természetesen, már ennyi idő után nem tudnék visszaemlékezni. De azt tudom, hogy valami kulcsot dugott el az egyik szereplő a színpadon és egy később bejövő színésznek eme kulcsot meg kellett keresnie (sőt! oh, izgató bonyodalom!), meg is kellett találnia... Dettrich Zsiga bácsi, aki mellékesen mondvá, vármegyei főpénztárnok volt, mint rendesen, e »kulcs«-drámánál is jelen volt és izgult a nézőtéren az ő Elektrával együtt. A fiatalabb Dettrich azonban, mégcsak bírta valahogy a drámai feszültséget. De az öregből, előbb halkabban, majd minderősebben (úgyhogy a körülötte ülők is hallhatták), ki-kibuggyant a szó:

— Neteneee!... Ne ott keresd, hé!... Nem ott van!... Tűz, tűz!... .. Ott, ott, ott... Még arrébb!... No, hála a papnak! Megtalálta!

Egy másik ilyen nevezetes alkalommal (talán a Rómeó és Julia előadásán), amikor az utcai jelenetben karddal mennek egymásra az ifjú Montechi és Tybald, a bösz Capulett, a fiatalabb Dettrichet fogta torkon az izgalom a nézőtéren:

— Nóóóó!... Ápá ... Ebbüüü báj lesz!...

És a drámai-hatásnak bizony baja lett azok előtt, akik ennek a kifakadásnak a közelben fültanúi valának...

De ez kisebb kár volt, mint az az örökletes színészet-rajongás, amely ebben a Dettrich-familiában olyan eleven erővel élt és virult, hogy Nógrád legszebb hölgyei egyikének, a búbajos Dettrich Margitnak a fia, már nemcsak nézőtéri-rajongó volt, hanem színész, mégpedig a javából. Dettrich Margit művész-fia: Petheó Attila, a Nemzeti Színház kitűnő és népszerű tagja, az én kedves, ifjú kollégám, aki sikerével nemcsak hitelesíti a Dettrichek művésztajongását, de mint nagyrahitott színművész, Nógrád sikerét is öregbíti az ország első drámai színpadán.

A lelkes Dettrichéken kívül, ott látom lelkiszemeim előtt, a régi gyarmati színpadon, a problematikusan fényes, füstölgő petróleumlámpákkal-világított nézőtéren, a megyeszékhely teljes színpártoló intelligenciáját.

Itt, ezúttal, csak Török Sándor bátyánkat, a gróf Dégenfeld főispánságát követő megyefő, dr. Török Zoltán főispán édesapját említem. Ez az örökifjú, mozgékony, lelkes emberke, el nem maradhatott volna, akárcsak egyetlen színpártoló előadásról is! Hogyan is maradhatott volna! Hiszen ő volt a balassagyarmati műkedvelők koronázat-

lan királya. Róla, aki »tóngéber« volt a nógrádi színügyekben és látványos ünnepségek megrendezésében és műkedvelő-társaságáról, amelybe magam és nővéreim is beletartoztunk, majd a gyarmati műkedvelő-színészkedéssel kapcsolatosan mondom el az elmondandókat.

V. A GYARMATI SZÍNKÖR NEVEZETESSÉGEI.

Most folytassuk a szemlélődést, a gyarmati múzsahajlék előadást-váró nézőterén.

Tehát Törökéken k,ivül ott lehetett látni elsősorban a Paczolay-familiát. Ismert kitartó műpártoló ez a család is, melynek utódai ma is szerepet játszanak a vármegyében, különösen« pedig Balassagyarmaton. Ott látom Styasniékat, a megyei kultúrmérnököt, a maga liliputi-termetű feleségecskéjével, aki mindenért feltétlenül, de annál hangosában lelkesedik... Ott voltak a nézőtérén: Hányi Győző dr. királyi ügyész, Bodnár bácsi, a mindig magyarruhás gyarmati fjsiskális és az összes városi, megyei »on-dit«-k tudója... Ott volt Szilassy Miklós, a földbirtokosból-lett megyei főcsendbiztos tipikus alakja. A nógrádi, régi galéria, festő ecsetjére kívánckozó karakán, kemény köz-

rend-öbestere, aki úgy vadászott a betyárookra, mint más a nyúlra. Ugyanő, a vidékiesen primitív gyarmati gőzfürdő mindennapi, télenyáron legkorábbi »bálnája«, aki libatojás-rántottát reggelizik, egyéni gourmanderiával visszatölttetvén a kész-rántottát a csekély nyíláson fölbontott kemény héjba... ő, a nézőtéri gavallér, aki a dámákat egyenesen Erfurtból-hozatott, magtalan csodanarancsokkal és virágokkal fetírozza. Azután ott vannak Kövy Tivadarék, a Zichy-szeniorátus jogi konsiliáriusának a családja. Kövy Tivadar úr különben azért is nevezetes, mert átmeneti-jogászkoromban, mint patvarista-principálisom, bizonyára ő győzött meg leginkább arról, hogy a jogtudomány művelése nem nekem való... E tiszteletreméltó köz- és váltó hites-ügyvéd egyébiránt, komoly jogtanácsosi tevékenységén túl, mint önkéntes tűzoltófőparancsnok is tekintély volt a színkör nézőterén. Nemcsak, de az egész városban is! Fényes parancsnoki sisakjában és a Grál-lovagokat is lepisztító, nagyszerű egyenruhájában, az akkori gyarmati fiatalság titkon irigykedő sóhajait váltotta ki, ha megjelent a színkörben, főparancsnoki uniformisban... De — én legalább és utólag — azt hiszem, hogy Kövy főparancsnok úr sárgaságba ejtette volna fényes megjelenésével magát Lohengrint is, ha a hatyúlólag történetesen és anno dacumal az Ipoly partján kötött; volna ki és megjelent volna a balassagyarmati színkör színpadán...

A már fölsoroltakon kívül ott voltak a színkör nézőterén azok a derék fiatalok, akik a megye, a törvényszék és főleg a társadalmi téren, a legválasztékosabb körökben mindenha szerepelni szokjak. Egy-két párbaj, különösen, ha Zubovics Fedor, a karakán huszárcapitány és legendáshírű »emberevő« (tulajdonképen csak zajos, da mitsem vétő, régiszabású katona) át át-átrándult Balassagyarmatra, bizony megeseett ebben a dali társaságban! De ettől eltekintve, békések, kedvesek, jólelkűek és tehetségesek voltak valamennyien. Hadd soroljam föl az akkori aranyifjúság tagjait, akikre most, a színkör nézőterén-át emlékezem. Így, elsőnek emlitem Hanzély Márton, a későbbi árvaszéki elnököt, aki fiatal sas-korában a bálkirály, tőle elvitathatatlan tiszttét töltötte be.

A fiatal és dali Hanzély Marcinak olyan szörnyűséges nagy volt a tekintélye, hogy akármilyen lehetetlen hírnek is hitelt adtak Gyarmaton és a megyében, ha az a hír a »bálkirálylyal volt kapcsolatban. — Egy ilyen, különösen-jóízű, anekdotára még ma, csaknem félszázad után is derűlten kell visszaemlékezniem. Főlelevenitem hát, hadd mulassanak rajta otthon, Balassagyarmaton a *mai* nőgrádiak is.

Abban az időben történt ez, amikor a budai várban fényben, pompában mutatta be a nemzetnek, fiatal párját, Stefánia belga királyi főhercegnőt, a magyar trón örököse, Rudolf »koronaherceg«. — Erre a budavári fényességre az én szülővármegyéim is hivatalos lévén, a

nógrádi küldöttségben a válogatott ifjakat persze Hanzély Marczy vezette, ragyogó díszmagyarban, a királyi szíveslátásra. — Mikor aztán hazajöttek Nógrád szemrevaló darvai Budáról, ahol egybehangzó megyei vélemény szerint »kivágták a rezet«, se vége, se hossza nem volt a kíváncsiskodásnak. Mindenki, mindent akart tudni arról a királyi bálról, ahol a naivabb képzeletűek, csupamerő local-patriotizmusból, együtt látták hopszpolkázni Hanzély Marczyt, Stefániával ...

Egy, különösen hiszékeny nógrádmegyei főinspektor, akinek mindent be lehetett mesélni, a legjobban üldözte a Budát-járt ifjakat a kérdezősködéseivel. Ez egyszer kifogott magának egy ilyen selmát vacsora-vendégül és ott szutyongatta, gyomrozta, gyúrta, kínozta a szerencsétlent, hogy: de most aztán mondjon el mindent, de mindent arról a királyi bálról... A megszorított ifjú, akiről már mondtam, hogy nagy huncut volt, így informálta a derék főinspektort:

— Bizony, mesébeillő volt ott kedves bátyám minden!

— Képzelem! — sóhajtott közbe a »kedves néném is«, meg a nekihevült inspektor-kisasszonykák is, akik a mesélő aranyifjút tágrafészült szemekkel hallgatták. Az pedig folytatta:

— Meg is álltuk a sarat Nógrád képében! Csak az a baj ne történt volna már Hanzély Marczyval, hogy —

— Micsoda?!... Marczyval valami baj történt?!...

— Sajnos.

— Micsoda?!... Beszéld el öcsém... Nocsak!

— Hát nem tudják?! Pedig az nevezetes eset volt... Jó, ha valami crimen laese nem lesz belőde!

— Ugyan!? ... És mi volt az?!...

— Mi?! — Az, hogy Marczy elejtette tánc közben a Stefániát!

— Jeezus Mória!

És másnap egész Balassagyarmat erről beszélt... Részleteket ismételték hozzá.

Mert az csak nem volt hihetetlen, hogy a gyarmati bákirály, tényleg és valójában táncolt volna vala »a Stefániával«... Ippen mindösszevissza, csak azon csodálkoztak a gyermeklelkűek, hogy a Marczy, egy ilyen nagyszerű táncos... Jeezus Móriám!... De hát persze...! Az a glancos pádimentum! No meg a sleppek...

... Térjünk vissza a balassagyarmati valamikori színkör nézőterére ...

Tehát, a fiatal Hanzély Márton körüi és vele-együtt, nevezetes színpártoló és műkedvelői ifjak voltak: Nagy Mihály, a megye későbbi alispánja, továbbá Baross Árpád, későbbi főszolgabíró (és egy

Rosner-baronesszel kötött házassága révén, a jelenlegi közkedvelt és nagynépszerűségű vicispánnak, Baross Józsefnek az édesapja), *Satóvszky* Béla belügyminiszter néhai apósa. Ott voltak még: Pethes Béla, a női szívek tömegfogyasztója, Bozó Gábor, Gellén Pista, Mátyássy Berci és még sokan, akiknek a neveit célzatosság nélkül, taz öregember feledékenysége-jogán nem említem itt. Bizony, öreg emberek lettek már azok is, akiket névszerint felsoroltam! Sőt nagyobbbrészt el is költöztek ez árnyékvilágból egy boldogabb hazába és ma már csak az utódjaik, fiaik, unokáik szerepelnek Nógrádban vagy egyebütt...

A valamikori gyarmati színikör közönségéből, mint műpártoló családok főlemlítendőek még: a Jeszenszky Danó királyi közjegyző családjára, az ifjú Jeszenszky Sándorral (volt államtitkárral) egyetemben. Nem maradhatnak el ebből az érdekes névsorból a Gyarmaton-járt színtársulatok mindenkori lelkes gyámolítói, az Áninger-család tagjai. Balassagyarmat kereskedővilágának egyik legtekintélyesebbje volt Áninger, akinek Ilonka leánya, Sztranyavszky Sándornak, a jelenlegi belügyi államtitkárnak korán sírbahervadt édesanyja volt.

Mint buzgó színikör-bérlőkre emlékszem Farkasokra, Farkas Ferenc ügyvéd családjának nevezetes tagjaira. Nevezetesnek mondom ezt a családot, mert sógorság révén ideszámított a világhíres magyar hegedűvirtuóz, Reményi Ede is, aki Farkas Ferenc ügyvédnek és Reményi Károly, volt balassagyarmati városhírnök volt a testvére. Reményi Ede, aki a főváros Petőfi-szobrát, mint hazafias ünnepeink, tüntetéseink mindenkori oltárát, egymaga hegedülte össze, többször hallatta világbabéros zengő hegedűjén a híres -»*Repülj fecském^-et és a játszi y>Ezt a kerek erdőt járom én*« szívdérítő hangjait, a nógrádi vármegyei ház dísztermében, avagy a színikörben összegyűlt előkelő és lelkes közönség előtt. A Farkas-Reményi-család, egy reményteljes, ifjú hajtása, a nagytehetségű Farkas Martha (Farkas Ferenc komárommegyei földbirtokos, kedves barátom leánya), ma már maga is elismert és ünnepelt hegedűművésznő, aki dicső nagybátyja nyomdokaiba lépett.

... Most pedig — kedves olvasóim — derüljünk egy kicsit, a balassagyarmati színikör valamikori közönségével kapcsolatos és semmiesetre sem vérengző, ártatlan emberszólás révén.

Siateczky Turribiusról óhajtok megemlékezni, akit Mikszáth Kálmán (persze egy kicsit átmaszkírozva és a nemes Pongráczok derék családjába beolttva), a »Beszterce ostromában« énekelt meg, mint magyar Don Quijotét... Hát, ki is volt ez a különös-nevű Siateczky turribius? Az édesapját szerettem volna ismerni, aki ilyen ponyvaregenyizű névvel indította világgá, színpártoló gyarmati hőszünetet...

Lengyel volt e derék férfiú és mint valamikori osztrák-magyar dzsidas-kapitány, született lószakértő, vármegyeházi »tóngéber« és szinköri »szájkritikus«. Mind e három minőségében, bűbajos hagyományok vannak Turríbius úr klasszikus mondásairól... Azok, akik színről-színre látták és ismerték is ezt a nógrádmegyei Taraskóni Tartarint, aki örökké úgy járt-kelt az én békésszándékú pátriámban; mintha neki kellene lelövöldöznie a Balassagyarmaton és környékén előtalálható összes berber-oroszlánokat... azt mondják, hogy a Siateczky Turr,ibius bődületesen-nagyszerűkiszólásai, hiteles eredetiségek! — Én magam három ilyen »siateczkyzmus«-ra emlékszem. Ezek között, a gyarmati szinkör nézőterén elhangzott, úgynevezett »kritikát« csattanónak hagyván, először, mint szókimondó, rettegett megyebizott-

REMÉNYI EDE.

sági tagot mutatom be, Daudet világhírű regényalakjának, szülővármegyémbe eme Taraskóni-másodpéldányát.

Bizonyára felesleges is mondanom, hogy Siateczky, akinek valamelyes birtoka is volt a megyében, dühödt ellenzéki vala. Éspedig közjogilag éppúgy, mint megyeileg. Mint a nógrádi ellenzék egyik lehangosabb és legelszántabb tagja, szorgalmasan bejárt a falujából, ahol mellesleg említve, bíró is volt Gyarmatra, a megyegyűlésekre. Puskaporos temperamentumával, állandóan bele-belerobbant minden szónok beszédébe, ha az neki nem tetszett. Ez pedig igen gyakorta megtörtént. Ilyenkor végigharsogott a megye ősi termén a Siateczky kedvenc csatakiáltása, mégpedig az ő lengyeles-zamatú magyar szóejtésével:

— Putonybá!... Putonybá, felebarátom!

Ez a »Puttonba,«-felkiáltás, aféle népies és népszerű hangulatkirobbanás volt valaha Nógrádban. Olyan, mint a »Le vele!«, vagy

az »Eláll!«; sőt olyan, mint amilyen a régi lengyel országgyűlésen a »slachtá«-ban a »Nye-pozvolim!«-féle ellenzéki tiltakozás lehetett: De sőt »mégolyanabb!« Olyan volt ez a »Puttonba«-kiáltás, mint a régi magyar választásokból jólismert »színmagyar« Abcug! ... Ezt a különös és egészen nógrádi közfelkiáltást különben, a régi »mameluk éra«, a Tisza Kálmán boldogemlékű uralmának a kora termelte ki magából, az ős-kedélyesség venyigéjén... Sokszor lehetett harani akkoriban:

— Puttonba Sontagh!... Éljen Muzslay Sándor!...

Ezt harsogta az ellenzék megveszerte és főleg Balassagyarmaton, ahol Tisza, mindenha megingathatatlan volt. Ebből a boldogult apám, mint főbíró, tizenöt esztendeig kivette a részét. Mármost, hogy Siateczky eszelte-e ki sajátfejjel ezt a nógrádszerte-használt és ellenzékileg olyannyira kedvelt párt-kiáltást, azt én nem tudom, sőt nem is állítom. De, hogy a félelmetes Turribius ajkán puttyant az ki az legtöbbször és a legkönnyebben, az alig szorul bizonyításra azok előtt, akik szűkebb-hazám e nevezetes kitűnőségét ismerték és elemében látták.

A másik örökemlékű kirobbanása volt nagyszerű lengyelünknek az, amelyet egy úgynevezett »lóavatás« alkalmával kockáztatott meg Siateczky. Ugyanis, mint már említettem, egykori dzsidasztizti-mivoltából eredőleg, született lószakértő volt! — Sőt úgy emlékszem, hogy a lóasszentáló megyei bizottságnak, mely járási székhelyről, járási székhelyre vonult, hogy szemlét tartson a katonalovak fölött, Turribius-mester volt az elnöke. Ebben a tevékenységében aztán szinte gyönyörrel élte ki magát. Minden elővezetett lóról volt valami »szellemes«, szakértői — és persze hangos — megjegyzése. A gyengébb-idegzetű »felvezetők«, már napokkal előbb reszkettek tőle...

Egy alkalommal, amikor Siateczky »ló-vészbírósága« éppen Dejtárra szállott ki, ahol tudvalevőleg a hercegprimási birtokok egyrésze terül el, egy felvezető palóc legény, két lovat vitt a bizottság elé. Hát bizony nem voltak ezek a lovacskák már másodfücsikók, de sokkalta idősebbek! Turribius-mesternek pedig, az eféle tapasztalat, rendszerint az orrába ment. Most is ilyesmi történhetett vele, mert harsány rivalgással bődült rá a szerencsétlen levezetőre, aki kékszinű, fehér-sújtásos (primás-szinű) mándlijában, reszkette állt a furibundus nagyhatalmasság előtt!...

— Kíékek megvanyek ezeket a két remongyák?!... kérdezte.

A kocsislegény térdig elsápadt és csak úgy reszkette habogta vissza a félelmetes elnök felé:

— Instaaalom alaaasan, á herceg primaas őeminenciaaaajaá lovai ézék... — l elkendezte a verejtékes-homlokú, ijedt kocsislegény.

— Nyo! — döfte vissza a szót haragosan, de lóavató elmésséggel Turribius — Hercogprimas emiciaja, bérmált ezek á vén ábrákpusztítók kaplanykorotba... Élméhecc.

... Nógrádba évekig vizsaköhögték a poharakba a bort, ha véletlenül ivásközben jutott eszükbe ez a jelenet és főleg ez a »Turribiáda!«... A legklasszikusabb »böffentése« azonban, zamatos lengyel testvérünknek, mégis a gyarmati színpör nézőterén hangzott el. Éspedig a következő kritikai kijelentés formájában, miután a kissé korpulens primadonna, aki egy szerelmes leánykát játszott, »küllemének« terjedelmével kihívta maga ellen Siateczky barátunk lóavatóson-csiszolt szellemét:

— Vágyolsz té egy szopátos dájká, nyém edj pásztor Jankát!

És ezzel kivonult a színpör nézőteréről, élénk gesztusok és utánoz-

Siateczky Turribius

hatatlan arckifejezés közepette... Valóban, szobrot kellene neki állítani Balassagyarmaton! Esetleg vesekőből!

*

De, hogy el ne felejtsem: még a következő kis jellemrajzot is érdemes megörökíteni a kitűnő Siateczkyról.

A nevezetes férfiú nagyon takarékos, de egyben rátartó ember volt. Fogatának és a kocsisának mindig olyannak kellett lennie, mintha »akkor vették volna elő az iskátulyából«. Igenám, csakhogy a libériát, kocsis-keztyűt, miegymást, se Gyarmaton, se Losoncon nem adták ingyért. Mármost hogyan lehessen megóvni a tekintélytartás emez eszközeit és kocsisi kellékeit a bakon!?' Úgy, hogy Turribius úr gondosan lakat alatt tartotta a parádés-lószerszámot nemcsak, de a kocsis-libériát is. Ezek csak akkor kerültek elő lovakra, kocsisra, ha a szigorú uraság — akit korbács nélkül talán még a templomban sem lehetett látni — behajtatott a megyeszékhelyére, Gyarmatra. Ám ilyen-

kor is, egy fenenagy vitorlavászon porköpönyegbe bujtatta a boldogtalan palócz fatytyút, akit egyébként urasági kocsinak is neveztek, ha ott fent kuksolt a bakon, libériáján fölül a vitorlavászon-lebernyegben, harmincz-fokos szénapároló hőségben ...

Igenám, de ilyen vászonzacskóban nem »mutatott a libéria és útközben sehogysem imponálhatott szembejövő utasoknak és ama falvak népeinek, amely falvakon keresztül robogott Siateczky úr... Az imponálás és a libéria-kimélés ellentétes céljainak összebékítésére tehát ki kellett eszelni valamit. És Siateczky Turribius valóban az a férfiú volt, akitől kora és a világhistória, méltán várhatott meglepő ötleteket. Ilyen volt ez is, amelyet az eredetiség iránt mindenkor érzett döbbenetes tisztelettel jegyzek föl és adok át az utóknak.

Tehát: hogy a kecske is jóllakjon, de a káposzta is megmaradjon. Siateczky úr, minden kocsitúrára megávalvitt egy rőfnyi-hosszú messzelátót és azzal kémlelte az országutat, amiközben kocsját célja felé ragadták táltosai... Mármost, ha a szigorú uraság, a pocsekül nekiizzadt boldogtalan-anyaszülte kocsis tövéből, távcsövén át valamelyes úri fogat közeledését vette észre, elhangzott a következő vezényszó:

— Krrrrepenyeg le! Kesztyúú fel!

És a kocsis, erre egy szempillantás alatt kibújt a vászonbugyolából és fölrántotta úszónadrág-csekélységű kocsiskeztyúit... Mikor pedig a szemközt-jövő úrifogat úrinépe kibámulhatta magát a Siateczky-fogat minden szépségein (a messzelátó ilyenkor a gazda jával-utazó vadász-kutya alá volt eldugva); miután a két fogat úri utaiak kellő ildoimmal és hajbókolások közepette cserélték ki egymás-iránti nagyrabecsülésüket; miután a fogatok elcsapták volt egymásmellett és egy kanyarodónál eltűntek a fák lombjai mögött, elhangzott a kocsiából a másik vezényszó:

— Kesztyúúút le! Krrrrepenyeg fel!

Es miközben a vizsla alól előkerült ismét ama bizonyos messzelátó, a zacskóba visszakomtmandirozott kocsis, újból nyakig belebújt vászonburkába... Bizonyára némi kárpótlásul annak, hogy aki Siateczky Turribiusnál kocsiszkodott, az álmában se hihette, hogy »burokban született».

De, hogy tovább fűzzem a gyarmati arénáról való emlékeimet: az azóta lebontott arénát, az ottani műkedvelők állították, mégpedig előadásai és gyűjtéseik eredményéből.

A már említett nógrádi aranyifjúság gyarmati tagjaihoz tartoztak, mint műkedvelők is: Baintner Arnold főbíró, Hermann Károly dr. (később, megyei árvaszéki alelnök, Balassagyarmat községi bírása földbirtokos és egyéb érdemein túl, néhai Margit nővérem férje, tehát sógorom); Vértessy Gyula 'dr., a később kiváló költő-író, aki a Nóg-

rádi Lapok (Honti Híradó) c. lapban bontogatta először szárnyait. Műkedvelő-színésznők voltak Szerémy Margit, Kubányi Mariska (az én fiatal színész-író kollégámnak, Kubányi Györgynek a nénje), továbbá Ráth Panni és még többen, akiket a műkedvelőtársaság lelke, mozgatója, direktora, rendezője, egyszóval »mindene«. Török Sándor-bátyánk kért fel egy-egy szerep elvállalására.

Ebben a Török Sándorban, az apostolok lelke lobogott, Maecenas művészszeretetével párosulva. Olyan lelkesen agitálni, olyan szívvel színházat, színügyet szeretni, mint ahogy Török Sándor tudott, talán a híres dunántúli Bizay, a »nemzet bárója« volt csak képes. Csak-hogy Bizay-uram egy kicsit magamiatt csinálta a dolgot: Török Sándor ellenben magáért az ügyért, l'art pour l'art fáradozott, lelkesedett és lelkesített. Az ő vállain nyugodott a balassagyarmati aréna

*Boldogult Margit-nővérem,
mint gyarmati műkedvelő.*

előadásainak minden gondja, kulissza-baja. Ő járta ki a kijárandó dolgokat. Neki jelentették be a »kellékeket«, amiket a városban az úri családok hajlékaiból kellett összekunyorálni. A mi lakásunkból néha egy-egy félszobát elcipeltek a színkörbe. Nemcsak azért, mert a családom valamelyik tagja, testvéreim egyike, vagy később én magam, »benne volt«-unk a műkedvelésben; de mert mindenki tudta, hogy egész Balassagyarmaton a Szerémy-család kedvelte és pártolta a legelszántabban a színészetet. Látni kellett a gyarmati »aréna-intendánst«, jó Török Sándor bátyánkat, amint egy-egy ilyen műkedvelő-napóleoni tény előtt a városon keresztül-kasul száguldott!... Ahogy körülvették őt a műkedvelői, akik szent fűriájukban, majd ezt, majd azt követelték, szerepük számára, a végtelen türelmű és hasonló arányok-

ban feledékeny »vezértől«. Egy világért sem mondta volna akár melyiküknek, hogy amit kér, azt teljesíteni nem lehet! Nohiszen!... Amúgyis volt bőven dolga a műkedveléssel karöltvejáró aprehenziók kiegyenlítésével... (Tudhatja ezt mindenki, aki valaha műkedvelésileg előadásokat rendezett...) Török Sándor bácsi tehát, alig is mondott egyebet két-három szónál az ő társulata tagjainak:

— Igen, igen... Kell, kell... Meglesz, meglesz...!

És persze, az előadás idejére, éppen a legfontosabb kellékek hiányoztak. — Ellenben, az előadás nagyszerű volt! Kérem, ne tessenek ezen mosolyogni! Mert olyan tanút állítok e kijelentésem mellé, hogy azzal szembeszállni senkinek sem volna ajánlatos!... Ez a tanú pedig — kedves olvasóm — maga a »Nógrádi Lapok« hasábjain megjelent akkori kritikák voltak. Ha ott az állott »svarc auf vász«, hogy Hermann Károly dr. jól alakította Frontaint, a Frenológ c. darabban, akkor ez a kijelentés éppen olyan megfellebbezhetetlen vala, mintha azt olvastuk a vezércikk helyén, (ez faktum!), hogy: »Figyelmeztetjük Bismarckot!«... (A többit, hogy t. i. mit csinált másnap Bismarck, a vaskancellár, emez erélyes figyelmeztetéssel szemben, azt bátran el lehet képzelné...)

Ez azonban korántsem akar gúny lenni! Mint ahogy nem gúnyoljuk a szüleinket, öregszüleinket, ha mégoly primitív emberek lettek volna is! Éppoly megbocsájthatatlan vétek volna részemről, megkisebbiteni, leszólni akarni a művészetnek azt a »jászolát«, avagy azokat a, nekem örökké-kedves hívőket és apostolokat, akik ama művészijászol körül jártak, ahol én először imádtam a Krisztust a művészet naiv primitivitásában. Köszönet és hála nekik, akik kigyújtani igyekeztek bennem a lángot, amelylyel mécsvoltom, Hazám és Nemzetem kultúrájának és Nyelvének világítani próbált. Most, egyelőre elhagyom elmélkedéseim szerette színhelyét, a balassagyarmati arénát, ahová már csak, mint meglett ifjú színinő vendek térek vissza... Életem szekerének a rúdja immár kifelé áll Balassagyarmat gyerekjátékos-pajzánságaiból és indulóban vagyok, a négy elemi iskola bizonyítványaival a zsebemben Nagyszombat városába, a gimnáziumi műveltségek elsajátítására... Először megyek idegenbe a kedves szülői otthonból. Bizony, nehéz lehetett a szívem akkoriban! Mert még a visszaemlékezés is nehéz erre az új élet-fejezetre...

Hatan voltunk testvérek: Irén, Margit, Dani, Gizella, Lajos és én.

Hat pár cipő, hat kis ruha, hat éhes száj, iskolakönyvek, tandíj, mi egyéb... És hat gyerekhez egy neméppen-nagy megyei tisztviselői fizetés, az apám főszolgabírói angáriája. Bizony, nem volt mindig fenéki tejfő az életünk! Bár mi gyerekek, soha, semmiben hiányt nem szenvedtünk. Mert a nagyszüleim birtoka, csak egy köhajtásnyira volt Gyarmattól és a drága jó nagyszülők voltak a mi »liferánsaink«, élelmiszerek dolgában. Ők küldtek be nekünk a városba lisztet, zöldség-

félét, gyümölcsöt, egy-egy hízott malacot, juhsajtot, aprójószágot, tojást, vaját stb. ami ma mind a kincsek-kincsének számítana itt Budapesten, ha valami jótét-lélek megdobálna vele... Igenám, de »nemcsak Igével él az ember!« Egyéb is kellett, különösen amikor már nőni, cseperedni kezdtünk és nem folytathattuk volna Balassagyarmaton az iskolai tanulmányainkat. Volt egy családi ösztöndíj, a Bibits-féle. Az én érdekemben ennek utánvetettük magunkat. Édesapám megkérte szépen a megye tekintélyes és jólelkű főurát: Forgách Antal grófot, aki megszerezte számomra ezt az évente hatszázforintos ösztöndíjat. Mégpedig, nemcsak a középiskola tartamára, hanem az egyetem elvégzéséig is. Irigylésreméltó szerencsének tekintette ezt akkoriban Nógrádban mindenki. Hogyne! Hiszen hatszáz aranyforint, akkora nagy összeg volt, hogy azzal, abban az időben (1871) nemcsak egy gyerekembert lehetett iskoláztatni, de egy jó-házból-való leányt férjhezadni sem volt gond (föltéve, hogy megvolt hozzá a vőlegény is). Jellemző a mennyiségtani tudományomra különben, hogy ma ki se tudnám talán számítani trianoni logaritmussal, hogy hány pengő is lehetett az a sokszáz arany-forint...

Ipoly-parti részlet.

VI. A NAGYSZOMBATI KONVIKTUSBAN

Deniqe, búcsútvettem egyidőre a szülői háztól és édesapám elvitt Nagyszombatba, az érseki konvik tusba.

Akkor láttam életemben először idegen városokat. Először Pozsonyt, azután Nagyszombatot, ahova, akkor még, csak lóvasúton lehetett átközlekedni. (De már ugyanezév végén, megindult a gőzvasút is.) Megbámultam persze úgy Pozsonyt, mint Nagyszombatot, ahol az tűnt nekem leginkább a szememben, hogy mennyi sok torony, mily sok templom van ebben az eléggé forgalmas és szép városban. Apám magyarázta:

— Az ott a jezsuiták temploma! Ez a karmelitáké. Amott van a rokkantak — invalidusoknak mondották akkor őket — menháza és temploma. A dicső szabadságharc legendás hőseit, rokkant harcosait

tartotta itt a magyar nemzet kegyelele halálukig, békesség-ben, tisztességben. — Feltűnt nekem az is, hogy az utcánjártunkban, vagy a fogadóban, ahova a boldogult apámmal beszálltunk, alig hallottam magyar beszédet. Szlovák- és német szó hangzott akkor Nagyszombat utcáin leginkább.

De, amit különben legjobban megbámultam, az a téli-színház volt, amilyen odahaza nálunk Gyarmaton nem volt. — És csodáltam az érseki konviktus hatalmas, emeletes épületét, amely mellett közvetlenül egy kaszárnya is emelkedett. (Erre a kaszárnyára diákcsinnyeink révén emlékszem ma is!...)

Előkelő intézet volt az esztergomi, fennhatóság alá tartozott nagyszombati konviktus.

Hidassy Kornél, a későbbi szombathelyi püspök, volt ebben az időben a példásan berendezett tanintézet kormányzója, amely tisztességben később őt Gráffy József esztergomi prépostkanonok váltotta fel. — Nagy kertje volt az intézetnek, amelyben őt kuglizó volt, a kisebb és nagyobb diákok számára. Belül, a méltóságteljes öreg épületben széles, kőkockás, visszhangos folyosók vették négyszögben körül a tantermeket, refektóriumot és fent a fehér, rekeszekbe-osztott hálótermeket. Komoly papifelügyelet, példás rend, tisztaság és áhitatotkeltő intézeti-szellem mindenütt...

Igen ám! Csakhogy a gondtalan fiatalság, a maga nyugtalan vérével, játékos, belső viszketegével, élénk csalafintaságával és csinyreingerlő ösztöneivel, kibontja a falat is maga körül, nemcsak a fegyelmet, amelyet különben is a szeretet melege futottat, távol holmi vasszigortól. Az alsóbb osztályokban mégcsak meghúztuk magunkat! Részben az otthoni apai szigor íze miatt, részben a szokatlanság idegenszerűsége révén. De abban az arányban, ahogy centiméterenként nőttünk, nőtt a bátorságunk is és — ahogy mondani szokás — vérszemet kaptunk. Kikre is emlékszem, akik akkor valem jártak a nagyszombati konviktus öreg falai közé?! — Ott volt Nógrádból a két Madách-fiú, az Imre és a Pál. Azután velem nebulóskodott Pongrácz Elemér, István-generális fia, aki már a konviktusban is lapot szerkesztett és sajna, később, mint képviselőházi tisztviselő, de mint lapkiadó vérzett el anyagilag (úgy látszik, már akkor sem volt aranybánya lapkiadónak lenni!...); ott volt Horváth Béla, később hontmegyei főispán, azután emlékszem Kálmán Gusztávra aki mint államtitkár váltotta be a tehetőségéhez fűzött szép reményeket. Ott tanult a valamikor dúsgazdag-szegedi nábob, a Zsótér András fia Bérezi, aki — ha jól tudom — valami körvadászaton járt szerencsétlenül, agglegénykorában. Ott volt Füzéressy Zoltán, a későbbi táblabíró, jelenleg nyugalmazott főispán, akivel az egyetemi-életben is szoros baráti viszonyt tartottunk fenn és ma is megőrülünk egymásnak, ha találkozunk. És ott tanult (vagy legalább is ott kellett volna tanulnia a komor Mária Terézia korabeli

épületben, minden diáksínyjeink kieszelője, a Ráth Károly néhai fővárosi főpolgármester drága, gézengúz fia: Ráth Aladár, akiről ma már elmondhatom, hogy előkelő származása dacára is, consilium abundival vett búcsút örökös csínytevéseiaek nagyszombati színhelyétől, az érseki konviktustól... Hogy mi lett vele, egyáltalán él-e még, azt nemigen tudom. De akár él, akár hal, nagyobb iskolai rendbontót, bátrabb fegyelemkijátszó pernahajdert még nem szült a honi diákélet, mint amilyen ez a, különben kedves úri fiú volt.

Ő tanított meg bennünket arra, hogy esti szilencium után, ami-

A nagyszombati konviktus 1871-ben.

kor már alvó-fülkéinkbe kellett visszavonulnunk (ezeknek a fülkének a függőnye előtt, az éjvilágítású dormitóriumban, állandóan egy inspekciós pap járt föl és alá kezében a breviáriummal); szökdössünk ki egymásután nesztelenül és találközzünk kint, a folyosokról-nyíló, vasajtós kályhafűtő-kuckókban. Kuckók!? — Ez igazán nem ad kellő képet arról a tágas, szobanagyságú odúkról, ahonnan a régifajjtájú vaskályhákat kívülről fűtötték a szolgák. — Ebben a meleg és a kályha parazsától meg is világított »rablótanyán« (a mi játékos, romantikus gyerefantáziánk révén, *rablótanya* volt ez a helyiség; surrantunk össze, éjszakának évadján és alsóruhában, ha egyébért nem, hát bizonyára azért, hogy fittyethányjunk a fegyelemnek. Itt talál-

koztunk. No de, csináltunk mi egyebet is! Olyat, sőt olyanokat, hogy azt nekem talán el se fogják hamarjában hinni, akik ezeket a sorokat olvassák. Így például; napközben elfogtunk néhány csirkét az internátus állományából (igazi csirkefogók voltunk) és emez ártatlan barmoknak a nyakát egyszerűen kicsavarintván, éjszaka a mi főszakácsunk Ráth Aladár, megsütötte azokat a kályha parazsában. Zsír, víz és más szakácseszközök nem állván rendelkezésünkre, Savarinünk lerántotta a csirkék bőrét és csak úgy őserdei-módon, valami nyársfélén próbálta ehetővé tenni ezeket a falatokat. Ha ma, meg kellene ennem akár csak egy falatot is az ilyenféle »smauz«-ból, nem tudom, nem kapnék-e attól halálos csömört. De *akkor*, tizennégy-tizenöt éves, vasszögemesztő gyomorral!... És persze cigarettáztunk is! Ez volt bizonyára az élvezetek-élvezete.

Néha azonban, egyebet is ettünk, nemcsak nyúzott-csirkét kályha-korommal.

Ezt is Ráth Aladár eszelte ki! — Mondottam, hogy a konviktus mellett kaszárnya volt. A kertünket csak egy fal választotta el a kaszárnyaudvartól. Ráth Aladárnak egyébb sem kellett! Összekötést létesített a kaszárnyai kintin és a mi kuglizónk teteje révén, valami fölhúzható deszkaemelő-szerkezettel úgy, hogy mi nagyóri gyakran kaptunk a kintinből »kontóra« mindenféle elemőzsiát. Ezt a diákgyomornak kedves kantinszállítmányt pedig, mindig a kemenceodúban fogyasztottuk el. És mindig éjjel! Másutt és máskor talán nem is esett volna az jól. Mert a tilalom sójával sóztunk!... Járkálhatott, breviárumozhatott a mi inspekciós derék papunk; örködhetett, ahogy csak akart; mi kiszöktünk, csaknem minden éjjel, Robinzont játszani és kacérkodni a veszélylyel. Mert bizony, a kicsapatás veszélyének tettük ki magunkat! De kitettük! Áruló nem akadt közöttünk. Még ha a legbutább és a legkétségbeesettebb helyzetekbe másztunk is bele. Akkor sem. Karakterek voltunk! Vásott, komisz nebulók, de — karakterek!

Így, emlékszem, hogy egyszer bevezettük a konviktus piacjára csacsiját a kis kétkerekű kordéval együtt a széles, téglázott folyósóra. Teleültük a kordét, ahányan csak ráfértünk, de a számarra is jutott még vagy három szamár közlünk, Aztán elindítottuk a szamarat és a fogatot. Prrrrrrr! Rohant velünk a kőkockákon könnyen tovagördülő jármű ... És egyszerre, egy fordulónál, kibukkant a hatalmas-termetű kormányzó, Hidassy Kornél, klasszikus gesztussal, égfelé tárván szét karjait... Addig se tartott, míg kimondom és már kordéból, számárhátról úgy eltűntünk, mint a kiloccsant benzin! A folyosón csak a bűnbánó szamár maradt és a mi jólelkű atyánk, a kormányzó...

Őt fiút azonban mégis kicsaptak utóbb az intézetből, bár nem voltott egy sem a. másíkra. De, akik máris és régebben ludasok voltak, azoktól c számárság miatt megszabadították az intézetet. Ráth Aladár

csak az év végen kapta azt a bizonyos tanácsot, hogy ne szerencsétesse visszajövetelével az intézetet... Ez a »szamárság« ugyanis, a legkisebb bűne volt a mi Aladár-barátunknak. Talán a legfőbenjáróbb szamársága az volt, hogy mint népszónok mutatkozott be előttünk és az intézeti diák-kaszinóban összecsisztított bennünket, persze titokban. Ott véresszájú dikciókat mondott és mondatott, egy társadalmi-esemény alkalmából, amely társadalmi esemény izgalmai végigvonultak akkoriban az országon. A nevezetes eset amelyre az öreg-emberek jól emlékezhetnek még, az ország fővárosában játszódott le. Majthényi Izidor, hírlapi-poléemiából kifolyólag, összeveszett és pisztoly párbajt vívott Verhovay Gyulával és — bolond a véletlen — meglötte őt,

Hatvan évvel ezelőtt . . .

mégpedig eléggé súlyosan... Ráth Aladár, a mi temperamentumos gimnazistatársunk, emiatt hordozta meg a véres kardot köztünk, nagyszombati diákok között és, amint mondom, ő is megsebesült ezen ügyből kifolyólag, mert nem jöhetett többé vissza közénk... nyúzott csirkét sütni, éjjel a kemencekuckóban.

Eme, legalább nekem kedves diákemlékek után, szólanom illik a nagyszombati konviktus egy olyan intézményéről, amely kétségtelenül döntő befolyású volt arra, hogy én végül is, a színpadot választottam életpályámul.

Volt ugyanis a nagyszombati konviktusnak egy nagyszerűen rendezett színházterme, ahol mi diákok — rendszerint farsang háromnapján — előadásokat tartottunk. Hetekig készültünk ezekre a szín-

házi előadásokra, amelyekben útmutatónk, hogy ne mondjam »főrendezőnk«, maga az intézet klasszikus-taglejtésű kormányzója, Hidassy Kornél volt. Ez a kiváló pap, nagy vonzalmat érzett a színpadi művészet iránt. Amit egészen szabadelvű-szellemben azzal is tanúsított, hogy nem elégedett meg azzal, hogy nekünk, diákjainak, csak az intézeti-színház színpadán keresztül nyújtson fogalmat a tulajdonképeni színművészetről. De többször testületileg kivitt bennünket a nagyszombati városi színházba, előadásokat nézni. Völgyi színigazgató jól szervezett színtársulata járt akkoriban rendszeresen Nagyszombatba és én akkor láttam először a Piros bugyellárist, amelynek törölmetszett Peták-káplárját, a Vígszínház huszonötéves jubileumán, mintegy harmincöt évvel később, magam is eljátszottam...

Különös, hogy én magam nem vagyok képes visszaemlékezni arra, hogy miféle darabokat játszottunk mi diákok a nagyszombati iskolaszínházban. Azt tudom, hogy több ilyen iskoladramát egyik tanárunk, Lolok-főtisztelendő úr írt a számunkra. Ezek aféle kosztümös, szavalgatásra-alkalmas párbeszédék és mű-tömeg-jelenetek lehettek. És nem színpadi kiképzésre, hanem főleg az értelmes beszéd gyakorlására és a magyar társadalmi életben olyannyira nélkülözhetetlen szónoklásban való ügyesség megszerzésére szolgáltak. Hanem, akiben mar »benne volt a sátán«, az itt kezdett »jární«, hogy később színész lehessen... A balassagyarmati lelki-start után, én itt indultam neki (ha mindjárt mitsem sejtve erről) a magyar színész nem-egészen tövistelen pályájának.

Egy kedves, régi iskola társam figyelméből pedig, most már véletlenül annak a tudomására is jutottam, hogy melyik volt hát az első »színdarab«, amelyben én mint »színész-palánta«-konviktor, először szólaltam meg a más egyéniségében. A Vígszínház ugyanis, már a múlt télen a hírlapokban kikürtölte rólam a letagadhatatlan öregség évszamszerű komor valóságát, vagyis azt, hogy negyvenéves színész vagyok és, hogy az igazgatóságom és pályatársaim, szülőfalummal és a megérem hangadó elemeivel együtt, készülnek engem »megjubilálni«... Az újságok révén aztán megtudta ezt a dolgot egy kedves, volt iskolapajtásom, akitől a következő levelet kaptam:

Kedves Zolikám! Eljutott a hír hozzám is, hogy dicsőségteljes színpályadnak 40 éves ünnepét üled s így kettős kötelességem, hogy én Téged ezen évfordulón szeretettel üdvözöljelek.

Mint nagyszombati konviktor-társad üdvözöllek, de jogom van ahhoz, mint színésztársadnak is, mert, emlékezzél... Együtt játszottuk a konviktus színpadán a: »Két rendőr-kém« című vígjátékot. Te már akkor is fényes jelét mutattad nagy tehetségednek, mely később, a mai napig, hazánk legnagyobb művészeinek sorába emelt.

Légy sokszorososan és szeretettel üdvözölve s az Ég áldásait kéri Számodra továbbra is. Budapest, 1929. január 26. Őszinte barátod: Horváth Béla nyugalmazott főispán.

Ezt a kedves levelet nemcsak azért közlöm, mert igazán érdemtelenül annyi szépet mond rólam, hogy azt már szégyelnem sem kell. Hiszen, egy »főispán«, aki pláne jóbarát, mint az én kedves Bélám!, felelőség nélkül elvetheti a súlykot a kritika terén... De közlöm e kedves baráti irást, mert a szíves gratuláns, nem írta meg nekem az ő közelebbi címét és így, csak a vakvéletlenre bízott levélben köszönhettem meg neki a fenti szép és jóleső sorokat. Most azonban, ez írásom révén, bizonyára akkor is eljut a régi kedves iskolatárshoz az én hálás kézzszorításom, ha a köszönőlevelem, kellő címzés hiányában, netán nem is jutott volna el hozzá. De közöltem ezt a levelet» végül és főleg azért is, mert ebben a hiteltérdemlő megemlékezésben, már az indulásom minden lényeges adata benne foglaltatik. Úgy látszik, jellemszínésznek ismert fel jókorán engem a Hidassy-féle »rendezés« is és az is lett belőlem visszavonhatatlanul... Egyébként, mint nagyszombati tanuló is megtettem kötelességemet, mert lematuráltam (egyetlen tételt tanultam meg a magyar irodalomtörténetből éspedig Czuczor Gergely életrajzát és azt húztam...«). Matúra után pedig,, egy kis otthoni vakációzással, nekimentem a nagyvíznek«. Vagyis: Pestre jöttem jogásznak az egyetemre.

VII. JOGÁSZÉLET.

mondjam, ne mondjam?! Sohase szerettem én a »jogot«, csak az igazságot. Pedig van a családukban kúriai meg törvényszéki bíró is. De — lehet, hogy a tudatom alatt élnek súlyos familiáris perek emlékei — ügyvéd, nem tudtam volna lenni soha!... Hogy én, a más kis bútorát, ezét-azát, kótyára juttassam, hogy én valakinek a szeméből könnyeket fakasszak; olyan könnyeket, amelyeket igazán sírvalaki és nem a nézőtérén szárít föl, hogy utánna jókedvűen vacsorázni és cigányt hallgatni induljon valamely kedélytől-hangos vendéglőbe?! Bizony, ez nem nekemvaló mesterség! De azért csak beiratkoztam kénytelen-kelletlen az egyetemre. Olyan lélekállapotban, mint mikor valaki egy nemszeretem ebédhez ül le és rábízta a gyorrát a kegyes véletlenre...

Mint elsőéves gólya-jogász itt Pesten, egy öregjogász földimmel, Ráth Bélával laktam a Nyúl-utcában. (Most ezt az utcát Lónyay-utcának nevezik.) Új seprő jól seper... Eleintén eljártam hát szorgalmasan az egyetemre és Vécsey professzortól a Római-Jogot, Venczel tanár úrtól a Magyar Alkotmány és Jogtörténetét szedtem magamba... A vidéki fiúk ösztönös féltékenységével, ebben a nagy Pest faluban, nemigen menegettem én, mint »gólya« sehová! — Reggel a Garami-féle, Calvin-téri kávéház, délben a Magyar-utcán létezett Malonyay-féle kifőző-vendéglő, valának azok a szigetek, ahová a nyúlutcai biztos menedékből kióvakodtam... No és az egyetem!... Malonyay Dezső, az író édesapjának a vendéglőjében költöttem el a vacsorámat is. És onnan egy macskaugrásnyira, már otthon is voltam. Valóban csak a jó Isten őrzött, hogy ilyen szoliditás mellett be nem eveztem a jogtudományok legbelső mélyébe!... Hogy ez nem következett be, az bizonyára szerencséje volt több, időközben érdemeket és hírt-szerzett igazságügyminiszternek, kúriai elnöknek és hasonló jogi tekintélyeknek! Ők bennem a konkurrenst veszítették el, mégpedig elképzelhetően, megkönnyebbült lélekkel... De hát ez csak móka! Hanem, ami nem móka, de elmélkedésre is alkalmas dolog kedves olvasóim, az, hogy:, én régóta gyanakszom az emberi sorsra, amely szándékunk és terveink ellenére, megváltoztatja életútjaink irányát, kiméricsikélt terveinket, a család otthon kieszelt céljait, egyszóval az életpályánkat. »Troublante«-nak nevezi az árnyalati finomságokban oly gazdag francia nyelv azt az útzavaró-csillagot, amely csillagtársait kitéríti, kilendíti az eredetileg szándékolt útirányból. (Dumas Fils után maradt is egy ilyen című, posthumus mű.)

Noshát, csillagnak én magamat akkor sem éreztem, amikor már belejőve az egyetemi élet jogász-lumperájaiba, úgy koplaltam, hogy néha csillagokat is láttam az éhségtől. Pedig az apám egyszer azt is megpróbálta velem, hogy beabonnált az Arany-sas éttermébe, de én aztán nem fizettem rendesen a kosztpénzt, mire végülis onnan is ki-koptam ... Hát, amint mondám, csillagnak nem éreztem magam, de azért egy emlékezetes estén előttem is felragyogott az én Troublante-om, vagyis az útzavaró-csillagom... Ne méltóztassanak holmi romantikára, diákszerelemre gondolni, e »csillag« eszmetársa gyanánt! »Bakterítő« volt az én útzavaróm és éppen ezért volt jóvátehetetlenül veszedelmes...

Egy este, amikor a Malonyay-vendéglőből szokásom szerint korán, szolidan hazafelé megyek a Magyar-utcán, a téli sötétben valaki, aki szemközt jött rám a másik utcaoldalon, fölismert és rám-köszön:

— Szervusz Zoltán! Hová, hová?!

— Szervusz! — mondom én vissza tétován, de már én is felismerem az illetőt. Füzesséry Zoltán egyetemi kollégám, nagyszombati

kenyerespajtásom volt a nyájas üdvözlő, akinek megmondtam, hogy hazakészülök, mert beosztottam a Római Jogot, hogy minden este három oldalt tanulok és...

— Eh mit! Micsoda butaság, már most tanulni Római Jogot! Hiszen az alapvizsgáig százszor elfelejtetted, te balek!...

— Ugyan!?

— De ugyan ám! — hangzott hegyesen a fölényes válasz és a tájékozott pajtás már karon is fogott és — könnyű Katót táncba vinni — mentem vele, amerre ő vezetett.

Az egyetemiek, jogászok és egyéb éjszakai lepkék pedig, az akkori, nagyrészt német Pesten, a Király-utcát an létezett »Berger-pincébe« hordták a pénzecskéjüket és talán az egészségük egyrészét is. Az én druszám, hová is vezethetett volna hát más helyre, mint ebbe a földalatti helyiségbe, amelyet, ha társadalmi kanálisnak nevezek, bizony aligha túlozok... Ékes Hausmeister-dialektus, Kraxelhüber-törzsközönség, festett arcú, idült angyalok, bérkocsisok, azaz, hogy »fiákkeresek« mennyországa volt ez a hely. Ha a sörre, amit akkor ott ittam, most utólag rá gondolok, bizonyísten még ma is gyomorháborgást érzek! »Fickós« ser volt a gyanústisztaságú poharakban és valami srammlihoz hasonló, harmónikás, citerás, hegedűs, stb. zenekar tette kívánatossá« a mulatózók előtt a lebújban való »élvezést...«

Mi ketten Zoltánok és alapjábanvéve zöld gólyák, adva a vén jogászt, ittuk a Király-utca levét... Egyszer aztán dantei-vezetőin, Füzesséry Vergilius azt mondta, hogy elég volt a sör, menjünk most máshová! — Hát, hogy a »sör« elég volt, azt már az én gyomrom régen érezte! Örömmel egyeztem ilyenformán bele a színhely változásba. — Kéjjel gondoltam a friss levegőre!... Ah, de hiába volt ez az ábránd! — Egy csigalépcső, amelyet ebben a földalatti barlangban eddigelé észre sem vettem, volt Füzéressy cimborám útmutatása szerint utunk további iránya... No, mindegy! — gondoltam — és háborgó bensőmmel annak is örültem, hogy valahová, de fölfelé visz az utunk... Óh, tűzhányókkal versenyző, kitörni-kész-bendőjű, gyakorlatlan gólyái é bűnös városnak! Óvakodjatok fickós sörrel felbőszített gyomorral, csigalépcsőn kerengve járni! Mert erről, csak tragédiát lehet írni. Én mondom!...

Egyébként ne vágjunk az események elé!

Vezetőm, a csigalépcsőn egy másik helyiségbe vonszolt. Ez a másik helyiség, a hetvenes-évek elején hírhedt »Viktoria-Saal« vala. (A mai Cséry-féle szemégyűjtő-telep, ehhez képest talán a »tisztaság hajléka«, amelyről Faust olyan szép románcot énekel a Gounod-operában.) Tánc. Dögletes levegő. Áporodott füst... És közönség!! Közönség, amelynek visongó, részeg tömegére ráillik a napóleoni mondas:»... egy ezredév néz le rátok!...« (t. i. az akkori híres pesti fegyintézetből, a Fortunából« ...) Nem az erkölcsöm, de a gyomrom volt az, amelyek

első züllésem eme nevezetes éjszakáján »bmondta a mestert« a mélyes helyiség parkettjének... Még ki sem hozták az általam »gyógyszernek« remélt csatornalevet, amit a »Viktóriában« feketekávének is szoktak nevezni, amikor menekülni volt kénytelen a közelemből mindenki; mert én nagyzási-bóbortba esvén, összetévesztettem gólyamivoltomat az öreg Vezúvval...

No, lett erre kavarodás! Az éjszakai söpredék, mulatozásában, táncában megzavarva, maga is részegen, rám akarta magát vetni,:

— Schveinsker!... Gibts ihm á Fleck am Buckl, dass á dámis werd!.... Hinaus!... Hinaus!

A helyzet több volt, mint bonyolult!

Én azonban, nem e külső, de a belsőmben dühöngő háborgással voltam inkább elfoglalva és alig lettem volna képes kezemet fel emelni a magam védelmére, ha tényleg verekedésre kerül a sor. Annál bátrabban, magyar ifjúhoz illően, úri fensőbbiséggel állott ki értem a pajtásom, Füzesséry Zoli. Neki különben is aféle pattogó

Az alapvizsgáig elfelejtet!

egyénsége volt, még csendesebb események közepette is. Hát még így, amikor egy olyan helyzetben látta barátját, amelyben tulajdonképpen és alapjában ő tehetett magának némi szemrehányást a netán bekövetkező harcéri bonyodalmakért. Elüvöltötte tehát magát, az ő átható éles hangján:

— Vissza!... Disznó népség!... Majd megmutatom én!... Erre-arra!-amarra!.. Gyere!... Csak próbáljon hozzád nyúlni valaki!...

A következő pillanatokban valami tapéta-ajtón már kint voltunk a drága, friss, éltető levegőn...

Boldog, kedves, soha vissza nem térő első katzenjammer! Mit adnék én ma érted, ha az akkori fiatalsággal, gondtalansággal, erőmmel, egészségemmel újra meggyötörhetnél!...

Füzesséry Zoltán elvitt magához aludni! De bizony, én nemigen aludtam... Azt hiszem, hogy az édesapám se aludhatott akkor éjszaka. Vagy legalább is azt álmodhatta, hogy elbuktam a »vicipán,-választáson«... Lehet, hogy a lelkiismeret bántott, amiért a kalandos este nem tanultam meg a három oldalt a Római Jogból...

Hogy azután nem tanultam meg a hatot se, meg a tizenkettőt még kevésbé, az csaknem természetes... Megszerettem a hejehuja éjszakát és egyre jobban kiszereztem a jogból. De persze, nem akarom én itt nyilvánosan megvádolni az én kedves Füzesséry Zoltán barátomat, amiért kilendített engem a jogászi pályáról. Mert, hogy lehet mulatni *is* és lehet kiváló jogásszá lenni, azt ő, mint táblabíró és később, mint főispán, eléggé megmutatta. De a tisztelt kritikusaim előtt szeretném kimenteni magam, ha az volna rólam a véleményük most utólag, hogy

Az „Aranykakas” törzsközönsége.

többre vittem volna a perrendtartás világában, mint a színészetnél. Tessék ezt Füzesséry Zoltán barátomon számonkérni. Mert az én jogászi Szedánom, a királyutcai Berger-pincében volt, ahol »hansi«-val locsolta meg bennem az ördög a »kárhozat« talaját. Ezen a fekete-misén pedig Füzesséry Zoltán volt a »manduktor«...

Elhagyván a képletes beszédet, őszintén és leplezetlenül kell bevallanom, hogy az első alapvizsgán »korcsolyázva«, bukdácsolva ugyan, átmentem és még a következő évre is beiratkoztam az egyetemre, de haza kellett nekem ebből a Szodomából mielőbb mennem! Mert az egyetemet akkor már napi-járó-földre elkerültem és a francia »Ma Tante«, akit magyarán »zacc«-nak neveznek az Alma Mater környékén, nagyobb szerepet játszott az életemben, mint a rendes kosz-

tolás (hogy a rendes tanulásról ne is essék szó!) Napokig kávéén éltem. De az is szerencse volt, mert egyebet nem hiteleztek Árkádiában.

Jogászkodásom dicstelen idején, könnyelműségem életveszélyes sajkáján, a legszörnyűbb nyomor fekete tengerén hajókáztam. Mikor kávéét kosztolhattam (persze hitelre) az még istenes nap volt. És amikor az egek jóvoltából valami pénzmagra tettem szert (ne méltóztassanak ötven krajcárnál nagyobb »tökére« gondolni), akkor már főtt-ételről is lehetett ábrándozni. Ebben a gondolkörben, két »vendéglő« között válogathattam. Az egyik — az előkelőbb — ott volt a Nemzeti-kaszinó közelében..., a régi Újvilág-utcában, amelyet ma, tudvalevőleg, Semmelweiss-utcának neveznek. Ez a *restaurant* amelyet, az utcán bárki által olvasható cégtábla hiteles tanúsága szerint *Vendéglő, a kövér tetűhöz* néven ismertünk, nem a legizléseőbb címe dacára, semmiféle különös sajátsággal nem rendelkezett. Mert azon ugyan ki akadt volna fenn közzütnünk, stammgasztok közzül, hogy belépéskor, előre kellett fizetnünk, mire néhány nemegészen tiszta bádog-tantuszt kaptunk, valószínűleg étvágygerjesztőnek és hogy azzal fizessünk... Azután leültünk a valamikor piros színű és az életharcok lövegeivel szitává-lyukgatott tisztes, ősz abroszokkal befedett asztalok mellé, ahol odaláncolt evőeszközök mellett, cseréptányérokba kaptuk a levest. No, nem olyan egyszerűen, ahogy ma tálalnak a vendéglőkben, de a hurkatöltőkhöz, vagy Perolin-fecskendőhöz (hogy egyebet ne mondjak) hasonló készséből tányérjainkba-freccscentve. Erre át kellett nyújtanunk a levesért kidukáló bádogtantuszt. Ha véletlenül nem volt, mert nem tudtuk megfizetni — a levest visszazsippantották a fecskendőbe. Ugyanígy történt ez a híg főzeléssel is...

Egyszóval, ebben az újvilágutcai vendéglőben, volt rend!

De mivel ennél olcsóbb vendéglő is volt és gyakran volt kevesebb a pénzünk, mint amennyivel *ide* térhettünk volna be, ha csak harminc vasunk volt (Istenem, milyen sokszor volt ennél kevesebb!) akkor a régi Kerepesi-útnak a Rókus-kórházra-néző ama házában lévő vendéglőjébe siettünk, ahol az *Aranykakas* nevezetű, félig a föld alá-sülyyedő étkező volt található. Itt: levest, főzeléket-föltéttel, tésztát, kenyeret és egy spriccert lehetet kapni 30, azaz harminc krajcárért. De —!... Igen. Volt egy »de« is! — *Ezt* meg kellett szokni. Ezzel a »de«-vel mindenkinek számot kellett vetnie, aki idejárt. Nem volt ez a »de« valami nagy dolog, csak aféle helyi sajátosság. Olyan aminő speciális színezete, ismertetője, megkülönböztetője szinte-szinte minden más vendéglőnek is van! Van vendéglő, ahová nagyrészt kereskedők járnak és mert ezek evésközben is vitatkoznak, az ilyen vendéglő lármás. Egy másik, a mágnásvilág étkezője, az nesztelen, disztingvált. A harmadik vegyes, de kóser. A negyedik éppen-nem-kóser.

... A mi Aranykakasunk *karbolszagú* volt. Igen! Mert idejártak a Rókus-beli halott-mosdatók, ápolók, szolgák, stb. (De hát hová is jártak volna máshová?!) És azt is meg kellett szokni, hogy a legtöbbször, sőt csaknem mindig, jobbról-balról asztaltársaink voltak azok a derék temetkezési gyászhuszárok, akik a Rókusból kiinduló temetések előtt, sietve meg akartak ebédelni, hogy aztán könnyebben kibírják a »strapát«. Hát ezt meg kellett szokni! És azt a tömjénillatot is, ami az *Entrepris des Pompes Funèbres* embereinek egyéb illatoktól évekóta impregnált diszruháikból szétlengedezett e barátságos helyiségben... De hát Istenem! Harminc ezüst pénzért ennyi mindent.

*

Ideje volt a »jogászéletemből« kikerülnöm. Azt hiszem, a sok koplalásnak, könnyelműségnek és hasonlóknak rossz vége lehetett volna...

Mikor aztán egyszer úgy kerültem haza Balassagyarmatra, hogy mindenemet eladtam Vácott (addig járt akkor a vonat Gyarmat felé); egy kora-hajnalban felköltött és Mózessel közös valláson volt jótét izmaelitának, hogy valami kocsin Rétságra juthassak és így haza, akkor aztán nem is küldtek fel többet a szüleim »jogászcodni« (vulgo: napot lopni) Pestre! Minek!?... »Kutyából nem lesz szalonna!«... »Maradjon itthon!« ... Stb. (Gyöngé foszlányai a méltán elkeseredett apai kitéréseknek.)

Otthonragadtam hát Balassagyarmaton, mint olyan, senki, akiből még talán valaki is lehetett. De otthon bizony nagyon görbe szemmel néztek rám. Hogyne az Ég szerelmére! Hiszen, nemcsak minden jogászai kombináció esett ki a szülők tervéből velem kapcsolatban, de szegény Lajos öcsém is engem majmolt, amikor nem tanult és az én fiatal, életem legszebb éveiből immár három év maradt parlagon... Persze, hogy nem a legjobb szemmel néztek rám a szülői berkekben. Lapítottam is, mint a dinnye az indáján és hacsak lehetett, kimenekültem a nagyszüleimhez a söji pusztára. Ott szűrő, szemrehányó szempillantások nem bántottak. Ott kint, távol a szülői hajléktól és félreérthetetlen, csipős megjegyzésektől, vegetáltam egy darabig, míg végére —, ilyen semmi-életet élni mégse lehetett — apám bedugott Gyarmaton a Kövy Tivadar tekintélyes fiskális ügyvédi irodájába. Ilyenformán ott már mégiscsak voltam valami és nem kellett szegyen« kezmem, sem magam előtt, sem a megyeszékhely arany ifjúsága előtt, amelynek nemannyira arany, mint ifjú-voltomnál fogva, magáim is tagja valék ebben az időben. — A patvaristaság pedig, mióta Mikszáth Kálmán is megnemesítette ezt az iroda-kukac foglalkozást, az ugyancsak balassagyarmati Remenyffy-féle ügyvédi irodában való ügyvédsegédeskedésével, ha sehol másutt, de az én pátriámban bizonyos tekintélynek örvendett. Igaz, hogy Mikszáth, jóval előbb volt patvarista, mint én. Sőt az én időmben már Szegeden volt, mint

neves újdondász és a magyar újságcroquis megalapítója, a »Tisza Lajos udvara« című híressé-lett karcolatainak közreadásával.

De itt megint rá kell mutatnom az én meggyőződéses fatalizmusomra, hogy az életben minden úgy történik, mint ahogy történnie kell fi A Sors hatalma, mint valami terelő puli a birkák között, arra hajtja az embert, amerre a magunkfajta akaratgyenge faleveleknek sodródniok kell. Nincsen szándékomban csekély magamat a nagy palóchoz hozzámérni, de egymegyebeli-voltunknál fogva mégis felemlítem: hogya Mikszáth Kálmánt azon a tisztújításon, amikor a nógrád-megyei választáson mint megyei aljegyzőt kibuktatták, Isten mentsen, mégis valahogyan megválasztották volna, akkor a magyar irodalom ma szegényebb volna egyik legértékesebb drágakövével, Mikszáthtal, az íróval.

— Nekem találkoznom kellett akkor éjszaka a Magyar-utcában Füzessey Zoltánnal, hogy az én jogászi mivoltom bekraccholjon a királyutcai Viktoria,-Saabban ... Csak így kerülhettem egy kisvargabetűvel (igaz, hogy három évem bánta) ismét haza, Baissagyarmatra és csak így sodort a Sors arrafelé, amerre mennem kellett: a balassagyarmati műkedvelők színpadára, ahol egynéhány primitív »sikeremmel« megtámogatva — és hát mit is csinálhattak volna. már akkor velem — legyőzhettem az apai ellenkezést és a Falurosszabéli Gonosz Pista alakítással, vagy a »Liliomfi«-ban való föllépésemmel — én legalább így emlékszem és a boldogult anyám is így mesélgette — kinyerhettem a szülők belenyugvását, hogy felmehessek Pestre a *Színitanodába* ...

Ekkor 1885-öt írtak és Budapest ebben az évben nyitotta meg a kiegyezés-utáni első magyar országos kiállítást.

VIII. THESPIS KORDÉLYA.

em lettem volna soha színész, bármennyire is óhajtottam azzá lenni, ha 1884-ben tönkre nem teszi a jégverés Nógrád déli részének java-termését. Érzem, hogy ezt a dodonai jellegű, különös állításomat, valahogyan érthetővé kell tennem az én kedves olvasóim előtt. Mert ugyebár, éppennem természetes, hogy valakit, mint engem, a jégverés állítson talpra éspedig ugyanakkor és ugyanazzal, amikor és amivel ez az istenverése a szülővármegyém egyharmadát alaposan tönkresilányította. A magyarázata ennek az, hogy amikor én mar minden akadályt elhárítottam az utamból és a szüleim beleegyezésével mehettem volna a »színitanodába«, ekkor két, leküzdhetetlennek látszó baj nőtt ki előttem, mintha csak a földből bujt volna ki... Az egyik,

hogy rájöttünk arra, hogy engem aligha vesznek majd föl a színésziskolába, mert már »öreg« voltam a felvételhez. Elmúltam huszonegyéves és ez a kor — legalább is, ahogy mi amikor tudtuk — áthághatatlan akadály volt a számomra is, de ezenkívül volt még nekem ennél nagyobb bajom, amire semmiféle csíziót sem tudunk kieszelni. A »vén« koromat, mégcsak valahogy el lehetett volna másolni egy kis »tévedéssel!« Hanem az én mértföldnyire fölismerhető;, akkori szörnyű palóc-kiejtésemet, aligha tehettem volna a zsebembe. *Ezzel* a magyar beszéddel pedig csak nem vehettek föl — gajdoltuk — abba az iskolába, ahol a legzengzetesebb, legszebb dikciót tanítják! Jézus-Mária! Szent-József! Hát mi lesz így én velem? Letehetek örökre a nagy ábrándról, a színészetről!... Nem fogom soha elérni, amire vágytam! A saját nyelvem öli meg az ábrándjaim legszebbikét: végső reménységömet, jövőmet! És nincs segítség! *Á palóc beszéd,* *szanaz mérföldnyirül is páloc beszéd!*... Ezt leszokni, a fölvételi vizsgáig, bizonyára nehezebb volna, mint Demosthenesnek leküzdeni a veleszületett dadogást!... Csoda-e, ha egészen elszontyolodtam!? Ha mindenféle bolond dolog járt az eszembe?! Bizony, ez könnyen elképzelhető kétségbeesés volt és reményvesztettségem, teljes mértékben eluralkodott az egész családomon is.

De hát, az ördög nem alszik!

Aratás előtt egy héttel egy füledt, forró nyári, délután, egyszerűen beborult a látóhatár. És olyan fekete-habos, sötétzöld felhők gomolyodtak a balassagyarmati, meg az egész látóhatár fölötti égen, mintha az én végső elkeseredésem fekete ecsetje mázolta volna be a firmamentumot... Nem is csodálkoztam ezen! El kell a világnak pusztulnia, hamar minden elleneim esküdött! Csak rajta! Csapjon bele a mennykő ebbe a görbe életbe!... És kitört az orkán. Dörgött, villámlott úgy, hogy úgy talán sem azelőtt, sem azóta!... És olyan jég esett, hogy teknőbe szedték föl az utcán a vihar elvonultával, a diónagyságú jegeket.

No, szervusz világ! Nem lesz kenyér az idén!

Sopánkodtak, jajgattak az emberek. És bizony, volt is miért. Különösen azok voltak nagy bajban, akik nem biztosították a termésüket jégkár ellen. Mert ilyenek is voltak. — De a birtokosok magyobb része nem spórolt a biztosításon és nem rakta lyukas zsebbe fukarul a pénzét, hanem idején biztosított. Mégpedig, ahogy én visszaemlékszem — hiszen mondtam, hogy ez a jégverés nagyon fontos dolog volt az életemben — az Adria-biztosító-intézetnél. Ezt pedig azért kell külön hangsúlyoznom, mert a nevezett biztosító, nagy kártérítési kötelezettsége miatt, lejött egyik fő-fő tisztviselője az Adriának, hogy a tömeges jégkárt maga becsülje föl. Ebben a közügszerű dologban, a központi-járás főszolgabírájának, boldogult édes-

apámnak is volt lényeges funkciója. Mert a központi járásban volt a legtöbb jégverés-bejelentés.

Így kerültünk mi, Szerémyek, a »jégveréssel« közlelbbi »ismeret-ségbe« éspedig — sajnos — anélkül, hogy az nekünk magunknak bajt okozhatott volna. Mert ebben az időben már nem szakadhatott Nóg-rád nyakába olyan jégverés, amelyik a *mi* termésünkben kárt tehetett volna... — Apám, az Adria főkiküldöttjével kocsin napokig be-járta a határt és az eféle hosszabb kocsikázásban, a jó vidéki lélek, a fővárosi »vándort« pártfogásába veszi, összelelelszik vele — meghívta az asztalunkhoz többször is ebédre az »Adriát«. Ez a magyaros vendégszeretet (ahogy a mesében mondják: jótettért jót várj!), meg-hozta a maga gyümölcsét, még a jégverésből is, az én számomra. Sajna, hogy az ember leginkább a jóltevőinek a nevét felelji leg-

Báró Podmaniczky Frigyes.

könnyebben! De az a bizonyos »Adria-főinspektor«, akinek a nevét ma már nem tudom, elbeszélgetett velem is, az én jövő terveimről. Én elsóhajtoztam bizony neki a magam lelkitérhét. Erre ő, mintha csak az lenne a világon a legtermészetesebb és legegyszerűbb do-log így szólt az apámhoz:

— Hátha csak az a baj, főszolgabíró uram, akkor ezen én nagyon könnyen segítek ...!

Gyanús szemmel néztünk rá. Mindegyikünk azt gondolta ma-gában, hogy:

— No, ez a pesti vigéc most itt előttünk adja a nagyot és ha kitette a lábát Gyarmat határából, ahol az édesapám sok szívessé-gével élt, majd kinevet bennünket a vidéki hiszékenységünkért!

Hát, ha ezt gondoltuk, bocsánatot kell még ma is instálnunk, mert nem volt igazunk! Az »Adriás« nem volt szájhős! Tudta ő, hogy mit beszél és hogy amit ígér, azt meg is tudja tartani. Ennek a »protekciónak« pedigrig az volt a bunkója, hogy az »Adriának« ugyanaz a Podmaniczky Frigyes báró volt az elnöke — anno, dacumal —, aki az állami színház teljhatalmú intendánsa volt. (A Tisza Kálmán miniszterelnöksége alatt nagyon divatozott, hogy elszegényedett mágánások kerültek nagyobb közgazdasági intézményeink élére. Eleinte talán csak azért, hogy az intézet jobban imponáljon a közönségnek; később pedig, hogy könnyebben célt érjen a hatósági hivatalok labirintusaiban.) Tehát csak a nemes Podmaniczky bárónak volt ilyenformán alárendelve a »színitanoda« is, ahol nekem majd felvételre kellett jelentkeznem! Mégpedig, a súlyos évek büneivel a vál-lamon és palóc kiejtésem szégyenteljes hibájával a nyelvemem...

*

De hát »a jégverés«, mint mondám, mindent elintézett!... A régi Kerepesi-út és a mai Múzeum-körút sarkán, az igazán fölösleges mohósággal lebontott Nemzeti Színház épületének sarok-szárnyán, a valamikori régi Szikszay-vendéglő felett, a harmadik emeleten volt akkoriban az Országos Színésziskola. Ott kellett nekem a felvételre jelentkeznem. Szigeti József, Bercsényi Béla, Várady Antal dr. és az igazgató, a halhatatlan érdemű Paulay Ede bizottsága előtt »szavaltam valamit«.

És az Adriás protekciója következtében, sejtethő, hogy Podmaniczky báró egy szavára felvettek.

Igazuk volt az én nagynevű tanárainknak ebben! Persze csak annyiból, mert nem tekinthető részükre megalkuvásnak, sem szervilizmusnak. ha valakit, aki mindenáron a színi-pályán akarja magát »blamálni«, nekiengedték az eféle kiábrándító lehetőségnek. ..Nekiengedtek a »késnek« engem is! Azt is gondolhatták, amit én később oly sokszor tapasztaltam — hála az Égnek, nemannyira magamon, mint másokon — hogy: a színpadon képtelenség a protekció! Ott nem segíthet senkin, senki! Csak a tehetség!... Még a legjobb indulatú kritika, a lehangosabb reklám sem csinálhat jó színészt senkiből, aki nem hozza magával az östehetséget és a rátermettséget a tarienyájában. Óh, hány »kinevezett« talmi-Talma, pakfon-Kántorné, papirmasé-Déryné és hasonló »Zubolyok« tűntek le az én színészkedésem negyvenéve alatt a szemeim előtt, a jólmegérdemelt feledés örök homályába... Hány jogosulatlan ambíció szenvedett hajótörést, a színészet dereglyéjén, amelyre »felszállni« még csak lehet valahogy, de kifordulni belőle és esetleg elmerülni az ábrándok pártnélküli hullámaiban, sokkalta könnyebb...

Engem tehát felvettek a színitanodába, 1885 őszén inasnak, nő-

vendéknek, mégpedig »protekcióval« (vagy ha jobban tetszik: »jégveréssel«). Annyiból mindjárt eleintén tűrhető volt a helyzetem, mert Gizella-húgom, már akkor két év óta megnyerte a Szerémy névnek a tekintélyes tanári-kar elismerését, nemcsak bevált tehetségével, de szorgalmával méginkább.

Ám a »jogászkönnyelműség«, csak nem akart belőlem kivészni!... Nem voltam képes megkomolyodni és mindjárt, ahogy fölvettek, elkövettem azt a komisz stiklit, amit a közmondásos tüzérönkéntes csinált az apjával (táviratozván haza, hogy küldjenek pénzt ágyúra, mert tüzérnek sorozták be); én »megütöttem a drótot« és Táviratilag száz forintot kértem szegény öregemtől »ruhákra«, merthogy fölvettek

Pethes Imre.

Nyarai Antal.

Egy-egy szerepükben.

a színésziskolába... És apám elküldte azt a száz forintot! Pedig akkoriban talán már száz helye is lehetett volna annak a nagy bankónak! De elküldte a négy kiskorúval bajlódó otthoni gondok dacára ... Hej, bizony kegyetlen a gyerek néha a szülőkkel szemben, amiért kellő időben nem hegedült rajtunk végig az áldott, de más dolgok miatt kifáradt apai lazsnak!... És mivel: »Ebül szerzett pénznek ebül kell mindig is elvesznie«, ez az apámtól könnyelműen kicsikart száz forint (amiből csak csekélyebb részben lett ruha), rövid időn belül úgy elveszett a rajtam lévő egyetlen ruha kivételével, minden öltözékemmel, hogy bizony, évekig szégyeltem ezt a csínyemet...

A Molnár-utcába laktam, mégpedig egy rokonunknál. Eleinte a rokoni felügyelet imponált is nekem és mint elsőéves növendéknek: Dezső Jóska, Pethes-Imre, Komoróczy Miklós, Nyáray Antal voltak az évtársaim. Ezekre névszerint emlékszem. Pethes, a jászberényi származású ifjú, csodálatosképpen »nem sok vizet zavart« az iskolában.

Sőt! A kiváló színésztanár, Szigeti József, nem is kedvelte. Ha kiszólitotta szavalni Imrét, rendszerint így aposztrofálta:

— No maga »birinyi« szavalja el ezt, vagy azt!...

És Pethes szavalt, nagy igyekezettel! De az öreg Szigeti félbeszakította:

— Kihajtották mán a jószágot?!...

Ezzel valahogy a népies-zamat túltengését akarta megróni Imrénkben. Nem volt vele megelégedve sehogyse! Pizskálta, csipkedte a csendesmodorú, jó fiút. Egyszer, amikor a »Családi kör«-t szavalta, megint dörmögött rá Szigeti-bácsi:

— Hogy mondta?!...

— »Udvaron fehérlik szőre egy tehénnek!...« — ismételte Pethes a sort.

— Hallja! — rivalt rá békétlenül a különben kiváló színészoktató:

— Az a tehén, amit maga mond, nem fehér tehén, amilyent Arany János gondolt, hanem egy pizskos, szutykos, ganajos hátuljú állat!... Mondja el mégegyszer!

És Pethes megpróbálta a »tehenet« fehérre festeni...

Nyáray Tónit, ezt a szintén nagytehetségű növendéket, sem szerette Szigeti József bátyánk. Pedig »ez az utolsó bohém« a maganemében és más téren, mint a később tüneményesen kifejlődött Pethes, szintén egyik kiválósága lett a magyar színészetnek;. Bizony, minden tiszteletem dacára, amit Szigeti József emlékével szemben magamban táplálok, meg kell állapítanom, hogy a nagyszerű színész és a nemkülönb jeles pedagógus, végérvényesen tévedett az olyan tehetségek félreismerésében, mint amilyen Pethes Imrei volt, akinél Nagy Imre óta sokáig nem volt külön drámai színésze jaz ország első drámai színpadának. De hát, régi igazság, hogy: csak nagy emberek botolhatnak olyan *nagyot*, mint aminő botlásai voltak Szigeti József tanárúrnak a Peches Imre helytelen megítélésében és a Nyarai Tónival szemben érzett különös elfogultságban.

Talán nem lesz érdektelen összeállítanom azt a névsort, amely — emlékezetem szerint — a velem egyidejűleg-inaskoió színész-növendékek (fiúk és leányok) neveiből került ki. Ezek közül egyesekf, magasabb osztályokba jártak; mások pedig, csak mi titánunk jöttek a világot-jelentő deszkákra. íme a nevek: Gál Gyula;, Szakács Andor, Beck Vilmos, Takács Mihály, Pesthy Kálmán, Góth Sándor, Tapolczai Dezső, Szendrej. Mihály, Hargittay Gyula. Bódy János, Pécsi Kálmán, Zolnai Loránd, Lubinszky Ödön, Szalóky Elek, Kopácsi Juliska, Lázár Margit, Gárdonyi Teréz, Szerémy Gizella, Tárnoky Giza, Lukács Juliska, Fűredy Etel. Handel Berta, Lándori Ludmilla, Cserny Berta, Czanyuga Emma, Steininger Teréz (a későbbi Szvacsmá-polgármesterné Kolozsvárott), Kalmár Piroska, Meszlényi Adrienne, Haraszthy Hermin, Ráthonyi Ákos, Klenovits György,

Balla Kálmán, stb. (Az utóbbiak »tarisnyások« voltak még, amikor mi már a színésziskolázás végén jártunk.) Persze, korántsem teljes ez a névsor, amiért eleve is elhárítok magamtól mindenféle szemrehányást, bárminő látszólagos tendenciáért. Mert nem káptalan az ember feje! Nem, különösen, az öreg emberé aki, habár jobban is lát visszafelé, semmint előre, mégis a visszanézés, bizony a kornál fogva is a kelleténél hiányosabb már ...

Akiket azonban soha elfelejteni nem fogok, azok: az a trifólium (három jó madár), akik egyszer — amint már említettem — minden ruhámtól megfosztottak.

Komoróczy Miklós, aki csakhamar búcsút mondott a színészetnek és

Dezső József.

totanánár lett valahol Erdélyben,, továbbá Hargittay Gyula, aki szintén elveszett a szemeim elől és egy operaházi kardalos, akinek csak a keresztnéve maradt meg a zálogházba dugott ruháimból és akit úgy hívtak valahogy »Loránd«* Nohát ez a három csirkefogó (visszafelé

* Ebből az első látásra is tréfának szánt színtanodai murger ládából kifolyólag, az én tiszteletreméltó Zolnai Loránd barátom (aki, mint a M. Kir. Operaház jeles karvezetője ment nyugdíjba) takarosán rámreccsintett egy igen érdekes, de olyan hosszú levélben — amikor ezt az egész epizódot az Újság hasábjain elolvasta, — hogy egy pótkötettel bizonyosan több lenne ez az emlékirat, ha azt a levelet szószerint leközölném. — A levél érdekességeiből azonban készséggel idejegyzem, hogy Zolnai barátom megadta nekem akkoriban azt az egy-forint és negyven krajczárt, ami elzalogosított garderobomból akkor az ő lelkét terhelte És, hogy Loránd sohasem ivott. Legföljebb »egy decit tele szó-dával és azt is csak kivételes alkalommal.« — Mindezt ifjú bolondságaink történelmi Múzsája számára mentem meg a feledéstől, abban a biztos reményben, hogy közös emlékeink tréfás szellőztetése miatt, Loránd barátom nem szedi föl köztünk a vágányokat.

félszázadra ez a sértés úgyis *elévült* már), egyszer valahogy kiszagolta, hogy nekem egy vasam sincs holott... Egyszóval, megkönyékeztek!, hogy így-úgy, ők pénzt várnak hazulról, sőt nemsokára fognak is pénzt kapni, hát addig csapjuk be az én ruháimat a zálogba!... Kétszer se kellett ezt az aljasságot nekem ajánlani és én, a bennem mindig ugrásra-kész ördöggel, már vittem is a bűntársakat a lakásomra, hogy a szigorú rokon felügyeletet kijátszani segítsenek és ők vigyék el ügyesen a ruhákat a lakásomról a »zaciba«.

Komoróczy Miklósnak (akiről egy figyelmes olvasóm utóbb azt közli velem, hogy szegény Miklós a legnagyobb nyomorban halt meg itt Pesten, a világháború alatt), volt egy jókora malaclopó, köpenyege és három öltözet ruhámat e nagy lebernyeg alatt oly ügyesen (akasztotta magára, hogy öreg rokon-néném, aki pedig látott bennünket elmenni hazulról, semmit sem vett észre. Visszafojtott viháncolással és gyerekes ujjongással vonultunk le a lépcsőn, hogy minél előbb megszerezzük a pénzt... De még le sem értünk, máris jelentkezett a baj! Kisütöttük, hogy vasárnap van és vasárnap csukva van minden zálogház Pesten!... Várni kellett hát másnapig. A ruhákat azonban nem vittük vissza hozzám. Komoróczy vitte el magához azzal, hogy majd ő másnap korán, még mielőtt az akadémiára bejönne, »elintézi« ezt a kis ügyet a zálogházzal.

Kénytelen-kelletlen tehát, szolid vasárnapot tartottunk. Szokatlanul korán feküdtem le abban a reményben, hogy majd másnap kipótolom a mulasztottakat... Reggel aztán, sietve megreggeliztem otthon és rohantam a színészakadémiára. Keresem Komoróczyt, kerestem Hargittayt, keresem »azt a bizonyos« Lorándot is. Egy se jött az előadásra. Ugyan mi lelhetette őket?! Töprengtem magamban, de napközben más események történtek körülöttem és minthogy nem találkoztam velük és a lakásomra se jöttek, hát az egész nap úgy múlt el, hogy én, sem a három Lumpáciusról, sem a három ruhámról nem hallottam. Kissé nyugtalanul aludtam, de el voltam tökélve, hogy reggel én megyek el a Komoróczy lakására. Mégpedig minél korábban. Úgyis történt! A következő reggelen, amikor feltűnés nélkül kisurranhattam a lakásomról, futottam egyenesen a három mákvirághoz. Nagynehezen bejutottam. Hát majd elájultam a látványtól! Éppúgy, mint azoktól az illatoktól, amelyek e három pernahajder hónapos-odújában vártak rám. Borgóz. Savanyú ételszag. Feldöntött boros-fiaskók, törött poharak, szenny, piszok és három beszszelt alak az ágyban, meg a horpadt bordájú kanapén... Költöm őket. Hé!... Egyik se mutat hajlandóságot a velem való társalgáshoz;. Sőt, a legmélyebb álmat mímelve (mert aligha aludtak már komolyan a »gonosztevők«), befordultak a fal felé és horkoltak, mint az igazak. Egyszóval: megették a ruháimat, ők hárman egy-éjszaka és nélkülem, az utolsó petáig el is lumpolták!

De hagyjuk e zöld dolgokat és beszéljünk érdemesebb eseményekről!

A tanárimra, akik velem az akadémián bajlódtak, ma is rajongással és tökéletes tisztelettel emlékszem. Így, nagyon imponált nekem elsősorban a Bercsényi Béla imponáns egyénisége. Meg voltam róla győződve, hogy ő a színművészet csúcsein jár. Egyenesen fáj nekem, ha azt hallottam említeni, hogy a kritika egy-része, modorosnak tartja. Ha pedig jelen voltam valamely tragédia előadásán, amelyben Bercsényi játszott és, ha azt kellett hallanom, hogy önlegyilkoló halál-doklási jelenetében, az ő ismert oroszánüvöltését hallatva, a felsőbb régiók derűtségét váltja ki: szerettem volna fölrohanni a kakas-ülőre és megölni mindenkit, aki az én tanáromba-vetett illúziómat így teszi tönkre, profán röhejekkel!... Elegáns úr volt Bercsényi, előkelő társadalmi pozícióval. Nagyszerű szónok volt, aki »súgó nélkül is« (ez imponált nekünk színész-csemetéknek a legjobban); minden alkalommal »kivágta a rezet«. Váltig azon csodálkoztunk, hogy miért nem lett képviselő. Mert akkor még úgy tudtuk, hogy a képviselőséghez a szép beszéd elég... (Bercsényi Béla ugyan, a szép beszéden Paulay Ede, mint az akadémia tanára, egyike volt a legszigorúbb, Paulay Ede, mint az akadémia tanára, egyike volt a legszigorúbb, de bizonyára a legtartalmasabb tanárainknak. Pontosan betartotta az órákat, nem fraternizált velünk (bizony még a leányokkal sem), hanem száz-százalékig tanított, még pedig jól tanított. Lehet, hogy »szárazabb« tanmódszere onnan eredt, mert Paulay nem volt színésztanár. Nem viccelte el a tanítási-órákat. Nem kedélyeskedett és nem velünk, hanem csak a tehetségünkkel törődött.

Egészen kivételes és ritka tréfa volt az, amit a longi és löcskéző túlélénken gesztikuláló szegény, jó Péchy Kálmánnal csinált. Azt hiszem, hogy Péchyből, a Vígszínház kezdő-idejének nagy tudású rendezőjéből, már az iskolában is kilátszott, hogy sohase lesz belőle igazándi színész. Elméletileg mindent nagyszerűen tudott, de ha kiállt az ő csodálatosan rövidreszabott és a fehérenműje diszkrét titkait váltig kínáló mellényben, az iskola színpadára szavalni, mindig azt a hatást tette a hallgatóságra, hogy el akarja dobni valahová mind a két kezét... Paulay többször rászólt és fegyelmezni próbálta Péchy-t, de mivel ez sehogysem sikerült, a legközelebbi valamelyik szavaló-óra behozatott két tyúktojást és azokat odaadta szegény Péchy Kálmánnak! akinek aztán két tojással a két markában kellett a színpadon ágálnia... Azt hiszem, hogy ez a két tojás vehette el végleg a kedvét a színészkedéstől, amit később sokkal hivatottabban a rendezés művészetével cserélt föl.

Paulay tanmódszeréhez tartozott, hogy megállt a pódiumszerű színpad előtt és közvetlen-közeiből figyelte az előadást és az előadót. Kegy volt, ha beleszólt a szavalásba. Ha hallgatott és szónéklül to-

vábbment, akkor az illető elmehetett — fiú vagy leány — zabot hegyezni! De, ha nézte-nézte és mintegy képzeletben beléhelyeztte a jövő terveibe és közben még bólogatott is, akkor az a növendék sokat remélhetett. Különösen, nem szeretett senkit a tanítványok közül; de gyűlölni sem tudott megkülönböztetett következetességgel. Paulay inkább befelé élt, a maga nagy terveinek és eszméinek, amelyekkel oly magasra emelte a vezetése alatti Nemzeti Színház színvonalát!

Szigeti Józsefről már szólottam, mint színésznevelőről. Nagy művész volt; a természetes beszéd és természetes modor apostola, de öregebb korára elfogult is volt és a kritikája rendszerint tele volt csípős gúnnyal. Nem kímélte ettől a lányokat sem. Akiket kedvelt, azoknak volt mit hallaniuk tőle. »Juhszemű!«...» Ez olyasféle becézője volt, mint a régi görög klasszikusok nyelvezetében a homerosi »Boópis« (Ökörsemű). Akit arra szólított fel, hogy a mosogatódézsához menjen inkább, mint a színpadra — abból olyan színpadi nagyság lett, mint a mi drágaemlékü Delli Emmánk volt, a jóvágásőbbi Trylbiben, Osztrigás Miciben és sok-sok más nagyszerű alakításában... Dezső Jóskát, ezt a mindig szorgalmas és kedves, komoly fiút is ilyen eredeti-vad zsörtölődéssel avatta fel a kedvencei közé. Dezsőnek, amint bizonyára sokan emlékeznek még e kiváló művészre a kedves olvasók közül, aféle ropogósán pattogó beszédmodora volt. Hát, ahogy az iskola színpadán elkezdte a dikcióját, Szigeti tanár úr kifordította a jobbtenyerét és a borotvaélesítést borbélymódra utánozva, oda-odapaskolta a másik keze markához... Ezzel az artisticum nélkül fecsegő borbély-modort (akarta ad-absurdum megrögzíteni. Lehetetlen volt ezt nekünk nevetés nélkül megállni... De azért Dezső Jóska, az ő pattogó beszédmodorári mitsem tudott változtatni. Sőt, ez a csekély modorosság, még eredeti kedvességet biztosított az ő elismert, finom művészetének.

Csiky Gergely, a koszorús író, szintén tanított bennünket.

A Proletárok, a Cifranymorúság, a Nagymama, Vasember, Stomfai-család stb. örökérdemű szerzőjéről, már egy egész könyvtárt összeírtak az illetékesek. Én itt csak az embert akarom röviden jellemezni. Ebben a nagy emberben valami keserű lelki kór és szenvedés rágódhatott. Ezt, nemcsak életrajzírói jegyezték fel róla, de sajnálattal észleltük mi, tanítványa is, a színésziskolában tőle hallott magvas és nagystílusú előadásai folyamán... A kór, amely Csiky Gergelyben lappangott és amely végre is és oly korán végzett az új magyar, társadalmi dráma örökérdemű megeremtőjével (1891-ben már eltemette őt a magyar nemzet), tragikomikus, rejtett idegességben nyilvánult meg nála. Valami különc babonának vált előbb martalékává, ő, a valamikori pap és tudós!... Úgy vélem most így utólag, hogy talán a hitehagyás önvádja lehetett ennek a fejlődő agorafóbiának (tériszony) az eredendő oka. Csiky sohasem mert a tanteremben úgy ülni

a katedrára, hogy a feje fölött a csillár lógjon... Azt hiszem, hogy ez az egy tünet — amit még seholsem olvastam róla feljegyezve — eléggé jellemezték az ő belvilágát. Félt a sorstól! Sokat szenvedett az őt ért támadásoktól és ha másképpen nem, de a tudata alatt, mindig ott emlékezett arra a szörnyű főpásztori levélre, amelylyel szinte exkommunikálta őt a színpad és irodalom szerelméért a püspöke... Szegény, drága, jó Csiky Gergely! Alig áldozott valaki többet a magyar színpadért, mint ő, aki hitet, szerzetesi nyugalmat, meggyőződést, mindent odavetett Tháliáért! És, miközben egy egész országot mulattatott, kacagtatott, vidámitott, az o nagyszerűen meglátott fonák társadalmi alakjaival, a lelke legmélyén egy halálos, véres tragédiát vonszolt, egészen a sírig...

Megindultan és benső hálával emlékszünk rá, bizonyára valamenynyien tanítványai. Az utánunk következők közül, különösen az én fiatalabb-évjáratú vígszínházi kollégám: Győző Lajos állott közel Csikyhez. Győző azzal dicsekedhetik, hogy kedvelteje, aféle személytitkára volt Csikynek. Ő látta el a levelezést, az Akadémiával való és nem személyhez-kötött kapcsolatait stb. Egyszóval, a Győző szolgálatkész és becsületes lelke, mint Famulus működött a nagy Tanító mellett...

Egy, Csikyvel kapcsolatos kulissza-történet elmondása előtt, előre kell bocsájtanom azt a köztudomású tény, hogy néhai jó Gabányi Árpád, ez a kiváló színész és író, meggyőződéses spiritisza volt. Mint ilyen, nemcsak otthon terítettett naponta asztalánál kedvenc »szellemei« számára, hanem a szabadidejének nagyrészét is a temetőben sétálva, eszmélkedve töltötte...

Egyszer, amint éppen a kerepesi temetőből hazafelé tartott, a mai Rákóczi-úton, annak is az ellenkező oldalán, amelyen ő haladt, szembejönni látta Győző Lajost. Erre nyomban megáll Gabányi Árpád és int az ő fiatal kollégájának, hogy menjen át hozzá. Győző, tisztelteljesen átsiet és Gabányi a következőket mondja neki:

— Gergely köszöni a koszorút és üdvözli magát.

Győző eleinte nem érti a dolgot és nagyot néz:

— Miféle koszorút Gabányi úr?

Gabányi pedig, mintha csak a legtermészetesebb dologról volna szó, így adja meg a magyarázatot:

— Azt, amit maga a Csiky Gergely sírjára vitt ki a jómúltkor... Most jövök a temetőből, ahol meglátogattam »Gergelyt« és elbeszélgettünk. Eközben említette nekem a maga koszorúját.

Győző Lajos, érthető zavarral *hebegett* valamit. Majd, alkalmas kifogással, gyorsan tovább sietve, azt hiszem ma is azon töri a fejét, hogy honnan tudhatta meg »mástól« a kitűnő Gabányi, hogy ő tényleg koszorút vitt a Csiky Gergely sírjára. Azon a koszorún ugyanis...

semmiféle szalagos felírás nem volt és ő (Győző), erről a kegyeletes fényéről eladdig nem szólt senkinek...

Bizony, tele van a világ, fönt és alant, rejtélyekkel!

*

...Visszatérve még egy kis időre az én színésznövendékkoromra, meg kell emlékeznem Mihalovics Ödönről, a kedves, művelt, nagytudású és külföldön is jónevű akadémiai igazgatónkra. Ez a drága jó lélek mindenhez értett, csak a szigorhoz nem. Ezt az utóbbit azért reklamálom, mert — minek szépítsem a dolgot — én éppen elég okot adtam volna a szigorra. Már tudniillik, ami az előmenetelt és a viselkedést illette. De, mégha netán végre rá is szánta volna magát és meg is keményítette volna a szívét a jó Mihalovics direktor, akkor is ott állott fölöttünk villámhárítónak Várady Antal dr., a színitánoda titkára, az ő nemkevésbé bohém, lágy szívével. Ő aztán, komoly «pillanatokban közbelépett és a »direktori vihar« (igazabban csak prédikáció volt az: anélkül vonult el a fejünk felől, hogy a mennydörgős-menykő lecsapott volna...

Egyszer már nagyon betelhetett a mérték büntevéseim számláján és »ad audiendum« hívtak az igazgató elé. Bizony, én megijedtem! Egyrészt, mert ameddig az ember a vádat nem hallotta, az komoly is lehet. Másrészt pedig, hátha a végén elszakad mégis a türelem fonala és kivágnak az iskolából! ... Mondom, alaposan szeptegve kopogtattam be a direktori irodába, ahol Várady Antal örökké mosolygó ábrázatán kívül, Mihalovics igazgató úr ünnepélyesen lengő, sárga szakálla tűnt először is a szemeimbe... Csend. Igazgatói műpauza. Majd előbbrejön a mindig félelmetes és tiszteletreméltó szakáll elegáns tulajdonosa és a fejemre olvassa az »*aznapra rendelt szent Evangéliumot*«, abban az ő utánozhatatlanul kedves és minden komorságot megcsúfoló, kissé selyp beszédmodorában:

— Kérem, Czerémy úr! Én magáról rossz híreket hallottam!... A titkár úr mond, hogy maga disznóságokat rajzol és aszókat megmutogat a leányoknak!... Ész a titkár úr mond, hogy maga nam. isz tanul!... Hát kérem czépen, nem szégyenli magát?! Kérem czépen!... Ész, ha észtet így fog folytatni, hát én ki fogom magát czaoni, Czerémy úr, kérem czépen!

Ugyebár, ez nagyon szigorú prédikáció volt »*kérem czépen*« és én — mitagadás! — alaposan meg is ijedtem... *volna*, — ha a »*kérelhetetlen*« igazgató úr hátamögött nem integet felém az ügyet leki-csinyló mimikával a jóságos dr. Várady titkár úr... Az integetéstől megnyugodva, éppen azon jártattam a kobakomat, hogy mit is feleljek az igazgató úrnak, amikor dr Várady Antal, az ő mindig kellemes diplomatai-modorában előlép és imigyen fordítja meg bűnös fejem fölött a szelek járását:

— Bocsánat, igazgató úr kérem, ha szabad...

— No, csak teszszék, titkár úr...

— Hát én nagyon kérném, ha volna szíves, igazgató úr, most az egyszer elnézni talán *Szerémy* úrnak... Mert tetszik tudni, ő szorgalmas és jól tanúi és eléggé tehetséges is, tehát...

— Az mász!... Hát akkor jól van, moszt az egyszer elmehet és legyen szorgalmasz essz... igaz: fizeszse be a tandíjat isz már, kérem czépen...

A drága, jószívü Mihalovics igazgató úr! Takarodót fűjt, mihelyst csak egy mód volt rá, hogy ne kellessen szigorúnak lennie.

*Mihalovics Ödön,
a jeles zeneszerző.*

*Igazgatóm az Orsz.
Színésziskolában.*

Mert, hogy ő kitegyen, »kicapjon« akárkit is abból az intézetből, amely az ő legnagyobb szerelme volt a zene után és, akárcsak egy vásott! növendék erejéig bár, »kárt« okozzon az imádott magyar művészetnek, melynek oltárán tisztább szívvel pap még nem áldozott, mint ez a gyermeteg-szívü Rajongó?! Nem! Erről szó sem lehetett! Pedig, viszont másrészt, jobban megsérteni a Toldi-opera szerzőjét, mint a fejemre-olvasott gyerekes durvasággal, vagy bárminő ilyes dologgal, nem volt elképzelhető sem! A finomságok, a tisztult harmóniák embere, bizonyára az ilyesmiktől irtózott leginkább. No, de Várady titkár úr kegyes föllentése, hogy »a vádlott tehetséges«, azonnal kizárták a kizáratásom lehetőségét... Sőt! A sors bohókás »iróniája« úgy rendelte, hogy csekély húsz év múlva, már mint tanár és igazgató kerüljünk össze a

Zenefőiskolán. A kultuskormány éppen engem nevezett ki a Várady Antal dr. illusztris helyére. Benne volt a keze ebben a jó Mihalovics igazgatónak is, mint húsz évvel azelőtt »rettegett igazgatónak«. Túlozta a szeretetet és a gyöngédséget velem szemben is, amikor első zenefőiskolai vizsgatartásomkor melyen végig jelen volt, áradozott és dikciózott az ő kedves beszédmodorában a növendékeim előtt:

— Hát esz kérem czépen gyönyörű eredmény! Rá sze lehet kéremczépen iszmerni eszekre a növendékekre!... Tanuljanak kéremczépen ész becüljék meg az önök kitűnő új tanárukat kéremczépen! És így tovább.

... Az olyan nemes rajongók, amilyen Mihalovics Ödön volt, a Szép kultuszának született Hittérítői!

IX. A LEGSZEBB KOLDUSDIPLOMA.

De ki is lehetett volna más, a mi színészetünk körül, az újabb kifejlődés emez első virágkorában, a nyolcvanas évek vé- és a kilencvenes! évek elején, különösen Budapesten, mint rajongó!?

Hiszen a kegyes Végzet, a színpadi tehetségeknek o,lyan elképzel» hetetlen bőségét záporozta rá ebben az időben a három budapesti színpadra (Nemzeti-Színház, Népszínház és Operaház), hogy akkor fiataloknak lenni, mint mi voltunk és, ha mint csak leendő színészek is, érezni valami cérnaszálnyi közösséget Velük, Hozzájuk, a Nagyok-hoz, akiket az egész ország (sőt egész Európa is) ünnepelt: olyan élmény volt, sőt az, ma is, amit nem lehet eléggé megköszönni az életünk jócsillagának! Ne higgye senki, hogy az öreg ember meg-

hatódott és könnyektől elhomályosult tekintete, eltompítják akár a tárgyilagos bírálatomat, akár a pontos memóriámat. Nem! A mai fiatalok, vagy a mindenben kételkedők, lapozzanak csak vissza egy félszázadnyira az akkori hírlapok évfolyamaiban és nézzék azokat a ragyogó neveket és sikereket, amelyek a magyar színészet történetének azt a korát kitöltötték. A Nemzeti Színházban, amely (a valamikori pesti török temető helyén), a Grassalkovics-teleken, ma csak siralmas romjaiban áll, a hazai drámai színészet mindenkor legnagyobbjai ragadták el a lelkeket egy-egy előadás keretében.

Nem színészet-történetet írok, de nem tudom megtagadni magamtól a naiv gyönyörűséget, hogy mint valami szegény, kopott rokon, rá ne mutassak az én fényes, nagy színészfárfámra, akiknek a elkünnél, ragyogásuknál, fényességüknél kerestem én is az Utat a csillagok felé... Nagy Imre, Bercsényi Béla, Szigeti József, Újházi Ede, Szacsavay Imre, Vízvári Gyula, Gyenes László, Mátray B. Béla, Gabányi Árpád, Főidényi, Nádai Ferenc, Mihályfy Károly, Szigeti Imre, Hetényi, Feleky, Jászai, Felekyné, Fái Szeréna, Csillag Teréz, Helvey Laura, Márkus Emma, Sz. Prielle Kornélia, Hegyesi Mari, Pafotay Piroska, Szacsavayné, Faludy Antal, Szathmáriné, Latabárné, Lánczy Ilka, Nagy Ibolyka ... stb.

Ki győzné mind, hiánytalanul felvonultatni a magyar drámai színpad akkori dicsőségének azt a győzhetetlen hadseregét, amely ha akkoriban, akár idegen (ah, nekünk olyannyira idegen osztrák) földön is megjelent, mint például a színésziállítás alkalmával Bécsben, akkor a saját várában verte meg az örök vetélytársat; Jászai, a nagy osztrák tragikát, Grillparzer Medejében! Egy Voltért. És Bécsben! Ahol a gögös Marquis de Cau (valószínűleg a Petőfi színész-szerelmének, De Cau Miminek elmárkisodott rokona), a kiállítás elnöke, úgy fogadta a vasútnál, a magyar színészet legjelesebbjeit, hogy éppencsak a kalapját biccentette meg... Azután, a »Medea« előadása-közben, ugyanez a marquis, már izzadva, személyesen cipelte a koszorút, ezer bók és elragadtatás áradozásával a legnagyobb magyar tragika lábai elé... És ekkor nem volt még öregebb a pesti magyar színészet, csak százesztendő! Az angol, már 1564-ben kiérlelte magából a maga örök Shakespearejét; a francia, már 1622 és 1637 között Ppquelinnel — Jean Babtist Moliérel — dicsekedhetett; a németek 1760-ban Neuber Karolinnal ki tudták üldözni a »Hanswurstot« és mi?!... Mi csak 1889-ben szabadultunk meg az utolsó német színháztól, amely a régi Gyapjú-utcában, pontosan húsz évig rontotta itt a magyar nyelvet. (Hogy más tekintetben használt-e a mi színészetünknek a pesti német színház, erről pedig itt most ne essék szó.)

És említsem-e az én színésziéveim elragadtatásának legcsodálatosabb kulissza-isteneit: Blahánét, akinek az ő csodálatos »Boccaccioja« egymaga elegendő volt, hogy végleg szakítsak a Római Jog-

gal?! Tamásyt, Eöryt, Együdöt és a többieket, akik a népszínmű erejével és főleg a nemzet csalóányának bűbajos, minden szívbe belebelemosolygó hangjával, kiűzték a pesti udvarokról a német werklivalcert, a tingli-tanglit, a »Blaue Katz-világot, a »Fama Gnäherr« fiiakkerstilust?!..., a »Folies«malacságot, de még a régi Somosi németséget is, a Király-utca »Bänklzängereivel« együtt. — Milyen ereje volt akkor a magyar színészetnek! Milyen emelkedett szellemi Színészt, vagy színésznőt akkoriban német artista-környezetben a magyar fővárosban elképzelni szinte lehetetlen volt! (Persze, nem német színészekről van itt szó.) Óh, ezek legendás idők voltak a magyar színészetben! Minden magyar színész egy-egy Mózes volt; és a közöny

Jászai

Gertrudis.

A legnagyobb magyar heroína.

kösziklából üdítő italt, a lelkekből megindult könyeket, a természetlen, németmajmoló színpadi irodalomból színmagyar kéréseket (Rákosi, Dóczi, Csiky, Tóth Ede, Csepreghy, Abonyi, Murai Károly, Bérezik Árpád, Bokor József, Konti, Verő György és még számos kiváló jeles író) kényszerített kitörni! Minden, ami csak kellett, együtt volt akkor a sors kedvezéséből! Nagyszerű színészek, nagyszerű szerephez jutottak. A francia színpad: Sardou, Dumas-Fils legjava termékeit ontotta Nemzeti Színházra. A fiatalok, a németeknél akkor kezdtek európai hirre szert tenni, a Becsület, majd a Cramp ton mesterrel. Az országos politika élén az úgynevezett »nagyminisztérium« állott és Baross Gábor a »zónarendszerrel«, divatba hozta az utazást. A legtávolabbi magyar vidékekről jöttek Blahánét imádni, Jászait, Márkus Emmát, Lánczy Ilkát, Újházit, Nagy Imrét és a többieket cso-

dálni. Jóhából való valakinek kellett akkor annak lennie, aki a főváros három színházában jó jegyet akart kapni!.. Elkapkodták a jegyeket napokkal előbb. Ha volt idő, amelyben nagyzási hóbort nélkül, jogosan el lehetett mondani magyar színésznek a Petőfi rajongó sorait, úgy ez a kor volt az:

»*Legyünk büszkék rá, hogy színészek vagyunk!...«*

Ezt az örökbecsű Petőfi-sort azonban, egyesek, mint Blaha Lujza, még túl is licitálták a maguk égbenyúló művészi dicsőség-ükkel! Ez a csodálatos színész, kapta és kiment Parisba (elvégre ő is akarta Parist látni, amelyről láttatlanba annyit énekelt a cseresznyeszájával) és elénekelte odakint a Boccacciót! Nem németül, nem franciául — hiszen nem tudott ő csak magyarul —, hanem csak ma-gya-rul! .És Pá-ris-ban! A világ legsovénebb fővárosában. Ott, ahol született Monsieur Chauvain! Ahol senkinek a kedvéért nem beszélnek, nem értenek másképpen, csak franciául! És a mi Blaha Lujzánk ott, Parisban olyan diadalt aratott, hogy a Figaró elragadtatott kritikusa, nem tudott róla más véleményt adni, csak ezt:

— *Szép asszony, jöjjön ki Parisba és tanítsa meg a francia színésznőket, hogyan kell operettet játszani ...**

Egy más, kevésbé hitelesnek látszó forrás szerint, Blahánénak ez a párisi sikere, Munkácsiék palotájában az ő tiszteletére adott estélyen játszódtott le és a »Figaró«-nak tulajdonított, elragadtatott nyilatkozatot az estélyen szintén jelenvolt Suppé, a Boccaccio szerzője mondta, az akkor fénykorának teljességében ragyogó Blahánénak. — Bár-hogyan történt is, az mindenesetre kétségtelennek látszik, hogy Blaháné művészete meghódította nekünk Parist.

Ezt a nagyjelentőségű és többszörös magyar művészi diadalt pedig, annál kevésbé lehet ma lefitymálni mert itthon, Pesten, nagyon gyöngén állunk a magyar nyelv dolgában. Még a suszterinasok is németül gajdoltak az utcán. A szalonokban dettó.

... Ebben az évben lett készen az Eiffeltorony... De ami ennél is fontosabb volt: Ebben az évben állították ki nekem a színésziskolában a legragyogóbb hazai színpadi csillagok fényénél a legszebb kol-dus-diplomát, amelyet, ha talán *még negyvenévi* küzdelemmel, fáradtsággal, itt-ott csalódással, ezernyi titkolt epekedéssel, trémával és sziszifuszi munkával kellene is kiérdemelnem: ha új negyven évet kellene szolgálnom érte, mint szolgált Lábán juhái között Jákab-ősapánk, Sára-ősanánkért: akkor is vállalnám!...

* Jászai emlékirataiból idézem ezeket.

Öt jeles, lélekbemarkoló név a »diploma« alján... Öt vándora a Nirvánának, akik immár a soha ki nem alvó Fény Proscéniumából nézik a mi kis, tülekedő, bohóckodó színjátékunkat az Élet véres Arénájában... Vájjon megvannak-e velünk elégedve?!

És most, diplomával a kézben, hadd veszem föl a vándorbotot és hadd járóm végig képzeletben még egyszer Thespis szekerének az útjait, amerre Sorsom ösztöne vezetett. Mily jó lesz ismét a rég-nem látott kedves tájakat képzeletem távcsövén szemügyre venni! Megkeresni az

OKLEVÉL.

Mi, az Országos Színészeti Tanoda igazgatósága és tanári-kara, ezennel kijelentjük, hogy:

SZERÉMY ZOLTÁN úr

szül. 1866 évben Megyeren (Nógrád m.) az Orsz. Színészeti Tanoda drámai tanfolyamát, mint ezen intézet növendéke, illetve a Nemzeti Színház gyakor-noka, jó sikerrel bevégezte, minél fogva őt a drámai művészi pályára képesítettnek nyilvánítjuk.*

Minek hitelül jelen oklevelet kiállítván, pecsétünk és aláírásunkkal megerősítve kiadtuk.

Budapest, 1889. Június hó 29-én.

*Mihalovics,
igazgató.
Dr. Váradi Antal,
titkár.*

*Ujházi Ede s. k.
Bercsényi Béla.
Csiky Gergely.*

P. H.

oly csodálatosan elhessen ifjúság emléknymait. Búcsújáráhelyek gyanánt odalátni, ahol a szemünk még ifjú tűzben égett... Mily jó lesz a régi, kedves barátokkal találkozni azokon a meghitt helyeiken, ahol gondfeledten napjaink múltak! Átélni sorscsúfoló tréfákat! Fitytyet hányini a vicsori szipirtyónak, aki a Nincs Jeepében olyannyiszor la hátunkra kushadt! Mily jó lesz hallani régi, kedves dalokat, melyed már kezdenek a feledésbe hátrálni, a mai, vásárian zajos, lelkünkötől idegen, félvad jazz helyett...

* Nem akarom magam fiatalítani (az igaz, hogy öregíteni még kevésbé) be kell tehát vallanom, hogy ez az évszám »téves«. Mert én 1861-ben születtem; de ha öt évet nem »tévedtek« volna a fölvételnél, akkor nem lehettem volna színész-növendék. Nekem tehát »öreg fiú«-létemre, mindjárt »fiatalt« kellett alakítanom.

Ég veled hát, legalább egy-időre, kedves diáktanyánk zajos városa, Budapest! Ahol oly keveset aludtunk és ahol olyan sokat viaskodtunk a magunk gyereksínyjeivel... Mielőtt azonban nekidurálnék magunkat a kék bizonytalanságnak, búcsúzzunk el a »Mikádó«-tól. Ettől a bohémtanyától, amely nem azért említésreméltó, mert mi, színész-csemeték ott táplálkoztunk négy esztendeig — persze, csak ha volt pénzünk vagy hitelünk — ameddig a színtanodába jártunk, ha nem sokkal-inkább azért, mert ebben a Vas-utcai vendéglőben nagyon sok olyan híres név viselője fordult meg, akikről érdemes egynéhány jóízű históriát átadni az olvasók emlékezetének.

*

A »Mikádó«, mibensem különbözött azoktól a pesti kerthelyiségektől, amelyek mindenha találhatók voltak itt a fővárosban, különösen a Józsefvárosban és a mindig egészen különös zamatú Franzstadban (a valamikori »Losonci pályaudvar« tövében), vagyis Heltai szerint: »Ott, ahol a Ferencváros hinti báját szerteszét...« A »Mikádó«, a Józsefvárosban valló és exotikus nevét attól a nagyszerű operettől vette, amely a nyolcvanas-évek végén a Népszínházban bűbájolta el a főváros közönségét: Hegyi Arankával, Pálmai Ilkával, Franck Boriskával (a későbbi Károlyi grófnő), Szilágyi Bélával, Németh Jóskával stb. A vas-utcai színésztanya tehát, a Sulyvan-operette címe után igazodott bele a kor ízlésébe. És ott, télen úgy, mint nyáron a színészasztalnál megjelentek: Molnár György, a híres,, de a színpadtól ekkor már visszavonult tragikus, többször az elegáns Bercecsényi Béla, Szacs vay Imre, Boér Zoltán író, olykor Gyenes Laci, Faludy Tóni, a nemzetiszínházi pincéralakítások és inasszerepek utolérhetetlen specialistája akiről mellékesen szólva, az a senki által sem garantált, de gyilkos pletyka járta a *Mikádó* berkeiben, hogy otthon, a szülőföldjén a »Kaméliás hölgy« Armandáját szokta volt előszeretettel domborítani. Ott lehetett látni a színészasztalnál Bényey Istvánt, az Országos Színész-Egyesület akkori igazgatóját, a szintén már visszavonult színészt; Dankó Pistát, ezt az olaj barnaképű, zseniális dalköltő cigányt, aki néha hegedülgetett is az öreg Molnár Györgynek, akihez az a kedves emlék fűzte, hogy a Szöllér-lányban, Molnár György valamikori népszínművében énekelték a Dankó első tizenhat nótáját a szegedi színpadon.

Odajártunk mi »kutyuka«, kezdő-színészek is, utolsó évesek a színtanodán: Pethes Imre, Dezső Jóska, Halasi Béla, Zolnai Lóránd, aki mint ügyeskezü rajzoló, a »Mikádó« figurás, ötletes étlapjait is rajzolta és én.

A főkorifeus a Mikádóbeli asztalnál azonban, az öreg Molnár volt.

Ő ült az asztalfőn, feléje irányult minden tekintet, egyszóval:

Molnár György volt a tóngéber. Neki kedvezett a sváb vendéglős fiatal, szép felesége is. Egyrészt azért, mert az agg Lear, nemcsak ott kosztolt a Mikádóban, de egy kis szobája is volt a söntés mellett. Másrészt, közönnéplésünk, s ifjonti színészlelkünk eme tisztas Vátese, soha a haldoklásnál alább nem adta és így az asztal fölött, a bohém-megindulás és elérékenyülés könnypárás lírája rezgett. A »haldoklás« persze, csak aféle pincér- és konyhamegindító halódás volt. Mert annyit enni, mint az öreg (hogy a jó Isten, külön is nyugtassa, az országszerte népszerű tragikus gyomrát), kevés embert láttam, nem kü-

*Blaha Lujza
legutolsó fényképe.*

*Aki magyarrá tette
a német Pestet.*

lönösen haldoklás-közben, a színészet berkeiben. Legfeljebb az öreg Tóth kardalost és Füredi Jóskát, akinek az étvágyáról majd valamikor máskor fogok megemlékezni, e rosszgyomrú világ üdülésére...

Megpróbálom, legalább szövegben, iderögzíteni ama jelenetek egyikét, amikor Molnár György, mindennapi megszokott »haldoklása« közben, ebédet rendelt a Mikádó pincérénél:

— Parancsol Molnár úr ebédelni? — hajlongott III. Richárd legalázatosabb szolgája, a Mikádó »cutrágere«.

Molnár, alakítóművészetének legtökéletesebb pózában, üveges tekintettel meredt a »kellnerre«, mintha csak Lear örülési jelenetét akarná elnyöszörögni; majd felhördülve és nyögve szólt:

— Nehemő!... Ma már enni sem tudok ... Óh, én a vhégető járom, phincérő...

Általános, evésközbeni, mély megdöbbenés, mialatt az asztal feje, kinyújtott jobbkezét, mint valami kardot, végigfektetve a messziről könnyebbenolvasott étlapon, kellő előnyögés után, gyenge hangon visszasóhajtja a kellert:

— Ph-phincér...

— Parancsol Molnár úr?

— Cs'upáncsakő azérthő ... szólítottam vissza ... mertő ... Tálén egy kanél levestő ... mégishő ... Van ma jó levesükő, phin-phincér!?

— Van Molnár úr kérem! — és máris rohanni készül, hogy hozza a kivételes Molnári-porciót az erőtlen tragikusnak...

— Megh ... megálljonő ... phin ... phincér ... Óh, mily nehezemre van a beszedő...

— Parancsol valamit Molnár úr?! — siet vissza a pincér.

— Ha volna tén... ha lenne, egy kis velős csontő... phincér, szhóljon a konyhébanő, hogy nekem lesz...

— Igenis! — feleli vissza a résztvevőlelkű kiszolgáló, akinek elég egy tekintetet vetni a felfordultszemű emberre, hogy legbelül-magában ne jósoljon neki két hátralevő napot... Siet hozni a nagyszerű húsleves, hátha az csodát tesz. Csodát!...

És a csoda nem marad el! Molnár György, a szokott és szívekbe nyilalló sóhajok és macbethi nyögések között (— unberufen — elfogyasztja a félcsaládra való levest, egy felnőtt ember alsókarjának hosszára és vastagságára-emlékeztető velőscsontot, egy »beinflajst«, mindenféle körítéssel, egy csekély bécsiszeletet, néhány palacsintát »izzel« és amikor már azt hittük volna, hogy mindennek »vége van« akkor ismét megszólalt, de olyan szívettépően, hogy nincs az a Gellért-hegyi szikla, amelyik rostélyost ne izzadt volna ki a nagy tragikum számára, ha történetesen a Citadella felé nyögi el magát:

— Phincér...

— Parancsol, Molnár úr?!

— Csupén ... igen csupáncsakő azt szeretnémh tudni, hogy ő ... Mondja ph-phin-phincér...: volna tálén egy kis Gorgonzóla-sajt |a konyhéban?!...

— Gorgonzóla, Molnár úr kérem, sajnos, az nincs! De más sajt, ha parancsol...

— Nemő, phincér... Khüldjenek áthő a boltba és hozassanakő onnan Gorgonzólátő...

— Igenis!...

— De várjon ph-phin-phincér!... Üzenjék megh, hogy nekem lesző ... Ügy jobban mérikh ...

A pincér elrohan a sajtért és az »asztalfő«, bágyadt mosolyát

küldve felénk, kifordított szemfehérekkel és pihegve, mint egy jó-modorú haldoklónak illendő is, szól:

— Ma, legalább mégis van egy kevésbé étvágyamó...

... Eféle jelenetekben minden rap gyönyörködhattunk a Mikádóban. Mert a bennlakó tragikus, mindig jelen volt és mindig hal-

*Hegedüs Gyula,
a magyar színészhierarchia kardinálisa.*

doklott. Napközben sem távozott a vasutcai vendéglő kertjéből. Volt ott egy szaletli, aféle filagória, amelynek üvegablakai voltak és valami ajtó is volt rajta. Ez a kerti-kéjlak, nemcsak arról volt nevezietes, hogy e hon legnagyobb tragikus színésze (voltak, akik egyidőben így nevezték Molnár Györgyöt), ott olvasgatott és szunyókált, jobb-étvágyú ebédei után, de lakott ebben egy nemzetiszínházi segédszínész — aféle »népség-katonaság« — éspedig télen-nyáron lakott ebben a

filagóriában! Ez a nem nagy fényűzésben dúskáló, ösztövére legény, a színészet akkori »Lilioma«, Hegedűs Gyula volt... Amit a Színészszövetség mai, méltóságos elnökének nagyobb dicsőségére jegyzek csupán föl. Hadd lássa a mai fia tol generáció, hogy milyen mélyről milyen magasságokba lehet eljutni, bátor akarással és (hogy el ne felejtsem) valamelyes tehetséggel...

A »Mikádó« Molnár Györgyéről különben mégegy jóízű dolgot kell följegyezmem. Éspedig, nemcsak azért, mert ezt az anekdótaszerű esetet szószerint garantálhatom, hanem azért is, mert valóban kár lenne, ha ez a jellemző színészhistória végleg elkallódnék a feledésben.

Az öreg Molnár, akiről már mondtam, hogy nemcsak étkezett a Mikadóban, de lakott is a kocsmaházban, egész nap ott ödögött — különösen nyáron — az udvarkertben. Szunyókált, sétálgatott és unhatta is magát, mint a sivatag öreg oroszlánja, akit az ő naigyszerű birodalmából (Molnár Györgynek a színpad jelentette ezt a birodalmait), kiűzött a fogatlan öregség ... Hát egy délelőtt, ahogy régi, kothurnusos tragédiák lendületes, ívelt sorain legelteti az elméjét, a régóta közönség nélkül szükölködő drámai hősszínész, egyszerre csak valami fénytelenül rekedt, izgatón hétköznapi férfihang ütötte meg a fülét a hosszú kapubolt irányából:

— Chhandlé! ... Chhandlé!...

A pesti délelőttök nyomor-troubadúrja, az öreg zsidó ócskás kapualatti fölhördülése, a maga »művészietlen« banalitásával, úgy vágta fültövön a páthos-imádó és örökké csak a hang lendületére ügyelő »színpadi fülű« Molnár Györgyöt, hogy belé kellett avatkoznia ebbe a »dologba« ... Kikiáltott hát neki a kertből:

— Kéremö ... Handlééé!... Jöjjön csak közelebbö...!

Az öreg zsidó, hátán a bátyúval, talán üzletet szimatolva és az öreg színészt névről is ismerve, tisztességtudóan köszönt és bement a színész-Nesztorhoz:

— Pharancshol Malnár úr?!... Thessékh...

— Nézze barátom Handlé úr: én csak azt akarném a figyelmébe ajánlani... Miértö kiabál maga kedves Handlé úr olyanö művészi:-lenül, hogy »chhandlé«?!

Az okos öreg izraelita belement a dologba és szelíd bonhomióával megkérdezte:

— Chat chagyan khiabáljak khedres Malnár úr?!

Az agg tragikus szemei kiragyogtak! És mintha a színpadon »rendezne« valami érdemes jelenetet, odaállott a kert közepére és hangban, gesztusban, mindenben, tanítani kezdte a vén ócskást, hogy hogyan is kell hát azt a »handlé«-t »jobban és helyesebben beadni!«

— Kíéltson lendülettel, színnel! Így például: Há-ándlééé!... Há-ándlééé!... Ne olyan velenceikalmárossan »chandhlé!« Ah, ez oly csúnya! Annyira sérti a fület kedves Handlé úr... Ne torokból

»chhandlé«, hanem mellből, szívből, lélekből!... Innen!... (és megdöbÖgtette a valamikor tirádákat-bömbölő, vén színész-mellkast) ... Innen! Próbálja csak! így: »hááá-ándlééé!«

A zsidó elkiáltotta magát és az orra alatt a bozontos szakállába mosolygott:

— Chhhhandlee! ... Jó lesz igh, Malnár úr?!

— Neeemő!... Neemő!... Önnő, kedves Handlé, mostő az orrából kiáltottő! Menjenő a kapu alá, ott próbélja! Ott jobban repüli a hangő... Jobb az akusztika... NODO, menjenő!

És a handlé ment, kifelé a kapualatt, hamiskásan visszanezve el-elbődült a legrombachutcaibb bélbaritonban:

*Bényey István,
az Orsz. Színészegyesület első igazgatója.*

— Chhhhandlee!... Chandlee! ...

És színművészetileg útbaigazítva, kifordult a kapun a forgalmas Vas-utcába... Molnár György pedig, ezekre a hangokra olyan csüggedten ejtette alá, az imént még, a handiénak lendület-előjátászó karjait, mint mikor a Szigetvári vértanukban kirohanni készült a törökökre:

— Thehetségtelen!... Thehetségtelen!...

... Béneyi Pista bátyánk is megérte a maga pénzét, a Mikádó színész-asztalának tarka együttesében!

Pista bácsi, már szintén visszavonult régen a színpadtól, de — bár már az Országos Színészegyesületet igazgatta és ez elég gondot-

dolgot adott neki — Bényey-bátyánk még mindig kacérkodott egykori szerepeivel, a kiállásokban fiatalos könnyedséget, mozgékonyt, hevet, szemrevalóságot és ebez hasonló színészelnökyöket követelő »bonvivánt« föladatokkal. Hiába! A színész, amig mozogni tud, nem akarja elismerni, hogy elszállt az idő fölötte. Bényey is lehetett már ekkor valami hatvanéves! És az évek számát még csak elviselte volna, de ... Ennél a »de«-nél vessünk keresztet magunkra és vegyünk egy mély lélekzetet, nyájas olvasóm!.. Ez a »de« azt jelenti, hogy a négy folyó birodalmában Bényey-bácsinak volt a legtöbb tyúkszemei, amelyeket kivétel nélkül a talpán viselt és így alig volt képes járni...

Egyszer, amint éppen együtt van a színésztábla a »Mikádóban«, jóbéd végeztével, rágyújtani készül egy jó szivarra jó Bényey István! Kellemes ebédutáni érzését azonban, még habozik megrontani azzal a fájdalommal, amit szivartárcájának előkotorászása céljából a mögötte lógó kabátzsebhez való felkelése és tyúkszemszúrásai jelentenek. Egyelőre hát, csak beszélget. Kivesz egy levelet a zsebéből és csak úgy az ujjai között forgatva — de a közelebbi megmutogatás komoly szándéka nélkül — szól:

— Ez a Csóka sehogy se akar békét hagyni!

Faludy Tóni, a nagy tréfamester, aki sókimondásáról és jó ötleiről volt híres az asztaltársaság tagjai között, már figyel és rácsap:

— Mit akar tüled az a Csóka, Pistám?!

Bényey, a panaszkodva-dicsekvők modorában, fanyar képpel feleli:

— Azt akarja, hogy menjek fel hozzá Egerbe és játsszam el a társulatával Desprunellet!

Aki még nem nyelte le az asztalnál a falatot, az csöndesen bár, de fulladozott... »Gyöngébbek kedvéért« ugyanis, meg kell magyaráznom, nemcsak azt, hogy ez a, mmden acélos férfiaságot száz percentig kikövetelő bonviván-szerep, úgy viszonylott a Bényey »kripli«-öregségéhez, mint a kilencszázéves Mathuzsálem delisége, a Góliáthot legyőző, parittyavető Dávidhoz...; de hangsúlyoznom kell azt is, hogy a Vájlunk el-nek ebben a klasszikus »gavallér-szerepében«, csak egyvalaki lehet könnyébb, mozgékonyabb, fiatalurasabb nöcsábász, és ez a valaki is (csak átmenetileg), a Desprunelles marquis ellenfele, a feleség által kitüntetett Adhemár, az udvarló, akitől a férj éppen a maga fölényével, férfiaságával szerzi vissza nejét, Cypriennet... Hát ebben a szerepben Bényeyt, a tyúkszemt-nábobot, aki most, hogy ki akarja venni végre, ezer csillag látása árán is a felöltője zsebeiből a szivartárcát (más abba a zsebbe dehogvis, nyúlhatott volna!) egy félóráig fordul meg a fáj ós talpam: ezt mint »bonvivánt« elképzelni bizony megfagyott a lélekzet a színészasztal tagjai között... Egyesek a zsebkendőjükbe röhögtek. Mi, fiatalok, akiknek az öregek iránt érzett föltétlen tiszteletünk megtiltotta a derültséget (nekem pláne apró köl-

csönökét is adogatott Bényey-bácsi), éppencsak hogy belekuncogtunk a tányérunkba. De Faludy Tóni, ez a »veseember«, nem hagyta szónélkül a Pista bá' Despranelleségét! Egyszerűen kiröhögni azonban ő sem merte. Mert nagy úr volt ám akkor az Országos Színészegyesület igazgatója (adja az Ég, hogy minél előbb ismét az legyen!); ellenben azt már nem állhatta, hogy olyasmit ne mondjon erre az egrivendészereplésre, ami »megfelelően« elintézni lesz hivatva, amit a »Mikádó« asztalának ilyen merészen xbeadott« Bényey-bátyánk, az országos színészpápa:

— Hallod-e, Pistám! — szólalt meg Faludy Tóni az asztal többi

Chhandlee . . .

tagjainak élénk figyelme közepette. — Én ajánlanék neked egy megfelelő Adhemárt, ha...

— Kit ugyan!?!— fordult vissza tyúkszemgarnitúráján a szaporákat pislogó Faludi felé, Bényey.

— Kit!?!... Hát, az öreg Sztupát, Pistám...!

Nem folytatom! Ellenben megmagyarázom a nyájas olvadónak, aki erre a szmésznévre nem emlékezhetik, hogy Sztupa-bácsi, már ebben az időben is közelebb volt a hetvenhez, semmint ahhoz, hogy Adhemár szerepében a bájos Cyprienne ablakán ugrálhasson ki s be a színpadra.

Egy általános, kegyetlen bruhahába fulladt bele tehát ez a Faludy-féle ötlet és az egri vendégszereplés...

Általában véve sokat és gondtalanul kacagtunk mi a »Mikádó« berkeiben. Hogyne! Hiszen Molnár Györgyöt és Bényey-bácsit kivéve, csaknem valamennyien fiatalok voltunk és bohók. Nem nehezedett a mellünkre gond, szomorúság! Kedves, patriarchális élet volt akkor ebben az országban, amelynek minden asztalánál fölhangzott naponta a sablonos pohárköszöntő: »A Kárpátoktól az Adriáig... k Ki gondolt volna akkor, még a legcsömörletesebb álmában is arra, hogy a Kárpátok és az Adria...

Ejh!... Bizony, jobb erről nem beszélni! Fordítsuk tekintetünket a múltba, mint a villámlástól rettegő gyerek az anyja ölébe...

*

... Mi fiatalok, akik abban az évben voltunk végzendők a színtanodát: Dezső Jóska, Pethes Imre és én, gyakran játszottuk ki a szükségét és a magunkokozta nyomort, kedéllyel, ötlettel, színészvidámsággal. Így, a »Mikádóban« egyik trükkünk volt, ha új pincér állt be, aki bennünket személyszerint nem ismert, kiüzentünk vele a konyhára, hogy: hozza be nekünk a Bercsényi velőcsontját. »Bercsényi tanár úr« ugyanis, a ritkább vendégek közzé tartozott a »Mikádóban«, és persze megkülönböztetett figyelemnek örvendett a szép Mikádósné részéről, ha éppen betévedt. Ebből a figyelemből mi, fiatalok éltünk jól... (Elvégre annak a marhának mindegy lehetett, hogy ki eszi meg a velejét a csontjaiból...).

Volt ebben az időben más színész-asztal is Pesten, ahova a »Mikádón« kívül el-eljártunk kuktazkodni mi, fiatalok.

A nagy Tamássy, a kerepesi-úti »Makk Hetes«-ben fogyasztotta a spriccereket. Dalos torkához illően, elég-szép mennyiségben. Valahogy ez úgy velejárt a szerepkörével mint az öreg Molnár Györgyével a haldoklás... A Népszínháziak, élükön a nagy Tihanyival, nem a Makk Hetesbe, hanem a mai Technológia helyén volt »Skulecz«-be jártak és ott tanyáztak. Erről a Skulecz kocsmáról is tudok ebből az időből egy kis esetet, ami talán fölemlítésre méltó. Akkoriban egy látványos darabot adtak a Népszínházban. Strogoff Mihály utazása Moszkvától Irkuckig. Ez a mértföldes cím volt a Verne-regényből-készült, hosszújáratú darabnak a titulusa. Csodájára járt egész Pest. Mert mindenféle színpadi praktikával meg volt tömve ez az »ős-revu«, amelyben medve kergeti föl a fára az újságíró (bizonyosan örültek; ennek az akkori színészek). Aztán tüzek égtek a városok romjaim. Hó és jég fődte a bátor Strogoff útját stb. Ebben az éppennem shakespearei műben, Tihanyi játszotta Strogoffot. Úgy emlékszem, hogy nem volt minden képben »dolga« a darabban és — ember-szólás nélkül mondván — amikor nem játszott, átment a »Skuleczbe...

(Mit is csinálhatott volna egyebet!? Hiszen nem is volt akkor még színésztársalgó, mint manapság, ahol annyi minden »kisül«, az ügyelő első csengetyű-szavától a »sussmusik«-ig.) Egyszer, »előbb készült «1» a derék és kedves-émlékű Tihanyi »odaát«, a »Skuleczben«, semmint az, az előadásnak minden-tekintetben javára lett volna. Így, abban a jelenetben, amikor (tizenegy óra felé éjjel) megvakítják üldözői Strogoffot és ő világtalan szemeireivel maga elé meredve, így szól leányának:

— Leányom, Nádia, fordíts engem arccal *Irkack* felé ...

Tihanyi
Miklós.

a Népszínház
kiváló művésze.

Ehelyett ezt mondta:

— Leányom, Nádia, fordíts engem arccal a »Skulecz« felé...

*

Még meg sem kaptam a színitanoda diplomáját és máris elém meredt a gond, hogy mi lesz most?! Hol kapok szerződést, kenyeret! Miből fogok megélni?!... Mintha csak, valami jégből-vágott olló, máról-holnapra elnyesszentette volna a jókedvet, a kacajt, a Mikádó-beli gondfeledtséget, a vidám tréfákat; mindent, ami közös a drága, fiatalsággal; mindent, ami nem komoly!... Hazulról már nem számíthattam támogatásra. Ami otthon volt, az otthon kellett. És különben is öregebb fiú voltam már, semhogy a fiatalabb testvéreim elől el akarjam szedni a falatot... Gizella nővérem, már a Krecsányi-féle színtársulat tagja volt és a Temesvár—Pozsony—Budai színtársulatnál kereste a maga és vele-volt édesanyám kenyerét. Nekem is már rajta kellett lennem, hogy a holnappal jobban törődjem, mint eladdig tettem.

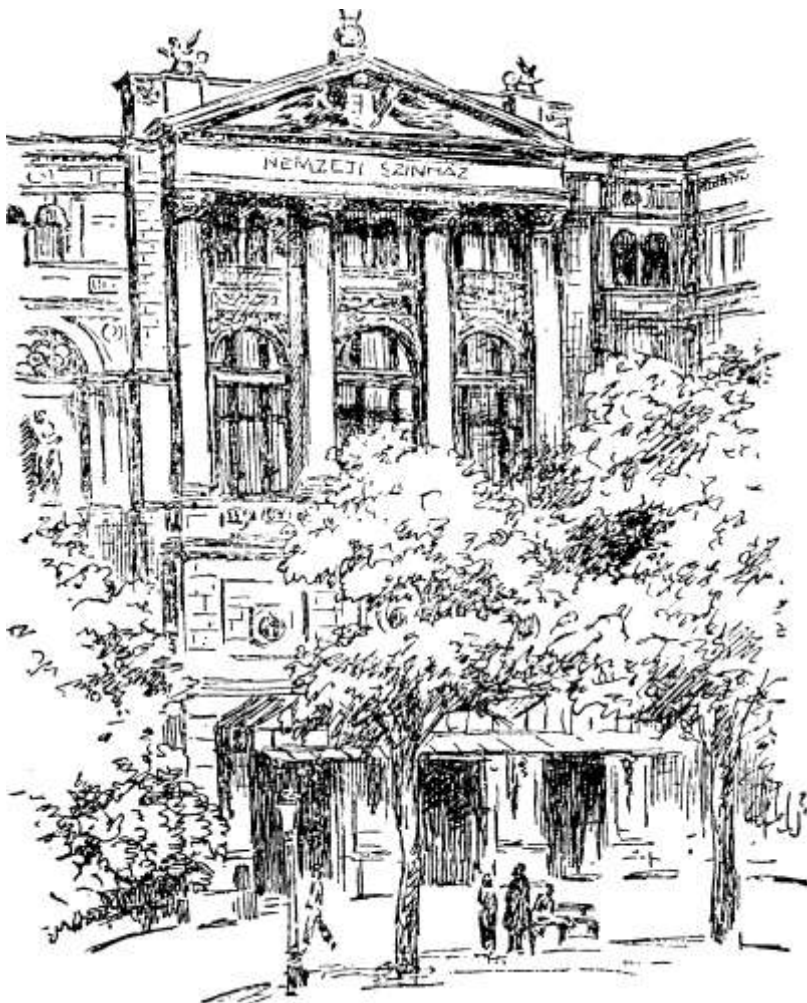
Nem volt valami rózsás a kilátás! És bennem gyakran megnyílalt a félelem, hogyha nem kapok rövidesen szerződést, talán megint be kell kéredzkednem valami ügyvédi irodába srájbarnak... Brrr! Ettől aztán igazán és alaposan utálokodtam! Minden idegszálam, minden érzésem és vágyam a szabad-színészet után sóvárgott. Szerződést! Szerződést minden áron!... És teljesült a régi példabeszéd, hogy ahol legnagyobb a szükség, ott legközelebb az isteni segítség! Az én esetemben is így volt!

Éppen utolsó garasaimon ebédelni készültem a vasutcai, eleddig oly vidám, kedves, családiás »Mikádóban«, szorult lélekkel gondolva rá, hogy másnap már nem lesz »se pénz, se posztó«, (vulgo: hitel!) és »búcsúzik a színlaposztó«, amikor egy hivatalos formájú levelet nyújt át nekem a pincér éspedig azzal, hogy a 18-ból küldte azt ja-Rajkay úr... Rajkay! Bűvös név minden színész szemében! Ennek a névnek viselője volt akkoriban az, ami most Réti Pál úr, a színészcupringer. A Hartlében-féle »Európai rabszolgáélet« pesti vonatkozásában, Rajkay (Friebeisz) István volt a mi »fölhajtónk«, színészbőrkereskedőnk. De — sietek kijelenteni, hogy — nem rossz értelemben. — Rajkay nem volt rossz ember (aminthogy Réti sem az") és nemi-igen tudott volna nélküle megélni, kenyérhez jutni a magamfajta kezdő ember. Különben azt is fel kell jegyeznem Rajkayról, hogy mint 48-as. őrnagy küzdötte végig a szabadságharcot és nem a pudli mögül került a színiügyekbe. Végzett-földbirtokos volt, aki nagyon szerette a színészetet és nagy része volt a színészegyesület megalapításában. Mert nem volt ám a színészegyesületnek mindjárt palotája és (amíg a hadikölcsön el nem vitte) nyugdíjalapja; hanem ott kínlódott a Vas-uta 18. számú ház egyik hónapos-bérszobájában, vagyis ugyanabban ia házban, ahol Rajkay adta-vette-szerződtette a színészi-cselédet...

Hát mondom, Rajkaytól »végszóra« levelet nyújtott át nekem a »Mikádó« pincére. Itt jegyzem fel, hogy el ne felejtsem azt is, hogy: ez a többször emlegetett »Mikádó«, a Vas-utca 17. szám alatt volt, tehát ugyanabban a házban, ahol most a Pajor-szanatórium van... A Rajkay-féle levelet ideges reménykedéssel felbontván, annak egész tartalmára nem emlékszem ugyan, de első három szava még most is itt karikázik a lelki szemeim előtt: »*Öcsém, fel Kassára!...*« Egyszóval, Rajkay — mint később az irodájában élőszóval is elmondta Réti Pál, aki már cum-jure successionis intézte a színészközvetítés ügyeit, szerződést, — tetszik érteni?! — *szerződést* ajánlott nekem Kassára a Tiszai Dezső elsőrendű társulatához... Uramisten! Mit néztem én akkor, a »föltételeket«, a »competens szerepeket«, vagy akárcsak a gázsit is! Ott dobogott a szívemben a Nagyérzés: az első szerződés boldogító érzése!... Mi ehez képest az első szerelem!? Vagy, az első váltó büszke és boldog tudata a bensőnkben!? Semmi! A színésznek lehetnek jobb szerződésai, de az elsőnél boldogítóbb, ígéretesebb, elfelejthetlenebb

soha! Olyasféle ez, mint az ügyvédnek az első kliens felhatalmazása; mint az újdonsült orvosnak az első beteg nyelv-öltögetése, lázas pulzusa stb.

Persze, megegyeztünk! (Nohát nem egyeztünk meg?!)

*A régi Nemzeti Színház.
A magyar színészet és irodalom álompalotája.*

És ahogy sovány úti előlegemmel, de szerződéssel a zsebeimben, elbúcsúzva a »Mikádó« színészasztalától, kiömlöttem önmagamból kiáradó mivoltomban a Kerepesi-útra, hogy hazasiessék »csomagolni« és utazzam Kassára: meg voltam róla győződve, hogy a konflislovak

és az utcán-járó-kező összes pestiek, engem néznek! Engem! Akinek szerződése, *pénze* és főleg nábobi reménységei vannak. Igen, nagyreménységei. Színes reménységek, amelyek azt ígérték, hogy mielőbb visszatérek és én majd megmutatom... Megmutatom!...

X. KASSÁN.

De hát édes Istenem! Aki nem így indul; aki nincs meggyőződve, hogy egykét év múlva már csak az ő neve lesz főszínész neve a Nemzeti Színház színlapján, az ne menjen soha színésznek, mert az ilyenek nincs fantáziája!.. Nekem volt! Én úgy búcsúztam képzeletemben az öreg »Nemzetitől« mintha nekem kellene a könnyehulló kerepesiúti drámai múzsahaj lékot vigasztalni mondán:

— Ej, ej, öregem!.. Hát csak elbírod egy-két évre, hogy ne láss?!... Hiszen visszajövök én és akkor nem szakadunk el egymáatói soha!... Addig pedig játszatok, ahogy tudtok...

... Óh, kedves, drága, balga ifjúság! Mennyivel üdvözítőbb az ostobaságod, mint megállapodott öregségünk bölcsessége!... Benne

és általad még csak elülről látjuk az Életszínházat és tapsolunk minden meglepetésnek... Most már tudjuk, hogy hátulról az Élet-kuliszszak is festett rongyból vágnak és megértjük, hogy itt mindenki a szerepét »darálja«. A legtöbben, legtöbbször lélektelenül...

Tehát az első szerződéselem Kassára szólott!¹

Nem voltam én azelőtt soha a Fejedelem ősi városában és — mi tagadás — egy kis félszszel érkeztem az öreg kassai színház elé... No de, nem azért bohém a színész és főleg nem azért van fiatalság, hogy az a szorongás, amivel: egy új színész egy »új városba« belép, sokáig tartson. Vannak ugyan vén, taplószívű komédiások, akiknek szadista örömeiket okoz, ha az amúgy is rémüldöző fiókszínészt, mindenféle régi trükkkel még jobban megriaszthatják. Van ilyenkor röhögés, meg rő-

* Időközben Kassából Kosice lett. — Negyven év alatt kifordult a »világ« a sarkaiból és onnan, ahol négy évtizeddel ezelőtt, boldog fiatalssággal először állottam ki a színpadra, most ezt az érdekes levelet kapom:

»Kosice—Kassa, 1929. VII. 22. Kedves Barátom! — A »Prágai Magyar Hírlap« július 14-iki száma közli visszaemlékezéseidet kivonatossan. Színesek, fordulatok s főleg nekem kedvesek. — A negyven év távlatát sokat és sokakat elfödött, vagy eltemetett a kassai élet akkori alakjai közül. — Én, ki-ásom a negyven év elföldelő homokjából, legalább azokat, akik kassai színpadi szereplésedkor, szeretetökkel melletted álltak: akik Veled együtt hírdették a művészet örök és gyönyörűségei igéit. Te a színpadról, ők a sajtóban; akik ha nem _ is hatalmas reflektorokkal, de élénkfényű tüzekkel világították be az ösvényeket, amiken Neked a dicsőség felé törtetni kell majd. Akik mint értékes kezdőt állítottak a színházszerető közönség elé és már akkor eledbe tették az elismerés első, szerény koszorúját a helyi sajtó részéről. — A negyven év távlatából fölismered-e kassai barátainak körvonalait? Emlékszel-e Kemény Lajosra? Emlékszel-e Sárosi Árpádra? — Kemény Lajos, a város főlevéltárosa, a történet-tudós, már néhány éve az örökkévalóság titkait írja odafönn... Én is megírtam visszaemlékezéseimet a kassai írókról és színészekről, akik fiatal újságíró-koromban állottak közelebb szívemhez, így: Szerémy Zoltánról, Csiky Lacziról, Perényi (Péntek) Jósikáról, Polgár Károlyról, Sziklai Miklósról stb. — Egy, Kolozsvárról, a régi időben hozzámintezett keserűhangú leveleddel kapcsolatban, szívem szerint írtam rólad egy pozsonyi színházi lapban . . . Szerződés nélkül voltál; lázadotál a sors, az emberek ellen, de nem nyelt el a vidék, nem züllesztett el a kétségbeesés. — Aki, a halál árnyékában filozofáló Rank-orvost (Ibsen: Norá-ja) és az élet zakatoló fogatagában hánykódó Biberachot (Bánk Bán) a »lézengő ritert« úgy megtudta játszani, annak predestinait útja volt a magasba, fel-fel a csúcsra. — Én a szülőföldem kedves és ősi talajába ragadva, itt vittem valamire. . . Aki a Műzsák szolgálatában egynehány pennát elragott, az mindvégig aláztatott rabszolgájuk marad! nekik. Így van ez velem is . . . Kedves M üvész Barátom! Hozzád intézett »alkalmi« levelemnek egyáltalán más célja nincs, csupán az, hogy jelentsem Neked; van még egy életanuja is, a Kassán való színpadi szereplésednek. — Ezek után vagyok régi barátsággal: Sárosi Árpád, volt tb. rendőrkapitány, most városi jegyző.«

A kedves levélíró volt az én első kassai kritikussom és szállásadóm. — És a házbért — ügylátszik — megfizettem neki, mert nem említi...

högés, öltözőkben, stammkávéházakban, meg egyebütt, ahol a színész-nép megfordul. Szegény kezdő! Szegény új színész! Ilyenkor nagyon hasonlít boldogult Bényey-bátyánkra, mert alig tudja, hogy melyik lábára álljon, mégha nincs is egyetlenegy tyúkszeme sem!

... Engem, valahogyan elkerültek ezek az ízléstelen ugratások. Hamar összeemelekedtem a pályatársaimmal, akik közül leginkább és névszerint a következőkre emlékezem: Polgár Károly, az elegáns és mindig kellemes bonvivánt, akit drámában, operettben, egyszóval mindenben nagyon szeretett a kassai közönség. Most úgy tudom, hogy az ungvár—munkácsi színházak igazgatója. De sokideig diadallal igazgatta a pozsonyi magyar színházat is, egészen a szörnyű összeomlásig... Ott volt Csiky Laci, előkelő katona-család fia, kiváló jeles drámai színész, fess fiú, asszonyzívek ostromlója, versíró, ha szép szemeket

*A régi kassai színház,
ahol 40 évvel ezelőtt először voltam szerződésben.*

kellett ostromolni, jó kolléga és mindenha kedves-émlékű cimbora. Ott volt a derék Boross Endre, aki aránylag oly korán itthagytott, bennünket, már mint nagyon népszerű fővárosi művész. Ott volt a jónevű fiatal heroina: Závodszy Teréz (a jelenlegi Komjáthyé). Ott volt Kalmár Piroska, akivel később a Vígszínház színpadán működünk együtt és aki végre is Olaszországba ment férjhez. Ott volt a kitűnő Sziklai Kornél, akit nem kell felfedeznem, még a mai közönség előtt sem; mert ma is sokan szeretettei gondolnak rá, Kassán úgy, mint főleg Budapesten. Ott voltak: Péntek Jóska, a tenorista, Ligety Irma, aies kis énekesnő, Sólyom, a segéd-tenor és akit először kellett volna talán említenem, mert valóban jó színész és derék igazgató volt; ott volt az én első színigazgatóm: Tiszai Dezső, a nagyszerű buffaló és egyaránt jeles szalonhős. A többiekre² ma már sajnos, nem igen

*Ugyacsak Sárosi Árpád barátom közli velem a kassai színház 1889—90. évi comparseriájának teljes névsorát. íme: Balogh Árpád, Boross Endre, Csatár Győző, Győre Alajos, Morvay Antal, Polgár Károly, Stoll Károly (utóbbi a budapesti Népszínház és Királysínház volt főrendezője), Szerémy Zoltán, Zilahy Gyula,

emlékszem negyven év távlatából, de azt ma is tudom, hogy fegyelmezett, jó társulat volt, amelynek kötelékébe bejutni akkor, szinte-szinte annyi volt egy kezdőnek, mint a vidékről felkerülni a Népszínházhoz. .. Ügy látszik a színtanodai záróvizsgáim eléggé jól sikerülhettek.

És, hogy én milyen hittel, minő naiv rajongással álltam munkába;, hogy én miket álmodtam a jövőmről, magamról, egyáltalán a színpadról: azt a nemszínész-olvasónak úgyis hiába mondanám el! Az elsősítés papocskája és a mostvizsgázott színinövendék érthetnek meg e tekintetben csak engem!... Minden pályára szíves reménységgel lép a kezdő! De olyan szivárványos illúziókkal, mint ahogy pappá és Thália papjává lesz valaki, talán egyetlen más pályán sem bíbelődik az ember ... Én is azt éreztem, hogy istentiszteleten veszek részt, amikor áttestem az első kassai színpadi próbán! Óh naiv gyerek-hit, szárnyaló lepke-lelkünk gyorsan lekopott hímpora! Milyen csekély ideig takarod, ötvöződ te a kezdő színész rajongó lelkületét! Mily hamar kiderül, hogy a pókhálónál is van ám valami foszlósabb »izé« és ez az az illúzió, amely engem, téged, őket, minket, a színpad tekintetében ingoványba csal! Milyen hamar rá kell ébrednie a színpad napszámosának két dologra, amelyek közül ez is, az is jobban fáj és éget, mint a máglya zsarátnokai... x\z egyik, hogy: nincs az a veszedelmes, robbanó, gépekkel dübörgő gyár, amelyben és amely körül annyi, lelkileg véres, bár leginkább csöndes, tragédia esnék meg, mint a színházak körül. — A másik, aminek a rajongó ifjú lélek a tudatára ébred az, hogy nem a színpad a fontos, hanem az *összeköttetés!* A *»szervusz-kérlekalásan!* A *»koccintsunk csak«*, a barátkozás, a nappali-főszínészkedés. Persze, valami tehetség sem fölösleges! De egészen bizoizos, hogy sokkal több színész boldogult ebben az országban nagyképűséggel és frivol reklámmal a maga érdemén túl, mint a többség a tehetségével, akár az érdemén jóval innen is!

De hagyjuk a filozofálást!

Kassán én mindenféle szerepet játszottam.* Még (kérem, fogózkodjanak meg) Jágót, Mefisztót is! Rank-orvos, az akkor híres Ibsendramában, a Nórában, szintén szerepeim közé tartozott. Bersze, szí-

Csiky László, Sziklay Kornél, Sólyom Lajos, Perényi József, Berzsenyi Júlia, Bo'ross Anna, Hevessy Janka, Kalmár Piroska, Ligethy Mari, Lénárd Emilia, Nél-methy Gizella (Stollné), Závodszy Teréz, Bera Paula, Temesváryné, Farkas Irma, Bérezik Margit, Nagy Irma és Tiszai Dezső.

Itt van előttem egy elsárgult újság, a Kassai Szemle, mégpedig 1890. március 5-ről. Komoly elérzékenyüléssel úsztatom végig könnyes szemeimet a velem együtt megöregedett lap közleményein. . . Mennyi emlék, mennyi szíventítő érzés ronan meg e közel-negyvenévtés újság szemléletére. Féléves színészkorom tanúja ez a lap, amelyből legelső kritikussomnak, Sárosi Árpádnak egy kritikáját is le-

vesebben játszottam Gonosz P,istát a Falurosszában és Bencét, a Szigligeti »Csikósában«.

Erről az utóbbiról különben, van egy jóízű és nemmindennapi emlékem. Én játszottam az intrikus Bencét, aki részben az örökségért részben a szép Rózsi miatt, fejszével leüti mostohatestvérét, Astolfot. Ezt az utóbbi szerepet az én derék Polgár Károly kollegám domborította és a kettőnk nagy jelene te után elhagyván a színt, a hátsó »puszta«-függöny mögött lejátszódó orgyilkossági jelenetet úgy játszotta meg, ahogy azt évtizedek óta játsszák. Vagyis: Astolf előre kisiet a színpadról, ahol Bence még egynéhány szóban »beadja« a nézőnek, hogy ő most megy és leüti testvérét. Ahogy aztán Bence végszója elhangzik, ő is kisiet a színről és ekkor hangzik a hátsó kárpit mögül az Astolf megrázó kiáltása:

— Segítség!... Végem van!... Gyilkos!

Polgár — Astolf, hallotta a Szerémy — Bence végszóját és miközben az öltözők felé haladt és sietve rángatta le magáról a színpadi ruhát (bizonyosan valami rendezvousra, sietett a kópé, mert szemrevaló szép fiú volt, az bizonyos!...), üvöltötte, amint szerepe előírja:

— Segítség!... Végem van!... Gyilkos!

Ez rendben is lett volna, ha velem nem történik valami fatális véletlen és pedig nyílt színpadon. Azt pedig Polgár — Astolf a kulisszák mögül nem láthatta. Velem ugyanis az történt, hogy baltával a kezemben, kifelé iparkodván Astolf után, valahogyan belebonyolódtam a korszerű fekete intrikus-köpenyegembe és hasravágódtam a közönség szemeláttára. Mialatt aztán ott fetrengtem a fatális köpenyráncokban és a baltával hadonászva, kint Polgár elordította magát:

— Segítség!... Végem van!... Gyilkos!

közlöm itt, hogy első műbírálóm (és azóta kedves barátom) arcképével és kritikájával együtt legyen mindaz a kedves emlék, ami engem a régi Kassával mind;-örökre összefűz:

Makróczy János »Komámasszony« című darabjában játszottam valami Rimóczi Lukács nevezetű alakot. Erről az »alakításomról« írja a következőket a Kassai Szemle kritikusa, Sárosi Árpád: Szerémy palóca (Rimóczi Lukács) kitűnő, befejezett alkotást nyújtott. Palócza, minden tulhajtás nélkül, törülmetszett alak volt. Szava, viselete, béméskodása, természetes.« — Óh, milyen kedves, szívmenelgető szavak ezek ma is, oly sok elismerő kritika után is, rue-lyekben negyven év folyamán kritikusaím jóvoltából részem volt...

Sárosi Árpád És ugyanebben a lapban ez a néhány szíves az én első kritikusom. sor, mint igazi unikum: »Legközelebb hány szíves sor, mint igazi unikum: »Legközelebb Szerémynek lesz jutalomjátéka s Goethe »Fauszt«-jában Mephisto szerepét fogja játszani. Előre is kiírhatjuk, hogy a zsúfolt háznak ritka élvezetes estéje lesz Szerémy jutalomjátékán.« —

És a »gyilkos« — amint azt a közönség maga előtt láthatta — minden egyebet csinált, csak épp nem gyilkolhatott...

A függöny röhögve gördült alá és a drámai hatás elmegett »túróért«...

*

... A kassai társadalomban egyébként hamar »gyökeret vertem« én is. Színészszerető, jólelkű nép lakta akkor a kissé szlovákos beszédű drága Kassát és mint majdnem minden nagy vidéki városban (Kassa Észak-Magyarország fővárosának számított akkor), jó dolga volt a színésznépnek. A kassaiaknak örömük telt benne, ha színigazgató és színésznép visszavágyott a kassai dóm tövébe. Ha meg valamelyik direktor olyan ügyes volt, hogy egy kissé »tokára hízott«, vagy pláne meg is szedte magát, azt a kassai színpártolók büszkeségüknek tekintették... Még ma is hallani vélem, amikor Maléter patikus úr, Thália szenvedélyes barátja, százsor is eldicsekedett nekünk! ezzel a szinte szállóigévé lett mondásával:

— Kérlek álásán bénítéket! Ez a Csóka igazgató begyette áspádéval és elmenté rass-spádéval! Nyó?!...

A színészkardnak »spádé« a színpadi neve. És ha egy színigazgató fa-spádé helyett vas-spádét szerez egy városban, akkor az annyi, mint mikor egy keshedt madár »megtollasodik« ...

De nemcsak »vas-spádé« jutott Kassán a színésznek! Hanem — és én azt hiszem, hogy ez nem is volt valami nagyon áldásos a fiatal színészekre — volt részünk mindenféle jószívességben, hitelben, eszemizomban úgy, hogy az idealizmus, nagy színpadi álmok, tervek, jövő és vidéke, úgy kipárologtak az agyunkból, hogy nem a színpad volt az első, hanem a társaság... Nekem és Csiky Lacinak, három Maece-násunk is volt. Az egyik a Csiky ezredesi-apjának egyik kebelbarátja. Mégpedig Pách százados. Ez a csupaszív magyar katona, minden szabadidejét és pénzét ránk pazarolta, annyira szeretett bennünket. Ügyszólván mindig együtt voltunk, a híres Schalk-háztól kezdve mindenütt, ahol folyékony dolgok voltak üvegekben kaphatók. Ezzel azonban még nem merült ki a mi katonai istápolásunk. Két mágnás, két kedves, muzsikáslelkű, színészbekézű, szintén célul tűzték ki, hogy családi vagytonukat a mi poharainkkal mérjék föl. Ez azonban (nem a mi buzgalmunk hiánya folytán, hanem a vagyton nagyobb kalibere miatt) sehogysem sikerült. Az egyik volt a Csáky Rucsi gróf. Drága, aranyoskedélyű, jólelkű, csupaszív fiú volt. És — bevallom — most, a világháború hekatombái után, nem-igen merem kutatni, hogy vajjon hová lehetett az elmúlt negyven év alatt ez a mi melegszívű kassai istápolónk... És a »mi kedves és kegyes katonánk« vala a kassai napok alatt egy fess honvédhuszár: Hadik gróf is, akiről hála istennek bízvást sejtem, hogy ma is »jó húsban van«!...

Hadik gróf, nagyon ötletesen és »kollektíve« intézte el velünk az amúgysem komoly színészyomort. (Látszik, hogy már akkor is kitűnően értett a »szervezéshez«, ha ugyan »János gróf« az akire e címen most visszagondolok.) Hadik gróf egyszer s mindenkorra vendégül hívott meg engem és Csiky Lacit az ő asztalához a Schalkházbau tartani-szokásos multságokra. Nekünk csak ki kellett »ballmässig« öltöznünk, a többit a gróf állta... És mint a féle igazán nagyúr, nem kívánt semmi ellenértéket. Még azt sem, ami a színészre az eféle asztal-patrónussal szemben a lehető legkínosabb, hogy mókázzanak, bolondozzanak neki a színészvendégei. Bezzeg, sok pesti zsúron savanyodott meg a színész-szájban a legédesebb korty is, amikor a vendéglátók tekintetéből itt is, ott is, az volt kiolvasható, hogy:

— Hé, mikor rágjátok már a csepűt?!...

Persze, nagy-nagy tisztelet a kivételeknek!

De nemcsak mágnások és nemcsak katonák voltak a mi önkéntes támogatóink, az örökké kedvesemlékű Kassán, a jó vidék kedves szokásai szerint. Hanem a derék kassai polgárság sem engedte magát háttérbe szorítani, ha a színész kedvét kellett fölserkenteni.

A színházzal szemben volt egy jó vendéglő, ahol egy asztaltársaság tanyázott. Jólelkű öregurak, nyugdíjas tisztviselők, valamikori hadastyánok jöttek .itt össze délelőttként, vagy este egy kis kedélyfelüdülésre, Csiky Laci és én, gyakran megfordultunk ennél tálnál. Nem volt ott a színésznek soha gond a »cech«! Különösen a szlovákos-beszédű, kedves »spiesz«, az »Elnökua« (elnök úr) fogadott bennünket a kegyeibe. Ennek pedig, az általános és javíthatatlan színésznépszerűségeen túl is, az volt az oka, mert mi állandóan »beszálltunk« abba a »Spáárbixnibe«, amely a falon lógott. Ennek a »spáárbixni«-nek az elején, egy nyilat-tartó tiroli vadász volt látható. Hogy miért éppen vadász és miért pont tiroli, ezt sem akkor nem tudtam, sem pedig ma nem tudnám megmagyarázni. Mert a bensejében (t. i. nem a vadász, hanem a persely belsejében) azzal a rendeltetéssel gyűjtött pénzzel, hogy abból a szegény gyermekek ruháztassanak föl és pedig karácsonykor, semmiféle vonatkozásban nem állott sem Tíról-lal, sem a vadászattal. No de, ne legyünk szőrszálhasogatók! A »beszállás«, részünkről, úgy történt, hogy amikor megérkeztünk az asztaltársasághoz, akkor az ármányos- és boszorkányoskezü Csiky Laci, elővett egy ezüst forintot (hogy az mindig az övé volt-e, vagy csak erre az alkalomra kérte el »kelléknek« a főpincértől, ezt nyomozza ki a történelem Múzsája) és miközben úgy tett, mintha azt az ezüstforintot beledobná a hosszú bádogperselybe, köszöntés helyett is odaszólt a távoli asztalvégen prezideáló »elnökua«-hoz:

— Elnök úr!...

E figyelmeztetés után Csiky, a persely szájához tartva a pénzt, má-

ris a kezelőjébe tüntette el azt; de alul, hogy a pénzbecslés élethű legyen, valami kemény tárggyal megkoppintotta a kongó persely fedekét.

Kopp!... Hangzott valamit rejtélyes koppanás a »vadász«, illetőleg a bádopersely fenekén ... Erre a kedvesen-komikus »elnökua«, mindig ugyanazzá! a naivitással reagált:

— Készének!... Nagyon szépen megfcsesznek!... hajladozott felénk az »Elnökua«, aki nem győzte dicsérni a színészgavallériát... Hogyne! Hiszen egy ezüstitos nagy pénz volt ám akkoriban! És ha jókedvünk volt, hát *ilyenformán*, három-négyszer is »dobtunk« a perselybe adományokat... Cinizmus volt ez? Szégyelnivaló, mindent kigúnyoló érzéketlenség talán, az árvagyermekkel szemben?! Dehogy! — Fiatalos meggondolatlanság, kiáradó *vígság* és az a tudatalatti érzés (pedig, hol volt akkor még Freud!), hogy nincs (felruházniálóbb »árvagyerek«, mint a vidéki magyar színész, aki ugyan éhen akkor se halhatott volna, ha soha egy vasa sem volt is akkoriban Kassán, de a gázsija lejjebb volt a béka hasánál... Gyült is az adósság szépen! Ami a színháztól járt, azt a színész kiszedegette jó> előre. Mert ha nem szedte ő kii, hát *jött* ám egy kellemetlen úr, mégpedig öfelsége a király nevében és rátette a kezét a színész-garasokra. ...

Ilyenformán aztán már az elsőéves szerződéseim keretében, alaposan belekóstoltam a »gazdasági válság« nevezetű valamibe. Koszt és kvártély még csak került! De ruha, cipő, fehérnemű és minden egyéb, ami túl volt a kosztoláson és a lakáson, bizony-bizony csak a távoli reménységek ködében kéklent. Mert mindig a szabó volt a bohém-exisztencia legkomolyabb ellenfele. Akkoris, ha hitelezett és akkoris, ha a hitelt megtagadta. Mert a »részletek« betartása, anyagi »meztelenséget« jelentett a kezdő-színésznek. A ruha-hitel megtagadása, »testi«hiányosságot. Baj volt ez így is, úgy is!...

Ellenben, volt egy kiérdemesült tenorista Kassán, aki színészeknek áidott kosztot. Csiky Laci és én, ennél a szerencsétlen klarinétosnál valánk xabonnálva«... Fizetni nem tudtunk, hát —énekeltettük a kosztadónkat. Persze, dicsértük is. Tetejesen kaptuk a tényeinket a legfinomabb ételekkel ezért. Pénzt meg sohasem kért a derék hangjátörött férfiú (úgy emlékszem, hogy Reményinek hívták), ha felszólítottuk, hogy énekelje el Grenischő áriáját a Kornevillei harangokból, vagy valamit a Villars dragonyosaiból... Reményi énekelte és mi elragadtatással ettünk! Mondom, sohase kért pénzt tőlünk. Pedig mi bevallom, nem kíméltük, hanem a mesebeli farkasok módjára ugyan-csak kiétkéztünk a csizmájából... Túltengő kedélykirobb adásaink alkalmával pedig, ha már semmiképpem tudtuk megenni az élénk rakott rengeteg sok palacsintát, hát odavagdostuk duhajul a falhoz... Uram-

isten! Hányszor lenyaltuk volna később, szűk-világban a Reményi lekváros palacsintáit a falról! ...

Mert minden farsangnak van böjtje! És ez a böjt, különösen én-rám, ugyancsak rámterítette a vizes-lepedőt...

Az elsőéves szerződéseim végén annyira »készen voltam«, hogy — szégyen ide, szégyen oda — menekülnöm kellett Kassáról. Tiszai, az én első direktorom, nem akart, nem tudott nekem olyan szerződést biztosítani, amivel partraúszhattam volna. Így hát nem volt tovább maradásom Kassán... Minden ruhám zálogban! Pénzem semmi; hitelezőim ellenben ott és annyi volt akkoriban, hogy már mitsem ért a régi trükk, amivel az adós az utca egyik oldalával szemben a másikat részesíti előnyben... Ha most visszagondolok erre, a viharos fiatalságra, két dolgot kell megállapítanom. Az egyik az, hogy passzívaim összege, alig tehetett ki ötszáz pengőt (hiszen az elsőéves kezdő színésznek még a drága jó Kassán se hiteleztek volna többet!) A másik, amit meg kell állapítanom, hogy ez a teljes »elmerülés« volt az én jó sorsom beleavatkozása, kissé züllésnek-induló életem folyásába. Őszintén meg vagyok róla győződve, hogyha akkor nem jutok ilyen komisz és semmiféle »kiutat« nemengedő helyzetbe, akkor (különösen az én, semmiféle önadminisztrációt nem ismerő mivoltomban) elvesztem volna, valahol, hangtalanul és észrevétlenül a »jó vidéken«... Sokaknak vált ez a végzetükké, a vidék sok terített asztala, cigányozó kocintásai mellett!... Engem egyszerűen fülönfogott a Végzett és kikergetett a kassai Paradicsomból a nagy Életbe! A dínomdánomból a küzdelembé a megkomolyodásba, a magamkeresésébe! Oda, ahová a magam-eszétől (különösen a kassai környezetben) soha el nem jutottam volna!

Fájtak akkoriban a sors ostorcsapásai! Hogyne fájtak volna! De nem-mindég a cukros herbalé az, ami meggyógyít bennünket. Sokszor a keserű az igazi orvosság. És bizony, nekem ebben az időbeim, a keserőségek voltak a patikaszereim! A mai szenzitív fiatalok közül, sokan és könnyen kétségbeesnének, hci át kellene élniök azokat, amiket 1891-ben átéltem. De egy nógrádifí, aki számotvet magával és tudja, érzi, hogy ezt az átmeneti bukást a maga túlkönnyed hejehuja természetének köszönhetné, biz az oda jut a hamleti monológ végén, hogy:

— Hékás! Kanalazd csak ki, amit főztél magadnak és kezdde elülről nógrádi becsülettel és a családodnak tartozó tisztességgel!

— Nem baj, hogy ifjonti könnyelműséggel megmerültél az életben! Színész vagy, emberábrázoló; kellett hát, hogy megismerd az életet! Azt az életet, amit a színtanodában a legkiválóbb tanárok sem tudtak eléd tárni... És, ha kagyló a lelked, akkor igazgyöngyöt csak a

lekedbe került morzsa, iszap, szenny válthat ki belőled... A kagyló égő fájdalommal termeli ki magából a gyöngyöt, miközben a beszűremlett piszkot akarja magából kitakarítani... Szenvedj és küzdj! Mert, ami siker az ölünkbe pottyán, bizony csak nincsen annak se íze, se értéke!...

XI. KOLOZSVÁRI ARANYNAPOK.

A magambaszállás bölcshatározatát *egy* peták nélkül a zsebben, bizony nehéz volt elmondani és jövőbizón átézni! Különösen, ha körülnéztem a »horizontot«, amely sehoh egy fehér csíkot sem mutatott...

A nagyapám, éppen ebben az én csúnya szűkesztendőmben halt meg. Nem mehettem hát haza Nógrádba, Pusztaszerbe sem, mint ahogy hűvösebb életfuvallatok elöl többször menekülhettem eddig. Az édesapám is kezdett előregedni és otthagya a vármegyét, valami csekélyke kis kegydíjjal (nyugdíj még akkoriban nem volt). Irén nővérem, Nelly-nagymama mellett volt; ő vezette a gazdaságot, Margit nővérem férjhezment egy évvel előbb és Gyarmaton élt Hermann Károly dr. árvaszéki ülnök oldalán. Az egyik öcsém, akit édesapánk tengerésznek akart kiképeztetni, kevéssel előbb belezuhant egy tengeri

hajó lejárati-aknájába és sérüléseibe belepusztult... A legfiatalabb testvérünk, Lajoska, Pesten »jogászcodottx (szóról-szóra leutánozta az én úrfiaskodásomat, vagyis: lumpolt és nem vizsgázott); Gizella nővérem Kolozsvárott, az ottani Nemzeti Színháznál volt drámai szende és az édesanyánkat tartotta. Nekem pedig, csak nem kínáltak szerződést sehonnan ...

Szorított a végzett vasakarata, mégpedig egyenesen arra, amerre mennem kellett. Igen! Úgy van! Nekem el kellett jutnom, és pedig a reménytelenség lelki rongyaiban oda, ahol akkor a színészet legalább tradíciókban — állott olyan magas színvonalon, mint a budapesti színészkedés. Tükröt akart elém tartani az én Sorsom áldott intézője, amikor vánnyadt, kilimpolt arcommal, a kolozsvári nagy színészek és a dicső kolozsvári színészműlt elé állított;

— Nézz és láss... Tekints vissza a megtett útra!... Ismerd meg magadat és lásd meg végre kötelességeidet!

.... A régi rómaiakról mesélik az archeológiák, hogy a patriciusok, részeg rabszolgákat mutogattak gyermekeiknek, hogy megutáltassák velük a részegséget... Én ilyen »részeg rabszolgának« éreztem magam, szemben a kolozsvári nemes művészi tradíciókkal, amelyeknek tükrében kijózanodva megutáltam a múltat...

Kassai szerződéseim utolsó napjaiban tehát elhatároztam, hogy Kolozsvárra megyek és a nővérem segítségét veszem igénybe. Abban egy pillanatig sem kellett kételkednem, ha vájjon számíthatok-e az ő testvéri készségére. Hiszen mi testvérek mindig szerettük egymást és ezenkívül is: ott volt az édesanyám!

Mintha az öreg Pongrácz Laji* hegedűjét hallanám, mikor visszagondolok rád, édes Kolozsvárunk... Mintha csak az ódon Szent-Mihály-templóm XV. századbéli harangjai zúgnának, amikor felderült képzeletekkel járom a régi, kedves, jói-ismert utcákat és tereket... Igen! Ismét fiatal vagyok! Acéloslelkű, kolozsvári színész, a Bel-farkas-utcabeli Kágerbauer-épület, a patinás Nemzeti Színház tagja.

*A leghíresebb kolozsvári régi cigányprímás volt. Embernek is olyan nagyszerű, hogy szenvedélyes »nagymondásai« dacára, érdemes külön is foglalkozni vele. — A mayerlingi tragédia után, mint a legendás népszerűségű Rudolf-trónörökös kedvenc cigánya, pompás koszorút vitt a bécsi temetésre. Hogy aztán ez a koszorú valójában odakerült-e a boldogtalan királyfi sarkofágjára a bécsi kapuczinusok sírboltjában, arról itt meddő volna a tételődés. Ellenben, azt a jóízű beszámolót, amit Laji prímás, erről a szomorú bécsi útjáról otthon, Kolozsvárott többször elmondott, nem állhatom meg, hogy garantált történeti szavatosággal föl ne jegyezzem. — Pongrácz Lajos így mesélte el a dolgot.

Hát sz tudjátok tán, hogy »szegin Rudolfnak« én vótam, a legkedvesebik primása! Nem tudta annak senki úgy húzni a nótáját, mánhogy azt, hogy: »Idesanyámn is vótt nekem . . .« Hajsza szíp is az a nóta; de most áztat akarom eemoiwJani, hogy mi vótt, amikor az öregkirájjal a temetés napján összetanákoz-

Sietek próbára, nehogy elkésem! Kissé fent virrasztottunk az éjszaka: cigány húzta a fülünkbe és ahogy most a Szentlélek utcán szaporázom a lépteimet és Mátyás király szülőháza előtt járok, valahonnan dali magyar palotást és kuffercest zsong a lelkembe az éjszakai maradékmámor ... Bizonyosan a vén Rhédey-ház ablakait nyitották ki szellőzködni... és a több, mint százéves szála falai sóhajtják ki magukból a tündéri múltat. Gyönyörű magyar mágnásasszonyok, pártában pironkodó, táncbanálló mágnáskisasszonyok patyolatlelke álmodik azokról a nemes időkről, amikor az »Erdélyi Magyar Nemes Színjátszó-Társaság« megvetette a fejealját a Rhédey-szállában az erdélyi magyar színeszethek... Kótsi Patkó János, Verestői Mihály, Kontz József, Jancsó Pál, a két Fehér, János és István akkori színészapostolok: vájjon hány szép kolozsvári mágnáslánynak tiszta álmát szőtték be a színpad mesefonalalaival ... A *Jártas-költés vőlegényt*« játszották akkor és nem volt kolozsvári úriház, ahol ne emiatt a naiv Bartsai László-féle színjáték miatt ne főit volna gondba Erdély történelmi nevű, hatalmas főúri családjainak a feje... Igen! Így szerették ők a magyar Theátrumot! így vált tradícióvá Kolozsvárott, hogy a színház mindjárt az Istenháza után következik ...

.... Amikor a kassai rövid, de annál duhajabb egyesztendős színészkedés után a jó sors Kolozsvárra vezetett, már egész Kolozsvár arról izgult, hogy közeledik az erdélyi színeszeth elindulásának a centennáriuma és hogy azt minélnagyobb fénynyel, erdélyi ragyogással kell megünnepelni.

Nem vállalkozom rá, hogy szerződésnélküli gondterhes eme napjaimat leírjam. Nem mintha szépíteni akarnám ezt a rövid epizódot, amely csaknem valamennyi pályatársam életfolyamatának veleközös napfoltja. De átélni ma azt a fájdalmat, amit egy színész annak a színháznak a tövében volt kénytelen elszenvetni, amely színház a magyar színeszeth centennáriumára csinosította már magát, ezt nekem akkor átkínlódni, szerződés nélkül, olyan érzés lehetett, amit

tunk... Hej! Bion sóhajtanom köll, ha erre gondolok! Ófelsége nagyon mög vótt törvel. Éppen szömhegyütt rám a Burgba, valahunnan a folosó végírül, ahogy vittem a koszorút. — Szögén öreg kiráj onnan hátulfelülül gyütt, de mingyá rámesmért:

— Te vagy Lajos?! — mondta nagyszomorúan.

Neköm meg kiesött a köny a szömembü, osztán úgy csókítottam szögén öregnek kezét:

— Én vagyok, fölséges császár!

Osztán ríttünk mind a ketten... Mikó pejig újbul megszólalt, csak ennyit mondott:

— Nohát nekünk kettőnknek mögesött .. ! Én az egyetlen kedves fijamat vesz-löttem el, té mög Lajos, a legjobb barátodat. . .

Úgy is vótt! — Bion, nagy kár azér a szögín jó Rudolfér...

Dante valószínűleg éppensakhogy kifejejtett az »Infernóból«... El is hallgatnám, ha valami röstelnivalót találnék ebben az én megpróbáltatásomban. De fiatal kollégáimra gondolok, akik manapság — sajnos — igen sokszor kerülnek az én akkori helyzetembe. Ezeknek a küzködő fiataloknak akarom megerősíteni a szívüket a sötétebb színnek hü lefestésével is. Nem kell kétségbeesni! Mindig valamiért történik valami és vállalni kell a szenvedést is, mert az, az ábrázoló színeszietek köszörüköve!

És az én egyéves kassai színészmúltam könnyelműségeinek a gyümölcsei is kezdtek rám érni. Ez a hivataloslevél is ezekből való:

Sz. 1334.
1891.

T. cm.

Szerémy Zoltán Úrnak
Kolozsvárit
Nemzeti Színháznál

Múlt év december hó 15-én Kassán az ön címére feladott 1 láda színészi ruha 24 kgr. súllyal adatott fel Kolozsvárra, melyet ön nem vett át.

Ezen láda, illetve coffer az üzletszabályzat 61. §-a értelmében elárvereztetett, az árverésből befolyt összeg a coffert terhelő szállítási és fekbér illetékek, nem voltak fedezhetőek, miért is felhívom czímet, hogy a fedezetlen maradt 15 frt 67 kr.-t itteni áruleadási pénztárnál mielőbb lefizetni szíveskedjék megjegyezvén, hogy kezünkben lévő nemesi levele csak az esetben fog átadatni-, ha a fenn kitett összeget lefizeti.

Az árverési iratok a raktárfőnöki irodában a hivatalos órákban betekinthetek.

KOLOZSVÁR

1891. Október hó 4-én.

A raktári főnök.
(Olvashatatlan aláírás.)

Az én különös nemesi-levelem.

Az én nemesi-levelem tehát ott veszett el Kolozsváron, sok minden szegénységemmel egy színész-kofferben, mert az Úrnak 1891-ik esztendejében nem volt 15 forint 67 krajcárom... (Az elveszett és soha meg nem került nemesi leveletem, most már csak ez a probléma-tikus-helyesírású vasúti raktárfőnöki írás helyettesíti.)

Gróf Bethlen Bálint.

A kolozsvári színészet centennáriumához

Gyarmathy Miklós.

A kolozsvári
régí Nemzetisínház.

Emléktábla a kolozsvári színészet 1892-ben ünnepelt centennáriumára,
a gróf Rhédei-ház falán.

Emléktábla a kolozsvári színészet 1892-ben ünnepelt centennáriuma, a gróf Rhédei-ház falán.

.... Nagyon el voltam bizony csüggedve a kolozsvári első napok alatt. Színháznak, színészcollégáknak még a tájukra sem mentem. Általábanvéve, ki sem mozdultam abból a kis lakásból, melyet — ha nem csalódom — a Belmagyar-utcán, egy Szabó Károlyné nevű özvegy ügyvédnőnél bérelt az édesanyám és színész-nő-húgom. Nem volt ugyan semmi hiányosságom kosztban és a legszükségesebbekben, de jobb-érzésem és mindig-éberem-volt önérzetem, keményen éreztettek velem, hogy ez a vegetálás tovább, így nem tarthat... A magány, az unalom is öldöste! Mert hiszen, csaknem egész-nap egyedül kukoltam otthon. Léven Gizella-n«3vérem a próbán, édesanyám pedig vendéglői ebédeken, vacsorákon és színházi öltöztetésnél szintén a színésznő-lányával. (Akkor ez még így volt divatban..!) Én hát otthon raboskodtam és ebből az »ergastolóból«* az az emlékem maradt meg, hogy amíg a családom tagjai távol voltak, addig én szinte, öntudatlan és ma érthetetlen búfelejtőül, megesegettem egy egész nagy üveg savanyú-uborkát. No nem egyszerre, mert hiszen volt vagy tíz-literes az az üveg, de napról-napra... (Mintha nem lett volna amúgy is eléggé savanyú az én akkori életem!)

Mire elkészültem az egész üveg ecetesuborkával, nagy örömmel jött meg a színháztól az édesanyám. Beszélgetett Ditróival, a kolozsvári színház akkori igazgatójával és Móric-úr hivatott, mert szerződtetni akart... Egyszerre mézzé vált bennem az ecetes-uborka! És valahogyan összekészítve magamat, mentem, siettem, rohantam a színházhoz.

Hívó nem lépheti át nagyobb áhítattal templom küszöbét, mint «én a kolozsvári Nemzeti Színház színészbejáróját!... A torkomig dobogtatta a szívemet az az érzés, hogy most ott járok, ahol valakimkor Lendvay, Egressy, Déryné, Laborfalvy Róza és a többi színész-szentek tartották a lángot. Ott, ahol ebben az időben: Ecsedi Kovács Gyula, Szentgyörgyi István, Megyeri Dezső, Ivánfi Jenő, Fenyvesi Emil, Török Károly, Haday Sándor, Pusztay Bé'a, Vendrey Ferenc, Szakács Andor, Fóris Pista, Ráthonyi Ákos, Szathmáry Árpád, Gál Gyula, Kápolnay János, Földessy Sándor, Krasznay és a fiatalok közül Hegedűs Gyula, Góth Sándor, Beregi Oszkár, Váradi Miklós, a nők sorában pedig: kevéssel előttünk Kassainé-Jászai Mari, majd Hunyady Margit, Maróthy Margit, Ditróiné, Delli Emma, Szerémy Gizella, Réti Laura, Küry Klára, K. Gerő Lina, Krasznayné, Láng Etel, Solti Teréz, Pálfi Nina és Lászné voltak akkoriban együtt.

Ditrói, aki, mindig egyenes, szótartó ember volt, ezúttal is szavának állott. Amit édesanyámnak mondott, azt minden huza-vona nél-

* Schweitzi, földalatti és sötét magánzárka. Ilyenben pusztult el a mi drága Erzsébet-királynénk nyomorult gyilkosa, Lucheni is.

kül be is váltotta. Igaz, hogy amit kínált, azt én szónélkül elfogadtam és nem volt szó valami nagy gázsíról. De ebben, a nekem ply válságos időben, amikor nem várhattam sehonnan már szerződötési ajánlatot, lyukas bidon-talált arany volt ez a szerződés. Örültem is neki módfelett, mert a kis gázsíhoz hozzáadtam azt a nagy tiszteséget, hogy a kolozsvári Nemzeti Színház kötelékébe jutottam.

Ezért én még ma is benső hálával és elismeréssel adózom Ditróinak!

Megindulással gondolok vissza édesanyám boldog örömeire és csodálattal arra, a lélekátalakító hatásra, amit rám, maga Kolozsvár ősi lehellete és nagyszerű színháza gyakoroltak! Szinte minden gondolatom csak az ősi tradíciójú színház és azok a nagy művészek voltak, akiknek a milieujébe csöppentem. (Ez az egyedül-helyes kifejezés, ha az »borkásüveg« gondolkod...) Megint hálás, tanulni-kész növendéknek éreztem magam, aki az E. Kovács Gyulák és a Szentgyörgyi Istvánok nyomdokain akart haladni! Semmiféle szerep nem volt nekem kicsi, ha Velük együtt lehettem a színpadon! Szerettem a munkát és a közelmúlt évek súlyos és tanulságos átélései folytán, a komoly művészi kiélés, nempedig a szórakozás volt az életcéloom. Ha a kassai pályatársak láttak volna ebben az időben, bizony (ahy ismertek volna rám! Ezzel persze, nem akarom azt mondani, hogy a kolozsvári szerződés aláírásától kezdve, a trappista barátok szerzetesi fogadalmát vállaltam. Nem! Jaj lett volna nekem, ha nagyképűen »csak« színész akartam volna lenni és megtagadtam volna magamban az embert, vagy pláne a társaságot! A Kolozsvári Nemzeti Színház tövében nem tenyészett semmiféle nagyképűség! És bennem sem volt soha ilyesmire hajlam! De mégha lett volna is: a kolozsvári úri társadalom szeretetreméltósága, nemes színészrajongása, kirángattak volna engem is a kuckómból, elismerésül annak, hogy a színpadon valami olyast tudtam produkálni, amit észrevettek és elismertek. Egy kissé fiatalosan túlbuzgó voltam eleinte. Később azonban leszoktam ernől, mert egy ilyen túlbuzgalmi domborításom, majdnem újból komoly bajokat zúdított a fejemre.

Volt akkordban Kolozsvárott egy kis pujkatojásképű, vörhenyes ember, Salamon Antal kolozsvári főpenna volt e férfú, akit az egész város kedvelt és bizalmasan csak »Totyó«-nak nevezet. A derék Totyó, amellet, hogy kitűnő főjegyző volt, hamar toll volt a kezében (ettől Kolozsvár sem tudta magát emancipálni), színházi kritikákat is irt a város bőséges számú lapjainak egyikében — huszonhárom lap és hírlap volt akkoriban kincses-Kolozsvár sajtóberkeiben — és eme színházi kritikáiban bizony, ennek is, annak is rá-rálepegetett a baromfiszemeire ... A népszerű férfúra tehát, mi színészek egy kissé hátraszegett nyakkal tekintettünk! De azért a fehér-asztalnál zavartalanul érintkeztünk, mintha Totyónk sohase'vett volna kritikusi tol-

lat a kezébe... De a gyomrukban volt Totyó! És ha nem is beszéltünk erről magunk-között színészek, azért »számonvett ember« volt a kis vörös emberke! Ez tény. Gyűlt a színészbegyekben a Totyó számlája és én, elfelejtve a rossz napokat, a fejembe vettem, hogy ezt a régi számlát »kiegyenlítem« Totyónkkal. Hadd bosszankodjék már egyszer ő is ...

A »Jó falusiak« című bohóságot próbáltuk és én, valami mindenlében-kanál emberkét alakítottam. A próbákon nem szóltam én a »terveimről« senkinek; hanem az előadásra aztán, a megszólalásig híven kimaszkíroztam szegény jó Salamon Totyót. A kolozsvári drága jó publikum, amelynek a vörös kis emberke különben is aféle lelki »ostorhegyese« volt, szinte ijesztő bruhahával és gaudiummal kaca-

Árny-karikatúrám.

gott ezen a — bevallom — színészi ízléstelenségen. Hiába! Kolozsvárott is szerettek az emberek a más kárán mulatni! Így hát, nekem »nagy sikerem« volt ezzel a színpadi fintorral. De ennek a nagy kacagásnak mégiscsak sírás lett a vége! Még pedig — Isten bocsássa meg a bűneimet —, megint az édesanyám részéről... Hiszen, ha sírni kell, mindig az édesanyák szemei úsznak könnybe! — Az történt ugyanis, hogy engem azonnal elcsapatott Ditrói a színházi vérbíróssággal és én mehettem újfent haza a hónapos-szobánkba, savanyúborkát legelni...

Meg kell állapítanom kedves olvasóm, hogy én ezt a szigorú büntetést — in merito — megérdemeltem! Mert többszörös gonosz-ságot követtem el a jó Totyóval szemben,. Először is: ízléstelenség volt egy színházi »törzspublikumot«, aki a nézőtérén védtelen és nem lövöldözhet fel a színpadra, mint boldog Arizónában, így, egy egész város előtt nevetségessé tenni. Azután — most már ezt is el

lehet mondani —, Totyó, szerelmes volt az én Gizella-nővéreimbe és mindent elkövetett, hogy feleségül vehesse a csinos és népszerű drámai-szendét. Totyónak azonban rosszul állt a dolga e téren, mert »külleme« nem volt valami csábítóan igéző. Bár el kell ismerni, hogy vörösbegykülsőségeitől eltekintve, okos és számottevő intellektus volt. De én ennek a házassági-tervnek is bevágtam az útját a csínyemmel (mert semmitem is olyan biztosan — különösen női szemek előtt —, mint a nevetségesség); és vétkeztem a színház ellen is, amelynek sehogysem lehetett érdekében, hogy a város főpennáját magára haragítsa. Éppen ezért, kellő megértéssel fogadtam a színházi törvényszék »kivégzésre«-szóló ítéletét. Csak egyet nem értettem! Azt, hogy Ditrói Móric, akinek sok oka volt Salamon Totyót nem szeretni, mert alaposan rátámadt az egyik lapban, hogy: honnan veszi magának a bátorságot ez a nemrég még »segédszínész«, hogy E. Kovács Gyulákat és Szentgyörgyieket »riktírozzon« (t. i. mint rendező-direktor): miért vétette le a fejemet mégis Salamon Totyóért?! — No, de mind egy!... El voltam csapva és megint nagyon fájt a szívem. Hát én körülöttem mindig és mindenhol kell valaminek robbania?! Énnekem csak a falmellett lehet már ezután járni?! Mások százszor különb dolgokat csinálnak baj nélkül; én meg, ha egy kissé »megjátszom magam«, hát a Sors azonnal és keményen az orromra kop-pint!? No, csak lessék, hogy én még egyszer úgy megkacagtassam őket, mint a »Jó falusiak« estéjén! Nem! A színészetet, amelyért élek-halok, nem hagyom ott (hiszen most is az hagyott ott engem), de »mogorva hivatalnok« leszek a színpadon! Punktum! (Mintha ezt meg is lehetne csinálnia a színésznek, ha bárhogyan föl is tette ezt magában!...)

Így évdtem és szenvedtem, minden pénz és kilátás nélkül, távol az én álmaim-álmától, a kolozsvári színháztól. Eltartott bizony ez néhány hétig. Mert, hogy én bocsánatot kérjek bárkitől is, annál fejesebb, nyakasabb, vagy talán naivabb voltam! Más, az ilyesmit talpraesetten, egy vízzel elintézte volna! És lett volna az esetből egy nagy ivás a Nagy Gáborban vagy a Kikakkerben, vagy a »Csiky Lukiban«, ahol az eféle dolgok, annak rendje és módja szerint el szoktak volt *folyékonyan* intéződni. Én azonban nógrádi bocs voltam és etekintetben sohase volt bennem semmiféle bohém vonás. Ami valahogy úgy festett, hogy ez becsületbevág, ott én csak özszeráncolt szemöldökkel tudtam magamból kifelé nézni... Egyszer, egy kiválóan intelligens mozdonyvezető mesélte nekem, hogy: van a vasutas-szabályzatban egy utasítás, amely arra hivatkozik, hogy mit kell csinálnia a mozdonyvezetőnek akkor, ha egy legelésző csikót föl-ijeszt a száguldó mozdonyral és az nem tud szabadulni a prüsszögő massma büvköréből, de belepusztulna az eszeveszett rohanásba. — A szabály az, hogy meg kell állítani a lokomotívot és az *egész*

Szentgyörgyi
István.

E. Kovács
Gyula.

A kolozsvári Nemzetisínház művészei.

E. Kovács Gyula utolsó szaválata és halála 1899 július 31-én a segesvári síkon.

E. Kovács Gyula alakja az emelvényen elől látható magyar ruhában és kalappal. Az ülő-alak Barth Miklós. Mögötte Bárány István az író és Bartók Lajos költő állanak.

A Bánk-Bán centennáriuma.

Fönt: Katona József mellképe. — Balról: Hunyady Margit (Gertrudis), Szerémy Gizella (Melinda), E. Kovács Gyula (Bánk-Bán).

»szerelvényt,« hogy az a szegény riadt csikó is meg tudjon állni és oldalt valamerre el tudjon menekülni a prűszkölő gépszörnyeteg ijesztő búvköréből. — Valami közönséges paraszt kuvaszcsikóért, ezt persze nem teszik, mert annál drágább a gyorsvonat ideje. De a gyorsvonat is megáll, ha az a ló megéri a késést...

Ügylátszik, én eféle »megéri«-csikó lehettem! Mert néhány hét múlva, amint szomorkásán eszem magam otthon a Totyó-affér miatt, jön ám a színháztól egy küldönc (ha jól csalódom, *Adolfnak* hívták a

*Gróf Eszterházy Kálmán,
a Kolozsvári Színház egyik lelkes barátja
és volt intendánsa.*

Ditrói Móric szolgáját... Mellékesen inkább csak az ösztönös humor kedvéért megjegyezve: *Adolf, Móricz!* Mintha Jeruzsálemben lett volna ez a Nemzeti Színház) és levelet hoz Ditróitól. Az volt a levélben, hogy a jó Salamon Totyó, maga járt a direktor nyakára, hogy engem a társulat kötelékébe visszavétessen. Mert, így vélekedett a nemes férfiú, komisz dolog volt ugyan őt kigúnyolni, de a színészi munka, amit ebben az »esetben« végeztem, olyan kitűnő volt, hogy azt nem büntetni, de jutalmazni kell...

Így hát, ismét visszakerültem a kolozsvári színtársulathoz és hat évig nem is került rá újból a sor, hogy engem ismét el kellett volna csapni... Amikor elmentem, vagyis: amikor magamat csaptam el a

kolozsvári Nemzeti Színházról, akkor már úgy mentem el, hogy — fájdalom — oda soha vissza ne térjek. Ditróival és a többi kiválasztottal, egyenesen a Vígszínházhoz jöttünk megalapítani Budapestre. De hát xodáigc még hiányzik egynéhány vonás a harminchárom év előtti Kolozsvár nyájas képéről. — Vagyis még sok színes emlékem van elmondandó Kolozsvárról és az ott eltöltött hat esztendőről. Anekdotászerű, kedves történetek, amelyekben érdemes, nagy nevek is szerepet játszanak. Tehát megérdemlik nemcsak a nyomdafestéket, de a türelmes olvasó figyelmét is.

*

* *

... A Totyó-afférból kifolyólag meg kell állapítanom, hogy ilyen megértő, ilyen drága, színésznek mindent készséggel megengedő publikuma volt 1891—92 körül Kolozsvárnak. Aki nem látta azt a becsületes és szinte megható buzgólkodást, amit a kolozsvári legjobbak, valamikor erdélyi fejedelmek és várurak fényes és történelmi udvari népek leszármazottai, hónapokon át műveitek, hogy az erdélyi színészet százéves jubileuma, méltó legyen a kolozsvári Nemzeti Színházhoz és méltó a kolozsvári tradíciókhoz, az nem tudja, hogy miye volt kincses-Kolozsvár a magyar Tháliának ...

Ideírok néhány nevet, amelyeknek visejlői, nemcsak résztvettek a nevezetes jubileum rendezésében, hanem két élőképben és annak előkészítő-próbáin, minden színészparkodást megszegyenítő fáradhatatlansággal törték macikat a színház sikeréért. Akik boldogok voltak, ha a szigorú rendező, Ditrói Móric ,egy dicsérő, egy elismerő ,jszót adott nekik a mindennapi vexaturákért cserébe. Akik szemkápráztató diszruhákat készítetttek, ragyogó családi ékszereket hoztak a díszelőadásra és minden költséget állottak azért a pár szempillantásért, amikorra budapesti Operaházról kölcsönkapott reflektorok fényében, felidézhettek a mesemúltat, az ősök dicsőségét, okulására, serkentésére a sybarita jelennek... Báró Wesselényi Béláné, gróf Bethlen Vilma, gróf Bethlen Marie, gróf Bethlen Tíma, gróf Bély Zsófi, gróf Lázár Nóra, báró Szentkereszthy Emma, Klebelsberg Zdenkó gróf, Szentkereszthy Béla báró, Bethlen Bálint gróf, Inczedy Sámuel, Barcsay Domonkos, Bornemissza Tivadar báró, Wass Jenő gróf, Bálint József báró, ifj. Zeyk József, Wesselényi Ferenc báró, Bethlen József gróf, Zeyk Albert, Zeyk Géza, legifj. Zeyk József, Bély László gróf, Matskásy Pál, Bornemissza Elemér báró, Mikes Ármin gróf, Mannsberg Sándor báró, Feilitzsch Arthur báró, Toldalaghy László gróf, Bély Ferenc gróf, Incgódy Samu báró, Antos István, Lázár István gróf, Tholnay Regináid, Almássy Imre gróf, Bánffy Miklós gróf, Szentkereszthy Pál báró, Györffy Géza báró, Bánffy Kálmán báró, Huszár Pál.

Nem hiszem, hogy valakit is kifejejtettem volna ebből a díszes névsorból, melyet sárga, korbelt hírlapok hasábjairól másoltam ide

Jászai.

A legnagyobb magyar tragika, kit a kolozsvári színpad adott
a magyar színészetnek,

És ezért, vagy talán éppen-ért, sem színész, sem mágnás nem tévedt a végletek túlzásába. A mágnásból nem lett álbohém és a színész sem lett konfidens mágnasmajmoló. Mindegyik felekezett, tanult a másiktól valamit, ami sem a színpadon, sem a főúri szalonokban nem volt káros. Hermelin-etuiben-tartott, becézett klenódium volt a nemzeti színészet Kolozsvárott! Nem véletlen tehát, hogy csaknem minden kiválósága ott vert gyökeret a kolozsvári Nemzeti Színház cícomátlan, nemesen-egyszerű, ősi színpadán. Vagy, ha magasabb törekvései továbbmenni kényszerítették bár, tanulóévei, kezdő-sikerei a, legtöbb magyar színészi nagyságnak a Kolozsvári Nemzeti Színház felé mutatnak.

De azért, ennyi szép és nemesveretű, tisztos társadalmi vonás megmutogatása után, nem szeretném ám, ha valaki komornak, nagy-képűnek, kényelmetlenül szertartásosnak vélné a kolozsvári harminc év-előtti magyar társadalmi életet és benne a színészet helyzetét. Dehogynis volt az szertartásos! Sőt! Éppen ellenkezően! Ennek igazolásául kihalászok a kedves kolozsvári-múltból néhány olyan tipikus esetet, amely esetek a maguk tizennégykarátos aranyhumorukkal, sehol másutt meg nem történhettek volna, csak éppen kincses-Kolozsvár városában, a Szamos-partján, a »Hóstádt« tövén, a furcsábbnál-furcsább nevű utcák között.

*

Kezdem azzal, hogy Szentgyörgyi István, minden magyar színésznek örökké drága Pista bácsija, már 1892-ben is olyan színész volt, akának, mint embernek is, volt mit a tejbe aprítania. Szöllője, házacskája és megtakarított pénzecskeje volt a klasszikus »Vén bakának«, akiinek túl az ő nagy-nagy művészetén is, mint *tőkésnek* is nagy vala az ő becsülete, nemcsak a színtársulat tagjai között, de Kolozsvár egész társadalmában. Sok gazdag, sőt dúsgazdag polgári egyén közül azonban, akik a színügy iránt érdeklődtek, a legnagyobb becsbebe talán a híres örmény potentátum, Korbuly Bogdán tartotta Szentgyörgyi bátyánkat. Ez a nagyrabecsülés olyan pénzszagú- valami volt és főleg abban merült ki, hogy Korbuly uram, aki intendánsa is volt valamikor a kolozsvári Nemzeti Színháznak és mellékesen megjegyezve, apósa is volt Barcsay Domokosnak, a »Fejedelemnjök« állandóan szerette ugratni Szentgyörgyit, aki kamatos kamatjával adta neki vissza a »kölcönt«. Történt egyszer, hogy egy fiatal, magasrangú és dicsőséges múltú katonai családból származott színész, aki már akkor is ropogtatva szaporázta magából a szót és akiről a világért sem árulnám el, hogy a neve V-vel kezdődött és Endrei-vel végződött, némi melabúval járt-kelt a kolozsvári nyári aréna előtt. Azt haszem, bár nem tudom bizonyosan, hogy diszkrécióval körülírt pályatársam, akinek a keresztnéve ugyanaz volt, mint a Ferenc Józsefé (de József nélkül, sőt úgy gondolom, hogy »koronák« nélkül), ahogy

1. A kolozsvári Nemzetisínház százéves jubileumának
színpadi szereplői.

(Balról jobbra: E. Kovács Gyula, Maróthy Margit, Szentgyörgyi István, Ráthonyi Ákos, K. Gerő Lina, Gál Gyula, Megyeri Dezső, Deli Emma, Szathmáry Árpád.

II. A koložsvári Nemzetisínház száz éves jubileumának
színpadi szereplői.

Pesten mondják, »sóher«. volt... (Az ilyesmi, színész-körökben, ha évszázadonként elvétele és csak egyszer is, de előfordul!) Hát, ahogy V. F. ott ödöng, meglátja bánatos ifjú kollégáját az éppen kiválóan jókedvű Szentgyörgyi bá' és rászól:

— Mi a hé!... Mért lógatja öcsém úgy az orrát, mintha Imaigát verték volna meg Plevnánál a törökök és nem a muszkát?! (Ez az orosz-török háborúból fennmaradt és még eleven emlék, akkoriban még nem szorult magyarázatra).

V. F. alázatosan odasomfordált és kissé elpirulva szólt:

— Nincsen pénzem Szentgyörgyi úr és az elseje...

Szentgyörgyi Pista bácsi, be sem engedte fejezni a mondatot. Sőt fölvilant a szeme, amikor mondta:

— Hát, ha csak ez a baja öcsém! Ezen könnyebb segíteni, mint kutyából a balhát kikefélni!

— Igazán!? — kiáltott föl V. F. olyan boldog reménykedéssel, mintha máris tele volna a marka osztrák-magyar bankóval.

— Igazán bizony! — erősködött Pista bácsi.

— Tréfálni tetszik! — tapogatta körül a dolgot a nekipirult fiatal színész.

Nohiszen Pista bá! Haragosan szólt rá:

— Tréfál a ragya, ecsém! És olyan »szentgyörgyiesen« oldaltbanézta V. F-et, hogy az nem győzött bocsánatért könyörögni. Ezt pedig rövidesen elnyervén, most már biztos reménységgel tudakolta a nagy művészt, hogy mimódon juthatna ő (V. F.) egy kis pénzmaghoz?

— Hát idefigyeljen!

— Igenis ...

— Nem igenis, hanem idefigyeljen!... Vesz egy váltót, azt aláírja ott, ahol veszi, a trafikban és fölviszi Korbuly Bogdán nagyságos-úrhoz. Ismeri?!

— Ne... nem — ismerem — Szentgyörgyi, — úr — kérem!

— Hát csak kérdezze!... Majd rátalál a Nagy takarékbán ... Nagy-úr az, de ne féljen tőle.

A Nagytakarékban?!?!?! — ájultozott az elragadtatástól V. (úgyis, mint V. F.).

— Ott, ott! — adta vissza a szót Pista bácsi, a nagy színlelt-szaság közepette és hozzáfűzte:

— Vigye föl a váltót és mondja Korbuly úrnak: tiszteltetem és én küldtem hozzá magát... No! Siessen.

Fölösleges volt a sietséget V. F. barátunknak a lelkére kötni... Micsoda szaladás volt az! Amióta Mohamed, Mekkából Medinába futott (ha fordítva lenne, hát szolgáljon némi mentségemül, hogy én csak a »Fataniczában« voltam utoljára török), ilyen futást a világ még nem látott!... Rohant és megvette utolsó filléreire a váltót, aláírta és lihegve állí-

tűt be az éppen nembarátságos arckifejezésű Korbulyhoz. Reszketett a kezében a váltó és a torkában a hang. De valahogy elmondta a mondókáját, amire — hallván a Szentgyörgyi nevet — Korbuly úr egyetlen fogát meglelégedéssel szopogatva, bólogatott. V. F. már bizisten a markában érezhette a madarat. De ekkor megszólalt Korbuly:

— Nézzen, barátam!... A dalag rendiba, van! De mandja ja. »Szentgyörgyi barátomnak, hogy írjan ala a váltónak és akkor én azannal kiadak áztat a pénz...

V. F. már ott is termett a színpad előtt, ahol mi többi színészek, (nem-minden utógondolat nélkül) izgatottan lestük, hogy új kollégánk mit végez a Kolozsvárszerte népszerű örmény nagyság zsebe körül...

— No?! — fogadta Pista bácsi az ő felcsattanó »pusztabírói hangján« az izzadságtól csak úgy csepegő fiatal színész...

— Kérem... — lihegte, fújta, lelkendezte, szuszogta amaz — Kérem, Szentgyörgyi úr! A... izé... a pénzt kiadják, csak tessék aláírni a váltót, akkor a nagyságos Korbuly Bogdán úr azonnal kifizeti az összeget, amit kértem! Pfüüüh!

Szentgyörgyi Pista bácsi, erre rántott egyet a fején és a jobbkeze mutatójával belenyúlt a levegőbe és megkavarintotta azt, mintha csak a »Csizmadia, mint kísértet« valamelyik jelenetét mondaná:

— No, no... Várjunk csak! Menjen mégegyszer vissza ecsém és mondja meg a Korbuly Bogdán barátomnak, hogy írja *ü* alá a váltót, aztán majd *én* adom ki rá a pénzt. . .

Persze, hogy nem lett ebből az ide-oda küldözgetésből, meg a színészváltóból egyéb, csak anekdota!

Egyébiránt nekem is volt egy kis váltóügyem Korbuly »intendáns úrral« (mert Korbuly, egyidőben a kolozsvári színház intendánsa volt), mégpedig annak előrebocsátásával, hogy én se kaptam tőle soha egy grislit sem. Ellenben-, elsőéves vígszínházi tag; koromban fizettem neki tőkét, kamatot, perköltséget, csontot, bőrt és ami az eféle ügyvédi mulatsággal jár, quantum satis ... Ez azon, ban a dolgok vége volt!

Az eleje ott kezdődött, ahol minden ilyen »*fiatalügy*« kezdődik, hogy nekem se volt egy megveszekedett huncut garasom se. Csak-hogy én nem Szentgyörgyi bácsinak, hanem a vén-csont Török Károlynak panaszkodtam, hogy nincs pénzem.

— Nincsen?!... — kérdezte Török, a kolozsvári Nemzeti Színház minden hájjal megkenekedett öreg csontja. Hát menjen fel a »Kisegítőbe«...

— Bámulva néztem rá:

— Mi az?! — firtattam aztán csekély tájékozottsággal. Mert akkor csak olyan kezdő voltam a kolozsvári »közgazdaságban«.

— Hogy mi?! Hát szövetkezet, ahol váltóra pénzt adnak! Ugyan!? És nekem is adnának?!...

Hogy az ördögbe ne!... Hiszen a mi Tóth Józsefünk, a színházi főpénztáros ott a pénztárnok!

— Hát aztán?!

— Ejnye, de nehéz a felfogása! Hát írassa valakivel alá azt a vexlit, menjen a Kisegítőbe, beszéljen Tóth úrral és fogadom, hogy mire delet harangoznak, hát a zsebében a pénz.

Nekem se kellett ezt kétszer mondani! Röptében elcsíptem egy fogorvos ismerősömet (értettem én is akkoriban a foghúzáshoz), aláírtam vele egy százhusz forintos váltót — gondoltam: hadd maradjon nekem is valami, ha elkezdenek belőle ezt-azt levonogatni — les nagy belső szepegéssel, de bizony kevés reménységgel beállítottam a »Kisegítőbe«... Egy hosszú, barátságtalan teremben, ahol kevés volt a tisztviselő (valahol hátul, kukolt valaki egy asztalnál), ott találtam tényleg a színház főpénztárosát, Tóth József urat, akiről sohase tudhatta az ember, hogy mikor tréfál és mikor beszél komolyan. Én már egyszer így megjártam vele és éppen-ezért inagyon respektáltam. Közbevetőleg legyen mondva, egyszer fölmentem hozzá a színházhoz ötven forint előleget kérni. Rámnéz és mint a süket ember, előbb félig kitátja a száját és úgy hallgat, majd megszólal:

— Mennyit kér, hetvenet?!

Megörültem ennek a »nagyotthallásnak« és nyomban kiharaszálva a félreértést,; mondom neki:

— Hatvanat kérnék alásan ...

Úgy okoskodtam, hogy ha ő hetvenre értette az ötvenet, akkor biztosan számíthatok hatvanra...

— Hatvanat?!

— Igenis, kérem alásan ... — mondom én.

— De hiszen az előbb *ötvenet* mondott...

... Egyszóval, ott találtam a kiszámíthatatlan Tóth József főpénztáros (urat úgy, ahogy Török Károly mondta a »Kisegítőben« a Főliánsok fölé hajolva írt és számolt, csekély reménységem mogorva kormányosa. Álltam előtte, mint az esendő lélek a mennyország kapujában ... Végre, miután jódarab ideig megvárakoztatott, felütötte a fejét. És úgy nézett rám, mintha soha ebben az életben nem látott» volna, mondván:

— Mi tetszik?!

— Kérem szépen — mondom én neki vissza — ezt a váltót hoztam és ha lenne kegyes ...

— Kicsoda ön?! — kérdi a szörnyű férfiú, hivatalos fagyosság gal, mire bemutatkoztam neki.

— Tessék várni! — mondta Tóth úr és átvévén a váltót, iroda-

ujjasában és nagy szemüveggel sasorrán, elindult a terem hátsó részébe, ahol azzal a másikvalakivel összebújva beszélgettek valamit... No most!... Nagykot sóhajtottam. De hiszen egészen bizonyosan el fognak utasítani! — gondoltam és már kezdtem sajnálni a pénzt, amit a váltóra, ösztövére zsebemből megkockáztattam... Reménytelenségem és félelmem atonal inkább nőtt, mert Tóth úr és amaz ismeretlen amott hatul, nagyon soká beszélgettek... Eszembe jutott egy buta közmondás (az ember sokszor maga sem tudja, hogy mi miért jut az eszébe): »Ami ecet akar lenni, az hamar savanyodik!« És egészen elszomorodtam. Tóth úr visszajött zavar ki mogorva búsongásomból:

— Majd gyöjjön vissza harangszóra!

— Igejnis! — feleltem én és néztem rá értetlenül.

Ő meg visszabámult rám és a szemüvege fölött kinézve elismer telte:

— Délben, amikor harangoznak, legyen itt! De ne később! — szólt rám ismét Tóth József, akinek a hangjából azonban én semmi biztatót nem tudtam kiérezni. Úgy hangzott az, mint valamely különbeni végrehajtás terhe alatti nyájas Ítélet.

Csüggedten ajánlottam hát magamat és visszakullogtam a színházhoz, ahol már lesett rám Török Károly és sunyin tudakolta, hogy mit végeztem Tóthtal!

Bánatosan legyintettem:

— Azt mondta, hogy: *majd ha harangoznak*, akkor menjek! vissza...

Én ezt akkor valami csúfolódásnak hittem, azért voltam úgy elszontyolodva. Valami aféle mondásnak, mint amikor azt mondják, hogy: »*Majd ha fagy...*« De Török Károly, aki már mint vén komédiás, mindenféle kutyahájjal meg volt kenve, derűit hangulatban ütött a vállamra:

— De hiszen, akkor rendben van! Meglesz a pénz, csak el ne kessen!... Főnt legyen a »Kisegítőben«, mihelyt harangoznak!

Hitetlenül hallgattam. De azért már kezdett játszani velem az arany-képzület... A pénz hatalma!... Hej, nagy ördög a pénz! Kivált azok szemében, akik nehezen szerzik és mégis oly könnyen adnak túl rajta! Mint a bohémek... Mindegy no!... Ahogy az ódon Szent Mihály-templom harangkötelébe belécsimpajkodott a harangozó, én már rohantam a »Kisegítőbe«.

No most!...

Ziháló mellett álltam meg ismét a Tóth úr ketrece előtt, ő megint csak görnyedt és számolt. Ismét várakoztatott és amikor felnézett rám, úgy látszott, megint nem ismert meg:

— Mi tetszik, kérem?!... — kérdezte ismét tőlem, mintha akkor látott volna először ebben az életben.

Sóhajtottam vagy egyet és újból elmondtam a mondókámat a váltóról és arról, hogy ő rendelt ide harangszóra. Aztán vártam a nagy semmit. (Nem nekem csinálták ezt a »Kisegítőt!« — gondoltam. És már szerettem volna túllenni a kudarcon...) Ekkor azonban megszólalt az a másik valaki, akivel Tóth úr előzően tárgyalt és aki most a szomszéd rekeszben pöszmitélt:

— Tessék ide!

— No...

Odamentem és persze megintcsak nagysóhajtvá arra gondoltam, hogy most vetik vissza nekem a vexlit, hogy az a fölséges Atyaisten üsse agyon a vagyonos osztályt! Akkoriban ez volt a szállóige ország-szerte... De óh, csodák-csodája! Ordíts kapu, kiálts város!!... Kezdik nekem kiolvasni a fajtos osztrák-magyar banknótákat: Százhusz forintot! Egykrajcárral se kevesebbet... Gyüretlenül! Minthacsak akkor nyomták volna! Tyuhaj!

Bizisten már ott se voltam!..-.

.... Persze, a »Kisegítő!« — nem-éppen emiatt, de — csekély idők múltán bekracholt, megbukott! Sajnáltam ugyan, mint ahogy sajnálja az ember jóltevőjét, ha valami baj éri szegényt, de a váltót nem fizetem ki. Sőt! Egyáltalán nem is gondoltam rá... De egyszer aztán amikor a rendes társasággal: Losonczy Jánossal, Karvázy Árpáddal, Ferencz Ákossal, Seszákkal, Taufférrel, Benigni Samuval és Szombathelyi Pepivel »gáblizunk« a kedves örmény Csiky Lukács fűszeres ügynevezett »hátsó szobájában«, jön ám Aszlány Jankóval Gajzágó Móni ügyvéd és újságolja, hogy ő lett a »Kisegítő« tömeg-gondnoka! A fene bánta! Koccintottunk rá: adjisten egészségére!..., Később, az ivás és trefás terepere-során, félrehúz engem a Móni:

— Zolikám, baj van! Maga is benne van az adóslistában!... A »Kisegítő«-lekvárban.

— No!?

— Debizonycsak!

— Hát aztán! Volna lelke rajtam azt az avas, régi tartozást...?! Móni!!

Móni, egy gesztussal elhallgattatott és a fülembé súgta:

— Izé ... No, majd csinálunk valamit...

Csinált is! Ő ugyan sohase háborgatott azért a 120 forintéit, de Korbuly-uram megvette az egész »tömeget« és mihelyst kiszagolta, hogy vígszínházi tag, vagyis »jópénz« lettem, úgy elhegedülte rajtam azt a kis vexlit, hogy én megint hallottam azt a bizonyos kolozsvári harangszót! Mégpedig, Kolozsvártól egészen Budapestig... Mert nem igaz ám az, hogy a színész-adósság, veszett adósság! Hiszen van a sok között bizonyára olyan is! De nem sok vexlit visz a sírba a színész. Több uzsorakamatot, egyik-másik hitelező ... Ami különben ne menjen emberszólás-számba! Mivelhogy kiki úgy él, ahogy tud!

. . . Egyébiránt, tudok ám én olyan embert is, aki Korbuly Bogdánon is úgy tudott eret vágni, ahogy akart. A »Fejedelem«, Barcsay Domokos volt ez a nagy bűvész! A magyar esprit, a talpraesett, jóízű magyar humor, országosan-ismert és híres Nagymestere. Föl kell róla jegyeznem az alábbi két, jellemző anekdotát, a magyar anekdotakincs számára:

Egyszer az erdélyi király-manővert úgy rendezték, hogy I. Ferenc Józsefnek éppen Vajdahunyadon, tehát pont a Barcsay Domokos domíniumán kellett szállást berendezni, A »Fejedelem« készült tehát vendégül látni a fejedelmet. Nagy dolog volt ez! És Barcsay nem azért volt Barcsay, hogy ki ne tegyen magáért. Pláne ilyen esetben!... No dei, jóval-kisebb dolgokhoz is pénz kell, Hátmég egy király vendéglátáshoz! Pénz, pénz! Sebaj! Ott van Korbuly Bogdán! Van annak (dögivei pénze és ő az apósa a »Fejedelemnek...!« Mit kell ezen tovább gondolkozni?! Kapta magát, fölment hát a Nagy takarékbba az »öreghez« és elmondván neki, mi készül, kérte, hogy adjon neki egy összeget az ismertetett célra. Korbuly Bogdán — dicséretére legyen mondva — megértvén és méltányolván a dolgot, vita nélkül (!) *hatvanezer forintot* utalványozott ki Barcsaynak. Rettenetes pénzösszeg volt ez abban az időben, kedves olvasóm! Barcsay ellenben, olyan fölháborodással nézte, hol az utalványt, hol az apósát,, hogy a közelgő vihart, a jelen-voltak már előre érezhették. Azután csak úgy »Barcsay-módra«, hátraszegett nyakkal szólt oda a »Fejedelem« Korbuly Bogdánnak:

— Hát ez mi?!

Korbuly csodálkozva felelte:

— Hatvanezer forint fiam...

Barcsay pedig, egydarabig farkasszemet nézve az apósával, ki-vágta:

— Hát'szen a *magyar* király jön énhozzám vizitába, nem az ör-mény király ...!!!

... Tovább nincs! Azaz, hogy Korbuly bizonyosan nagyobb ösz-szegre javította ki azt a bizonyos utalványt és a »Fejedelem« úgy fogadta a magyar királyt, ahogy egy Barcsay fogadni akarta. (Nekem ellenben, utóbb alighanem azért kellett olyan súlyos kamatokat ki-verejtékeznem Korbuly Bogdánnak, hogy valami »visszatérüljön« a vajdahunyadi költségből...) Ilyenformán,, nem voltam jó a Fejedelem-mel még Korbuly Bogdánnak se tengelyt akasztania! Annál kevésbé sikerülhetett az ilyesmi nekem, aki egy kedves, finom vágást őrzök büszkén és boldogan a lelkem redői között. Büszkén és boldogan, mert ezt Barcsay Domokostól kaptam.

Nemsokkal ugyanis azelőtt, amikor már indulóban voltam Pestre, a Vígszínházhoz, mint aféle deklarált »pesti színész« kezdtem az urat adni. Többek között olyanformán, hogy Hegedűs Gyulával, aki idő-közben a legmelegebb barátságot kötöttük, elhatároztuk, hogy elme-

gyünk vadászni. .. Megbeszélés szerint, korán reggel, egy közös barátunknál (ügyvéd volt a jámbor) Mihály Jóskánál volt a találkozó. Én előző-napon ettől-attól összekölcsonözvén bekecset, patrontást, vadásztarisznyát, puskát és miegymást, amire egy Stüssinek szüksége lehet, hajnali 8 órakor elindultam, hogy a piactéren, városházán át, a találkozóhelyre jussak. (Mellékesen mondva, nagy visongások voltak a piactéren ebben az időben. Mert a városi pecér fogdosta éppen ott összefele a kóbor kutyákat.) Hát, ahogy megyek keresztül a városházátjáró udvaron, szembejön velem a Fejedelem, aki ilyenkor »stampedlizett« itt-ott, ahol valami kívánatos nyeledéket tudott a finnyás torka számára ... Ahogy meglátott, széles, csodálkozó mosolylyal állott meg vagy húsz lépésre tőlem. Előbb összecsapta, majd széttárva a kezeit, körülbelül annak az érzésének akart kifejezést adni, mintha attól tartana, hogy megőrültem... De csak annyit kiáltott elibém:

— Hát maga?!...

No megállj Fejedelem!... Gondoltam. Most az egyszer lefőzlek ... Hány a veti állásban, affektált orrhangon odaszólok hát neki:

— Jóhegelt!... Nem láttá a fogatomat?!

Barcsay egy pillanatig se gondolkozott a válaszon, már meg is felelt, miközben felém tartott:

— Láttam biz én!... Csak azon csodálkoztam, hogy mért van a kocsisa ostornyelén drótkarika?!...

... Állítom, hogy a sok, kiváló Barcsay-anekdóta között, ennél (a pecér-viccnél ragyogóbb, egy sincsen! — Én legalább minden nyulat elhibáztam, amikor később, vadászat közben eszembeötlött a Barcsay nagyszerű ríposztja!... De nem is igen mertem én a Fejedelemmel máskor és többet »fraternizálni«. Nagyot tudott ő lőni a cseresnyemaggal, ha egytájból eszegetett vele az ember...

Ilyen kedély virult hej akkoriban, a régi boldog időkben, a kolozsvári Nemzeti Színház tövében. És amíg esténként egymással nemes vetélykedésben állotuk meg a sarat a színpadon, hogy E. Kovács Gyulához, Szentgyörgyi Istvánhoz és a többi nagyokhoz méltók lehessünk, lemosván magunkról a festéket, civilben éltük a magunk bohém boldog, örökké feledhetetlen életét. Azt mondom, hogy a magunk »boldog életét«? Igen! Valamennyi kedves volt kolozsvári kollégám megerősítheti azt az állításiamat, hogy akik akkor együtt voltunk a kolozsvári Ditrói-féle társulatnál, ma, szinte elképzelhetetlenül, boldogok voltunk akkor. És pedig nemcsak, mint a világ legjobb közönsége által kényeztetve-kényeztetett színészek, hanem mint emberek elsősorban. Az is igaz, hogy fiatalok is voltunk még mind éhez a boldogsághoz. Az pedig sokat megmagyaráz! De azért a színészboldogság, másfajta »rendes« embernek a szemével nézve, még talán züllésnek

is tetszhet. Mert mi is olyanok voltunk valójában, mint az a mesebeli boldog ember, akihez a kuruzslók elküldöttek a boldogtalan Mesekirályt, hogy vegye magára a boldog ember ingét és akkor ő, a király, a boldogtalan király is boldog lesz. A Mesekirály el is ment a mesebeli boldog emberhez, de hiába ment! Mert a boldog ember boldog volt ugyan, de — inge,, nem volt...

Mi is nagy hiányosságban szenvedtünk eféle tekintetben! És ha »váltásra« került a sor, az — mint aféle fiatal, nőtlen embereknel majdnem mindig, — a nagyobb problémák közé tartozott. Ivánfi Jenő boldogult, kedvesemlékű kollégám például, aki pedig, mint tudjuk, úgysis mint ember, úgysis, mint művész, a legmagasabb csúcsokon járt, sohase mosatott kolozsvári színészkorában. Hanem új inget vett és a régit egyszerűen kidobatta. Nekem más volt a módszerem. Elmentem a »főpedánshoz«, a mindig rendezett viszonyok között élő (és általunk ezért legbelülről és titokban le is nézett) Gál Gyulához; elsőt környékeztem meg ing és egyebek dolgában. És a derék szíves Gál, adott is. Többször is adott.

Egyszer azonban, amikor megint éppen aktuális volt egy ilyen »ingügy«, mert nekem valami herceget kellett játszanom estére a színpadon, Gál Gyula beteg volt. (A színháznál ugyan azt fogták rá, hogy adja a bankot és kényeskedik; tényleg azonban nyomta az ágyat és ilyenkor egészen kedélytelen volt.) Na most mit csináljak? — gondoltam... Ejh, mit!? — mordult fel bennem a könnyelmű bohém-egykedvűség. — Csak nem verem magam költségbe egy komoly stáfi ering, amiért Gál Gyula »influenzát domborít«! ... Gyerünk csak Gyulához! Majd eszembejut útközben valami...

És be is állítottam az én rendes, pedáns, szinte hivatalnokszerűen pontos Gál Gyula barátomhoz. Ott feküdt tényleg az ágyában és egészen az öreg Molnár György modorában »halódott«. A színészember, az ilyesmit mindig túlozza, mégha egyedül van is! Hátmég, ha publikum is akad az eféle »alakításhoz«... Ebben az esetben pedig én, a látogató voltam a Gál publikuma.

— No! — mondom neki, közellépven a »haldoklóhoz« és kezetszor, itván vele, — No! Eljöttem, hogy megnézzelek ...

— E-z i-g-a-z-á-n s-z-é-p t-ő-l-e-d Z-o-l-i-k-á-m... nyögött felém hálásan az én kiszemelt áldozatom. És úgy nyögdecselelt, hogy a színházba, a »felsőbb régiók« valamely érzékenylelkű tagjának a szíve szakadt volna le gyökerestül, ha ezeket a nyögéseket hallhatta volna ... De Gál Gyula, aki már akkor is kiváló művésze volt az alakító-tudománynak, mindenkit mást megtéveszthetett volna a pompás felfordított szemféhérével, művészileg túlzott zihálással, csak engem a színészt nem. Én ugyanis, az agonizálásban szintén tíz fört tudtam már akkoriban adni — minden hitelezőmnék ...

No de az a nagy hálalkodás a Gál Gyula részéről, mintha egy

kissé mégis kellemetlen helyzetbe hozott volna! ... Mert, ha most és így előhozakodom az inggel, akkor kisül a turpisság. És az ember, még ha komédiázik is egy kissé, azért csak szeret jobbnak látszani. Különösen, ha ezt a jóságot már így rákenték, mint a »nagybeteg« Gál én rám a gyöngéd kollegialitást... Leültem hát az ágya mellé es egy kis időt adtam magamnak az ing-kölcsönt illetőleg... Beszélgettünk. Igazabban csak én beszéltem, Gyula pedig remekül nyögött. Egyszer csak, mintha éppen akkor jutott volna eszembe, így szóltam:

— Hát az ötven forintot megkaptad?!

Gál, erre a »végszóra« olyan egészséges érdeklődéssel nézett rám, hogy majdnem »kiesett a szerepéből«. De, mint nagy-önuralmú, jó színész, gyorsan összeszedve magát, a legszenvedőbb tekintettel és a legkomolyabb tüdőgyulladás megtevesztő szimptomáival lihegte:

— M-i-fé-le öt-ven fo-rin-tot, Zo-lim?!

— Hát amit Ditrói küldött neked... — feleltem. — Ditrói — tódítottam tovább, — hallotta, hogy rosszul vagy. Gondolta, hogy pénzre is lehet szükséged, előttem adott át ötven forintot az Adolfnak, hogy hozza, el a lakásodra...

— Ez sz-é-ép! — monda a »haldokló« megindultan. És hozzáfűzte — De, m-é-g n-e-e-m v-o-lt i-tt az Á-dolf!

Megvigasztaltam: hogy a színházi szolga már nem késhetik soká. Aztán megint másra tereltem a beszédet. Gál Gyula, sűrű nyögések! közben hánykolódva, vágyva nézett gyakran az ajtó felé... Láttam, hogy a »fiú« már puha és hogy rátérhetek az »ingügyre«... Mondom neki:

— Te, Gyula!... Estére Fromont és Riesler megy a színházban. Én a herceget játszom és használhatnék valami jó, mutatós fehérneműt ... Nem adnál kölcsön inget és ...

Gál nem is engedte befejezni a mondatot, de bágygyadt előzékenységgel rámutatott a szekrényre:

— Ó—h, szí—ve—sen ... V—é—gy ma—gad- -nak, a—mi es—a—k k—e—ll, Z—o—l—i—k—á—m ...

És pihegett, mint a galajmb ...

Én pedig sietve »átöltöztem«. Becsomagoltam a levetett szennyest és mondván, hogy sietek, kezetszorítottam a »nagybeteggel«, aki egyre türelmetlenebbül nézett az ajtóra, hogy mikor jön már az Adolf...

— Nohát szervusz — mondtam neki, miközben fogom a kezét és megcsóválom a fejemet:

— Meleg a kezed!

— I— g— e—n... — sóhajt a szegény »szimuláns«, mire én megígérem, hogy nyújtsa csak ki a nyelvét.

Az engedelmes és mindig jóhiszemű Gál, kiölti térdig a nyelvét, mire én sietve mondom neki:

— Te marha! Ditrói nem küldött neked egy vasat se ... Szervusz!...
A nyelvedre meg — teszem azt, vigyázz!

És máris kisurrantam a »betegszobából«, amelynek ajtaján belülről koppant valami keményebb tárgy. Én, aki már kívül voltam, a csizmahúzó komor hangjára véltem ismerni, röptében...

... Így végződött ez az ing-ügy, amelyhez hasonló (mivel most már benne vagyok a gyónásban) mégegy eféle éktelenkedik a múltamban. Elmondom, mert azt tartom, hogy aki a fiatalság bomlottságait tagadja, vagy elkeni, az lehet nagyképű fráter, de nem őszinte ember. Nekem pedig semmi okom sincs őszintének nem lennem! Hiszen már — sajnos — régen kiöregedtünk ezekből a »csínyekből«. Másrészt, ami jóvátennivaló volt a vándorutam elejéről, azt én mind, kamatos-kamatjával jóvátettem, ahogy a Vígszínháznál »beérkeztem«. Mert a pesti »beérkezés« mindenekelőtt azt jelentette, hogy: »tessék fizetni«. Tőkét, kamatot, perköltséget, vagyis: a gondtalan fiatalság egész »cechjét«. Az öreg Faludi Gábor pedig, akiről a magahelyén még sokat kell mesélnem, jobbkedvében akkor is kínált bennünket pénzzel, ha mi nem is kértünk. (Vájjon a fiai örökölték-e (ezt a dicséretes tulajdonságát a kulisszák világában?) így aztán csakhamar kimásztunk a vidéki adósavainkból, hogy aztán pestiekbe másszunk ismét bele, amiből újfent ki kellett kecmeregnünk. Igen! Mert, ahogy egy vígszínházi, elejebeli francia bohózatból szállt világgá ez a mondás:

Úgy szép az élet, ha zajlik...!

De hadd mondok el a második kolozsvári ing-affért!

Ez akkor volt amikor egész Kolozsvár már tudta, hogy a kolozsvári színtársulat tagjai közül kik szerződtek az épülőfélben levő budapesti Vígszínházhoz. Ezeknek persze, az addiginál is nagyobb volt a »mellük«. Mert hiába becsülte méltán nagyra a maga százéves színészetét a kolozsvári közönség, azért a fővárosnak mindig külön tisztesség; járt ki a vidéken, még Erdélyországban is.

A leszerződött kiválasztottakhoz jómagam is hozzátartozván, peckesen járhattam én is. Egyébként is benne lévén a jótársaság és a magamkorú gondtalan fiatalság kegyeiben, annyi búcsúztatáson, kedveskedésen, lakzinak beillő mulatózáson vettem részt, talán már egy esztendővel azelőtt, mint ahogy a Vígszínház új épületére rátette volna. az ács az azóta sokszor kitatarozott bádogsapkát, hogy ha Amerikába, vagy Indiába készültem volna, akkor is sok lett volna a jóból... Egyszer, megint ilyen búcsúreunión kellett volna megjelennem és a válaszföldes rendezőségre való tekintettel, nagyon fontos, sőt elengedhetetlen volt a kifogástalan frakking és mindaz, ami ezzel együttjár. Nekem pedig a későbbi fővárosi-jellegű kelengyém csak az ábrándjaim között volt egyelőre kiszabva. Gál Gyulára meg ezúttal nem gondolhattam, mert már sok volt a huncutságból a rováson. Ákoncznál, az örmény fehérműsnél pedig, még negyven forint erejéig be vol-

tam táblázva. Kérdés: fér-e még a szénásszekérre, vagy egy »villával«?! ... No, majd elvállik!

Mindenesetre izgatott a dolog. Mert ezt az ügyet nyélbe kellett sütni és a vígszínházi előleg sem érkezett akkor még meg!* Így, ama bizonyos nap reggelén, olyan korán keltem, hogy amikor az Ákoncz-féle üzlet felé andalgók és forgatom a fejembe, hogy mi lesz, ha »ügy« lesz és mi lesz, ha »amúgy«, szembejön velem és rámköszönt a jöreggelt Szabó úr, aki első és egyetlen segédje volt az örmény fehérműsnek. Éppen az üzlet felé ment nyitni. Ez a Szabó-nevű segéd, nagyon derék ember volt, de úgy öltözött, hogy lőni kellett volna rá az utcán!... Például! Ezen a reggelen is, a következő »megjelenése« volt: karrírozott bricsesz, fekete zsakett, színes ing, cilinder és csizma...

— H;ová méltóztatik, Szerémy úr? — tudakolja tőlem Szabó úr, illő köszöntés után.

— Éppen magukhoz! Szükségem van egy s másra a mai multság alkalmából... És még azt a kis tételt is ott maguknál...

— Majd megbeszéljük! — előzékenykedik alázatosan Szabó úr. És, mert már odaértünk Ákoncz boltjához, a vasredőnyt kizárva és buzgón felgörgetve, betuszkolt az üzletbe és nyomban a kiszolgáláshoz

* Itt közlöm azt a bizonyos levelet, amelyet ebben az időben valamennyien kaptunk, akiket Ditrói, a kolozsvári társulattól a Vígszínház ensembléje számára szerződtetett. Hej, nagy becsülete volt akkor ennek a kövön-sokszorosított írásnak.

VIGSZINHÁZ.

Szentkirályi-utca 21.

IRODA:

13.

Budapest, 1895 XI.

Szerémy Zoltán úrnak

Kolozsvárt.

Ezennel értesítjük, hogy November 12-éről kelt szerződése helybenhagyott, s áltál érvénybe lépett.

Mellékelve küldjük a másolatot. Egyúttal felszólítjuk, hogy amennyiben Önhez akár az adóhivaltól, akár pedig az illetékkiszabási hivaltól e szerződésre vonatkozó fizetési felszólítás, vagy meghagyás érkezne, azt címünkre további eljárás, esetleg a fizetés eszközlése céljából megküldeni szíveskedjék.

Ez utóbbi esetben a teljesített; fizetést első havi fizetéséből le fogjuk vonni.

Tisztelettel

A Vígszínház igazgatósága:

Keglevich.

fogott. Mondom neki: ez kell, az kell. Ő mindent a legsimábban les minden akadémikuskodás nélkül előhord. Sőt! Amikor rá akarok térni a fizetési feltételekre, elüti szóval a dolgot és jólelkűen rajongva említi, hogy milyen nagy dolog is az a vígszínházi szerződés stb. stb.

Mikor aztán már mindent kiválasztottam és Szabó úr is kirajongta magát, egy pillanatra engedelmet kért, hogy a kirakatokat kívülről is kinyithassa. Felőlem!... Mondom neki, hogy csak nyissa. Erre ő kisiet az utcára és tologatja fel a rollókat, én meg nézelődöm... Hát ahogy a betóduló nagyobb világosság mellett körülnézek, a pulton észreveszek vagy hatvan forintot, osztrák-magyar banknótákban, egy üvegnehezék alatt. Ez a pénz, vagy valami esti bevétel lehetett, vagy ki volt készítve valamelyes rendeltetéssel reggelre, a cégtulajdonos utasításával, esetleg Szabó úr részére.

Éppencsak annyi időm volt, hogy fölszippantsam a helyzetet és a színészen soha nem alvó ördög tanácsára elhatároztam, hogy én most megréféalom ezt a derék Szabót, akin különben szerettem az »egész városban nevetni külön öltözködése miatt. Hamar zsebregyűrtem tehát azt a bizonyos pénzt és amikor Szabó úr az utcáról belépett, hanyag előkelőséggel mondtam neki:

— Hát nézze Szabó úr! Eleinte úgy akartam, hogy ezt az újabb vásárlást és a régi tartozást...

— De kérem Szerémy úr! — vakkantott közbe ismét a jóember... Én azonban leintettem (persze, már vígszínházi valórben):

— Ne beszéljen, amikor én beszélek...

— Parancsoljon Szerémy úr!

— Hát mondom: eleinte úgy akartam, hogy a kontómat és ezt a mai vásárlást is a vígszínházi előlegemből rendezem... De ilyen vaczak tételekkel nem érdemes adós maradni!... Számoljon össze mindent és én kifizetem, ami maguknak jár...

Szabó úr olyan fehér lett, mint a fal! Azt hittem, hogy elájul a meghatottságtól. Mondott valamit, de hang nem jött az ajkára. Hebegett és nekem kétszer is rá kellett szólnom, hogy számolja össze a kontómat... Valóban nehéz volt visszatartanom az ingerlő kacajt, amit a derék, de ízléstelen Szabó buzgólkodása és ezenközben való áradozásai iparkodtak belőlem kicsalogatni:

— Mondtam én mindig a princinek: egy Isten, egy Szerémy!... De hiszen Ákoncz úr is tudta, hogy bátran odaadhassa az egész boltját kontóra a Szerémy-művész-úrnak!... Hej, hej! Egy vígszínházi tag, az mégiscsak vígszínházi tag ...

Közben becsomagolta szegény, naiv férfiú a vásárolt dolgokat. Nekem azonban már égett a talpam alatt a padló, hogy ha előbb bejön az örmény Ákoncz, semmint én a »konccal« (»A« nélkül...) továbbállhatnék — bizony az elronthatta volna a tréfát... ráfőirmedtem hát a jámborra, hogy siessen azzal a számlával. Erre Szabó

robogva előadta a jegyzéket és én egy felületes pillantással bűneim, lajstromára, kifizettem az »összeget«, amely majdnem éppen annyit tett ki, mint az üvegnehezék alatt »talált« pénz. Majdnem! És, nehogy akárcsak a tréfa kedvéért bár, meg kelljen tartanom abból az összegből valamit is, a vásárolt árút a hónom alá csapva harcegiesen visszszóltam, csak úgy elmenőben:

— A többi a magáé jóember! ...

Szabó elejtette az állat. Majd, amikor már éppen kilépni készültem a boltajtón, a tisztelettől remegve szól utánam:

— Ennyi pénz!... De hát hol vette ezt a sok pénzt, művész úr?!... És már ilyen korán reggel!...

— Hol? — feleltem neki vissza a boltajtóból. — Maga szerencsétlen!... Ott feküdt a pulton a pénz, azt hiszem tegnap este óta, az üvegnehezék alatt...

És otthagytam!...

Szabó, közel volt a megőrüléshez! Megrogygany! Támolygott. De ahogy felocsúdott, mint a főtt-rák, olyan vörös arccal sietett utánam. És rimánkodott:

— Édes, jó Szerémy-művész-úr, ne tessék ezt az én sült marhaságot másnak elmesélni! Hiszen az egész város rajtam fog mulatni és olyan igaz, mint hogy ma csütörtök van: a menyasszonyom is vissza fogja küldeni a jegygyűrűmet! Édes, jó Szerémy úr kérem...

Persze, megígértem neki. Tudtam, hogy nem fogom ezt az ígéretet megtartani, de megígértem.

És ő, az ártatlan, nyugodtan visszament a boltba. Nem ismerte a régi igazságot, hogy: »Ha kell, az ember megöli a papáját, de a viccet elmondja«— El is mondtam! Tíz perc múlva már a Csiky Lukácsnál leadtam ezt a gonosz tréfát, amelylyel egy ízléstelen férfiút, de mégis jóltevőmet, tettem lehetetlenné a vizesnyolcas rayonban...

... És, e fiatalosan gondtalan, kissé zöld dolgok átélése után, nemcsak mértékben elsavanyodik a számíze, ha arra gondolok, hogy képzeletben ismét végi,g kell élnem a Kolozsvártól való harminchárom év előtti elszakadás keserves érzéseit. Pedig, mi volt az akkori búcsú fájdalma, a mostani égő reménytelenséghez képest? ..Mégis, valamennyien, akik a Vígszínházhoz szerződünk, napról-napra szomorúbban róttuk az ismert, kedves kolozsvári utcákat. Lehorgasztottuk a fejünket és olyasféle érzés dúlhatott bennünk, mintha valami jellembevágó hűtlenségen, komizságon ért volna bennünket a benső Bíró, a szigorú és lebíráhatatlan lelkiismeret... Jól tettük?! Rosszul tettük?! Folyton ezen évődünk. És ha a régi, nekünk oly drága szüi-Házfalakra esett lopvavetett tekintetünk, mintha tetten érték volna, úgy kapruk el a szemünket onnan, mi »kiválasztottak« ... Pedig egyetlen

szemrehányó szó, vagy rosszaló nézés sem jutott ki nekünk, a mi kedves, családiasán velünk-érző kolozsvári közönségünk részéről. Sőt! A színészet ügyéért él,ő-haló, drága és lelkes kolozsváriak, mindenütt arról beszéltek, hogy milyen nagy tisztesség az Kolozsvárnak, hogy egy vadonatúj pesti színpadot az ő igazgatójukkal és nagyrészt az ő színészeikkel, fognak megnyitni, azt is a legnagyobb magyar esztendőben, amely a Honfoglalás ói a a magyar nemzetre virradt... Biztatás, szeretet, ünneplés hullámozottak bennünket körül. És, mi — tudja Isten — mégis örömtelenül néztünk Budapest felé. Olyasféle aggodalom-töltötté el a bensőnket, mint amit az a gyerek érez, aki sohase volt 'még távol a szülői fészek pelyhes melegéből és most készül kirepülni a messze-idegenbe, bizonytalanságba. Mert az öregek, a bölcsek, akik eddig óvták, védték, vezették az ifjút, nem mennek vele, hanem ott maradnak az öregházban ...

E. Kovács Gyula, Szentgyörgyi István, Haday Sándor, Megyery Dezső, K. Gerő Lina, Pusztay Béla, Fóris Pista, Kápolnay János; Krasznayné, Láng Etel, Várady Miklós, Török Károly és még sokan, akik nem akartak megválni Kolozsvártól, szemrehányás nélkül bár, de úgy néztek reánk, cihelődőkre, mint a hitükhagyottakra szokás ... Szólni azonban ők sem szóltak.

Nekünk, elmenőknék persze, leginkább E. Kovács Gyula és Szentgyörgyi István fájtak! Valahogy úgy éreztük, hogy nélkülük ott marad a mi fejünk koronája. Vagy legalábbis ott marad a mi kolozsvári színész-koronánk két legkiválóbb ékköve. És féltünk tőle, hogy ezt a két drágakövet mi, itt a fővárosban magunk pótolni neim leszünk képesek. Említeni ezt, sem egyiknek, sem a másiknak nem mertük... Nagyobb tekintélyek voltak ők a mi szemeinkben, semhogy csak így-úgy, amikor éppen nekünk tetszett, valami témát kezdhettünk volna velük. Nem az ő esetleges gögjük miatt, mert ezektől a valóban-nagy művészekről, talán semmisenem volt távolabb, mint a gögösködés bármelyik kis kollégájukkal szemben. De ettől eltekintve is, napközben különösen, ha nem volt próbájuk — annyira egyéni életet éltek, hogy külön kellett volna egyiket vagy a másikat fölkeresni, ha beszélni akartunk volna velük.

E. Kovács Gyula, aki nemcsak nagy drámai művész volt, de jeles költeményeket is írt és inkább az írók társaságát kereste a maga üres idejében, semmint a színészek kedvenc, füstös kávéházait, jobban szeretett a kitűnő Bartha Miklós, Szász Gerő, Korbuly Jóska, Bebesi Samu, Gyaluy Farkas stb. társaságában időzni, kicsit el is borozgatni, mint velünk léháskodni.* Ha, valaki E. Kovács Gyula

* Hanem azért, a magunkfajta minorum gentium sem voltunk kizárva az írói körök, fajsúlyra nézve értékesebb összejöveleiből. Az »Ellenzék«, Bartha Miklós nagytekintélyű lapja, amely minden nagybőjtben összehívott bennünket

igazán az egész életét a színpadnak, színészetnek, irodalomnak, egy-
szóval a Múzsáknak szentelte. Ha játszott, akkor már délután négy
órákor bent volt az öltözőjében, amely neki olyan volt, mint papnak
a sekrestye. Négy órától *aztán* az előadás kezdetéig, maszkírozta ma-
gát. De azt a maszkot meg is lehetett nézni, közelről is! Mert szálanként
ragasztott magának bajuszt és főleg szakállt... Szerette a szép kosztü-
tnöket, sőt: egy kissé túlcicomás is volt. De annál nagyobb az érdeme,
hogy túl iá, sok cifraságon, amit magára aggatott, mégis az ő nagy
színészi munkája hódította meg a közönséget, nem pedig a külsőségek,
amelyekre oly sok időt és fáradságot pazarolt.

Szelíd, drága ember volt E. Kovács Gyula, Magánemberi viszony-
lataiban pedig, kedves papucshős, akiről azt rebesgette a fáma, hogy
»Othelló«, 3 forint zsebpénzt kap esetről-esetre »Desdemonától«. Ezt
a csekély összeget *aztán*, apró kedvteléseire költi... A társasági ösz-
szejövedelekeknek, bohém-vacsoráknak, újságírószynpósionoknak mindig
E. Kovács Gyula a központja. Rendszerint a főfalhoz; beszorítva ült
a presidiumon, az ilyen ebédek alatt. És, amíg vége nem volt az eféle
eszem-ászomnak, addig legföljebb csak akkor kelt föl, ha egy-egy
tőszót, vagy dikciót mondott. Egyébként arról volt híres, hogyha
három napig tartott volna is az a bizonyos »fresz«, soha ki nem fáradt
és nem kívánkozott ki a szabadlevegőre, csillagokat vizsgálni. Rőla
különbön egy különálló könyvet is lehetne írni, annyira romantikus,
volt az élete, de sőt a hirtelen elmúlása is. Őt a sors is különösen meg-
becsülte, amikor teljesítette azt a sokszor hangoztatott hő vágyát, mely
szerint az Egressy Gábor, vagy a Petőfi Sándor dicsőséges halálát

egy-egy bohém ebédre vagy vacsorára, mindig tréfás-szövegű hívogató-levelek-
kel, vagy kártyákkal köszöntött be hozzánk, a derék laptulajdonos: Magyary
Mihály figyelmessége. Egy ilyen ebédhívogató rigmust megőriztem a múltak
elsárgult irományai között és itt adom. Hadd lássák a mai színészek (sőt az újság-
írók is), hogy valamikor a régi jóvilágban, milyen bensőséges volt a baráti sze-
retet színészek és tollforgatók között:

*Karácsony ünnepnek az másod.k napján,
Midőn egy óra lesz toronyóra lapján;
Kezdetét veendi zsiros nagy ebédem.
Melyre megjelenni tisztelettel kérem.
Minden jó eledel és jó bor is lés zen,
Ha nem jön pontosan, felkopik az álla,
S mivel hogy ez ebéd pont egykor kész
lészen;
Nem nyúlik a tálba a kend szép sza-
kálla.
1894. Karácsony hava.
Magyary Miska.*

kívánta magának. Tényleg ott halt meg a szabadég alatt, amikor Petőfi halálának 50-ik évfordulóját ünnepelték 1899 július 31-én. Ekkor Jókai »Apotheózisát« szavalta. A szíve és a forró nap heve megölték. A lelke mélyén, egy egész szép életen-át, öntudatlanul készült erre a »hatásos«) éleztáró jelenetre... Vonzódott a temetőbe! Mihelyst ugyanis egy kissé megenyhült tavasszal a kolozsvári ájér, kísétált a te nie tór-kertbe és ott barátkozott a halhatatlansággal. Ott írta a legszebb verseit, elhagyott fakereszt sírdombjára telepedve. Ott tanulta az új szerepeit, amelyeket már az első rendelkező-próbán is betéve tudott. Versei közül több elterjedt, csak nem tudják, hogy ő írta! Ezt az alábbi gyönyörű szép dalt is, amely annyira átment már a nép lelkébe, hogy a »Hatszáz Magyar Nemzeti dal« a népnek tulajdonítja (persze tévesen), E. Kovács Gyula szerzetté. Íme az E. Kovács Gyula szívhezszóló magyar sírogatója, amely mellett ifjú korunkban sokunk könynye hullott, bánatos, reménytelen, boros éjszakákon:

*Kétszer nyílik az akácfa Virága,
Szerettelek galambom, de hiába;
Mebánod még, vissza is sírsz engemet,
De szívemnek kétszer nyilni nem lehet!*

Van ennek a kedves költeménynek még három strófája. De azok nem terjedtek el, mint ahogy Petőfi népdalai közül is sok van olyan, amelyikből Nótás-Magyarország csak a leggyöngyebb-gyöngyöt, egyik-másik strófáját füzte a lelke fonalára. Ilyen gyöngyök-gyöngye az E, Kovács Gyula poémiai között az a fenti négy sor, amelyet idéztem. Írt e nagy művész ezenkívül sok szavalható költeményt is. Sőt egyik-másik, időközben elhánt kedves kollégánk sírkövére is ő szerkesztett néhány hangulatos sort. Sírversei közül érdemes a megőrzésre az az öt sor, amelyet Szombathelyi Béla, párbajban-elesett kolozsvári szíész sírkövére vésetett:

*Hallgat a taps ...
Virág nem hull, —
Elhangzott az édes lárma ...
Áldva legyen, síromon túl
Hú emlétek holdsugara!...*

Bölönyi Józsefnek, a kolozsvári Nemzeti Színház lelkes és szép-lelkű, volt intendánsának, tulajdonítják ugyanezt a következő négy-sornyi epítáfiumot, de én úgy tudom, hogy ezt is E. Kovács Gyula írta, mégpedig a színház valamelyik kedvelt komikusának a sírkövére:

*Művész hazája széles e világ!...
A Tied most e kicsinyke sír,
Kit oly gyakorta megnevette tél,
E kis halomnál most zokogva sír!*

E szentimentális versikék és hangulatok dacára azonban, ne gondolja senki, hogy E. Kovács Gyula, aféle elsavanyodott lélek lett volna. Dehogy! Szerette a társaságot, a tréfát és még a temetőből is hozott magával vidám ötleteket az öltözőbe. Így, sokszor hallottuk tőle idézni a részeg ember fejfájáról lejegyzett eme sorokat:

*Mindent gondoltam, csak ezt nem ...
Pálinka okozta a vesztem;
Meggyúlt bennem a spiritusz,
Hogy verné meg a Jézus Krisztus!...*

... Kedves, drága, nemes E. Kovács Gyula!... Néked minden korombeli magyar színésznek a lelkében, emlékezetében ott van a szobrod! És a fényesmúltú kolozsvári színészetet Nélküled említeni mindenha lehetetlen lesz! Mint ahogy Rólad sem szólhat az emlékezés anélkül, hogy a dicsőséges erdélyi színészet babéros múltja, meg ne elevenednék a visszatekintő ködfátyolos szemek előtt...

De hadd szólok már a másik, klasszikus magyar művésről: Szentgyörgyi Istvánról is. ı

Szentgyörgyi Pista bácsit színházonkívül, csak a szöllőjében lehetett fölkaftatni. Ott tett-v'ett (bizony kapált is) és ő a szöllőjében nem volt színész. Házigazda volt! Ha nem is pusztította a kis vagyoni-káját azzal, hogy ott vedeltette volna a kollégáit. Hiszen, meg is ittuk-eztük volna mi Pista bácsit nagyon hamar, ha a jobbik eszt idejében elő nem vette volna és nem megfontoltan, csínyján, csak hébe-hóba hívott volna meg egyikünket-másikunkat.

Egyszer így én is részesültem ebben a külön-tisztességben. Meghívott és meg is traktált. Lett is ebből a traktamentomból nekem elég bajom! (Azt hiszem, hogy még ma sem gondol rám teljesen jószívelem, emiatt Pista bá!) Elmondom röviden, hogy miért.

Hát, ahogy üldögélünk és beszélgetünk mindenféléről, azt mondja Pista bá, ott a szöllőjében:

— Megálljon, ne felejtse a szavát szépöcsém!... Bemégyek, oszt hozok valami nyakolajat, meg egy kis harapnivalót.

Vissza is került kiszáratva és csak úgy »móré patrió«, magyarosan, szívesen, de mindenféle terítgetés és egyéb sallang nélkül, kihozott egy zsíros papirosba csomagolt valamit (arról külsül csakhamar.

hogy a szalonna), jókora házikenyeret és egy »lámpás« sajtátermésű borocskát, amire természetesen büszke is volt Pista bácsi, mint a szülő a gyermekére...

— Hát csak elő a bicskával! Osztt vágjon magának ebből a szalonnából, é!

Köszönettel engedelmeskedtem és mivelhogy szeretem a szalonnát, jókora darabot nyessintettem a kenyere mellé... De óh borzalom! Ahogy az első falatot a szájamba vettem, minthacsak egy olajos vascsővet dugtam volna a torkomba... Brrrr!... *Avas.* (ü!) volt a Pista bácsi szalonnája! És ő, olyan jóízűen eszegetett mellettem, hogy észre sem látszott venni, hogy nekem csillagokat rúgnak a szemeim.

— Jó-e?! — kérdi Pista bácsi. Éspediglen éppen abban a szent pillanatban, amikor én undorodva köptem ki azt a szörnyűséges zsirbagariát Azt a »bagariát« pedig Szentgyörgyi István a világ legjobb tételének becsülhette, mert a delícia csak úgy ragyogott le a kedves arcáról... Nekem pedig ki kellett adnom, mégpediglen rögvest, azt a nekem olyannyira undorító *avas-szalonnát*, különben nagy bajok lehetek volna ebből a traktából! — De, hát látni kellett volna erre az éti szalonnaköpködésemre a Pista bácsi ijedt ábrázatát...!

— Nnnno!... — mondta az ő vihart-sejttető, jellegzetes hangszíval — Maga kiköpködi az *énnn* szalonnámat?!

Rettenetesen szégyeltem a dolgot és dadogva védekeztem:

— De hiszen *avas*, Pista bácsi kérem! *Avas!*

— Hajsz milyen legyen?!... Erdélyországba a neve is »*avas*« a szalonnának... Láccik, hogy maga öcsém csak aféle gyüttment palóc, Erdélyországban! Különben meg se enné a káposztát, ha nincs benne »*avas*«...

De hiszen! Nekem magyarázhatta a drága ember! Engem ugyan erdélyi göggel »lepalócozhatott«! Az én gyomrom mégse vette be az eféle *avas-szalonnát*, amelyik — legalább egyidőre —, alaposan elrontotta nemcsak az én finnyás gyomromat, de a becsületedet is Szentgyörgyi István előtt... Fenemód, rösteltem a gyomromnak ezt a renitenciáját! De van a gyomor akkora úr, mint a szív, amelyiknek szintén nem lehet parancsolni...

Ez a vizit tehát kínos volt és rövid.

Alig vártam, hogy a házigazda basiliskus-tekintetinek a köréből kikerülhessek. Elrohantam! Az úton hazafelé a szőlőből mindcsak azon gondolkoztam, hogy mivel békíthetem meg Pisti bácsit. Ez azért is sürgős volt, mert eddigelé kitüntetett a nagy milfész a szerétével. Úgyannyira, hogy maga mellé engedett az öltözőjéül és én is ott öltözhettem veleegyütt... (Hogy az ördög vitte volna el azt a fene *avas-szalonnát*!) Mármost, hogy leszek meg a haragos »Szentgyörgyi úrral« egy földel alatt, holott eddig nagyon jól megvoltunk egymás mellett

»Pista bácsival!« Sőt olyan jól, hogy az ő külön-kellékládáját, amit az öltözőjében ő maga kulcsra őrzött és, amely ládában mindenféle himihumi: cseréppipa, karikásostor, ilyen-olyan sarkantyú, fokos, pitykés-lajbi, kostök, árvalányhaj, csillagos-bugylibicska, szürkankó keszkenő, furulya, duda, pityke, kulacs, egyszerűen: az egész népszínműirodalom minden elképzelhető rekvizítuma együtt volt, mondom, ezt a kincsesládát nekem ígérte ... Nohát ettől én most már elbucsu-zhattam!... De legalább ne haragudna! Később majd csak megenyhül — gondoltam. De bizony egyelőre legalább, semmi kilátás se volt a békepipára. Pedig ott »kedveskedtem« az öltözőben. Kiparancsolni azért mégse parancsolt ki. onnan. De egy szó nem sok, bizony annyit se szólt hozzám! Sőt! Ha rólam beszélt is másoknak, sokáig hozzátette, hogy;

— Az a szalonköpködő?!... És köpött egyet.

Ez pedig az álmokönyv szerint is, vagy rossz gyomrot, vagy rossz kedvet jelent.

Egyszer, éppen mielőtt Marosvásárhelyre indult volna a társulat »nyaralni«, hamarabb tudtam meg az indulás idejét, mint Pista bácsi. Gondoltam: no most megbékíteni azzal, hogy hírt viszek neki erről! Hadd készülhessen föl kényelmesen. Elszaladtam hát hozzá és mintha soha én »avas-szalonnát« nem is láttam volna, mondom a szállójében foglalatostkodó drága jó embernek:

— Pista bácsi kérem! Tetszett már hallani, hogy holnap indulunk Vásárhelyre?!

Úgy nézett rám, mintha a tetőt gyújtottam volna rá! Hogyne, az Istenért! Mikor ilyenformán itt kell hagynia a szállójét, mégpedig, a második kapálás, töltés előtt! (Nohiszen! Én is jó módot találtam ki a megbékítéséhez ...)

— Osztan mikor van az indulás?! — szólalt meg kérdőleg, és egyszersmind úgy fordulván, hogy ne-nagyon kellessen gyönyörködni a fizimiskámban ...

— Holnap éjjel, előadás után, különvonaton megy a társulat, Pista bátyám...

— Éjjjjjjjel?! — mordult egyet Pista bácsi...

— Igenis, éjjel.

— Mint a zszszsiványok!!!?

... Ez a békítés tehát nem sokat lendített a mi kettőnk avas viszonyán. Pista bácsi nem engedett a merevségéből. Én pedig, csak későn értettem meg, hogy bizony aligis lehet azt a magyar glóbuson megbocsátani, hogy olyan gyomrú ember is akadjon a színész-soron, akinek nem smakkol az »avas« ... Mert — ezt talán azóta már a színitanodákban is tanítják — *a gyomor kell ám a színészeihez* kedves felebarátaim!...

... Már régen a Vígszínház tagja voltam, amikor végre fölengedett velem szemben és fátyolt vetett az »avasra« . . . Mikor ugyanis Pestre jött vendégszerepelni és a Várszínházban játszott, én mint a Fészek egyik igazgatója, személyesen kívántam akkor magamnak azt a tisztességet, hogy őt, a mi szeretett Pista bácsinkat lehozzam a Fészekbe, ahol búcsúfellépte alkalmából nagy művészbankettet rendeztünk a tiszteletére. Ott voltam jóval-előbb, semmint a várszínházi előadásnak vége volt és jelentkeztem az öltözőjében. Persze, olyan kedves volt, mintha stb.

De hiszen nem is ezt az ő megbékülését akarom én itt per longuim elmondani! Hanem egy kedves, nagyon kedves adatot óhajtok feljegyezni a mi kedves Pista-bátyánk mesés takarékoságáról, amit egyes vidékeken — joggal, vagy jog nélkül — »zsugoriság«-nak is szoktak nevezni... Eszerint: amikor vége volt a várszínházi előadásnak, a borralalötleső kulisszanépség (díszítők, szabók, borbélyok, öltöztetők, szolgálók és egyebek) vérmes várakozású falanxa között vonult ki Pista bácsi a ráknváro gummitalpas kétfogatúhoz.. Kint, némi műelérzékenyülést vegyítvén a nagyszerű színész a hangjába és búcsúzó gesztussal rázogatóván a tenyere hátulját a megnyúltorrú emberek felé, reszkető hangon mondta:

— Az Isten áldja meg magukat...!

És Pista bá', föllépvén a kocsiba, elhajtottunk.

Míndezalatt persze, csak vihogtam jómagamban. Mert, hogy az öreg nem fog egy megveszekedett grislit sem adni borralalólul, azt én, aki annyi időn voltam a közelében, aki vele egy-öltözőben öltöttem (hogy a szalonnázásról ne is beszéljek), amúgyis tudtam...

A kocsink pedig már lekarikázván az Albrecht-úton, rágördült a karcsú Lánchidra. Egyszer csak megkapja a karo,mat Pista bácsi, de úgy ám, hogy komolyan megijesztett. És nemcsak ez a karomba való heves beleragaszkodás ütött meg, hanem az az ijedt, kitörő hang,, amivel ezt kísérte:

— Tyú! Jjajajajajajaj!...

— Mi baj, kedves Pista bátyám?! — tudakoltam, szinte ugrásra készen. És már-már megállítottam a kocsit, hogy a nagy művésznek segítségére legyek, jajgató nagy bajában.

De Pista bácsi csak intett, hogy a kocsi mehet tovább ... jajgató sopánkodását ellenben csak folytatta úgy, mint előbb!

— Tyhű, azt a vén mindenit a buta fejemnek! Jajajajajaj! Nem gondolhattam egyébre, minthogy va'amit az öltözőben felejtett ki, mint az üvegnehezék alatt »talált« pénz. Majdnem! És, dehogy!

— Valamit az öltözőbe felejtett, Pista bátyám?!

Csóválta a fejét és csapkodta össze a tenyereit:

— Dehogy is, kedves öcsém! Vvvvgyígyazok én a holmimra...

— Hát akkor? — firtatom, faggatom tovább.

— Jajajaj, be röstellem be röstellem!... De hát ilyen az öreg fej, no! — És öklével rneg-megkoppintgatta a homlokát.

— Hát mi történt, kedves Pista bátyám?! Ne rémítsen már tovább ezzel a bizonytalansággal, hiszen ...

Belevágott a szavaimba és megint beleragadva a karomba, szólt:

— Képzeldje mán, Szerémy öcsém!... Képzeldje!... *Elfelejtettem* odafent az embereknek borraivalót adni!... Jajajaj! Ccc!

Hogy erre a mondásra a Lánchíd le nem szakadt, az becsületére vált az építőjének, a derék ánglius Clark Ádámnak ...

De én is megérdemlem az önuralom metáliáját! Mert még csak el se kaffantottam magam... És ezt a kedves »költésmentes« jelenetet, útközben leadta nekem Pista bácsi, annyiféleképpen és olyan meglepésztő tökéletes művészettel, hogy mellékesen mondta: ezt a színészi teljesítményt tanítani kellene minden színész-iskolában. Viszont, ha nem ismerem volna úgy, ahogy ismerem, színész-létemre is bedűltem volna, hogy: adja csak át a borraivalónak-szánt-összeget, majd én eljuttatom azoknak a markába, akiknek »elfelejtette« odaadni ... De én sem estem a fejemlágýára (lévén valamelyes esze a palócnak is és elhallgattam a dologgal. És ez a bölcs hallgatás táján meghozta nekem a teljes amnesztiát a kolozsvári »avasért«...*

Az »avasért«, ami miatt még Krasznay Mimi néivel is sokáig farkasszemét néztünk, kolozsvári színészkedésem utolsó esztendejében. Mert Mimi-néni, könnyvélnkül haragudott arra, akire Szentgyörgyi Pista bácsi görbe-szemmel nézett. Egészen mellékes, hogy miért. És az sem volt előtte fontos, sem kérdéses, hogy igazságos dologban haragudott-e valakire Pista bá! Mert Mimi-néni volt a Szentgyörgyi István

* Futtában el kell itt még mondanom Szentgyörgyi-bátyánkról egy jóízű történetet, amely közöttünk, régi kolozsvári színészek között szájról-szájra járt. Érdemes, hogy az új generáció is átvegye és derüljön rajta. — (Czeglédý Andor az eddig ismert legjobb magyar sýgó, akit szintén a Vigszínházhoz szerzódttetett Ditrói, kolozsvári sýgó korában a Szókött katonát sýgta egy este. Szentgyörgyi bá, aki Monti grófot játszotta és aki a II. fólvonásban pisztolypárbajt vív neje, Camilla becsületéért, a párbaj-jelenetben azt mondja ellenfelének, hogy ő Szentgyörgyi—Monti) most hármat fog olvasni, mire egymásra sýtik fegyvereiket. — Fólállanak tehát és fölemelik pisztolyaikat. Czeglédý fólsýgja: »Egy!« Szentgyörgyi utánamondja: Egygygy! — Minthogy pedig semmisen természetesebb, minthogy ilyen plausibilis esetben a színész a sýgó nélkül is tudja, hogy most a »Kettő« és a »Három« elmondására kerül a sor, a sýgó nem sýg, hanem elhallgat és rábizza az önkéntértendő mondókát a színészre. — Szentgyörgyi bá egyik nagy gyöngéje volt azonban mindenha, hogy ő teljesen a sýgóra bízta magát, amit annál is inkább megtehetett, mert a művészi paúzák művészi kitöltésében alig vetekedhetett vele valaki (különösen, ha nem volt teljesen biztos a szerepe szövegében). — A szokás hatalmánál fogva tehát, a párbaj-jelenetben is várta a sýgót, hogy az »Egy« után a »Kettőt«, majd a »Három«-at is »fóladja« neki. És mert Czeglédý nem sýgott, haragosan leszólt neki a sýgólýukba:

legpompásabb színpadi, partnere. Össze voltak játszva, szokva hát, nemcsak a színpadon, de szolidaritás tekintetében a színpadon kívül is. Öröm volt őket együtt látni, különösen magyar levegőjű darabokban. Igaz viszont, és ezt éppen a magyarságuk és zamatosságuk dicséretére kell főlemlítenem, hogyha valamelyik francia darabban játszottak — mint például a drága Mimi-néni az »Ahol unatkoznak«-ban, ott olyan francia neveket hallhatott a kolozsvári művelt közönség, a Krasznayné-Reville-hercegnő szájából (különösen, ha a sűgót nem hallotta és pl. ezt, hogy »Mijön jőjjön be« — így értette és mondta: »Óh, mily jó ön!«...), hogy meg kellett kapaszkodnia a gyöngébb-idegzetűeknek a páholy-könyöklőben, nehogy ki-ájuljanak a földszíntre...

Mimi-néni tehát haragudott ránk »hazaárulókra« is, akik Kolozsvárról a Vígszínházhoz szerződünk.

... Egyszer a nyári színekör vékony öltözőfalán át, véletlenül kihallgattam a Mimi-néni beszélgetését. Rólunk beszélt. Rólunk, »hűtlenekekről«, egyik »hű« (vagyis Pestre nem szerződött) kolozsvári kolléganőjének és a Czampi-kutyájának, aki szőrtelen kopaszágáért és méginkább »affektáló« természetéért, csaknem az egész társulat közundorának örvendhetett, Czampi ugyanis, nem tűrte az énekhangot! És olyan patkányvisításban tört ki, valahányszor a közelébe énekelt valaki, hogy azt a rettenetes üvöltést nem lehetett kiállani... No, de, nem a Czampiról, hanem Krasznay-Mimi-néniről van ezúttal szó! És arról akarok beszámolni, hogy ennek a kiváló magyar művészsaszonyinak 1895-ben (tehát egy évvel a millennárium előtt (miféle fogalmi voltak Budapestről, a fővárosi színészetéről és arról a mi vállal-

— Na, mi lesz mán!? . . .

Erre mit is tehetett volna egyebet Czeglédy, fősűgta Monti gróf személyesítőjének:

— Kettő!

Szentgyörgyi Pista bácsi pedig, most már teljes szerepbiztonsággal elmondhatta a sűgó után, ami amúgyis természetes volt:

— Kettttttő!

Majd amikor Czeglédy fősűgta a »Haromat« is (de csakis azután), Pista bá elropogtatta:

— Hárrrom!

És bummmm! Elsűtötte a színpadi piztolyt, amely nagyot szűlt, mint valami szakállas-ágyú . . .

Fűlvonáskűzben az öltűzűben pedig, keműnyen rászűlt a sűgóra a színpadi űgyekben semmi tréfát nem ismerű Pista bá:

— Hát maga!? . . . Műrt nem sűgott nekem? . . .

Czeglédy nem mert feleselni a nagytekintűlyű művészsűzel és csak csendesesen felelte.;

— Sűgtam én könyűrgűm! Hogyne sűgtam volna... Csak azt nem hittem, hogy Szentgyűrgyi űr nem tud háromig olvasni . . .

kozásunkról, hogy egy új múzsahajlékot, a Vígszínházát jövünk meg-alapítani, ebbe a magyar Sodomába... Mimi-néni ilyeneket mondott:

— Hát csak hadd menjenek, ha olyan nagyon viszket a mehet-néjkük! Azt mondom én erre öcsémasszony, meg neked is te Czampi: de ne ugrálj ott az asztalon! Mert, ha levered a masztixomat, mákoss-uccse fölnyalatom veled... Kuss! Ne vinnyogj, kérlek! Most én be-szélek! És azt beszélem, amit a »Felhő Kláriban« szoktam mondani, mikor siratja a Klára néneje, a lakzi után a háztól elinduló fiatalasz-szonyt: »Ne sírjék nénémasszony; hájszen yisszahozhatták még azt!

Ezeket is visszahozhatyták, arrul a híres Pestrül, ide Kolozs várra! Csak legyen, aki visszaveszi ükét!... Mert ott fönt, ahová, ezek mennek, nem kell majd az a színész, akit itt uzoválunk a kolozsvári Nemzeti Színházba! Nem magyar az a Pest. Én mondom! Nem is tudnék benne élni, tán egy hónapig se!... Nem én!... Mit hállottok ott az utcán, a susztergyerekek szájából?! Német gajdolást! Áztat danolják, füttyülik, rittyentik, hogy aszongya: »Hamsanidé!«... Meg a »Láriléttót« és a »Jambót!« Hogy az Isten akárhová tegye a gusztsukat!... Hát ezeknek akarnak ezek kolozsvári káposztát, meg fatányérost »tálalni!« Szééépen! Hájszen, ha Blaháné, meg Újházi nem vónának, kitolhatnak az egész híres Pest-Budát Soroksárra!... Máncsak Kolozsvár a főváros, nem Pest! 'sz ott a konstábler is úgy szól hozzád, ha megszólítod, hogy aszondja »Pitesön« . . .

... Bizony, a drága jó Krasznay Mimi-néni csak azt mondta el ebben a pár karakterisztikus, ízes mondatban, ami valamennyiünk nek, akik Budapestre készültünk, egyöntetűen benne volt a begyünkben... Nemigen biztunk! Valahogy úgy sem magunkban, sem a főváros szájunkhozvaló ízében. Olyanok voltunk, mint a rossz (kötél-táncos, aki trémával megy fel a kifeszített kötéltre ... (Bizony, leviszi azt onnan az ördög!)

Csakhogy a kötéltáncos trémája, meg a színész lámpaláza kettő! Mert a lámpaláz még senkit sem ölt meg, ha mindjárt nemis valami kellemetes betegség az... Hanem, akik értenek hozzá, azok azt mondják, hogy: a lámpaláz az olyan, mint a lidércláng, a babona birodalmában... Ahol valami kincs van elásva, ott »fölveti magát« a láng... Ahol pedig a lámpaláz fénylik a szemekben, ott van tehet-ség ... Szerénytelenség nélkül szólhatok erről, mert hiszen nemcsak én, kis, igénytelen és akkor még fiatal színész, voltam eljövendő harminchárom évvel ezelőtt Kolozsvárról a magyar fővárosba, haj-nem egy sereg nagytehetség, őserő, aki a nagy feladattól reszketve,, — de leküzdve a tehetség lázát — bizakodva is, láttak hozzá az új magyar múzsahajlék alapjainak lefektetéséhez.

*

Előbb azonban át kellett esnünk azon a nagy és nehéz pillanaton, amihez magunkbamélyedten, sokat töprengve,, titkon tán né-

hány könnyet is szétmorzsolva, sírva-vigadva és vigadva-sírva, előzően oly rég szoktattuk a lelkünket! *El kellett szakadnunk Kolozsvártól...* Ez olyan nagy és mélységes kín volt, hogy még ma, harminchárom év után is fáj az emlékébe belemélyednem. És, hogy mennyire fáj akkor és milyen élénken sajog most is, ennek a legkétségtelenebb bizonyítéka az, hogy bármennyire szeretném részletezni, mások miatt megőrkíteni ezt a nem is egyéni de művészethistóriai epizódot a szó nem akar engedelmeskedni, az írógép makacskodik, az emléklátások könyesen összefolynak lelkiszemeim előtt és amit el kellene mondanom a harminc-egynéhány év előtti, eseményekről, azt csak elsirom, mert nincsenek rá szavaim, csak gyarló emberi könyveim...

Isten veled hát kedves Szamos, drága Kolozsvár! Mintha most is azokat a könyöntözött, szívbölszakadt, örökszép kolozsvári melódiákat hallanám, amelyek a Bánffy György báró dalos lelkéből virultak ki... *»kék ne felejts; kék ne felejts ...«* És a *»Sirassatok, ha meghalok, bánatos csalogány dalok, ...!«*

Isten veletek lelkes, aranyszívű jóba rátok, akik közül alig van már akárcsak egy [is, aki ne pihenne a szép kolozsvári lankás temetőben, ahol örök zálogul, ott hagytuk legkisebb öcsémet, szegény Lajoskát jis... Isten veled, kolozsvári Nemzeti Színház! Szép diadalaink, reményeink bölcsője! Legédesebb tapsaink visszhangos csarnoka! Fiatalságunk rózsaligete! Isten veletek gondtalan tréfák, cigányozó jókedv, habzó mámorok, szerelmek, szép szemek legszebb Mesevárosa, ahonnan elmehettünk testileg, de lelkileg onnan elszakadni nem fogunk tudni soha...! Képzetben, ismét a kezembefogom a régi vándorbotot! Induljunk! Pedig annyira nem akarózik jönnünk, mintha hátulról kötéllel húznának ...

... Fogom az édesanyám kezét, megyünk a vonatra. Megyünk Magyarországba, Budapestre... Az induló vonat mozdonya, bizony csak a lelkünkéből sikolt, amikor komoran kivontat bennünket a kolozsvári állomás sötét fatetőzete alól. Nem szól egyikünk se, csak egy fordulónál nézünk vissza lopva, de nem látunk semmit a könyveinktől...

Kolozsvár képét elmossa előlünk a szívünk zápora...

XI. A VÍGSZÍNHÁZ MEGALAKULÁSA ÉS MÁSEGÝÉBB DOLGOK.

Azt hiszem, mindenki úgy van vele, hogyha huzamosabb ^deig távol, él a fővárostól (persze nem a külföldi távollétról^ hanem a magyar vidéki megtelepedésről van most szó), olyan esetlenül, annyira »vidékiesen« érkezik ide issza,, hogy legalább is az első hetekben — se kezének, se lábának a helyét nem találja.

Ahogy én is, hét év után (egy évet számítok Kassára, hat évet Kolozsvárra) visszakerültem ide az ország fővárosába, lépten-nyomon szégyenkezve kaptam magam azon, hogy a pesti »trotóáron« nem úgy lépek, nem úgy járok, mint boldogult jogászkoromban. Pedig ismerem ezt a várost alul-fölül, mindenütt. De bizony, most, hogy egy-

ideig távol voltam tőle, már megint bennem volt a »vidék« ... Olyasféle érzés ez, mint amikor valaki sokáig a földszinten lakott és egyszerre csak a második vagy a negyedik emeleten vesz magának lakást. Bizony, csak szédül egy darabig az ablakon kinézegetni... Igen! A vidékről felköltöző emberben »A falusi kislány Pesten« — hangulata van. Megbámul mindent és szépnek, utolérhetetlennek ítél bármit is, amit a vidéken még nem látott. Naivul szégyenkezik a fővárosiak, a bennszülöttek előtt, mintha-bizony ebben a nagy faluban, senki emberfiának más dolga-baja nem is volna, mint csak azt lesni, hogy kinek a képesfeléről lehet lesillabizálni, hogy ennyi-ennyi évекig a jó és hamisítatlan vidéki nap sütötte a fejebűbját; hogy nem meszesvizet ivott tej helyet és hogy nem volt ügye-baja »hausmeisterekek«, locsolókocsikkal, fiakkeresekkel, hamis mértékkel, egészségrontó ételekkel, fuxinos borokkal, fickós sörrel, sarki tünderekkel, rossz lakásokkal, bakafántos cselédekkel, egyszóval: az igazándi jó fővárosi étellel...

De nemcsak magamon tapasztaltam ezt a vidékiességet, hanem az édesanyámon is, aki pedig itt született a Belvárosban, mégpedig a Borz-utcában. Mégis, hogy ismét fővárosivá lett, egyelőre ő is a kedves vidék hangján, modorában, félős óvatosságával kószolhatta az újabb pesti levegőt. De azért, a magáraszedett vidéki félszessége mellett, boldog és büszke volt, hogy fölkerülhetett az ország fővárosába. És méginkább, hogy lelkiileg köze volt egy új, fővárosi színpad alapvető-munkálataihoz az ő »Zoli«-ja révén.

Egyelőre a Rózsa-utca és a Szondy-utca szegletén levő házban vettünk ki egy szerény kis' lakást, amelyet részletre-vett bútorttal rendeztünk be hármunk részére. Édesapám is fölkívánczozott ugyanis Budapestre és csak természetesen, hogy anyám sem tudta elképzelni az életet apám nélkül. (Nagyanyámtól örökölt romantikus leveleinek, egyikében, igen kedvesen írja haza Nógrádba, ottéló családunk tagjainak, hogy ő olyan, mint az Inseparable-madár, amely elpusztul, ha a párjától elválasztják... Hát nem is volt ilyen istentelen szándéka senkinek.) Egyszóval, hárman kezdtük itt az új, budapesti életet. Ehhez pediglen volt nekem, a vígszínházi szerződéseim szerint, ezerforint évi fizetésem (a legmagasabb vígszínházi fizetés a kezdőidőben kétezzer forint volt), egy sereg kolozsvári adósságom és a boldogult apám csekélyke megyei nyugdíja, ami akkoriban egy egész esztendőre se tett ki háromszáz forintot. No de mindegy! Itt voltunk a fővárosban! Tele jóreménységgel, hittel és az én édes, jó anyámnak azzal a csodatévő képességével, amelyik egy garasból négyet volt képes csinálni. Fittyet hánytunk hát a gondnak és zavartalanul élveztük pestivoltunk kedves mézesheteit. Voltak ugyan eleinte némi zavarok, ebben vagy abban, de kicsire nem néztünk! Nagyobb baj meg, jelentéktelen kisiklásoktól eltekintve, hála az égnek, nem akadt.

Ilyen apró kisiklásnak számított például,, ha mama édesapámat kérte meg, hogy:

— Eredj csak, öregecském a boltba és végy hármunknak egy kis szalámit, füstölthúst, miegymást.

Ilyenkor az én édesapám bizonyosan valami »kóser traktorshoz« ment és amit onnan hozott, az egyikünknek sem ízlett, a jó vidéki házisonkák, malacodalasok, meg egyéb »keresztény«-falatok után. (Hogy azóta hány ízes »zsidó«-falatot ettem én végig itt Pesten, annak csak a felét szeretném én most öregkoromra! Akárha pengőben!)

Ami pedig az anyagiakat illeti, a csekélyebb ezer forint, szinte máról-holnapra »megduplázódott«. Mert a forint helyett bejött a korona és így egyezerből kétezer lett, habár *nem* is forint, csak korona.... A kellemes illúzió tehát, csakhamar megduzzasztotta a mi önérzetünket. Csak az volt egy kissé lehangoló, hogy az adósságom is kétakkorára nőtt a koronaszámítással.... (Az egész mindenség ugyan nem tett ki ötszáz forintot, beleszámítva az ügyvédek létfenntartásának rám eső költségeit és ama kamatdifferenciákat is, amelyek a normális százalék és az uzsornoki logaritmus számításai között vagy-nak vagy voltak...) Komolyabb segítség volt azonban, ami szintén nem sokáig váratott magára az, hogy a Vígszínház igazgatósága — anélkül, hogy kértem volna — a grandseigneur Keglevich István gróf kezdeményezésére, már rövidesen háromezer koronára emelte a fizetésemet. Ez már tekintélyesebb összeg volt, ebben az időben és lehetett vele akár »hencegni« is ... Ha még ezenkívül is kellett valami a »telhetetlen« fiatalságnak, azt meghozták a versenyek és egy kis »zacc«, ami kártyát és éjszakázásokat jelentett. De erről és az ehhez hasonlókról majd csak később esik szó.

Egyelőre még csak ott tartok, a visszaemlékezésekben, hogy 1896. április havában már itt voltam a fővárosban és itt voltak velem együtt mindazok, akiket Ditrói Móric a Vígszínház számára első intrá-dára leszerződtetett.

Mielőtt krónikási-tisztemnek megfelelően, teljes névsorát iparkodnám adni annak az örökké nevezetes, szívemhez-nőtt, kedves, gárdának, mely a »mi« színházunkat,, a Vígszínházát nemes hivatásának átadta és a Múzsáknak fölszentelte, meg kell emlékezni az akkori fővárosról és főleg az akkori Lipót-körútról, ahol az új színház, a Vígszínház állott; fehéren, üdén, mint egy rózsakoszorús leányka, aki ábrándosan, oknélküli pirulással készül a templomba, a szent confirmációra....

... Különb író toll is, nemcsak az enyém, megtorpanna a nehéz feladat előtt, hogy illő képet rajzoljon a mai generáció elé, a millenáris ünnepekre készülő Budapest arculatának nemes lázrózsáiról... Áprilisban, amikor mi fölértünk, az egész Budapest olyan volt,

mint egy hangyaboly. Mindenütt a városban, izomerejének végső megfeszítésével dolgozott a pesti nép, hogy május elsejére, a nagy napra, amikor itt lesz a király és a királyné, amikor megnyílik az új magyar parlament mesékbeillő palotája, amikor kitarja ezeregyéjszakabeli Szezám-kapuzatát a magyar tehetség és szorgalom birodalma, az ezeréves magyar országos kiállítás: amikor az egész országból hódolóbandérium járul Felsőgek elé; amikor tíz ajándék-királysobrot javát a nemzet, amikor megnyílik az új drámai magyar színház, a Vígszínház és mindezekon-kívül ezer csoda bontja ki sugaras színpompáját Árpád fejedelem népe fölött; akkorára minden szög a helyén legyen... Utcákat sietve köveztek, aszfaltoztak; oszlopokat, diadalíveket emeltek, festettek, építettek, fűrtak, faragtak, nemcsak nappal, de éjjel fáklyafény mellett is. Eltűntették, vagy legalábbis átmenetileg eltakarták a szépséghibákat, amelyek a rohanást-fejlődő Budapest arcúlatán, az idesereglő külföld tekintetét netán megzavarták volna. A méltán izgatott fiatal szépasszony, Budapest, buodoire-buzgalma volt ez a lázas kendőzködés. Mintha ettől függött volna, hogy befogadják-e a régebbi kultúr-ékszerekkel ékes világvárosok, a magyar fiatal »öcsémasszonyt« az ő büszke körükbe... Kissé megkésett a munkája és most fokozott rajtaütéssel kellett pótolni azt, aminek a nagy nemzeti ünnepre török-szakad el kellett készülnie.

Csoportosan bámulta ezt a gigászi munkát a fővárosi nép is, hát még mi »vidékiek«, akik csak nemrég toppantunk be ide a csöndesvérű, patriarchális drága Kolozsvárról. Bizony, alig győztük egymásnak mesélni kis otthonunkban, hogy itt-ott mi készül; ki és mit látott. (Azt az ördögös földalatti vasutat a legjobban megcsodáltuk...) És hogy a »lóvasút« végleg kimegy a divatból. Mert az a fránya vilányvasút, amelyik az »osztrák-magyar-pályaudvar« (a nyugati »indóház«) eleiből a körúton jár, az egész várost be fogja ám hálózni, mégpedig rövidesen! Bizony, volt ezen és egyebeken is elég ok a csodálkozásra. És csak úgy zúgott, zengett az ember feje a sok idegentől, aki már április havában úgy megduzzasztatta az eladdig és aránylag csekélylakójú Budapest népességét, hogy itt, a Kelet kapujában, egy valóban európai forgalmú világváros képe bontakozott ki a szemünk előtt...

Annál furcsább volt akkoriban a Vígszínház környéke és általábanvé a régi Lipótvárosnak a Margit-hídhöz közeleső fertálya. Az új színházzal szemben állott egy mogorva, kopott, hatalmas malom. Az, éjjel-nappal okáda a füstöt a környékre. Hepehupás, rossz járdaterült el a tutulgatva gördülő maradék-lóvasút vágányai mellett. (Két vendég-lovat fogtak a Margit-híd előtt minden ilyen sárga, hosszú lóvasúti alkotmányba, hogy a »jármű«, fel tudjon kapaszkodni a lejtőmenetű-hidra...) Sem jobbról, sem balról az új színház közelében, semmiféle számbavehető tisztességes épület! Csak deszkapalánkkal

Fenyvesi Emil,

a Vígszínház első nagy sikerének címszereplője.

Szerémy Gizella és Delly Emma.

Gróf Bánffy Miklós (Kisbán) ünnepi darabjában, a kolozsvári színészet centennáriumán.

Akik szintén Kolozsvárról jöttek.

Gróf Keglevics
István,

a Vigszínház-bérlő-
társaság első elnöke.

Faludi Gábor.

Dr. Szécsi Ferenc.

a Vigszínház alapító.

Az Orsz.
Színész-
egyesület

örökös
tiszteletbeli
diszelnöke

Ditrói Mór,
a Vígyszínház első igazgatója.

Wister Ernő,
a Vígyszínház első gazdasági tanácsos,
később igazgatója.

Komor Gyula,
a Vígyszínház dramaturgja, aki meg-
jósolta Molnár Ferenc világhíret.

Lenkei Hedvig.

A Vigszínház megnyitásakor az első szótmondó az új színház színpadáról.

VIGSZÍNHÁZ.

Budapest, 1896 május hó 1-én.

MEGNYITÓ ÜNNEPI ELŐADÁS

I. szám.

I.

I. szám.

Ünnepi nyitány.

Írta: *Barna Izsó*, a Vigszínház karmestere.

Előadja a Vigszínház zenekara.

II.

Prológ.

Írta: *Kozma Andor*.

A Vigszínház szelleme Lenkei Hedvig
Pantus Gál Gyula

Molière Beregi Oszkár
Kisfaludy Károly Balassa Jenő

III.

A Baranghok, vagy a peoniai vojvoda.

Vígjáték 3 felvonásban. Írta: *Jókai Mór*.

Barang Úböl gróf Molnár László
Bocsa- felesége Hunyady Margit
Ibolyka, leánya Varsányi Irén
Géza, fia Fenyvesi Emil
Barangh Tamás báró Szathmáry Árpád
Nandine, neje Nikó Lina
Jean, komornyik

Szigfried fia Tapolczay Dezsa
Barangh Jacques Hegedűs Gyula
Miriam, leánya Drlli Emma
Tallérossy Zebulon Sziklai Kornél
Gorkuz Magyar János
Karepumpolusz Mátrai B. Béla
Kassai Győző

Történethely: Budapest, *Barangh* báró polotája.

Idő: a honfoglalás ezredik évfordulója.

Kezdeté 7 és 1/2 órakor, vége 10 óra előtt.

A Vigszínház első színlapja.

bekerített üres telkek, faraktárok, éjszakai búvóhelyei tolvajoknak és rablóknak, akik e rosszulvilágított tájon nem-egy embert ütöttek le, akárcsak pár évvel azelőtt is ... A legközelebbi valamirevaló vendéglő az »Újvilág«, a »Nájewelt«, ahogy az akkori, németbe-oltott pesti jargon nevezte volt. Ez is az »Indóház« közelében. Aztán egészen a Vígszínházig úgyszólván vége volt a világnak.

Hát szó sincs róla! Sokszor megvakargattuk a fülünk tövét, amikor új színházunkat körülnéztük. És látva a reménytelenül sivár akkori környezetet, titkon fel felsóhajtottunk:

— Óh, Uramisten! Hiszen *ide* ki, erre az *elátkozott* vidékre, »éc-caka«, nem jön senki előadást nézni! Istenkísértés volt ide színházat építeni! Úgy tönkremenyünk ezen a szurdék helyen, mint a pinty! Akárki meglássa. De minek is jönne ide színházat keresni a pesti nép, amikor »odabelül«, az Operát is üresen hagyja! — Hej, pedig az az Opera milyen mese egy szírthez! No, szép a Vígszínház is, de a környék! A környék! Ez mindent leront... Nincsen az a színtársulat, amelyik ezt a színházat népszerűvé tehetné ezen a bicskanyitogató helyen! Még ha csupa Blaháné, Jászai, Márkus Emília, Csillag Teréz, Újházi, Vízvári és a többi fenoménből, 'állana is az! Ezek a fenomének pedig nem itt játszanak majd, hanem *ott* láthatók a *civilizált Budapest* kellő s közepén, ahová revolverek nélkül is elmehet az ember! Nem úgy, mint idefelé, ahol esti sötétséggel vége van a világnak, meg az életbiztonságnak ...

Ez a kishitű vélemény pedig, nemcsak bennünk, vidékiről-felkerült, naivabb lelkekben uralkodott, de így gondolkozhattak a Vígszínház sorsáról az úgynevezett hivatalos-körök is. Mert — amint Ditrói Móric is említi a memoárjaiban — Nopcsa Elek, az állami színházak akkori intendánsa, aki ama régenre nagy port felvert ballerinaafférekéről is nevezetes, melyek miatt meg kellett válnia díszes állásától (bővebbet az akkori napilapokban lehet olvasni), szószerint ezt mondotta a Vígszínház új igazgatójának, mégpedig az új múzsatemplom megnyitása előtt:

— Maguk egy éven belül meg fognak bukni, csődbejutnak és akkor a kormánynak kell majd átvennie az épületet... Így aztán maguk az én kezembe jutnak ...

Nincs eldöntve máig sem, hogy a nemes báró, ezt a kijelentését fenyegetésnek, vagy biztatásnak szánta-e. Annyi tény, hogy a jól megalapozott Vígszínház, nem került a Nopcsa intendáns úr kezeibe...

Sőt!... Ha éppen bukásról volt szó, amibe a kormánynak belé kellett avatkoznia, az — nem a Vígszínház bukása volt...

*

Ezek után pedig rá kell térnem a *színháznyitás nevezetes* eseményére. Először azonban ideírom — és pedig nem minden elérzékenyülés nélkül — annak a nevezetes gárdának a névsorát, amely gárda,

először ment harcba a közönség-kegyeiért az új színpad, a Vígszínház érdekében.

Színházi babona szerint, jó jelnek volt tekinthető, hogy bajjal kezdődött magának a direktciónak a megalakulása. Így, eredetileg Várady Antal dr. volt kiszemelve a Vígszínház igazgatójának. Sőt nem csak kiszemelve, de már a szervezés felelősségteljes munkájában is olyan lényegesen résztvett, hogy tagokat is szerződtetett. Ezek a következők voltak: Lánczy Ilka, Hunyady Margit, Pécsi Paula, Haraszthy Hermin, Molnár László, Gyöngyi Izsó, Tapolczai Dezső, Kazaliczky Antal, Ráthonyi Ákos. Azután, a Várady Antal dr. igazgatósága körül történt valami egészen intern dolog, mire a kitűnő író, magahelyett a jeles művészt, Vízvári Gyulát ajánlotta direktornak. Ez a kombináció is rövid időre komolylyá vált. Mert Vízvári, meg is csinálta a maga tervezetét, amelyben már Fenyvesi Emil, a Vígszínház későbbi kimagasló alakjának neve is benne szerepelt.

Hogy a nagyszerű Vízvári Gyula mégsem maradt a Vígszínház igazgatója, annak magyarázatául el kell fogadnunk azt az »on dit«-t, mely szerint az a tervezet, amelyet a szerződtetésekre vonatkozólag Vízvári a Vígszínház elnöke, Keglevich gróf elé terjesztett, annyira költséges volt, hogy ebbe egy új vállalkozás »ott a malmok közt« (így beszéltek akkoriban a többi fővárosi színházak körül a Vígszínházról), képtelenség volt belemenni. Ez a pazarlás pedig, amely egyszerűen át akarta emelni a Nemzeti-Színház legkiválóbb művészeit, (persze olyan gázsikkal, amiket színészjelme akkoriban elképzelni sem mert volna), kétszeresen is érthetetlen volt! Nem volt érthető ugyanis, hogy »így« alapítson valaki egy új magyar színpadot. Vagyis, hogy ne a verseny, hanem az legyen a fegyvere, hogy a Nemzeti-Színházat versenyképtelenné tegye ... Ez semmiesetre se lett volna javára a hazai színészetnek. A másik dolog pedig, ami ebben a felesleges pénzpocsékolást-követelő tervben megérthetetlen volt, hogy: miként kerülhetett Vízvári Gyula ismert egyéni talarékossága ilyen ellentétbe önmagával! Hiszen, aki úgy kedvelte a pénzt, amint ez az örökké felejthetetlen nagy művész kedvelte azt és aki Mariska-leányának hajadonná-serdültéig meg is maradt kemény következetességgel az ő kedves és közmondásos »zsugorisága« mellett azután persze nyílt házat tartott és vendégszerető bőkezűséggel traktált bennünket: aki, ha a régi »nemzetiek« közül, változsrót kértek tőle, mindenkinek csak azt felelte az ő ellenállhatatlan komikummal összecsucsorított csöpp szájával:

— Nem írom alá!... inkább csak te haragudj rám, semhogy nekem legyen okom rád haragudni!...

Honnan volt »lellek« mégis, olyan súlyos ezresekert javaslatba hozni az új színház direktóriumának! Gonosz nyelvek ráköltöttek, hogy ez a nagyészű művész, így akarná egy-kettőre buktiba kergetni a Nem-

zeti-Színház akkor még egyetlen drámai konkurensét... Dehát ez csak: rossznyelvűsködés volt! Mert senkinek, legkivált egy ilyen kiváló és népszerű művésznak, mint amilyen Vízvári Gyula volt, még gondolatában sem lehetett az a kétes célja, hogy egy új magyar színpad kudarca, az ő tisztelt és mindenek által becsült nevéhez és művészi reputációjához legyen kapcsolható. Nem! Erről szó sem volt! De arról sem lehetett szó, hogy a Vígszínház igazgatósága, amelyben olyan praktikus kereskedelmi-érzékű ember is ült, mint amilyen Falusi Gábor volt, aki szorgalma és, takarékosága révén, nagyszerű forgalmú városi színházjegy-irodájából szerezte a tőkét, belemenjen egy olyan nyaktörő szaltóba, aminőt a Vizvári-féle túlambiciózus

Vízvári Gyula.

A jeles művész, a megnyitás előtt igazgatója volt a Vígszínháznak.

túlvérmes hyperszervezkedés jelentett volna. Vízvári tehát lemondott.

Ilyen előzmények után került aztán a homloktérbe az a terv, hogy a kolozsvári Nemzeti Színház akkori jeles igazgatóját, Ditrói Mórictot kell felhozni a Vígszínház igazgatójának. Ezt a *tervet*, az új színházi vállalkozás szerencsés pillanata vetette fel! Mert abban az órában; amikor Ditrói aláírta a Vígszínházhoz szóló szerződését, már biztos volt, hogy az új színpadnak egy nagy energia-központ jutott a céljai szolgálatába. És csaknem kétségtelennek látszott, hogy Ditrói erélyével és hozzáértésével, a Vígszínháznak prosperálnia kell. Csak egy dolog nem volt biztos. Ez pedig két kérdésben volt kifejezhető: Lesz-e elég összetépnivaló keménykalap Pesten, ha Ditrói elkezd »próbálni«!?

És vájjon, lesz-e elegendő »spreic« (színfáltámasztó« léc), amiket összefog tördelni ez a nagyindu'atú ember, ha valaki nem úgy ágál a színpadi próbák alatt, mint ahogy azt a »Móric« akarja ...

Igen. Ditrói Mórról, tulajdonképpen külön fejezetben kellene megemlékezni. Volna anyag elég, amit erről a különös, érdekes és föltétlenül értékes emberről össze lehetne hordani. De valahogy nem úgy, ahogy Móric a »Komédiások« című, egyébként igen érdekes könyvében önmagáról ír. Mert ott mindenütt az öklét mutogatja (a kolozsvári kaszinónak, Szigeti József tanár úrnak, Keglevich Isüván grófnak és végig a könyvben mindenkinek, aki nem akart meghajolni az ő tíz ember számára is elegendő energiájának). — Tévedne azonban, aki azt hinné, hogy én ezt a jellemvonását talán az ő kisebbitésére akarom itt megrögzíteni. Ellenkezően! Az a szándékom, hogy a »Komédiások«-beli ön jellemrajzot, e helyütt elfogadhatóbbá tegyem. Mert becsülöm ezt az »őseibert« annyira, hogy hívatlanul és kéretlenül bár, korrigáljak azon a rossz »maszkon«, amit Móricunk a saját könyvében saját magának csinált.

Tehát. Ditrói közszereplésének, itt-ott különös hypsr-temperamentumának kellő megértésére, mindenekelőtt tudni kell, hogy Móric fiatalkorában, szörnyű nagyerejű ember volt. E tekintetben alig bírt magával. De nemcsak nagyerejű, de vérbő sangvinizmus is állandóan a kedélykirobbanások forróján tartotta. Ilyenformán tulajdonképpen díjbirkózónak, athlétának született és elképzelhetően kín lehetett a számára a békességes, csendes íróasztal-munka. Ezért tört annyi spreicot a színpadi próbák alatt, szakított, gyúrt, taposott össze annyi kalapot, ha valami »nem klappolt« egy-egy rendezése alatt. Ezért »játszott meg« minden kínálkozó összeütközést az igazság »dákójával«, a társadalmi karambol-asztalon, színházban és színházon kívül... Nem bírt a nagy erejével! Ezt hűtötte, fárasztotta., foglalkoztatta, nyűgte, koptatta mindenféle olyan »esettel«, amit más olyan nagyképességű színházigazgató, mint ő, bizonyosan csöndben elkerült volna. — De Móricnak, ennek a színházi »Kinizsinek«, nem volt elég egy malomkerék (maga a színház) ,a bikaerős nyakában! Neki még ezenkívül is maradt ereje bőven. Erő, amivel nem tudott im.it csinálni. — Kolozsvári direktor-korában megpróbált szenvedélyes tűzoltással segíteni a parlagonheverő izmain. Ha félreverték a harangot, Móric rohant a tűzoltószekerek nyomában. És »rendezte« a mentést... Nohiszen! A derék és nagyerejű entusiastá, »mentési« fűriájában mindent kihajigált az égő ház ablakain. Így aztán, amit a tűz meg nem emészthetett, azt Móric úr úgy megmentette, hogy az ablakokon általa kidobált ingóságok tulajdonosa, két ököllel törölgethette a szemeit, hálálkodás közben... Azt hiszem, Ditróinak itt a fővárosban bizonyára az okozhatta az első kiadós kinszenvedését, hogy ha tűz volt, nem engedték a rendőrök a kordonon belül »menteni«! — Láttam egyszer

egy Honvéd-utcai tüzesetnél »a leláncolt Prométheust«, Móricot, a kordonon kívül. Olívdzöld volt az arca a kinszenvedéstől, hogy csak nézhet és nem buzgólkodhatik, mint pár évvel előbb ereje teljében, a drága Kolozsvárott... Milyen ostobaság is, hogy itt Budapesten minden polgári örömet megront ez a nagyképű rend! (Az, ami van, vagy, aminek, lennie kellene...) ... Szegény Móric! Kénytelen volt hát magát egészen a Vígszínháznak szentelni. — Ezért forrt örökké benne a fölösleges, ki nem élt energia... — És a cirkuszi díjbirkózásnak és birkózómestereknek: a híres Czájáknak, Cziganyievitsnek, Robinettinek és Massónnak senkisé is volt nagyobb bámulója, mint Móric, a nagyerejű... Minden szabadidejét a cirkuszban töltötte esténként. Élvezte a »műbirkózások« (előtte megérthetetlenül üzletszerű) esélyeit... Miért is nem lett cirkuszigazgató?! Mert Thália, sohase kedvelte valami különösebben a fizikai erőt.

*

Ettől a bizonyára földre nem-érthető, humoros kilengéstől eltekintve, mindenki bízott Ditrói színházigazgatói rátermettségében és elhivatottságában. Ezt a rátermettséget és elhivatottságot — talán mondanom sem kell — a kitűnő Ditrói, száz százalékig beváltotta a Vígszínház sikereivel.

Az első siker, maga a hozzáértő szervezkedés volt. A Vizvári-féle fantasztikus tervből Ditrói csak egy színészt vett ki. És ez Fenyvesi Emil volt! — Hogy mit jelentett Fenyvesi Emil a fiatal Vígszínháznak, azt itt nem kell részleteznem. Annyit mondhatok, mielőtt tovább szóném a kedves és színes múlt szövetét, hogy ha volt színész, aki pótolhatatlan, akkor Fenyvesi az volt. Hogyne! hiszen ma is azzal bajlódik a Vígszínház direkcója, hogy utódot keressen a szerepköre számára ... Fenyvesi mellett, Ditrói hasonló jó érzékkel vette át azokat a művészeket, akiket Várady Antal dr. kötött le a Vígszínház ensembleje számára és akiknek a nevét már felsoroltam. Kívülük szerződtette még Ditrói a következőket: Delli Emmát, Nikó Linát Kalmár Piroskát, Szerémy Gizellát (a második évtől kezdve), Nógrády Jolánt, Rónaszékyné Irént, Makróczinét, Lenkey Hedviget, Berzétéy Ilonát, Bálint Rózsit, Hidy Irént, Révész Ilonát, Hegedűsné Megyaszy Evelint, (aki azonban váratlanul-korán meghalt), Cserny Bertát, Munkácsi Mariskát, Varga Nusit, Fábrián Kornéliát, Szathmáry Árpádot, Hegedüs Gyulát, Góth Sándort, Gál Gyulát, Beregi Oszkárt, Sziklai Kornélt, Megyeri Dezsőt Pintér Imrét, P. Szép Olgát Balassa Jenőt, Szerémy Zoltánt és a fiatalok közül Győző Lajost, Nánássy Gézát, Magyar Jánost, Bárdi Ödönt, majd később Dajka Balázst és Cserny Bélát.

És szerződtetett Ditrói egy »félígkész« kis színiiskolai növendéket, akinek valóban semmi szüksége sem volt arra, hogy

az akadémia hátralevő esztendeit is »kivégezze« és, akit hogy meglátott, észrevett Ditrói, márcsak ezértis megérdemelné, hogy máris ott álljon a mellszobra a Vígszínház előcsarnokában. Mert ez a kis fekete, csöndes, szerény leányka, nem volt más, mint *Varsányi Irén*... Első debütje a megnyitódarabban, a Baranghok«-ban történt. A Vígszínház e mindenkori büszkesége, csak statisztált ebben a félresült darabban, de egy szó szerepe nem volt. Alázatos szerénysége a színpaddal szemben, kitűnik abból a talpraesett, okos válaszból, amelyet arra a kérdésre adott, amikor a Baranghok egyik próbáján valamelyik! »nagyfejű« színész megkérdezte tőle, hogy:

— Hát maga mit játszik kislány?...

— Óh, én még nem játszom semmit kérem, csak résztveszek az előadásban.

Kérdezzen meg valaki *ma* egy kezdőt...!

*

Szerződtette még Ditrói Móric: Barna Izsót és, Kun Lászlót karmestereknek (később a kitűnő Stefanidesz Károlyt), Péchy Kálmánt rendezőnek, és Mátray B. Bélát főrendezőnek. Melékesen, mint nagyszerűen bevált »kabalát« azt is föl jegyzem, hogy a Vígszínház portása *Rotschild* — volt... Hogyan is lehetett volna egy ilyen színháznak a Nopcsa-féle jóslat szerint bár, tönkremennie!?... Ez volt a gárda, amelyik elindult új Argonauták gyanánt az új aranygyapjút megszerezni Koldusba, a közönség kegyeinek Mesevárába. Ez a vállalkozás nem volt könnyű! Sőt, mindennél nehezebb volt. Mert igaz ugyan, hogy a fővárosi színházak közönségénél jobb publikum, sehol az országban, az egyetlen Kolozsvárt kivéve nem volt! Mégis: a Vígszínháznak annyi volt az ellensége, olyan nehezen jöhetett a világra ez a mamár büszkeormú, szép színház, hogy minden tényező megfeszített munkaerejére volt szükség, hogy azonnal kitermelje magából a sikert, amely elhallgattatja a rosszlelkűeket, a rosszindulatúakat, a rosszmájúakat, az »ugyemmegmondtam«-jósokat.

A legnagyobb hiba az volt, hogy a Vígszínház társigazgatója és jeles dramaturgja: Szécsi Ferenc dr. aki maga is jelentékeny sikerekkel bíró, számottevő író volt, saját hibáján kívül, nem volt képes az új színpad számára olyan darabot szereztetni, amelyiknek a sikerében a megnyitás ünnepélyes keretében megbízhatott volna a színház és az új színtársulat. Olyan zászlóra lett volna szükség, amelyben mindenki hihetett. És sajnos, a koszorús írókirály, a hasonlíthatatlan Jókai: »Baranghok« című megnyitódarabja, bizony nem ilyen győzhetetlen harci lobogó volt. Mindenki tudta az új színház körül, hogy ez a darab reménytelen vállalkozás. És könnyen elképzelhető, hogy ebben a hangulatban miit várhatott a Vígszínház attól a darabtól, amelynek »átütő sikert« kellett volna biztosítania nemcsak a színház számára, de méginkább az új művészi komparszériának, amely csak egy, valóban

elvitathatván nagy siker pedesztálján állhatott volna önérzettel az ország első drámai színpadával, a Nemzeti Színházzal szembe ...

*

A prológos, amelyet a kitűnő Kozma Andor írt és, amelynek csengő-bongó szavait, amelyek a Vígszínház színpadán elsőként hangzottak fel, a bájos megjelenésű Lenkey Hedvig mondta, Barna Izsó saját-szerzeményű Ünnepi nyitánya után, amelyet a király is megtapsolt a díszpáholyból, határozottan tetszett a fényes közönségnek. Sőt még a Baranghok kezdőjelenetei is jól hatottak. Sziklai Kornél, kissé operettes Tallerosy Zebulorrja, sokszor megkacagatta a zsúfolt, gyönyörű házat. Hanem azután!... Mintha csak valami mély szomorúság ült volna rá a kedélyekre. Bizony, a költőfejedelmet hívó, claqueszerű és kínosan-ható tapsokon kívül, egész este egy tenyér sem ütődött össze ...

Megbuktunk!

Ezt ma már, annyi siker után, bátran be lehet vallani. A Jókai halhatatlan presztízsének pedig, egy félresült darab fikarcnyit sem ártott. De bezzeg ártott nekünk! Mindnyájunknak! Még azoknak is, akik, mint jómagam, nem játszottunk ebben a megnyitói-ensembleban. De az egész főváros visszhangzott az új Vígszínház balsikerének a kudarcától. Mert alighanem sokan lehettek, akik ezt a »macskazenét« urbi et orbi rendezték és, akik a bukást kajánul várták is ...

De akik a szerencsétlen Baranghok.. kétségtelen kudarcával befejezettek tekintették a Vígszínház sorsát, akkor is tévedtek, ha ezt jólelkűen fájlalták. De még inkább tévedtek, ha örvendeztek rajta! Mert, sem a jóhiszeműek, sem pedig a kárörvendők, nem ismerték azt a nagy és tiszteletreméltó akaratot, ami egyrészt Keglevich István grófot, az új Vígszínház mentorát fűtötte; másrészt azt a tiszteletreméltó elszántságot, amivel az új színház mindenegybes tagja telítve volt. Bennünk volt a római anyák által, harcbainduló fiaikba szuggerált nagyszerű mondás igézetes érzése:

— Aut cum hoc, aut in hoc! (Vagy a pajzsoddal vagy a pajzsodon, fiam!)

Mi is ezt éreztük! És sem a falat nem ízlett, sem álom nem kellett, amíg ezt a fájdalmas és veszélyes csorbát ki nem köszörültük. Nem akarok idegen tollakkal dicsekedni, mert én ebben a »köszörülésben« csak később vettem részt, de örömmel gondolok azért rá, hogy a Vígszínház második újdonsága, amely a gyorsan levitézlett Baranghok után, a megnyitást követő negyedik napon került színre, vagyis az *Államtitkár úr*; Bisonnak ez a pompás és nivós vígjátéka, amelyet Ambrus Zoltán is méltónak tartott ahhoz, hogy azt lefordítsa (vagy ahogy újabban mondják »adaptáljam), olyan kétségtelen és tüneményes sikert aratott, amely siker, némaságra kényszerítette a rosszmájúakat

és hangos, tobzódóan boldog örömjongásra inspirálta az új színházi vállalkozás igaz barátait.

E naptól kezdve minden más esemény eltörpült Budapesten a Vígszínház nagy-nagy sikere mellett! Pedig ez nagyon nagy dolog volt ám egy olyan városban, amelyről nem kisebb művészeti tekintély, mint Bach azt hirdette, hogy Budapesten lehet a legkiválóbb Don Juan előadást (t. i. operaelőadást) élvezni. Itt tehát megvolt a magas színvonalú, amikor a Vígszínház sorompóba állott. — A siker méltán boldogíthatott bennünket akkor. Sőt! Ezt az érzést még ma is ékezzel szürcsölöm! Fenyvesi Emil, aki már előbb is fővárosi színész volt (mégpedig jó színész), egyszerűen csak igazolta a jó híret. Hanem aki a vidéki ismeretlenségből egyszerre elsőnek érkezett be és úgy szakította át a célszalagot, hogy egy ország figyelt fel erre a grandiózus arriválásra, az nem volt más, mint *Hegedűs Gyula!* Ez a nagyorrú színész-Cyranó, aki egy epizód-figura keserű alakjában, a kishivatalnoki pályán megsavanyodott, de őshumorú »Bouquet«-ban úgy »kivágta a rezet«, hogy erre már a »malmok« közé is kitódult az egész főváros és, fölmorajlott a színésztársadalom csodálattal-vegyes behódolása... Az örömteljes sikert, a nagy magyar művészi eseményt, amely a zsenialitás, mindent-lebíró, parancsoló erejével kényszerítette ki a lakodalmas-kedvű, ezredéves fennállását-ünneplő ország tapsait a Vígszínház- számára, olyan kiváló, ragyogó művésznők emelték a fokozhatatlanság szintjére, mint amilyenek voltak: Nikó Lina, a híres vidéki primadonnából szalonkomikává lett aranyoskedélyű charmeuse és a finomságok brüsszeli csipkéjének specialistanője: a drága jó Lánczy Ilka, aki maga volt a nemesfajú vígjáték új tónusának, új stílusának a leghivatottabb papnője. Nem kritikát írok, hanem édes-bús emlékezést. Ezért a szeretet és művészi megbecsülés hangján kell megemlékeznem ezúttal a mi »Hermánsz«-unkról is, a nagyszerű Haraszthy Herminről, aki ebben a nagyszerű újdonságban szintén beérkezett, amennyiben egy olyan drága »tramplit«, egy olyan felejtetetlen szakácsnőt domborított, hogy boldogság volt nézni. Ditrói följegyezi róla az emlékirataiban, hogy Hermánsz, az olvasópróba után, valóságos dührohamot kapott, amiért neki »egy ilyen szakácsné-szeretpet osztottak« ... Persze, a mi drága Herminünk, aki a vidéken dúskált az elsőrendű szerepekben, nem láthatta meg az ő pompás szalónkomikai vénájának, az ő egész művészi jövőjét jelentő fogantatását a Bisson »szakácsnőjében« való fölléptetésében ...

Igazán nem csoda, ha ennyi értékkel, végleges győzedelmet aratott a Vígszínház! De a siker csúcán álló fiatal színpadot ebben az időben egy nagy veszedelem fenyegette. Ez, az elbizakodottság lett volna! Ha megszédül és szerencsés ösztönnel meg nem érzi, hogy nem szabad engednie, sőt tovább kell üldöznie a szerencsét, mert most minden attól függ, hogy a felkapott Vígszínház megmaradjon a közön-

Jókai Mór
a koszorús író,

a Vígsház
avató-darabjainak
szerzője.

Tiszelt Asszonyom! ú

Kérem ers a díj forintot, mint a
vígsház színvígalmá
belépni jegyének valószínű
sálem elfogadni:

Jyón tisztelettel

híve
H. Jókai Mór

Jókai kézírása.

ség szeretetében: akkor a még mindig résenálló, kaján irigység megölte volna egy buta szállóigével:

— Óh hiszen a vak-tyúk is talál szemet!

Éppen ezért vigyázni kellett! És dicséretére legyen mondva mindazoknak, akik a legnehezebb munkában, a kezdősikerek kikényszerítésében vettek részt, hogy ebben az új színházi vállalkozásban senkisé meghevert le az első dús babérokra! Hanem úgy dolgozott, úgy iparkodott, mintha minden előadástól minden függene ... Éppen ezért, a legsúlyosabb és legfelelősegteljesebb terhet veszi bármikor a vállaira az a direktció, amelyik ennek a kezdődőnek a verejtékét, mint arany értéket, profánul kamatoztatná. A legnemesebb érték, a termelés lázában szerteáradó művészi lehellet, járta át a Vígszínház friss köveit, amelyek ezt még ma, is expirálják és a fiatalabb színészgenerációt át»megáthatják, hogy méltók lehessenek ehhez a nagy erőfeszítéshez, amiből ma is dús művészi kamatokat szed a Lipót-körúti közkedvelt és méltán nagyartatott Múzsahajlék ...

Az alapító-direktció egyik legnagyobb érdeme tehát éppen az hogy új sikerek biztosítására sarkalta a Vígszínház művészi személyzetét, amelyet önkéntesen erősített nagyobb gázsival, az eddiginél is ragyogóbb színpadi kiállítással és újabb, kiváló tagokkal. Ekkor került hozzánk Vendrey Ferenc is, akit sem fölfedeznem, sem bemutatnom nem kell az olvasónak. Jött, látták és győzött úgy, hogy bármikor lépett a színpadra, tapssal fogadták, mint az igazi kedvenceket. Elnevezték »Tatának«, amely elnevezés még ma is bece-neve az én kedves, jó, nagytürelmű kollégámnak, akit több, mint harminc év óta ugratok és ugratunk valamennyien, az öltözőkben-megbújt színészcsalád örökvidám tagjai... Volna róla még mit mesélnem. De most, egyelőre, rajtam a komoly, szertartásos prelegáló-paróka és mint »historikusnak«, mégsem illenek, hogy itt közbecsúztassak néhány jóízű »Vendreiádát«. Inkább azt mondom el egyelőre róla, hogy amikor a »Víg«-hez szerződött és fel akarta magát vettetni a Vígszínház Nyugdijegyesületébe (amely akkoriban alakult), ráfogták, hogy olyan rettenetes vesebaja van, hogy emiatt nem lehet őt felvenni, mert hiszen csoda lesz, ha még egy-két évig »húzza.« ... Ha gonoszkodni akarnék és molierei gúnynyal vágynám bosszútállni a doktorokon, akik már engem is alaposan megszekírozta (különösen most, az utóbbi években), ideírnám azoknak a doktoroknak a neveit, akik a »Tatát« ezelőtt harmincegynéhány évvel (!) »kivégezték«... Minthogy azonban eme derék, jóhiszemű orvosok között olyan is van, aki elunta kivárni a »Tata« szokatlanul hosszadalmas »agóniáját« és helyette (kopogjuk le) leszállott oda, ahol csak biztos diagnózison rágódnak a legbeavatottabb temetőférgék, tehát elhallgatom és könnyes mosolylyal a szívemben írom le, hogy Vendrey Ferenc mellől szinte-szinte majdnem az egész

Vígszínház kihalt már, míg ő — unberufen él és virul, amit mindeki örömmel kíván neki velem együtt és minél tovább!

Kívülről szerződtette a direktió egymásután: Rónaszéky Gusztávot, a kiváló jellemkomikust, a fiatal és nagytehetségű Gábor Józsefet, (aki később az Operaháznak lett jelentős, hasznos tagja, majd egy tragikus week-enden váratlanul itthagytott bennünket), majd Ferenczy Károlyt (talán, hogy legyen valaki, akinek nagyobb orra van, mint Hegedűsnek), Keleti Juliskát, a kiváló énekesszínésznőt, aki a Vígszínháztól megválva, mint amerikai művésznő arat sikereket, Fáy Szerénát, Molnár Rózsit, átmenetileg egy-egy szerepre Pálmait, Fedák Sárít, Molnár Arankát, Almásy Lolát, Bánky Juditot, Hettyey Arankát, majd Kürthy Sárít, később Csortost, Stella Gyulát, az Orsz. Színészegyesület elnökét (aki színésznek is kiváló tehetség). Ezzel be is fejezem ezt a névsort. De — hogy később róla részletesen is szóljak — az én kedves, színházakadémiai évtársamat, a Nemzeti-Színháznak kevés-sel-utóbb egyik legnagyobb erősségét, az oly tragikus hamarsággal kidőlt Pethes Imrét is ekkor szerződtette a Vígszínház igazgatósága.

Persze, e névszerint felsoroltakon kívül is, még igen sokan jöttek a Vígszínházhoz, rövidebb-hosszabb szerződésre. Csillag Terézt, Jászai Marit, ezek közül az »Überlauferek« közül máris kiemelem. De mindenkit és mindent fel nem sorolok. Mert nem akarom magamat összetéveszteni a Vígszínház történetének hivatott írójával. Annak lesz majdan kötelessége, hogy hiteles dátumok szerint állítsa össze azokat az eseményeket, amelyek a Vígszínház millenáris megnyitásától kezdve történtek. Én, emberi érzéseket és talán másoknak is érdeke» megfigyeléseket akarok itt magtárba gyűjteni. Emlékezetem »Kodakja« elé idézem azokat, akiket a Vígszínház körül majdnem harmincöt éven át láttam. Tréfákat és szomorúságokat. Sikereket és bukásokat, amelyekben akár így, akár úgy valamelyes részem volt. És mindezt, a lehiggadt öregség szeretetével, harag és indulat nélkül. Mert nekem az volt mindenha a legnagyobb boldogságom, úgyis, mint színésznek; de úgyis mint embernek, hogy ezalatt a nagy idő alatt, soha senkivel bajom, félreértésem, kellemetlenségem nem volt. Ezt tartom én az én múltam, emberi öntudatom legértékesebb babékoszorújának. És arra kérek mindenkit, hogy ezt az emléket őrizze meg rólam, akik nem szoktak hamar és mindenáron felejtani...

Most pedig fotografáljunk ...

Azt hiszem, Keglevich István gróf nélkül sohasem létesülhetett volna a Vígszínház, amelynek tervét egy derék belletrista újságíró: Fekete József lelkes szeretete pattantotta ki. Segített neki buzgón, de nagy tudásához kedvesen illő impraktikusságával, az akkori kritikusok egyik legkiválóbb, legtiszteltebb alakja: Silberstein Ötvös Adolf,

aki a Pester Lloydban két sorával fölszínre tudott hozni egy új színésztelenséget, ha az megérdemelte; egy mondattal lehetetlenné tudott tenni valamely színdarabot ha az a lebecsültetésre rászolgált: de minden kétségtelen tekintélye és félelmetes tudása dacára sem tudta meggyőzni a főváros akkori vezetőit hogy egy olyan vállalkozásnak, mint aminőnek a Vígszínház megalapítása ígérkezett, járna legalább is egy ingyentelek itt a perifériákon. Fővárosék azt mondták, hogy »telket csakis »komoly« vállalkozáshoz adhat ingyen Budapest főváros...« Erre »megkomolyították« a színházalapítók a tervet azzal, hogy megnyerték újabb kérvényüknek az aláírására, a legszélesebb és legjobb körökben népszerű és tekintélyes művészt: Náday Ferencet és — megint, sőt végleg kosarat kaptak a városi közgyűléstől. Noha Náday révén most már deklarálva volt az is, hogy az Országos Kaszinó hallgatóságos pártfogása is ott van a létesítendő Vígszínház alapítási kulisszái között.

Erre jelent meg a színen az »oroszlán«: Keglevich István gróf! Jöttére eltűntek a kis lesipuskások, akik ezt a nagyszerű tervet lesből lövöldözték és gátolták.

Keglevich István gróf alakját én csak méltatni, fotografálni és nem túlbecsülni óhajtom. Mégis, e magam elé állított korlátok dacára, őszintén ki kell jelentenem, hogy e nagyszerű férfiú alakja, az ő sok és nagy erényeivel, kezdeményező merészségével, szívósságával és következetességével, gyakran eszembejuttatja azt a másik, nagyszerű grófot, aki tragikus életvégével nemcsak, de européer ízlésével, messze-előrelátásával, nagyszerű tudásával és áldozatkészségével, a Magyar Tudományos Akadémia örökre dicsőséges alapjait vetette meg. Széchenyi István gróf és Keglevich István gróf — szerintem — lelkirokonok voltak. Elagaráshatták volna az életüket, az exkluzivitás vörös frakkjában. Visszavonulhattak volna a »plebs«-től, a legfelsőbb tízezrek hüvös előjogai mögé. Élhetek volna külföldön, mint az élet unatkozó, csömörös vándorai! De bennük a Vezetők, az Oktatók, a kezdeményezők és a Szent Nyughatatlanok láza égett. Nekik alkotniok kellett...

Itt van előttem az íróasztalomon a tragikus véget ért Keglevich István gróf arcképe, amelyet akkor kaptam tőle, amikor utolsó nagy alapításától, a Vígszínháztól megvált. Szuggesztív erejét, fölényes emberi-mivoltát, ma is érzem. Persze, hogy diktátor, autokrata, zsarnok volt! De én bár alapjábanvéve demokrata vagyok (kivéven az ösiség kérdését, amiben velem sem lehet alkudni), mégis azt mondom, hogy; .aki szépet és nagyot akar teremteni, az nem lehet más, csakis diktátor! Mert aki becsületes és átérzi a felelőséget: aki látja, hogy haszontalan minden vita, mert őt meg nem érthetik a szembenállók, a kerékkötők, a kicsinyesek: az átgázolhat a vakondtúrásokon, a hegyek felé, ahol a nagy Célok és a nagy emberi Üdvök laknak és felbányász-

hatók mindnyájunk számára... Ilyen diktátor volt ebben az országban és a neki juttatott területen Keglevich István gróf is! A Művészet legalázatosabb rajongója. A szeretett türelmetlen harcosa, keresztelvitéze. A színpad fanatikusa és az Eszme égő Csipkebokra! Ez volt Keglevich István, aki nélkül sem a kezdeményező becsületes kis zsidók, sem a szintén jóhiszemű, de az ilyesmihez alig-értő keresztények nem tudták volna a Vígszínházat megcsinálni. Nem! Mert azokra a derék, bár sokszor hajmeresztő túlzásokra volt szükség, amikkel ez a szűrőtekintetű, de alapjábanvéve gyermeklelkű mágnás telítve volt.

Emlékszem rá jól, hogy Az Államtitkár úr nagy sikere után Ditróihoz és a művészzemélyzethez intézett hivataloshangú dicséretre (később az öreg Faludi is eltanulta tőle ezt a Jupiteri gesztust,), hogy felszisszent a közhangulat! Hogy vinnyogtak a többi színházak körül és hogy híztak és éltek az azóta elpusztult, vagy mankórajutott élelapok! Ófenségének, Dalai Lámának, Fenséges és hasonlóknak gúnyolták a derék, jó grófort. Aki pedig tudta, hogy mit csinál, amikor nem ült le velünk egy kis-kocsmában tokányáldomást enni és buta tősztokat hallgatni! Hanem főnt maradt, hogy minket is fölemelkjedésre sarkaljon, szuggeráljon. Hogy a társadalmat is rákényszerítse, már a kezdet-legkezdetén arra, hogy a Vígszínházba emelkedett érzésekkel lépjen be ...

Itt közlök két »ukázt« a Vígszínház előidejéből. A két, régelsárgult muzeális irat, ma elképzelhetetlen volna. Az egyik grófi, a másik mőzesvallású hangnemben van írva:

KÖRLEVÉL

a Vígszínház művésztagejaihoz.

Több ízben előfordult, hogy a Vígszínház egyik, vagy másik művésztageja nyilvános előadáson való fellépését megígérte, mielőtt arra engedélyt nyert volna; az engedélykérés pedig, miután a fellépés a hírlapokban már közölve volt, csak elkésetten jutott hozzám, sőt néha az utolsó napon, úgy hogy az engedélyezés megtagadása kellemetlenségeket és anyagi kárt okozott volna, viszont az engedélyezés két esetben darabváltozást vont maga után, tehát a színház határozott károsodását idézte elő.

Ezen eljárás, sem az ildom tekintetében, sem pedig a színház érdeke szempontjából meg nem engedhető.

A. művész tag, ha fellépésre felkéretik, csakis feltételeesen ígérheti azt meg, kérje ahhoz azonnal az engedélyt, melynek írásban való kézbesítése után véglegesen ígérheti a közreműködést.

Figyelmeztetem a művész tagokat, hogy ezentúl csak azon esetekben számíthatnak fellépések engedélyezésére, ha azt legkésőbb 3 nappal a fellépés előtt írásban kérték, s ha az a hírlapokban közölve nem volt; ellenkező esetben az engedély feltétlenül meg fog tagadatni.

Budapest, 1897. március 3-án.

Keglevich István

A Vígszínház bérlőtársaságának
elnöke.

A Vieszinház tár

1896-ban.

VÍGSZÍNHÁZ.,

Nagyságos

Szerény Zoltán úrnak

Budapest.

Igen tisztelt Művész Úr!

Ezennel értesítem önt, hogy kiváló művészetének, pontos és lelkiismeretes kötelességtudásának elismeréséül, szerződésileg megállapított fizetésén kívül önnek folyó évi november hó 1-étől kezdődőéig további rendelkezésig 2000, azaz kétezer korona évi fizetési pótlékot engedélyezek.

Midőn erről szíves örömmel értesítem Önt, egyben tudatom, hogy a fenti összeg egyenlő havi utólagos részletekben fog folyósíttatni.

Budapest, 1904. évi november hó 3-án.

őszinte tisztelettel:

Faludi Gábor
igazgató.

*

Az pedig egyenesen a színészpszichológia mesterének mutatta a Tuváló gróft, hogy úgy ismerte a komédiási-népet, amelynek este más a pszichéje, mint nappal, hogy senki jobban nála! — Gyenes Laci, ez az ősmagyar zamatú, korán kidőlt színpadi művész mondta egyszer Jászai Mariról:

— Jászainak gyertyagyújtáskor jön meg az esze!

Keglevich István gróf úgy tudta, hogy ennek az axiómának minden színészre vonatkoztatva, éppen az ellenkezője igaz. Vagyis: A színésznek gyertyagyújtáskor megy el az esze. És a grófnak helyes volt a megfigyelése! Mert a színpad, a rivalda fénye, a színházi levegő, a közönség idegességgel-teli várakozásának zsongása, a maszk, a szerep, a drukkk, a dicsőségyszomj stb. teljesen kiforgatják civil-mivoltából a színészt, aki egy bizonyos szent-örületbe kerül, amikor színészkedik. Ez az állapot, rokon a dervisek önkótyagosító autoszugesztiojával. Ebből a komédiás-népséget kibillenteni, kiháborgatni, nem szabad. Sőt ellenkezőleg! Keglevich nagyszerű rendezői érzékkel volt megáldva. Ezért hozatott olyan perzsaszőnyeget a Vígszínház színpadára, hogy Fenyvesi Emilnek belesüppedt a lába, amikor Az Államtitkár ár címszerepét játszotta. Az olcsó kellékszivarok helyett, forintos, luxus-szivarokkal rakatta meg az »államtitkár« íróasztalának szivartartóját, hogy amikor játék-közben rágyújt és hogy amikor a szőnyegre lép a histrió, ne a maga kicsinyes és esetlegei színészgondjait érezze, hanem

járja át az egész bensejét az a rudat, hogy ő nagy úr, aki azonnal a miniszter után következik rangsorban. Keglevich gróf ilyenformán nemcsak pompás díszletekkel segítette a közönség illúzióját, de gondja, volt a színész illúziójának az ébrentartására is, és pedig mindazzal, ami a színészt, mint színészt körülveszi, körülengeli. Ezért volt a kitűnő gróf teátrálisan maga is nagyképű. Nem akarta túrni, hogy a színész egy alacsonyrendű vállalat alkalmazottjának vélhesse magát ott, ahol ő, Keglevich, a vezér. Kényszerítette a fiatal vígszínházi társulatot, hogy az új színpadban, annak vezérében, egyszóval mindenben, ami a színészt lelkiségében a színpadon érinthette, erőt, hatalmat, tökélyt és precizitást érezzen. Ennek a grófi gesztusnak, természetesen, suggestív ereje volt, mégpedig színészekre és közönségre egyaránt. JEzt túlozta Keglevich abban a tényekben is, amelyek által egy magán színházat, az osztrák-magyar hadsereg katonai reglamánjai szerint akart volna vezetni... Ezt azonban, semmiféle színészspsziché be nem veszi; be nem vette akkor sem. Tháliából markotányosnét csinálni; nem lehet! És mert a nemes gróf ilyesmit akart, ezért érte az első kudarc, amikor egy, próbakiírás miatt Ditróival összeveszett. Ditróinak különben nem imponált soha semmi, csak a nyers erő. Ha a magánénál ebből valakiben többet tapasztalt, az neki grófnál, herceg-nél előbbre volt. — Egyszer, amikor a kolozsvári színtársulat Deésre vonult be, a színházi málna összehordásánál fölhívtam a Móric figyelmét egy szikár, de acélizmú román napszámosra. Ez az ember — valóban hihetetlennek fog látszani, amit mondok — egyedülegy maga fölvetta a hátára hevederrel egy zongorát s fölvitte azt a deési színházteremhez vezető 10—15 lépcsőn, majd úgy tette le, szépen leguggolva a hátról, mint a hímestojájt. — Ditróinak szinte leesett az álla és úgy ünnepelte azt a szegény buta napszámot, mint valami világhírű művészt. Egész nap etette-itatta és »megtömte« pénzzel. Mert erős volt. . . Pedig — úgy lehet — nem is volt erősebb, mint sok ilyen teherhordó, aki nem az erőkifejtésben, hanem az állandóan megszokott teherhordásban, bizonyos ügyes fogásokra tesz szert és ezzel ámulatba ejti a nem szakmabelieket. Szólván tovább a Keglevich—Ditrói afférről (Ditrói is »megérte a maga pénzét« a Rechthaberei, az önfejűség térében) a gróf egyszerűen és stante pede »elcsapta« a neki nem engedelmeskedő direktort. Ebből furcsa kalamajka származott! Mert a tulajdonképeni igazgatók, a »pénzbácsik«: Faludi Gábor és Szécsi Ferencz dr. szembehelyezkedtek a gróffal és becsületesen Ditrói mellé állottak, E béka-egér harc végén azonban az sült ki, hogy művészetileg mégis a grófnak volt igaza... Keglevich ezzel az »erkölcsü«-diadallal nyomban meg is elégedett és Ditróit »megtúrta« tovább is az állásában. Ám, ez a kicsinyes eset, már olyan mély szakadékot okozott az igazgatói-triász tagjai között, hogy amikor elment a Vígszínházról a kiváló ízlésű és nagyönérzetű gróf, akkor ebből a silány magból nőtt

ki az a fa, amelynek élvezhetetlen gyümölcsseit csak sokára és verejtékes munkával tudta megnemesíteni a visszamaradt direkciónak. A Vígszínház jelentékeny válságokba került, miről itt nem lehet célozgatásokat megfogalmazni. Ez nem a mesélő, hanem a pedáns krónikás dolga és én különben is még a Keglevich gróf rajzánál tartok.

Általábanvéve azonban, sokat háborúskodtak Keglevichsel a társai. Bizonyára nem egészen ok nélkül! De azért a gróf elégtételül talán azt is fel lehet tételezni, hogy nem voltak eléggé türelmesek a Keglevich bokros rigolyáival szemben. Ez a gróf ugyanis, semmiképpen sem akarta a maga elnöki állását aféle sine-curá-nak tekinteni. Sőt ellenkezőleg! Beleavatkozott ő mindenbe úgy, hogy én meg tudom érteni, ha a két társ, aki ehhez a játékhoz a pénzt adta, furcsán érezhette magát, amikor nekik mindenhez a Keglevich »beleegyezését« kellett kikérniök... Keglevich grófot azonban igazolhatja az a szent aggodalom, amely az »ő színháza«, a Vígszínház ügyei iránt állandóan eltöltötte. Úgy gondolhatta, hogy mit ért ez a Faludi Gábor, a volt tanító az — »osztrigához«?! Ezért aztán minden intézkedési jogot magának tartott fenn Keglevich gróf. Egyszer azon mulatott az egész vígszínházi társulat, hogy Faludi Gábornak valami bútorra lett volna átmenetileg szüksége a színház kelléktárából és Faludi direktor kiadta az utasítást a díszletmunkásoknak, hogy ezt és ezt a bútort vigyék az ő lakására. A gróf azonban nemcsak megtiltotta ezt, de számozott; írásos aktát küldött rá Faludira, amely aktában olyan kifejezések foglaltak, hogy attól valami kevésbé higgadt ember bizonyosan a falra mászott volna ...

Különben nekem is volt Keglevich gróffal néhány jellemző esetem.

Az első az volt, hogy előleget kértem a Vígszínház igazgatóságától, mégpedig mindjárt, amikor feljöttem a fővárosba. Kétszáz forint volt a kérelmem tárgya és ezt hosszadalmas tárgyalások, utánjárás stb. végeztével megkaptam. De — —: előbb még ezer forintra kellett az életemet is biztosítani. Hogy ez és a kölcsön kamata mindössze-vissza hány percenteket tett ki, azt én mint rossz fejszámoló, nem akarom és nem is tudom kisillabizálni. Denique: a kétszáz forintot »megszavazták« és én írásbeli értesítést kaptam, hogy ekkor meg ekkor jelenjek meg »kihallgatásra« az elnök úrnál. v

A kitűnő gróffhoz másképp, mint fekete ruhában nem lehetett bejutni. Mert a személyekörűli Spádi Zsigmond, a Keglevich-akták éjjel-nappali gyártója nem engedett volna be a világ kincséért se, nem-etiquette-szerűen adjusztálva, az ő gróffjához. Tehát én is feketébe vágtam magam és »forsrifosan« jelentkeztem »kihallgatásra« ... Keglevich gróf nagyon kedvesen fogadott (engem, magam sem tudom, hogy miért, de már eleitől fogva kitüntetett a kegyeivel) és közölte velem, hogy megkapom a kétszáz forintot. Ezen bevezető-enunciáció

után, fölemelkedett trónszékéből és felvévén íróasztaláról a két darab százás bankjegyet, azokat beszédközben meg-meglendítve, olyan szónoklatot intézett hozzám a takarékoság szükségességéről és arról, hogy ezt a nagy összeget nekem jól és okosan kell felhasználnom, praktikus és feltétlenül szükséges dolgokba investálnom, hogy majd elsírtam magam...

Valójában azonban nevetnem kellett ezen, persze csak úgy titokban és a legbensőbb bensőmben. Mert ahogy, nyársatnyelt állásban, ott láttam »ministrálni«, a mindig lángvörösarcú Spádit, a fejedelmi allűrökkel kormánykodó gróf mellett, eszembejutott, hogy nemrég a kávéházban éppen Spádi mesélte többünknek, hogy Keglevich gróf, az ő fülig megterhelt rákói birtokán olyan »gazdálkodást« végez, hogy minden kilós írósvajra legalább egy forintot és minden fürt csemegezőllőre a csontját, meg a bőrét fizeti rá... Hát nesze neked takarékoság!... De azért szépen megköszöntem az »elnök« úrnak a privátügyeimbe való kegyes beavatkozást és mindenesetre kétszáz forinttal gazdagabban hagytam el Gessler — az az, mit beszélek — Keglevich István gróf másodemeleti fogadótermét.

Nemsokára ezután, anélkül, hogy kértem volna (én különben sem igen értettem soha az ilyesmihez), önként felemeltette a gázsimat ötszáz forinttal a gróf úr. Ez volt az ő fazonja!

*

Egy másik kedves emlékem a nagyszerű Keglevichről az, amikor a Vígszínház második évében elhatározta, hogy nagy táncvigalmat rendez. A Vígszínházat, ezt a gyorsan felserdült szép leányzót, akarta odavinni a máris rajongó fővárosi társadalom színe-java elé. Úgy, magában, bizonyosan az az érthető hiúság fűtötte, ami benne van a gyémántköszörűsben és az idomítóban: tessék, nézzétek, mi lett abból a kőből! Ebből a fivérből... Ezt a paripát én idomítottam!... Nos, mit szóltok hozzá?!

A bál, hetedhétországra-szólo sikere volt a Vígszínháznak, és — amint talán még sokan emlékeznek erre — a VI—VII. kerületi körben zajlott le. Kérkedhetnem ezzel az igazán grandiózus mulatsággal, akár privátszámlára is. Mert a gróf bizalmából én rendeztem ezt az emlékezetes vigasságot. De, elhallgatnám mégis személyes sikeremet, ha nem éppen azon múlna ennek az epizódnak a point-je, hogy mindenről én feleltem a bál után a grófnak. Nekem kellett elszámolnom, az összes nyugták és számlák bemutatásával. Látni kellett volna, hogy a rákói deficites uradalom grófja, minő komolysággal, sőt szigorral számoltatott engem! És szinte-szinte majdcsak hogy meg nem pirongatott egy félreértés miatt, amely azonban nyomban elsimult.

A számla végösszegét összeráncolt szemöldökkel nézegetve, egyszerűen csak felütötte a fejét a gróf:

Aranyos öreggek.

Móricz Zsigmond egyik legelső színdarabja, amely a „Nyugat” matinéjén 1911. november 26-án került bemutatásra a Vigszínházban ezzel a szereposztással: A néni: Blaha Lujza, Gyuri bácsi: Hegedűs Gyula, János bácsi: Szerémy Zoltán, Kislány: Lenkeffy Ica, Fiu: Keménes Lajos.

Egy nőgrádi úri-család, otthon (1870).

Hermann Ádám honvéd-százados, festőművész tollrajzaiból.

— Hatszáz forint?! . . . Csinos összeg! . . . És ön azt hiszi, hogy egy ilyen számlát el lehet így számolni?!

— Hogyan gróf úr?! — kérdeztem megütődve a hangon és azon a kétségtelen kételkedésen, ami a gróf hangjából kiérezhető volt.

— Ön adta ki a pénzt — folytatta mogorván a gróf — és az ön neve szerepel, mint az összeg felvevője és nyugtázója is?!

A mindig kéznéllevő Spádi titkár alázatos közbeszólása vetett véget ennek a valóban túrhetetlen jelenetnek.

— Bocsánat méltóságos gróf úr, de azt a nyugtát a Petanovics vendéglős főpincére írta alá ...

Keglevich, szokás-szerint felfortyant:

— Ne beszéljen bolondokat! Hiszen csak tudok olvasni! Itt az áll» hogy: »Köszönettel nyugtázom: *Szerémy.*«

— Igen — oldotta meg a rejtélyt Spádi —, mert a Petanovics főpincérét is véletlenül *Szeréminek* hívják, csak nem y-nal...

— Óh, pardon, pardon! — röstelkedett a gróf és a hangjában épp úgy, mint a tekintetében, benne volt az igazi úr benső sajnálkozása, hogy valakit, ha mindjárt alkalmazottja volt is az, akaratlanul kényelmetlen helyzetbe hozott, bár csak néhány percre.

Úgy látszik, ezt a kis baklövést aztán állandóan iparkodott velem szemben elsimítani és — bár erre továbbmenően semmi szükség sem volt — jóvátenni. Ez lehetett az oka, hogy Lánczy Ilkával, a gróf nemes és mindannyiunk által tisztelt barátőjével, ezzel a született polgár-grófnővel, olyan sokszor, amint csak tehetette, meghivatott ebédekre, vacsorákra. Ilyenkor, természetesen a gróf is jelen volt. Jelen volt, mint »meghívott« és biztos úri modorával átsegített bennünket) kevésszámú meghívottat a félszégségeinken és a helyzet némi »regényességén«. Egy alkalommal, amikor csak magam voltam hivatalos »Keglevichékhez« egy pompás ebédre, a diner végeztével, a gróffal együtt jöttem el a lakásból. Ahogy az előszobába kiléptünk (az eset olyan kedves, hogy elhallgatni Murger ellen való vétek volna), három tipikus alakot láttam a belépésre várakozni. A bírósági végrehajtó volt, egy becsüssel és valami ügyvédbojtárral... Mi elvonultunk, minthacsak ez lett volna a legtermészetesebb befejezése egy eféle ebédnek; a végrehajtó pedig teljes hajbókolással a tökéletes fellépésű gróf tisztelt alakja felé bevonult a szalonba ...

*

... Keglevich István gróf, egyik legkomolyabb érdeméül tudom be azt is, hogy bátor becsületességgel és kiváló színpadi érzékkel, ő fedezte fel igazán és végleg a magyar művészet számára az én; két-ségtől egyik legjelentékenyebb-tudású kollégámat, a Vígszínház mindenkori nagy értékeinek egyikét, Góth Sándort.

Ez az eredetileg is nagyrahivatott, kiváló művész, a Vígszínház kezdőidejében, mint elnyomott és méltán elsavanyodott epizódista

indult és valósággal küzdenie kellett az érvényesülésért. (Sok magyar-tehetség veszíti a vérét az eféle nehéz küzdelmekben, különösen a pályája elején.) Nem kapott megfelelő szerepeket Góth sem, az akkor és egyelőre önmagátkereső színház műsorában. Holott, a biztos tehetségérzet, a türelmetlen indulási-kényszer, ott feszültek a fiatal művész izmaiban, lelki elhivatottságában... Keglevich Istvánnak — minden egyéni gondja-baja dacára — volt figyelme a színészeire is. Így, amikor a »Mozgó-fényképek« című bohózat bemutatására került a sor, szemben az eredeti szereposztással ő, a fiatal, mellőzött epizódistát, Góth Sándort szemelte ki, egy bolondosan-groteszk lengyel figura valami Menszky Borisz alakjának a Krealására. De nemcsak e fontos szerep odaítélésével emelte ki Góth Sándort a gróf figyelme az elnyomatás dzsungeléből, hanem még arra is volt gondja, hogy tehetséges védencét ellássa kellő instrukciókkal. Menszky alakja ugyanis, nem bohócfigura volt, hanem értékes jellemkomikum, amely részben a lengyelbe-ojtott magyar beszéddel volt súlyosbítva. Az volt tehát a fontos, hogy a színész *y>ezta* a beszédmódért vigye a színpadra.

Felhívatta hát magához a gróf, Góth Sándort, aki egyelőre még semmitsem tudott arról, hogy ő fogja játszani az újdonságban azt a bizonyos sorsdöntő szerepet... A fiatal és legbelül már, szinte keserűvé kishitűsödött színész, éppen ezért bizonyára azzal az érzéssel jelentkezett a gróf irodájában »kihallgatásra«, hogy Keglevich gróf most fogja neki megmondani, hogy menjen el a színházról, ahol — mitagadás — sok volt a »lógós«, aki nem játszhatott. Ilyen lelki érzéshullámok között aztán elképzelhető az a meglepetés, amivel Góth kollégám a rapszodikus gróf eme szavait fogadta:

— Jöjjön csak. kérem!

— Parancsoljon velem méltóságod!

A gróf összeráncolt szemöldökkel szólt:

— Mondja kérem,, szokott mágá fürödni?!...

Hogy erre a kérdésre Góth Sándor milyen szemeket mereszthetett a grófra, annak a leírására természetesen nem vállalkozom. De az könnyen elképzelhető, hogy csodálkozása annál indokoltabb lehetett. Mert e pillanatban, ugyebár, még az én mindentudó olvasótáborom sem értheti, hogy mi indíthatta a nemes gróftot erre az inkább »tyúkszemvágó kíváncsiságra«? Különben, az ellenmondást sehogysen tűrő grófnak, a csodálkozó színész mindenesetre igennel válaszolt. Ez nagyon tetszhetett Keglevichnek, mert most már lényegesebben barátságosabban folytatta:

— Hát akkor mágá fogja játszani á Menszkyt...

Góth, ugyan még mindig nem értette, hogy miféle összefüggés lehet a fürdés és az új bohózat főalakja között, de enélkül is túlboldognak érezte magát. Mert a szorongással szimatolt »elcsapatás« helyett íme szerepet kapott éspedig olyan szerepet, amire nemegy

vígszínházi ambiciózus kollégának sajgott a foga... És most már a gróf sem váratta tovább a »fürdőrejtvény« megfejtésével, hanem így adta meg annak a magyarázatát:

*Góth Sándor és G. Kertész Ella.
(A „Tolvaj” nagy-jelenetéből.)*

Menjen kérem holnaptól kezdve a Császárfürdőbe... A gőzbe! Ott fogja találni a nagybazinban a Maleczkyt! Tudja, azt az operaénekest. Vegye jól szemügyre, figyelje jól meg a beszédmodorát és kopírozza le a Menszkyben. ..

És így is történt! Góth Sándor kollégám boldogan szótfogadott a grófnak és olyan emlékezetes sikert aratott, hogy egyik refrénszerűen vissza-visszatérő mondatát, az egész fővárosi közönség, mint szárnyas-igét kapta föl:

— Teczik! ... Magának adok!...

Nos és a nemes gróf hibáiról, önfejűségének sok-sok káros, sőt legvégül megrázóan gyászos következményeiről is kellene talán szólnom?! Nem! Azt hiszem, hogy ez merőben fölösleges! Mert Keglevich gróf emlékével szemben is kötelező a: De mortuis nil nisi benei! Aztán például az az egyik legnagyobb művészeti tévedése, hogy nem akarta megengedni, hogy a Gárdonyi Géza kimagaslóan nagyszerű új darabja, a »Bor« színrekerülhessen a Nemzeti Színház színpadán (abban az időben volt az, amikor elhagyta a Vígszínházát és az állami színházak élére tért ismét vissza), közös tévedése volt a kitűnő Szigligetivel, aki pedig a népszínmű apja volt a magyar színpadiirodalomban. Szigligeti sem tekintette »cselekményvivő«, önálló lénynek a parasztot, aki mellé minden népies művében odaállítja az úri értelmet, mint »idegenvezetőt«, mint tutort és bonyodalom-megoldó tényezőt... Kell-e mondanom, hogy tévedett!? Így, Keglevich is lenézte a »gatyát« a színpadon! Lenézte tehát a »Bor«-t is, amelynek a szereplői ebben a nem-arisztokratikus ruhadarabban jelennek meg a színen... De hiszen csak igazán nagy emberek tévedhetnek, botolhatnak ennyire nagyot! És Keglevich valóban nagy ember volt! Nagy, még akkor is, ha nem is volt igaza abban az afférban sem, amelyik azzal végződött, hogy a Nemzeti Színház oszlopos tagja, Jászai Mari, miatta volt kénytelen egyidőre eltávozni az ország első színpadáról. Szegény jó Myria! Bizony megkínlódott köztünk a Vígszínházban, ahol pedig a tisztelet és művészi nagybecsülés minden őszinteségével vettük körül. De ő mégis érezte, sőt mi is tudtuk, hogy sasnak nincs helye az aranykalitkában... Bár ez a nagylelkű »színesember«, véresre marcangolta magát a lelkében, hogy köztünk, könnyűlovasság között, bohókás, könnyed cinegének, groteszkül szőkellő mókusnak játssza meg magát...

Ezt a véres játékot persze, Keglevich István gróf nemzeti-színházi felülkerekedett szeszélye okozta. Aminthogy hasonlóan szeszélyes grófi kirobbanásai üldözték el — természetesen és csupán átmeneti időre — a drága, zengő-szavú Csillag Terézt is az ország első színpadáról. A Vígszínház ezt a nagy művésznőt is a keblére ölelte és hogy sikereket is tudott a neméppen nekivaló műsorban számára biztosítani, erre mindannyian büszkék voltunk.

— De — ahogy az írás mondja — »Ki miben vétkes, azáltal vész el...«! Ez a mélységes bibliai mondat — sajnos — nemsokára be-

teljesült a mi szegény, jó grófunkon is. Harcos lénye, nyugtalan természetete, ellentmondást nemtűrő diktátor-egyenisége vesztébe sodorták. Párbajban esett el, egy parlamenti összeszólalkozás miatt. Mert hiszen országgyűlési képviselő is volt az agilitásában páratlan /gróf. Az idegei, úgylátszik, már teljesen felmondhatták a szolgálatot. Mert a fegyverválasztásban és a feltételek megszabásában, előreláthatóan a halált választotta, akár a maga, akár az ellenfele, Hencz képviselő, számára ... Az izgalom paroxizmusában vártuk a párbaj kimenetelét a Vígszínházban ... Ha jól emlékszem, próbálni se igen tudtunk! Kinek lett volna kedve ebben a végzetes-lehelletű órában a komédiára gondolni, holott a véres tragédia egész bizonyossággal ott volt érezhető a levegőben ...

A Fodor-féle vívóteremben, korán-délelőtt volt a szörnyű párbaj. A segédek, sőt maga Fodor is (a gróf hú vívómestere), könyörögve kérelték a gróft, hogy engedje enyhíteni valamelyes-módon a gyilkossággal és öngyilkossággal határos párbajfeltételeket... Keglevich egy tiltó mozdulattal háritotta el őket és aztán... Nem! Ezt a szörnytettem nem akarom reprodukálni... Megtalálhatók a borzalmas részletek az akkori napilapok hasábjain. Csak annyit jegyzek itt fel, hogy amikor Keglevich.gróf halálhíre eljutott a Vígszínházhoz, a víg Múzsának ez a kacajos, életörömteli friss hajléka, a jajongások és legfájóbb könyvek halottasháza lett... Iszonyodva emlékezem még ma is pályatársnőim velőkbehasító szörnyű sikolyaira és a magunk férfikönnyeire ...

Keglevich István gróft magyar színész és főleg a Vígszínház tagja, nem felejtheti el soha!

*

A »mi grófunk« távozásával pedig, senkisésem gondolt arra, hogy az ő elnöki helyét a Vígszínháznál valakivel-akárkivel betöltsék. Ennél sokkal okosabb emberek voltak a mi igazgatóink: Faludi Gábor és Szécsi Ferenc dr.

»Az öreg Faludi« (ez volt a neve, már javabéli korában is), tulajdonképpen tanító volt a pályája legkezdetén. Nem tudom, hogy s mint lett belőle mégis üzletember. De, hogy kiválóan értett ehhez is, azt nemcsak én vagyok kész tanúsítani. Arra azonban gyanakszom, hogy alapjábanvéve mindig kereskedő volt! Sőt: valószínűleg annak született. — Faludinak ez az üzleti érzéke, volt a Vígszínháznak. különösen a küzdelmes kezdő-években, az üdvöskéje. Ez az érék vezette keresztül a mi hajónkat a Scyllák és Charybdisek sziklás zátonyai között. — És, ha akkor talán nem is tudtuk a dolgokat megfelelően értékelni, ma, őszinte csodálattal kell ideírom, hogy amíg Faludi Gábor vezette anyagilag a Vígszínházát, addig ott egyikünknek se fájhatott a feje, csak éppen neki... De mi, nemcsak a fizeté-

sünket kaptuk meg pontosan, (»akárhogy álltak is, az akciák«), hanem bármikor kaphattunk előleget is. Holott (különösen a Szécsi dr. kiválása utáni időben), nyílt titok volt, hogy Faludi küzd a pénztelenséggel. Ma, amikor egyik színház a másik után adja be a kulcsot, bizony az ilyesmi a legnagyobb elismerésre-méltó dolog! Úgy látszik és ezzel a megjegyzéssel távolról sem akarok valami olcsó szójátékot elsütni: a Faludi Gábor ereiben, nemcsak a vallásánál fogva, de rendeltetésénél fogva is, Mózes vére keringett. Mert neki köszönhető (és bizonyára az ő hű fegyverhordozójának: Wister Ernőnek*, a zseniális gazdasági-főnöknek), hogy a Vígszínház, a kezdet szorongató helyzetéből, száraz-lábbal mehetett át a vizeken amelyekbe mostanság önként érthetően belefutad a magánszínházak legtöbbsége ... megfelelő »Mózesek« híján! (Itt pedig nem éppen, vagy éppen-nem a Mózeseken van a hangsúly, hanem a »megfelelő«-volutukon.

El lehetett ezt Faludi Gáborról mondanom, mert ma már talán senkisem gyanúsíthat meg engem, hogy a kedvét keresem. Nem lantoltam én neki akkor sem, amikor az igazgatóm volt! Most meg már, éppen nincs erre semmi okom. De ami igaz, az igaz! És, föltéve, ha a fiai, unokái olyan emberek lesznek, mint az öreg Faludi volt» igazgatónak., akkor maradjanak a színészet berkeiben, mert, ebben az esetben, szükség lehet még ott rájuk ...

Különben, van az öreg Faludiról, meg a legöregebb és nekem a legrokonszenvesebb fiáról, »a Miklósiról egy legenda, amit soha még

* Mialatt ez a könyv készült, szegény jó Wister Ernő itthagytott bennünket. Javában csinosította, tataroztatta a nyári vakáció alatt az ő kedves Vígszínházát, amelynek robotjába, mint 24 éves ifjú állott be és most, mint 58 éves férfi, egyenesen a sírba dőlt a Vígszínházból ... A munka mániákusa volt ez a félelmes-tudású és bámulatos munkabírásu, kiváló ember. Neki semmi sem volt a legösszetettebb és legellentétebb teendőket egyszerre végezni. Például: beszelgetve összeadni, százalékokat, kamatokat levonni, ide-oda telefonálni, a színházi pénztártól a jegyelővétel iránt érdeklődni, szabadjegykerőssel tárgyalni, számlásokat kidobni, színész-előlegeket kiutalni, hivatalnokainak az ezekenközben-behozott iratait egy-egy odavetett pillantással ellenőrizni, kijavítani, mindent csak így emlékezetből evidenciában tartani stb. Vagy rohanászni lépcsőkön fel és lej irodákból ki és be; igazgató-társakhoz, szabóműhelyekbe, főpénztárba, kellek- és díszletraktárba, bankokba (olykor-olykor egy kicsit haza is), a színpadra, a zsinórpadrásra, a légfűtő-pincébe, a Fővárosi Operette-Színházba (Ben Blumenthal képviselőjében), az adófelügyelőséghez, a kerületi előljáráshoz, bírósági tárgyalásokra, beteg színészekhez, gyári képviseltekhez, nyomdába, biztosító-intézetekhez, a városházára, minisztériumokba... És mindezt 34 éven át, szinte-szinte egylélekzetre; majdhogyanem pihenés nélkül! Csoda-e, hogy belerokkant; hogy időelőtt belepusztult?! — Bizony egy gép is kidőlt volna ebben az ember-

egyikük sem cáfolt meg, noha egyidőben mindenki erről beszélt. Lehet, hogy ez is csak aféle színház körül termett dekoratív pletyka. De, akárhogy is legyen ez a dolog, annyira az író toll alá kívánkozik, hogy író kellene hozzá, hogy megírja. (Mit tudna ebből példíául az én stilművész Szomory Dezső barátom kifaragni...) Én csak elmondom minden cikornya nélkül, hátha a szegény, nagy Mau-passant szelleme itt kódorog valahol körülöttem és megszán ebben a nem nekemvaló viaskodásban az író toll és az ólombetűk táborával szemben...

Tehát: történt, hogy a Vígszínház anyagi válságok közzé jutott. Fahidi, előbb mindent megpróbált, amit egy ilyen nagystylú pénzügyi ember csak megpróbálhat, mielőtt a mások segítségéhez nyúl. Amikor azonban azt látta, hogy semmisen akar sikerülni, sőt (amikor a valamikori »Hirsch-egylet« is a nyakára dőlt az öregnek, haditanácsot tartott előbb önmagával, majd a tartalékeszével, a derék Geiger-cukrásszal, (aki a Vígszínházban büffetier volt) és elhatározta, hogy a legokosabb remódiához nyúl; megnősíti »a Miklóst«., Ez a terv annál okosabbnak látszott, mert hiszen a legidősebb Faludi-fiú, már régen teljeskorú fiatalember, komoly, érett és úgynevezett »jó gyerek:: volt, akire az apja minden tekintetben számíthatott is. (És hát, a zsidó családok, nagyon hasonlítanak a sportbéli »úszó-staféta«-hoz. — Először az apa veti magát az élet sodrába a fiaiért. Aztán a fiúk veszik át a »tempó« és néha csak az unoka ér a célhoz. De mindig valamennyien küzdenek a közös célért. — A »Fahidi-staféta«, három évtizeden keresztül híres volt a magyar szí-

főlötti tömeg-munkában. — És a harmincnégy év alatt, sohase beszélt magáról; a munkájáról meg éppen-nem! Mintha minden, amit a Vígszínházért, valamenyünkért tett, önmagától értendő dolog lenne.

Néhány hónappal a halála előtt azonban, mintha mégis visszatekintett volna arra a szédítő iramra, amelyet munkájában eladdig végzett . . . Családom egyik tagja kereste föl az én megbízásomból, aféle elszámolási ügyben a Vígszínházban. Az én emberem szinte megsédült abban a munka-forgatagban, amit szegény Wister körül látott. Ő azonban mosolygott a feléirányuló dicsériádn és — csodák-csodájára — abbahagyván a munkát (igaz, hogy már rég elharangozták a delet) rágyújtott az utolsó délelőtti szivarjára és az ő kedvesen torz, tót-magyar-németes szókiejtésével, beszélni kezdett magáról:

— Énnekem á munka nem fáradtság! Én akkor pihenek, há dolgozom. Sokkal szívesebben megcsinálok valamit magám, minthogy magyarázzak, javítgassak. És én mindent fejből csinállok. Tudom az összes színész-szerződéseket, levonásokat, bírósági letiltásokat, részleteket, adókat, ácontókat könyv nélkül.

És továbbmenőleg, kissé nekipurulva, talán röstelkedve is, elmesélte, hogy ő államvizsgát is tett a közgazdaságból és könyvelésből. Mert annakidején Kegle, vich István gróf azt kívánta tőle, hogy a Vígszínházban úgy vezesse a könyveket, mint ahogy az államháztartásban vezetik. Wister zsenialitása, ezt nemegészen három hónap alatt elsajátította! Sőt kitüntetéssel vizsgázott belőle, úgy, hogy az írásbelit

neszét hullámos Vizein... Eddig azonban leginkább csak az öregúr tudott tökéletesen céltérni;...)

Elvégeztetett tehát, hogy a Miklós nősüljön meg és pedig mielőbb és minél nagyobb hozománnyal, amit majd társként a Vígszínházba fog befektetni... Ez az »elvégeztetett« azonban, egyelőre csak egyoldalú dolog volt. Mert maga Faludi Miklós, semmitsem sejtethetett a feje fölé tornyosuló vészfelhőkről. Erről ő csak akkor értesült, amikor egy úgynevezett, »szép napon«, behívatta az apja magához és a következő szónoklatot intézte hozzá:

— Kedves fiam, Miklós! Te már bizonyára tudsz róla, mert a Geiger elmondta neked, hogy én ezzel a Vígszínházzal most bajban vagyok. A színház ugyan jól megy, de a tartaléktökémet csaknem teljesen felemészttette az a nagy vérveszteség, amelyet az okozott, hogy rövid időn belül ki kellett fizetnem Keglevich grófot és Szécsi Ferit, aki a Haas és Deutsch csödbe sodródott a vagyonával ... Én tehát arra gondoltam, fiam, hogy te lépnél be társul a Vígszínházhoz. Vagyis, hogy szerezz ehhez most te pénzt, miután nekem semmiféle ilyen akcióim nem sikerült...

»A Miklós« csak hallgatta ezt az apai szónoklatot és úgy látszik, mondatról-mondatra jobban meg lehetett hatva, mert bizony belül is sápadt... Az öreg Faludi pedig folytatta:

— A Geigerrel, aki egy nagyon ügyes ember, kinéztünk neked egy nagyon vagyonos, kitűnő parthiet... A leány szép is legyen, ahogy hallom! A család pedig előkelő, nagy család. Persze, izraelita... Légy szíves tehát Miklós és nyilatkozzál, megteszed-e, amire kérek?

»fejből« megcsinálta, amíg neki és vizsgázótársainak a földadványokat fölolvasták a fiáncián. A szóbeli 44 (negyvennégy) kérdésre pedig úgy felelt, hogy a vizsgáztató egyetemi tanárok véleménye szerint: »Jobb felelet még nem hangzott el ezelőtt a fórum előtt!«

Igen kedves volt a pointe, amivel ez a szerény tudós, ezt az elbeszélést befejezte. Úgy látszik, erre a sikerére volt a legbüszkébb. Hadd szólaltatom meg: hát itt azzal a kedves bár különös fonetikával, amivel beszélt, őt magát úgy, ahogy azt ezalkalommal az ő régi ismerősének elmondta:

— Az utolsó kérdés azon a vizsgán (ahogy az egyetemi tánárelnök úr mondta) egy nagyon egyszerű kérdés volt. Feleljek árrá, hogy: »hogyan kell kijavítani ázt á hibát, amit véletlenül á pénzügyminisztérium csinál áz állami budgetben.« (Ez áz egyszerű kérdés egy csápdá volt; majd megtecik látni á feleltbul.) — Hát én mindjárt átláttam á dolgot és ázt feleltem, hogy: á pénzügyminisztériumban nem lehet ilyen hibát csinyálni, mert ázt á hibát mar előbb itten, á fiáncián konstatálni kellett; tehát á hibát már itt ki is ja vították...

És jóízűen nevetett, a neki oly kedves visszaemlékezés hatása alatt...

... Vájjon ki fog arra vállalkozni, hogy a Vígszínház komplikált gazdasági gépezetében a helyére álljon!? Ma, amikor megindult lélekkel emlékezem Wister Ernőről, még üres a helyé. Bizony nem lesz könnyű azt betölteni. Fárdhatatlan munkaszeretettel-párosult zsenialitás kell ehhez.

Dr. Sándor Zollán,
szövelességi főtitkar.

Dr. Molnár Dezső,
a Színész-Szövetség igazgatója.

Vidor Dezső,
Színészegyesület iskolájának igazgatója.

A mi vezéreink.

Gombaszógi Frída,
a Vígyszínház kiváló művésznője.

A mi

Varsányi Irén,

* Vigaszínház kiváló művésznője.

csillagaink.

Hegyí Aranka.

Szegény Miklós, akit ezzel a »dologgal« így megrohant az apja, bizony azt se tudta, fiú-e, vagy leány. Hiszen az orosz példabeszéd is azt tartja, hogy: »Utazni mégy, imádkozz egyszer. Tengerre szállsz, imádkozz kétszer. Nősülni készülsz, imádkozz százszor!« Alig találta meg a hangját a Miklós«. Végre felemelte a tekintetét a földről és így szólt:

— Kérek egy kis gondolkodási időt holnap reggelig, papa!

— Szívesen, fiam! — felelt élénken az öreg Faludé és megveregette a fia vállát.

Az pedig ment és bizony nem aludt egész éjszaka. Föntvirrasztott és töprengett. Törte a fejét és bizony volt is, hogy min törje. Mert, ha hirtelenében azt kívánják az embertől, hogy nőtüljön meg, ez maga is van olyan dolog, amin el lehet egy kicsit gondolkozni. Hátmég, ha felesége és két gyermeke van az embernek, mint volt már ekkor neki!... És, hátmég, ha erről egy mukkot se tud az apa!... Igen — így szól ez a bájos legenda — Faludé Miklós, akit az öreg Faludé éppen olyan vasszigorral nevelt, mint az öccseit, az ikreket, a Sándort, meg a Jenőt, megszeretett egy kedves, csinos leányt, a, nővérük nevelőkisasszonyát és mert eleve attól félt, hogy a szigorú apa nem fog beleegyezni ebbe a házasságba, íhát kapta magát (nagykorú lévén már akkor), megnősült, mégpedig teljesen a »saját szakállára«.

Pont!

Hát eddig rendben van ez a dolog és egyik törvényes házasság olyan, mint a másik, tehát nem is igen kell ezen csodálkozni, Mert sokszor megesett már az, hogy az apák túlságos szigora teljesen az ellenkező eredményt érte el, mint amit szándékolt. De, ha valaki éppen csodálkozni akar ezen a nagyon érthető, bár romantikus házasságon, hát mondóik én erről olyat is, ami már szinte hihetetlen... Az öreg Faludé ugyanis következetesen megkövetelte a fiaitól, hogy házonkívül ne aludjanak, éjfél előtt otthon legyenek. Egyszóval, hogy ne lumpoljanak! (Hogy a kisebb Faludé-gyerekek mégis, hol vették el a hajukat, azt már nem tudom). És »a Miklós«, aki elbeszélésünk idejében már három éve volt házas, szinte kivétel nélkül otthon, az apja házában étkezett és aludt. Tessék ezt a históriát valakinek a színpadra vinni anélkül, hogy a tisztelt kritikusok félholtra ne dögönyöznek az ilyen vakmerő fantáziájú íróembert!)

... Másnap ezt a »tényállást« a két kis unokával együtt) bátran és őszintén elmondta az apjának »a Miklós« ...

Itt, balladaszerűen elhallgatom az apa és fiú között lefolyt jelenetet, melynél amúgysem voltam jelen. A fáma, ez a vénasszony azonban, szörnyű dolgokról beszélt... Apa és fiú »végleg és halálosan« összevesztek... Miklós úgy ment ki az apja vígszínházi irodájából...

hogy soha, sohase fognak ebben az életben találkozni! Az öreg Faludiban pedig összeomlott minden ... Mintha ebben a pillanatban legalábbis elméletben — úgy egy kicsit a Vígszínház is megrendült volna alapjaiban ... Ezekután pedig Miklós (akinek Toldi szerint »sok máj adatott vala«:…), talán először aludt házonkívül. Az öreg Faludi pedig, ez talán egy kissé érthető is, reggelig le se vetkőzött. Súlyos, vívódó gondolatokban járkált a lakásában... Aztán, mikor reggel lett és ismét megelevenült a pesti utca; amikor először dördült fel a fennvirrasztott öreg Faludihoz az üzleti rollók ismert lár-mája, az álmatlan éjszakától sáppadt apa, sietve: megmosakodott, átöltözött és leosonva a lakásból, — ment az első játékkereskedésbe, ahol mind a két hónaalját televásárolta játékkal az *unokáinak* ...

...Oh, egész bátran megtörölhetik a szemüket, kedves olvasóim! . . . Mert: »Si non e vero,, e ben trovato!« — És jobban-esik egy mesén elérzékenyülni, mint azon törni a fejünket, hogy: igaz-e, vagy csak úgy költötték rá ezt a csinos románcot Faludiékra... Hiszen sem így, sem, úgy nincsen ezen szégyelnivaló! És ugyebizony. csak derék emberekre lehet ilyen marliti szívhistóriát ráköltetni...

Egyebet nem is pletykázom az öreg Faludiról. Ami pletykázni való volna, ott van a Vígszínház maga, az ő sok dicsőséget látott büszke múltjával, író- és színész-felfedezéseivel. Ebben sok, igen sok része, volt az érdekes szóejtésű ,néha furfangos, néha kemény .rendszerint igazságos, de mindig korrekt Faludi Gábornak. Mint igazgatónak csak egy hibája volt: ha egyszer valamiben megkötötte magát, akkor hat ökörrrel sem lehetett kimozdítani az egyszer elfoglalt álláspontjából. Volt ő így színészszel, írókkal egyaránt. Ilyenkor sokszor ráfizetett az önfejlésére. Egyszer, csak az isten őrizte, hogy Varsányi Irén ott nem hagyta a Vígszínházat! Az Istennek sem akart neki több fizetést adni annál, mint amennyi a régi szerződésben volt. Hihetetlen bár, de történelmi faktum, hogy a »mi Irénünk«, akit a Nemzeti Színház ezer örömmel látott volna a tagjai között, sekkor talán először és utoljára életében erélyes (!) volt és, három, vagy négy napra, ott is hagyta a Vígszínházat és a nyakas Faludit. Erre az öreg önfejű kapta magát és kijátszotta Varsányi ellen Kertész Ellát, még pedig a Varsányi Irén egyik legragyogóbb szerepében, a Louteban... Hát ebből a rossz dologból két nagyon jó dolog származott. Az egyik az, hogy Faludi Gábor másnap mindent megadott, amit Irén kért. — A másik jó dolog pedig az volt, hogy felfedezte végérvényesen a magyar színpadi-művészet számára Kertész Ella nagyszerű színjátszó-művészetét, amely nagy, egyéni sikereivel, ugyan sohasem volt a Louteok ábrázolására-való (mint ahogy egészen más genréjű művész az ő, mint Varsányi), de rövidesen olyan nagy és zajos sikereket hozott a Vígszínháznak, mint a Bernstein-féle nagystílusú alakítások, amelyek közül

a Tolvaj és a Bakkarát vésődött elsőknek a közönség hálás emlékezetébe.

Faludi Gábor tehát, még olyankor se tudott rosszat cselekedni, amikor rossz sugallatai voltak. Néha azonban a tanácsadói (óh, azok a kulissza-tanácsadók!) elhomályosították az ő biztos tisztalátását. Egy ilyen pillanatban adhatta ki a háború alatt a kezéből a Vígszínházát is... Egy ilyen pillanatban és káros rábeszélésre szerződttette ezt. vagy azt (nomina sunt odiosa), akít éppen, nem kellett volna és bocsájtot el a Vígszínháztól több tagot, akikért kár volt... És egy ilyen pillanatban jelentette ki, hogy:

— Az a »Griff-bogár« pedig nem fog nálam »menni«, ha mindja«...

És a »Griff-bogár« (más volt a címe, csak az öreg Faludi ilyenmire torzította azt haragjában) tényleg, sohase került a Vígszínház rivaldái elé. Pedig Faludi Gábornak ebben az esetben talán igaza is volt. Mert másutt is megbukott az a bizonyos Griff, csak persze más címmel és nem a Vígszínház számlájára ...

*

Szécsi Ferenc dr-ról, a Vígszínház-alapító kitűnő triász dramaturg-igazgatójáról, mit mondjak?! Ő zárkózottabb egyéniség, sem-hogy anekdotászerű dolgokat szolgáltatott volna nekem, a késői krónikásnak. Befelé-élő íróember, aki mint »Franciscus«, előbb kiválóan élvezetes tárcáival a Pesti Hírlap hasábjain, majd egyfelvonásos bluettjeivel a Nemzeti Színház színpadán, aztán a bájos »Kaland« című darabjával, amelyet a Vígszínháznak írt, a felejthetetlen Makai Emil költői accompagnageával (későbbi sikereiről és egész estét betöltő darabjairól nem is szólva) mindannyiunk szemében olyan embernek ismertették őt, aikinek a kezében a Vígszínház irodalmi orientálódásának a kérdése a legmegbízhatóbb helyen volt.

Addig az ideig, ameddig a Vígszínház kötelékébe tartozott, és ez — sajnos — aránylag nagyon rövid idő volt, folyton dolgozott. Minden külföldi színpadon ott volt a szeme. Fordított, utazott, írókkal tárgyalt és fáradhatatlan volt a Vígszínház egyre izmosodó jóhírének növelésében. Különösen a magyar írók, új tehetségek bátorításában volt jóhízemű. Ő, mint író, nagy tehetsége dacára, túlzott szerénységgel hátra vonult a saját színházában. Ezt maga az a tény is bizonyítja, hogy egy teljesen kész, háromfelvonásos darabot tartogatott az asztala fiókjában, már mint vígszínházi dramaturg-igazgató és — nem adatta azt elő. Micsoda túlfinomult önmegtartóztatási érzék kellett ehhez. Mert a darab jó volt és a Nemzeti Színházban, mihelyest megszűnt a Vígszínház igazgatója lenni, olyan sikert aratott az »Utazás az özvegység felé« című vígjátéka, hogy most utólag, szinte Corjólánkodással kell őt megvádolnom ezért. Pedig Szécsi, bizonyára akkor

is a Vígszínházát szerette, amikor *vérző* szívvel és köztudomásúan a saját hibáján kívül, ki kellett vonulnia az ő általa is alapított új Múzsza-templomból, amelynek minden színésztagját családtagjának, hozzátartozójának becsülte. Bizony, kevés az olyan komoly és a színügyek élére méltán hivatott színigazgató, talán még a külföldön is, mint amilyen Szécsi Ferenc dr. volt a Vígszínházban.

Sokszor elhívta, magához vacsorára a Vígszínház minden tagját.

Emlékezetes, nagyszerű, gazdag-pompájú esték voltak ezek a családias jellegű, de ma szinte elképzelhetetlenül dús sympósionok, az Akadémia-utcabeli Haas & Deutsch-féle palotában. Termék, aminőkhöz hasonlót a Vígszínház fiatal gárdája addig aligha látott, még az erdélyi mágnások palotáiban sem... Lehattunk egy ilyen vacsorán, legalább hatvanan. És mind a hatvan emberre *arannyal volt terítve-váltva az evőeszköz*... Mindenki előtt nyolc pohár, kisebb-nagyobb, de egyforma; kezdve a virágtartótól a pezsgős ibrikig. És a lakoma tündéri világitású padmaly-fáklyái, színpadi hatásvilágitásszerű elrejtettségben ... Mesés értékű képek, szobrok; antik garnitúrák, súlyos selyem- és bársony-kincsek között; megbámulnivaló vitrinek egy-egy sarokban, ezreketérő zongora, beépített orgona, egyszóval maga a meglevenedett Mese ...

És a házigazda meg a felesége, csupa elibéncömlő kedvesség, báj, amely jobban részegít, mint a Pommery és a Veuve Cliquot, ami szinte patakokban folyt egy ilyen szíveslátáson... Istenem, milyen gazdag és boldog is volt ez az ország, hogy egy polgári hajlékban ilyen királyi traktát engedhetett meg magának!... Ám, hasonlóan kivételes és villámszerű volt az a félelmes összeomlás, amely ezt a nagyszerű és művészetekben határt nemismerő áldozatkészségű családot a Haas és Deutsch világcég romjai alá juttatta. Megrendült ettől a zuhanástól nemcsak az akkor dúsgazdag Lipótváros, de szinte az *egész* magyar közgazdaság is, amelynek mai, ismert dominánsai, akkor bontogatták szárnyaikat a bankvilágban és nem-egészen mellékesen a Lipótvárosi Kaszinóban.

Lipótvárosi Kaszinó 1898-ban és a további boldog években!...

Erről külön, színdús köteteket lehetne írni. A szép iránt való lelkes rajongásnak, az egészségtől duzzadó bőségnek, gazdagságnak, jólétnek micsoda gyűjtömedencéje volt ez a fényes, puha, meleg otthon, A Kóhnerek, a Madarasi Beckek, a Tószögi Freundok, a Szécsiek, Nágelek, Székelyek, a megyeri Krauszok, a Wahrmannok, a hatvani Deutschok, a Schlesingerek, és Pollákovicsek, a Weisenbacherek, Ledererek, Beimlek, a Kornfeldek, Löwök, Mittelmannok, Iriczek, Domonyi Brüllök, Rustok, Hechtek, Ullmannok, Györgyeiek, Schossber-

gerek, a Heidelbergek és ki tudná hiánytalanul elsorolni mindazokat, akik ebben a körben voltak egyesülve. Annyi bizonyos, hogy a Vígszínház tagjait, a Lipótvárosi Kaszinóban állandóan tüntető szerezettel fogadták. Voltunk néhányan, akik évi-jövedelmünk egy-egy biztos tételének tekinthettük azokat a nemmegvetendő summácskákat, amelyeket a kaszinó estélyein valami monológgal, párjelenettel, színpadi rendezéssel megkerestünk. Ruszt József maecenási nevétől, vascsoráiról, színészgyámolító passzióiról volt hangos Thalia ligete. Pénz volt akkoriban bőven és Ruszt, meg a Kaszinó, ontották is bőven. Egyébről nem szólva, gyakran, megtörtént, hogy egy-egy kaszinóestélyen, a három, akkoriban legdrágább és legkiválóbb cigányzenekar muzsikálta a talpalávalót. És hogy mennyi francia pezsgő fogyott el ilyenkor, azt úgysem lehet számotadni, mert el sem hinnék ma a kedves olvasók. Egyikünk-másikunk a színészet berkeiben, ekkor szokta inég a pezsgőt, alparibb italok helyett. Hegedűs Gyula hű is maradt ehhez a »lipótvárosi« szokáshoz! Mert ma sem ebédel anélkül, hogy egy üveggel a nemes italból a »hegyibe« ne öntene. Lévén az úr, még a mai pokolbeli színészállapotokban is úr...

Tenger-pénzt jelentett a békeévek emez idejében a Lipótvárosi Kaszinó! Vagyis helyesebben az a »kő-gazdag« kereskedővilág, amelynek milliókat-szerző lovagvárai, különösen a textil-, vas-, toll- és főleg .a mindenféle tőzsdeszakma irdatlan vagyondördőiben, a Bálvány-utca, Sas-utca, József-tér, Szerecsei-utca (ma már Paulay Ede-utca), Erzsébet-tér, Bécsi- és Harmincad-utca. egyszóval: a legigazánibb Lipótváros és a vele szorosan határos negyedik és hetedik kerületeik »En gros«-bástyáira támaszkodtak. A mélyen benyúló, hosszú és nappal is gázzal-világított üzletek és irodák, éjjel-nappal ontották az «ezreket (sőt évente a milliókat), kivéve a deklarált pénzszerzés hosszúnapiján, amikor a Lipótvárosi Kaszinó derék öregei, a Dohánytícai (sőt a Rombach-utcai) zsinagógában olyan nagyszerű istentiszteleteket rendeztek (koszt was koszt!«) a legkiválóbb operaénekesekkel, hogy egy-egy »Kol-Nidrére«, még talán a Verhovay-atyafisága is besettenkedett a Pénz eme istendicséretére.

Hanem a főlemberesedett »új generáció«, a fiatal Lipótváros, a Jaques-ok, Maurice-ok, a Tiborok, a Gastónok, a Philipek, Luluk, James-ek stb. fogatokat és versenylovakat-tartó Herbertjei, ezek már nem épültek a zengőszavú Khón rabbi prédikációin és röstelkedve, pironkodva bújtak el a »city«, leverően komor, zárt üzletajtai miatt, apáik szép ünnepein, a Hungária az Angolkirályné, a Vadászkiért és a Continental éttermeinek discret függőyei mögött, ahol víg tereferét folytattak az öregek e böjtölő maradiságáról. És szörnyűködve latolgatták, ha vájjon nem fog-e ártani »házuknak« és kereskedelmi standardjuknak, szülei »elképesztő« maradisága, hogy a hosszúnapi, kimerítő ájtatoskodás után, konflison (!) hajttatnak haza...

Szörnyűség!

Mert akkor, a lipótvárosi fiatalok szemében ez a »konflison«, egyfogatún való közlekedés, csaknem annyit jelentett, mintha valaki azt mondta volna, hogy »mezítláb ...«

— Te, Maurice ugratta egyik lipótvárosi aranyifjú a másikat —, mennyiért hajttatnál végig holnap délelőtt a Váci-utcán konflison?!...

... Nem volt annyi pénz egész Budapesten, amennyiért egy ilyen »heccbé« belement volna egy számottevő lipótvárosi ifjú...

Ilyenek voltak »ők«, a Vígszínház akkori törzsbérlő-közönségének aranyifjai, a színész-mellék-kereset főforrásai. Ezek »akkor kezdtek élni«, amikor mi a Vígszínházért első csatáinkat vívtuk ...

De ha már erről van szó, nem szabad elfeledkezni róla, hogy Bohemia fiai, nemcsak a Lipótvárosi Kaszinóban, hanem máshol is megtalálták egymást és barátaikat. Minthogy akkoriban a »Fészek« még nem létezett, az »Otthon« volt ez a »máshol«, ahol összejöttünk. Itt alakult ki egy kedves, nagyon kedves baráti kör, amelybe Hege-dűs Gyulán kívül beletartoztak: Bezerédy Gyula, a jeles szobrász, jakinek a városligeti Washington-szobra és a Tinódi-szobor a legnépszerűbb alkotásai; Szomory Emil, akit azzal akarok megkülönböztetni, hogy semmiféle jelzöt sem akasztok a neve mellé, Alapi Henrik dr., a zsidókérdés tudós igazgatója, Szécsi Illés földbirtokos, Szilasbalhás ura, Tószögi Freund Szarni és még néhányan, víg és gondtalan bohémek. Persze, csaknem naponta együtt voltunk. És, ha egyikünk, vagy másikunk gondolt valami merészre és nagyot, rohantak a hordárok, távirathordók, küldöncök és estéről-éjszakára már megint az ördög volt a tisztességes lefekvés és hasonló nyárspolgári fogalmak... Télen mégcsak csomóra tartottuk az eszünket, mert mindegyikünknek volt egy s más »mellékfoglalkozásunk« a mulatozáson kívül is. Hanem, mihelyest ráfordult a függöny a Vígszínház utolsó előadására valamely szezon végén, akkor aztán »Hajrá!«: elszabadult az ördög a láncról. Mintha nemcsak holdkóros, de napkóros nyughatatlanok is lennének az emberek között... Különösen Bohémiában! A legemlékezetesebb multságok, a mi Szécsi Illés barátunknál Szilason folytak le. Szomory Emil a megmondhatója, hány kötetet lehetne ezekről a vendégeskedésekről, mulatozásokról összeírni! Én most röptében csak két eféle pillanatfelvételt vetíték ide. Ezeket is csak a jóízűségük és az originalitásuk miatt. Mert vannak mulatozások, amelyeket átélni kellemes lehet, de elbeszélve hallgatni, vagy olvasni, esetleg nem épületesek. Ez a két alábbi, szilasi bohémemlék azonban bizonyára nem fog senkit sem untatni.

Kezdem azon, hogy egyszer télen úgy alakult a Vígszínház reper-

toárja, hogy Hegedűs is, Góth is, meg én magam is kimehetünk Szécsi Illés birtokára vadászni. Gyönyörűen berendezett uradalom volt a Szécsi-birtok. Illés és Kálmán, ez a két Szécsi-testvér, közösen birtokolták azt. Illés-barátunk, akkoriban még nőtlen volt. Kálmán pedig akkor nősült, amikor ez a kedves história történt. A Szécsi-birtok belsőségén két kastély állott. Egyik az Illés rendelkezésére, a másik a Kálmán céljaira. Az Illésében majdnem mindig volt valaki és pedig rendszerint »sok-valaki«. Egyszóval: vendégek Bohémiából. A Kálmán kastélya ellenben, még nem látták a fiatal párt, amelyik az akkoriban alakult és nagyon divatos luxusfürdőhelyen, Siófokon töltötte boldog nászoló idejét.

Éppen javában mulatoztunk az Illés kastélyában és pedig: Hegedűs Gyula, Szomory Emil, Góth Sándor és még néhányan, amikor táviratot hozott a gyalogpostás-gyerek. Az volt a táviratban, hogy Szécsi Kálmán és ifjú neje (egy szemrevaló és mellékesen nagyon-gazdag Grünhut-leány) elhatározták, hogy »átjönnek« Siófokról Szálasra. Mégpedig ezt szájtátva hallattuk — automobilon... Írtuk pedig akkoriban az Úrnak 1898-ik esztendejét, amikor is, még talán csak Szomory Emil ha látott közülünk ilyen furcsanevű járművet. Azt is Parisban, ahol a mi kiváló tollú szerkesztő-barátunk, nem kevésbé jeles bátyjával, Dezső úrral — amint ez a »*Paris regénye*«-ben élvezettel olvasható — hosszabb időt töltött. Mi azonban, akkoriban a honi rögről kimozdíthatatlan színészek (és hasonló baráti-körünk) még álmunkban sem voltunk messzebb Bécsnél és így nem csoda, ha az olyan »újdonságokról«, mint amilyen az Automobil (»Otomobik-nak szerették a mai gépkocsi őst nevezni amúgy jó lipótvárosiasan akkordban), zöld ándungunk sem volt. A távirat ennél fogva a lehető legizgatóbb vala mindannyiunkra! Minthogy a »sürgöny«-ben az is jelezve volt, hogy másnap mikor érkeznek a merész utasok, Szomory Emil indítványára lelkesedéssel kimondottuk, hogy hajnalban kocsikon és hátszlovakon eléje vonulunk a fiatal párnak és az »otomobil«-nak ...

Így is történt!

Egyikünk se tudott aludni az izgalomtól az előző éjszaka és hajnali reggelizés után, kocsikra és hátszlovakra kerekedve, mentünk, vonultunk, trappoltunk az országúton az érkezők elé.

A szomszéd falu túlsó határánál fölfejlődve, kocsijainkat és lovászainkat »előőrsöknek« előreszalajtvá, vártunk és vártunk! Semmi hír! Semmi nesz! Pedig, Szomory Emil beavatott véleménye jszerint, már *egy-két kilométerről* is kellene hallanunk (!) az »otomobil« gépjaját. Egyelőre azonban se gép, se zaj, se semmi nem volt észlelhető... Már jómagasra kapaszkodott a nap, amikor kiizzadva, lihegve, lelkendezve jelentették kémeink, hogy jön »valami«... Figyeltünk és

nemsokára mi is meggyőződhattünk, hogy a hír megfelel a valóságnak: Szécsi Kálmánék jöttek, »otomobilon« ...

A pillanatok, sőt negyedórák nagyszerűsége, valamennyiünknek a mellére nehezedett... A »valamennyiünk« alatt pedig a lovakat is kell érteni. Mert, amikor mi (és ezalatt nem a lovakra gondolok:), még csak egy távoli cséplőgépszerű neszezést észleltünk, a kocsijaink elé fogott jővérű lovak és hátlovak is, előrecsapták a fülüket és kitágult orrlíkkal kémlelték az országot, hol mi az érkezőkre várakozók tartózkodtunk. Egyelőre a lovak nyugtalanságával nem törődünk, mert mi csak a távolba figyeltünk. De a lovak idegei, már tisztán megszimatolták a közeledő »ellenséget«. Ők, még ilyen vadállatot nem láttak, mint amilyen, kellő higgadsággal közeledett felénk az országút hepehupás útvonalán ...

Noha alig fogja nekem elhinni valaki is a kedves olvasók közül, amiket most mondok és hatásvadászatnak véli majd a képet, amelyet az általunk látott első automobilról rajzolok, de mégis el kell mondanom, hogy a percnként ötméteres csigalassúsággal közeledő csodajármű, körülbelül úgy festett, mint a mostani fővárosi locsoló-tanok, amelyeknek a sofőrjei, félemelet-magasságban ülnek és onnan igazgatják ezeket a vízturbinákat... Hát a közeledő »otomobil« is ilyen volt! Az, hogy zörgött és, hogy egy félkilométernyire már szinte elviselhetetlenül büdös volt, a felénk lengedező országúti szélben, ezt csak éppen mellékesen és az olvasó megnyugtatóására jegyzem föl. De, hogy milyen furcsa volt az a közeledő »ördögsekér«, azon még ma is mosolyognom kell, ha rágondolok. Az utasok: Szécsi Kálmánék, egy szűk ketrecben ültek az »otomobilon«. Nagy kerekei voltak az »otomobilnak« és a sofőr olyan magasan harcolt a géppel, hogyha a vezetőhelyről le talált volna esni a szerencsétlen, hát... Nem! Erre még utólag sem jó gondolni!... És elképzelhetetlen az a lassúság, amivel ez a »valami« felénk közeledett. Hát még az a kínlódás, amit az a szegény gépész folytatott ott fönt, a maga irigylésre éppen nem-méltó helyén, egy szivattyúszerű csövel, amelynek a dugattyúját hol le, hol fölhúzogatta, tologatta, lökte ... Igazán elszorulhatott az ember szíve, ha arra gondolt, hogy ez az ember, már Siófok óta végzi ezeket a két-ségbeeseti tornamozgásokat, mégpedig csaknem szünet nélkül...

De nemcsak a mi gyengébb emberszívünk facsarodott el ettől a látványtól (és attól a röhögő kórustól, amelyet a falu lakói és főleg a gyerekek adtak ez ünnepélyes pillanathoz, látván a »lónélküli szekér« kínlódását, hanem, ami nagyobb baj volt, a lovaink is elvesztették a tréfa iránt való érzéküket és megbolondultak... Szécsi Illés, aki nagyszerű úrkocsis, azt a két vadállatot, amely a mi kocsink elé volt ragasztva, szerencséire még idejében meg tudta fékezni. Egy másik homokfutónak, az uradalombéli kocsisa is megbírt a maga két csikájával és így azoknak, akik kocsikon ültünk, egy kis ijedtségen

kívül nem is esett semmi bajuk. Hanem a lovasoknak, sajnos, majdnem komoly szerencsétlenséget hozott az »otomobil«... Hogy vitte volna el az ördög, mielőtt odahozta! ... A hátszlovak ugyanis, nem vették tréfára a dolgot és uccuneki! Árkon, bokron, kerítésen át, vágattak vissza Szilas felé. És bizony itt is, ott is, elpotyogtatták a gavalérjaikat. Szomoró Emil még a legszerencsésebben járt, mert csak a bordáját törte; de már Góth Sándor esete alaposan, megriasztott bennünket. Mert estében egy kisebbszerű agyrázkódást is szenvedett úgy, hogy három, napig részben nem is tudott magáról, részben pedig, ha szólt valamit, bizony félrebeszél. Nagyon meg voltunk ijedve és elment a kedvünk a mosolytól, mulatságtól. Karbol-illat töltötte be

Vártuk az „otomobil”.

nemsokára az egész Szécsi-kúriát és majdnem minden szobában ápoltak, ápolunk valakit, aki az első autó szemügyrevételének az öröme, néhány plezúrt szedett magára emlékül az igali országúton... Orvosok kengették, kötözték, masszírozták e furcsa látványosság szegény hőseit, míg magát az »otomobil«, a mely Szilas előtt egy-két kilométerrel végleg megcsökönyösödött és semmiféle pumpázásra sem volt rábírható, hogy ne az országúton »dögöljön meg«, végre is (szégyenszemre) négy ökörral kellett beeszkortáltatni a birtokra hogy ne botránkoztassa tovább a jó keresztény lelkeket odakívül...

Hányszor eszembejutott már azóta ez a kép! És hányszor kell hangosan föl kacagnom, amikor az utcán, a fővároson keresztül-kasul száguldó szebbnél-szebb és modernnél-modernebb, száz kilométereket zajtalanul faló autókat látok... Milyen volt az az »otomobil«...?! Különben pedig, Angliában sem volt ez kezdetben jobban. Igaz, hogy

ott már 1860-ban volt valamiféle autó. Alighanem olyan, aminőtől a szilasbalhási jóvérű lovak megijedtek és elragadták a kocsijainkat. — Anglia óvatosabb volt és 1860-ban, rendeletben négy (!) kilométerre szabályozta az ős-autó »gyorsaságát«. Emellett száz lépésnyivel előtte egy kengyelfutónak vörös zászlóval fellett futnia és figyelmeztetni« a közelgő veszedelemre ...

Mit szólna ma ehhez a KMAC, a Királyi Magyar Automobil Club, Andrássy gróffal az élén...?! És vájjon, hová lett ennek az imént leírt ősautónak az egyetlen magyar párja, amellyel Brüll Alfréd, ez a lelkes és szinte mindenét a sportért-áldozó Maecenas, büdösítette az akkori pesti utcákat?!...* Csak harminc esztendő és már a levegőben kocsikáznak az emberek! Mert a földi csodák már kikívánczoltak a föld porából... És mi lesz még újabb harminc esztendő múlva!?... Sohse törjük ezen a fejünket, kedves olvasóim! Hanem élünk át egy másik szilasi »esetet«, amely nemkevésbé nevezetes, mint az imént elmondott dolog volt. Annyiban azonban kellemesebb, mert ebben a történetben senki közülünk nem kapott agyrázkódást, bár Tószögi Freund Sami kivételével, aki ennek a történetnek a hőse, valamennyien »leestünk ia lórol«. Ez azonban, amint nemsokára kiderül, csak képletes, de annál alaposabb »leesés« volt.

Úgy történt a dolog, hogy egy téli alkalommal, amikor a Víg-színházban ugyancsak külföldi ensemble — gondolom, a kedves francia Severin: *Chand d'habli*-pantomim-társasága — vendégszerepelt, vadászatra voltunk hivatalosak Szécsi Illéshez Szilasra. Két napra volt tervezve a körvadászat, de azért nem állok teljesen jót, hogy maga ez a céció nem tartott-e tovább egy hétnél. Mert hogy végkimerülésig folyt ez a »vadászat«, az bizonyos! Első nap, az volt a megállapodás, hogy csak éjfélig szabad mulatni (és már, ami vele jár: kártyázni)... Ez az aránylag rövid terminus azonban, mégis elegendő volt ahhoz» hogy Szomorj Emil és Tószögi Freund Szarni, a legkomolyabban, ide azért úri barátsággal össze ne különbözzenek valami kártyaproblémán. Úgy emlékszem, hogy a »Trente et quarante« valamelyes esetének a magyarázata körül gyulladt ki valami veszélyes ellentét Szomorj és Tószögi Freund között. És, hát, amint az ilyenkor történni szokott: a két vitakozó fel szópárbajában kirobbant a perdöntő ajánlat.

— Fogadjunk!

— Hát fogadjunk!

— Mibe?

— Amibe akarod! Az életembe!... A fejembe!... Vagy, egyebet mondok!

* Hallottam olyan véleményt is, melyszerint Hatschek optikus lett volna az első magyar automobil tulajdonosa. Én a Brüll Alfréd kocsijára emlékszem elsőként.

— Parancsolj!

— Fogadjunk százötven koronába!

Gillt! Kezet rá!

— Itt a kezem! Vágd szét...

És megtörtént a nagy fogadás, amelyhez hasonlót Szilasbalhás sem mint Szilas, sem mint Balhás addigéle nem látott... Igen ám! De ki fogja eldönteni ezt a nehéz kérdést, mégpedig autentikusan«?? Vagyis úgy, hogy senki a fogadó-felek közül ne biggyeszthesse a döntés ellen a szájaszélét!?... A fogadók, nem akartak senkit döntőbírónak elismerni a jelenvolt kártyatekintélyek közül. Erre Szomorj Emilnek jött az az ötlete (ki is eszelhetett voira ki más, efélét), hogy táviratozni kell »a Lanknak« Montecarlóba, az majd eldönti úgy, ahogy az ilyen fontos ügyet el kell »komolyan« dönteni... És a perfekt-francia Szomorj, azonnal megfogalmazott egy táviratot, amely elindult az Úrnak 1899-ik esztendejében Szilas-Balhasról, direktte Montecarlóba...! Hát kérдем van ennél igazibb, úri kártyaanekdóta a magyar boldogabb világban?! Aligha! Ezen az ötleten napokig lehet derülni és, ami fő: a magyar zamatot, az úri »hajrá«-t ki nem érezni belőle, igazán lehetetlen!

No, és harmadnapra megjött a montecarlói kaszinó udvarias. perdöntő válasza, amely Tószögi Freund Számi barátunknak 150 koronájába került. Mert a fogadást Szomorj nyerte meg. De nem baj! Ugyanis a többnapos kártyacsatában olyan mesésen szolgált a szerencse a kitűnő és herculesi termetű Száminak, hogy a szó teljes értelmében. az utolsó fillérig kifosztott bennünket! Éspedig nemcsak azt a pénzt nyerte el tőlünk, ami eredetileg a miénk volt, hanem azt is, amit gyorssegélyként a házigazda vasszekrénye és szívessége ontott magaból kölcsönképpen a vendégeink. »Leégett« Szécsi Illés maga is és kiürült a Wertheim-szekrény is tökéletesen... Emellett mindenki be volt csücscsentve, de úgy, hogy az utolsóelőtti éjszakán, Tószögi Freund óriási ellentállóképességét kivéve, mindannyian hullamódra hevertünk a kastélyban, ki itt, ki ott... Hiába! Történetírói lelkiismeretességem nem engedi, hogy letagadjam ezt a »szégyent«, amiből magam is, kivettem a részemet.

Reggel aztán nem is jelent meg senki a vadászfölöstökömnél, amelyre a jól begyakorolt cselédség éppen úgy terített, mintha csupa józan ember tartózkodott volna a szilasi kastélyban. Azaz, hogy valaki mégiscsak megjelent a reggelinél és a dúsán terített asztalnál deliciáival lakmározva, hallgatta a cigányt, amely ennek a valakinek minden zsebében pénzt, sőt PÉNZT szagolva, úgy húzta a fülébe, mintha Edward király maga reggelizett volna ott, gáláns trónörökös. korában. Ez a »valaki«, talán mondanom sem kell, hogy Tószögi Freund Számi volt, aki bátran elmondhatta volna Arany János halhatatlan sorait, amelyekkel a fiatal Toldit mutatja be: »Egy, csak

egy legény van talpon a vidéken, Meddig a szem ellát, messze földön, égen ...»

Ilyen volt a kedvünk valamikor régen, a boldog magyar világban...

Visszatérve a Vígszínházra, mert hiszen mégis csak volt az embernek valami mellékfoglalkozása a sok mulatozás és eszem-iszom mellett is, az első nagy esemény, amely az egész országba szétvitte a lipótkörúti új műintézet nagyszerű híret, a Zaccóni és társulatának eseményszerű vendégszereplése volt. (Később a világhírű pantomimikus, Savarin és Európaszerte ünnepelt társulata is méltónak tartották a fiatal Vígszínházat egy hosszabb debut re.)

Bécs fedezte fel Ermete Zaccónit a kontinens színpadai számára, de Budapest avatta őt olyan hírességgé, akit aztán mindenütt másutt diadallal ünnepeltek. Még Újházi is felutazott Bécsbe és megnézte az új színpadi csodát! A drága Mester aztán, hazaérve »végig-marháza« az egész fővárost nagy lelkesedésében. Mindenütt az ő harangzengésű szonóris hangját lehetett hallani a színészet és irodalom berkeiben Zaccóni nevével kapcsolatban. Az »Otthon«ban abbahagyta a kártyázást (!!!) és kigyulladt lelkesedéssel tartott előadást a hozzánk eljövendő Zaccóniról. Ezekből az újházi-prelekciókból származik a Mesternek ez a halhatatlan mondana:

— Hát én csak annyit mondok, hogy aki ennél a marhánál jobban játszik, az már csal!...

Keglevich István gróf érdeme, hogy Zaccónit lekötötte a Vígszínház részére és pedig hosszabb vendégszereplésre. Egészen bizonyos., hogy a grófban nem volt az első gondolat, hogy Zaccóni vendégszereplése jó üzlet lesz a Vígszínháznak! Ám, ami elsősorban sarkalhatta, az volt, hogy az új irány legnagyobb képviselőjét, Ermete Zaccónit, ide akarta plántálni az ő színészei közzé, hogy tanuljanak... És Zaccóni annyi, de annyi tanulnivalót hozott a magyar fővárosba, mégpedig nemcsak a színészeknek, hanem mindenkinek! Ebben benne volt a közönség is, amelyik verekedett a jegyekért és a kritikusok as, akik verekedtek az új felfogás és a színpadi-játék körül kifejlődött kávéházi és Otthonbéli hitvitákban úgy, hogy ezt a vendégszereplést elfelejteni soha, senkisésem lesz képes, aki résztvehetett az élvezetében. Mi, vígszínházi tagok, a magunk-pénzén-vett karzati jegyekkel élveztük a nagy olasz Tanítót. Mikor Othellóban kijött a színre ez az aránylag nem nagytermetű olasz, egy pillanatra az az ingerkedő érzés csilant meg a mi okvetetlenkedő színész-lelkünkben, hogy:

— Ez a »zsebkiadású« Othello akar félelmet kelteni a színpadi környezetében!? És főleg: bennünk, nézőkben?! Nohiszen! Más mac-caróni-pusztító kellene ehhez! Mi magyarok persze a Nagy Imrék, E. Kovács Gyulák, Molnár Györgyök, Szacsyayak, Bercsényiek stb.

Al sereno e colto
signor Koltan, con affetto.
Ernesto Accornero

Monsieur Severin
 bon Docteur de la Faculté de Médecine
 Université de Paris
 Boulevard de la Chapelle
 101
 Paris

Severin.

Severin
 101
 Boulevard de la Chapelle
 Paris

imponáló megjelenéseikhez voltunk szokva... De a kaján mosoly úgy odafagyott az ajkunkra, ahogy Zaccóni Othellója ott a színen végignézett a eyprusi éjszakázok verekedőin, hogy erre a remegésre mégma is élvezettel kell visszaéreznem... Micsoda szemek! Hogy vilantak az ide-odavetett metsző pillantások! Szinte hallatszottak tekintetének a toledói penge sújtó sziszegéséhez hasonló vágásai... Lázban voltunk és olyan becsületesen őrjöngtünk, hogy Pest emez éjszakáját, a tiszta művészettől mámoros, lármás extatikus bohémek csoportjai tették zajossá. A magyar színpadi-művészet Csipkerózsikája pedig ettől a zajtól egyszerre fölébredt évszázados szunyókálásból és mindenféle összebeszélés, vagy agitáció nélkül, egyszerre kiváltódott belőlünk a színpadi beszéd és játék reformjának a szükségérzete. Zaccóni hozta el nekünk az Igét és mi alázatosan, készséggel befogadtuk a tanítást, ettől a nagy Tanítótól. Sorba megismertetett bennünket nagyszerű műsorának gyöngyeivel. Minden este más volt. És minden föllépte hozott nekünk színészeknek valami soha nem is álmodott szenzációt. Megcsontosodott színpadi babonákat, játszva tört össze máról-holnapra úgy, hogy szinte zavarba hozott bennünket. Valósággal átélte minden alakját és kényszerítette a nézőit, bennünket színészeket is, erre az átélésre. Játszta: Leart, Hamletet, Othellót, a Pane d'alruit, Machbetet, a Kisérteteket, a Morte civilét, Don Pietro Carusót, az Anime solitaires a Becsteleneket és a Vasgyárost... Hogy ez minő széles skálája a; színészet tudományának, azt leírni föliánsok kellenének! Mi színészek támolyogtunk az elképzelhetetlen macskanyöszörtől, amit különben érthetőbb magyarsággal »katzenjammernek« szoktak nevezni. Vége volt a »szerepkörnek« és sok más »competenciának«, amire eddig a színészhad esküdött. Zaccóni megtanított mindeneket arra, hogy nincs más, csak »a művészet«! Ha ez van, minden van. Ha ez nincs, semmi sincs!... És a pesti közönség, amely egy Carusót, egy Destin Emmyt és hasonló világnagyságokat olyan szuverén határozottsággal utasított vissza, hogy erről a pesti gesztusról az egész világ beszélt, Zaccóni óriási színésznagysága előtt térdet-fejet hajtott és élményei Urának fogadta őt.

És ezt a nagy, szinte hasonlíthatatlan behódolást Zaccóni, a nagy művész, olyan nemes és örökké nevezetes hálával fogadta, aminek az eredménye világhírűvé tett egy a pályája kezdetén álló magyar-zsenit, Molnár Ferencet, aki akkor már megírta az ő legelső nagy művét, az *Ördögöt* és olyan szerencsés volt, hogy ezzel a nagyszerű darabjával a Zaccóni érdeklődését tudta lekötni a maga számára. Huszonnégy éra alatt készítettett magának Zaccóni egy úgynevezett »nyersfordítást« az *Ördögből*. És nem telt el egy év és már el is játszotta Milanóban, ezt az első magyar export-darabot. Mert ez volt az első olyan mű, amely a külföldön ráterelte a szakkörök figyelmét a magyar irodalomra, a színpadok szempontjából. Hiszen szó sincs róla: játszottak

már nagy elvetve, például Bécsben, egy-egy alkalommal magyar darabokat, a Molnár kitűnő Ördöge előtt is. De azok a külföldi »magyar bemutatók«, csak olyan exotikumok voltak. Mint amikor valahol messze a magyar haza határain túl, valakinek eszébe ötlött, hogy pörköltet főz a németnek, vagy a gyomrára finnyás angliusnak. Mert a francia, mindig nagyon tartózkodó volt a magyar tűzpiros-paprikás magyar ételekkel szemben! (Különösen, amióta Simonyi óbester kiverte a pipáját a francia király trónlábánál... Hanem a Zaccóni által, olasz színpadon bemutatott és világsikerre juttatott Molnár-féle Ördög, ez már nem volt »tréfa!« De nem ám! Ettől kezdve, nyitvaállott az út a magyar színpadi írók számára, a szélrózsa minden irányában. Ettől fogva minden magyar premiere, de legkivált a Molnár-újdonások premierjei, idevonzottak a legtávolabbi színházak igazgatóit és managerjeit. Leginkább a Vígszínházban dőlt el, hogy az amerikai, német, olasz, japán, orosz stb. színpadok, miféle újdonást fognak legközelebb műsorukra tűzni. Molnárt, külföldön nem adni. az ördög-től kezdve, lehetetlen volt. És az, ma is!

Ebből a boldog, nagy magyar büszkeségből, méltán kivehette a maga részét a Vígszínház akkori és mai jeles dramaturgja, Komor Gyula dr. aki először figyelt föl a Molnár zsenijére és elsőnek mondta ki a verdiktet az Ördög vígszínházi premierjén, amikor az ügyelő megütötte a gongot, jelezvén a játék kezdetét:

— Ferikém, e pillanatban lépsz be a világirodalomba!..!

De hiszen ez irodalomtörténet, amiből még sokszor fognak beszélni a világ legkülönbözőbb iskoláinak »szurkoló« nebulói, és pedig magyar számlára ...

Hogy azonban megmaradjak a színház mesgyéjén, mégpedig *a* nagy Zaccónival kapcsolatosan, egy kicsit szerénytelen leszek és magamról mondok el egy kis »zaccóniádát«. Nekem, aki főleg a komikum terén koptattam magam, csak lelkesedéssel bámulnom lehetett a nagy tragikus művészt, de a módszereiből valamit elsajátítani, átvenni, alig volt színészileg elképzelhető! A komikum stílusa mindig konzervatívabb volt, (a mai operettrevükről nem szólva), mint a drámai játékmódor. Én azonban ellestem a Zaccóni üstökönfogható »trükkjeit« és leutánoztam őt az ő híres »Spetri«-jében, a Kísértetek Osvaldójá-ban, Zaccóni maga mulatott ezen a fonákságon a legjobban és ezzel nemcsak színészileg tett boldoggá, nemcsak egy kedvesen dedikált fényképpel jutalmazott, hanem ahogy mondani szokás, — »kenyeret adott a számba«. Mert híre kerekedett ennek az én »Zaccóni-utánzatomnak«, urbi et orbi, és majd széttéptek a hangversenyrendezők, zsűrcsinálók stb., hogy mutassam be az ő közönségüknek is a Zaccóni fonákul utírozott Osvaldóját. Persze, a legjobban mulattak ezen a tréfán azok, akik Zaccónitól is látták a Kísértetbéli nagyszerű

alakítását. Fizettek, a nit kértem ezért az atelier-gics-ért. Engem, szóval úrrá tett Zaccóni és legalább egy esztendeig »belőle« éltem.

Volt ezenkívül még egy »híres« számom, amit azonban nem magam-miatt említek, de egyedül azért, mert e számmal kapcsolatosan egy becses emléket őrzök a magyar színészet Nagyasszonya. Jászjai Mari kezéből. Itt van előttem egy névjegy, amelynek a hátán, a »Nevezetes kézírások« mű mellékletén, a Nagyasszony egy kedvesen eredeti és tréfás meghívója olvasható. Ebben megígéri, hogy nem fog arra kérni, hogy utánozzam a Telefon-Hírmondót...

Hogy kéretlenül is megtiszteltetésnek tartottam, hogy ezzel a »számommal« is kedvre derítsem a hasonlíthatatlan, magyar Elektrát, ez csak természetes! És talán az is vitán fölüli áll, hogy mennyire ehetetlen gimpli voltam én akkor is, az érvényesülés terén. Mert e két számmal vagy hárommal, más nemzetbeli színészek, bejárták volna az egész világot és összehoztak volna maguknak egy kis házat (olyan ötemelts kunyhót) és egy birtokocskát. amire öregkorukban visszavonulhattak volna »elmélkedni« a cserebogarak halhatatlanságáról. Én meg, itt kuksolok a Palatinus egyik hodályában és elsavanyodik a szájamíze, ha a házbérnegyedre gondolok ... De ez már egészen modern nyavalygás, aminő »emlékei« másoknak és nagyon sokaknak vágnak ...

De hát kinek kell az elsavanyodás, holott kedély, életkedv és humor tekintetében bőséges adataink vannak a múltból.

A Vígszínház kulisszái mögött, nemcsak komoly művészi munka folyt, de az öltözők világában olyan kedélyes, kollegiális, fűszeres ötletek torlódtak egymásra, hogy ha ezekben részük lehetett volna a közönség tagjainak, hat minden felemelt helyéret megadtak volna ezért a látni- és hallanivalóért... Azokra az »ugratásokra« gondolok, amelyekkel egymást iparkodtunk »lefőzni«, kikacagtatni. A fő célpont eleinte rendszerint én voltam. Mert, akár bevallottan, akár nem, de nagy gyönyörűség lett volna a kollégáim szemében, ha »a palócod, (m'ár mint 'engem) tudtak volna lefőzni. Ebben a következetesen imedőnek bizonyult szándékban, legfőként a »Tata«, Vendrei Ferenc buzgólkodott. Hegedűs Gyula könyvében, a »Komédia« című ötletreflexiókban meg van írva az alábbi kedélyes história. Tőle veszem hát kölcsön néhány »vendreiáda« elmondásához a szavakat. Mert egy az, hogy Hegedűs Gyula jobban ért a betűvetéshez is, mint én, más az, hogy a históriákban rólam is szó van, tehát Hegedűs bizonyára autentikusabb, mint én, aki saját-magammal-szemben megbocsájthatóan elfogult is lehetek ...

— Van nekünk a Vígszínháznál írja könyvében Hegedűs egy aranyos kedélyű, kedves, nagyfejű és nagytehetségű művésziünk, akit az egész Budapest, de a fél ország is csak Tatának hi. »Vendrei-

»tata«. Gyönyörű, nagy gömbölyű feje — ezüstfehér, korán-öszült hajával — ha megjelenik a színpadon, derű és humor jön be: vele. Patogó, gyors beszéde, kacszázó járása, csupa egyéni bonhómia. Mint kolléga, éppoly kedves! Minden jóra, minden tréfára kapható. Hirtelen felpattanó, temperamentumos ember, aki a következő percben már csókolni való kedves, nagy optimista. Mindentől jót vár. Nagy feltaláló, aki mindenben megelőzte Edisont, mert mindent ,előbb meghirdetett már. Politikában nagy látnók. Mindent előre megjósolt. Sőt! Kijelent megapelláthatatlanul bekövetkező eseményeket. A kijelentésére senkitem emlékszik, csak ő mondja diadalmas arccal egy-egy esemény bekövetkezésekor:

— Na, úgy-e? Félévvel ezelőtt megmondtam! Szórol-szóra!

Persze, mindenki ráhagyja, hogy úgy volt. Megmonda... Midkor a »Tökkirály«-kocsmát megnyitotta, meg volt róla győződve, hogy csakhamar megszerzi az első százezer koronát és abbahagyja ezt a rongy színész mesterséget. Jól is ment a kocsmá! Nagyon fogyott a pezsgő, csak az volt a baj, hogy a legtöbb üveg csampuszt ő itta meg. Maga elé tétetett egy szép, piros, ropogós malacfejet és melléje egy üveg csampuszt. Felkötötte álla, alá a szalvétát, kedves, boldog képpel végigtekintett a kocsmáján, mondván:

— Hadd pukkadjanak a vendégek!

Hála Istennek, megbukott a kocsmá! Még megtörténhetett volna az a szerencsétlenség, hogy valami bolond-jól megy a »Tökkirály« és a színészet elveszítette volna egyik legragyogóbb, legkiválóbb művészt. Megperdült a dob. Én vettem meg a címert, öt koronáért. Egy szép, nagy bádóg-»Tökkirályt«... A mi kedves Tatánk nem lett gazdag ember, de megmaradt köztünk, nekünk a színészetnek, a publikumnak. Szerémy Zolival együtt öltözik. Szerémy ellentéte a Tatának. Higgadt, bölcs, okos, átkosan nagy megfigyelő, gyilkos humorú utánzó, de sohasem bántó. A mi egyhangú életünk felderítője, bánatunk eloszlatója, gondjaink elűzője. Éneikül a két ember nélkül nem tudnám elképzelni az életemet a Vígszínháznál. Azt hiszem, a publikum sem! Valósággal lesújtó tudat az, hogy valamelyik darabban nélkülöznünk kell őket. Ha nincsenek ott a próbákon, nincs akkor kacagás, nincs jókedv, ha ők távol vannak... Egy-szobában öltöztek. Szegény Tata! Mennyi huncutságot csinált vele ez a ravasz »palóc«! (Ez a Szerémy neve a kulisszák mögött.) Volt a Tatának egy kedves budai társasága. Valami kis-polgári vendéglőben jöttek össze esténként. Hideg vacsora mellé, egy kis jó bor. Egyszer a Tata, friss liptóit vett eigy hordócskával. Dicsekedett nekünk, hogy milyen friss, milyen nagy-szerű!

— Meglepem vele a spieszburgereket... Ilyen jó liptóit még nem ettek!

Amíg aztán jelenésen volt a szegény Tata, addig a »palóc« ki-

cserélte a bödönt. A friss liptóit eldugta, egy üres bödönt megtöltött homokkal és a tetejére — tessék-lássék — rákent egy kis túrót Persze, baj lett ebből Budán. Máskor a Tata egy kis jó bort fedezett fel. Papirosba csomagolva, hozott egy literes üveggel belőle és eldicsekedett az öltözőben, hogy otthon jó töltöttkáposztája van vacsorára. Milyen jó lesz rá ez a kis boróka!... Míg ő játszott a színpadon, a »palóc« megitta a bort. Töltött bele jó vízvezetékít és vignettának ráírta, hogy:

„Ezt IDD NAGYFEJŰ! ETTŰL ELMŰLIK A VESEBAJ!”

Nagyot akart inni a káposztára szegény Tata otthon és a leánykái nagyon kinevették... Egyszer aztán közölte velem ezt a sok huncutságot és kikérte tanácsomat hogy mit kellene csinálni »ezzel a gaz palóccal?!« Adtam neki egy gonosz tanácsot! A »palóc« gyakran hivatalos egy-egy estélyre, vagy vacsorára. Gondosan, elegánsan öltözik. Szmokingja, frakkja kifogástalan:

— Tölts a kalapjába, mely a szegen lóg az öltözőben, egy skatulyányi púdert. Mikor készen van, fölteszi a kalapját és — vége az esti mulatságnak.

Tetszett ez a Tatának. Azt mondta, hogy pompás!

Kíváncsi voltam az eredményre. Egyszer csak jön hozzám a Tata és azt mondja:

— Nem merem! Ezt nem lehet!... Tudod, milyen kényes a ruhájára. Nem! Ezt nem ... mégis ...

És nem merte a kedves, jó nagyfejű ember...

Elmondtam Szerémynek, hogy mit tanácsoltam ellene és hogy az öreg nem merte megcsinálni. A »palóc« nevette ezt. Aztán meg is feledkeztem erről az egész dologról... Egyszer, amint vége volt a színházban az egyik előadásnak, a »palóc«, gyorsan átöltözködött estélyi ruhába és elrobogott... Én meg a szomszéd-öltözőben tartózkodtam, mikor az ó fülkájából hallom a Tata dühös káromkodását:

— Disznó, gazember »palóc!« Nézd! Nézd! Nézd!... Hát nem ő csinálja meg velem?!?!? Kefét hamar! Hogy a ménkü csapjon belétek!... Megállj gazember sváb (ez én voltam). Ezt neked köszönhetem! ...

*

... Eddig tart az én Hegedűs-kollégám plasztikus elbeszélése a kedves türelmes, galamb-epéjű »Tatáról«. Most ismét én veszem át a szót és egy hasonlóan bolondos históriát mondok el szegény boldogult barátunkról, Tapolczai Dezsőről.

A jó »Tapi!« Kedves derék kolléga volt. Csak éppen két »hibáját« lehet fölemlíteni. Nagyon szerette a pénzt és a nőket. A kolle-

gialitásért mindent áldozott, csak pénzt nem. A nőkért pénzt is. Sőt kollegialitást is (ha másképp nem ment...). Egyszer, amikor még Góth Sándor legjavában legényember volt és — végre is, ezért csak nem tépheti meg most, utólag az aranyos Kertész Ella, a felesége; — mondom, volt neki egy fess kis babája. Elcsípett egy *levelet*, amely levelet »Tapi« írt a »Médinek«. Tapolczai nem akart egyebet, mithogy leüsse a Góth kezéről a »Médit« ... El lehet képzelni, hogy Sándor-barátunk mennyire fel volt háborodva! Egyszerűen kivégzési terveket forralt magában »Tapii« ellen. Amint így évelődik, cgyszercsak szembe-találkozunk az öltöző-folyósón. Góth a karomba karol, félrevon és dühösen közli velem a »hallatlan disznóságot«:

— Meg fogom ölni azt a gazembert!... Vagy megyek és megmondom Vízvári Mariskának, a feleségének! Akkor aztán egy gutaütésből ki se telik az a pofon, amit ez a szoknyabusz kapni fog...

— Hagyd! Ne csinálj bolondokat! Az embernek a saját dolgában mindig túlságosan forró a feje ...

— Hát mit tegyek?!... Csak nem ajándékozom neki ezt a gaz merényletet?!

— Arról szó sincs! — feleltem —. De bizd csak rám! Majd én kieszelek valamit, amivel te is meg leszel elégedve.

— Nem bánom! De sokáig nem bírom, hát...

— Meglesz! — feleltem és elváltunk.

Másnap előálltam a tervvel, amely Góthnak nagyon tetszett. Így mostmár, csak a kivitelhez kellett látni!

Még aznap este levelet hozott egy boy, Tapolczainak az öltözőbe. Női írás volt és »Tapi« olyan gyönyörűséggel szagolgatta az illatos levélkét, hogy »talán« még borraivalót is adott volna a boynak, ha az »ügyetlen«, időelött el nem sietett volna. Egyébként a levélben (mint az utóbb »kiderült«), az állott, hogy a Góth babája, viszonozza a »Tapi« forró érzelmeit és »az Istenért, csak ki ne derüljön«, találkára invitálja másnap előadás után egy konflis diszkrét mélyébe Tapolczait. A konflis ott fog várni a Lipót-korút 9. számú ház előtt, amely »sré-visavis« van a Vígszínháztól. Siessen tehát. Majd elmennek a hölgy lakására, ahol jó vacsora fogja őket várni.

Másnap, az öltöztető-szabómat, egy csinosképű fiatal legényembert, felöltöztettem abba az elegáns nőiruhába, amelyben én a »Páholy« című bohózatban Csíz Pepit játszottam. Szőke allongeparóka volt a szabón és kesztyűt is húzattam vele. Igazán, senkisé ismert volna erre a gondosan kifestett, jól kikészített nőimitátorra. A konflis (persze zárt konflis) ott várta a szabót a Vígszínház kiskapujánál, mialatt az előadás a végefélé járt és a mitsemsejtő Tapolczai izgatottan, hadarva végezte a dolgát a színpadon, hogy minél hamarabb a tett színhelyén lehessen. A kimaszkírozott szabó átvitette magát a megjelölt ház elé, ahol az egyfogatos mélyében (és a jó borraivaló

reményében nyugodtan várta az eseményeket. . . Én ezalatt, mindenkit értesítettem és mindenkinek kiosztottam a szerepét. Előadás után. sietve lemaszkíroztuk magunkat és úgy a férfiak, mint a nők, akik a színháznál ebbe a kis ügybe a megpattanásig boldogan belé voltak avatva, meghúztuk magunkat a Vígszínház közelében levő házak kapualjaiban, sötét utcatorkolataiban. Ott vártuk, előre is mulatva, csendesen kuncogva a fejleményeket. . .

Oszlott a közönség! Záródtak a színház kapui és a fényes, fehér színházpalota ragyogó ablakszemei sorra elhomályosultak ... Már a tűzoltók is elmarsoltak, amikor az óvatos és szándékosan késlekedő Tapolczai alakja végre feltűnt a kiskapuban... Körülnézett, mint az egerésző macska, hogy nem látja-e valaki; aztán észrevévén a levélben jelzett konflist a Lipót-körút 9. számú ház előtt, sietve, gyorsan a zárt kocsihoz futott. Kinyitotta annak az ajtaját és a szép hölgyet meglátva az éji homályban, epedő fojtott indulattal beugrott hozzá:

— Drága!... Oh, hát mégis eljött!?!...

A szabó, erre az általam adott instrukció szerint szabályosan elkezdte magát:

— Me-e-e-e-e-e!

Nosza mi lesbenállók! Egy pillanat alatt ott termettünk és körülvettük a konflist. A hahotánk és az ordítózásunk felverte a már elcsendesült Lipót-körút némaságát:

— Gazember! Nőcsábász! Csirkefogó!... Liliomtipró!... Kosaras ember! (Ez az utóbbi díszjelző, egy akkoriban kipattant bűnügy »divatos« szállóigéje volt.)

Szegény »Tapi«! Próbálj volna menekülni, de a mi pokoli gyűrűnk körülfogta ... Röhögés, gúnyos hahotázás, viháncolás vették körül a kalandhóst aki ólomszürke arccal, rémulten a várható otthoni következményektől, iszonyodva látta kinyílni a házak ablakait és a mogorván közeledő rendőrszemet, aki jött, hogy a csendháborítókat felírja. De mit törődünk mi az »őrszemmel« és a bírsággal, amit netán a közcsend megháborgatásáért kapunk! Mi csak mulattunk ezen is. De Tapolczai, valóban szánalmas rettegéssel kért bennünket, hogy elégeeljük már meg a hecett, mert ebből otthon tragédia is lehet... (Mióta hívják a »gyöngé« női kacsók mozgalmas működését tragédiának?!...)

És — bár a latin közmondás szerint: »De mortuis nil, nisi bene«, — én mégis azt mondom (mert a női ügyekben néha rajtaveszíteni szent dolog), ez a kaland, amelyre »ráfizetett« a mi Casanovánk, forróvérű, boldogult barátunk, aligha lehetett az egyetlen, amire Tapi nem fizetett rá ... Ezért igaz a mi kedves emlékü Tapink sírfömlirata, amelyet a halálozási évszámot kitöltetlenül hagyva, ő maga stilizált életében s amely szerint:

»Élt 56 évet, de jól!« ...

Igenis, jól! Szép és meghatározó vége volt a mi modern Casanovánk-nak. Húzatta a cigánynyal a kedves dalát, azt, amelyhez Balázs Árpád olyan lélekbe-kérődő melódiát szerzett és amely azt zengi, hogy: »Szeretnék május éjszakáján letépni minden orgonát...« Aztán lefeküdt és átálmodta magát a boldog túlvilágba ...

*

Most pedig, hadd emlékszem arról az időről, amikor a Vígszínház: táján csupa sport-dühönc volt, velem együtt mindenki.

Persze, nem elsősorban az embersport érdekelt bennünket, hanem a lóverseny. A békebeli ragyogó, európai-hírű, gazdag szépséges és a maihoz hasonlíthatatlan, nagyszerű lóverseny L Ilyesmiről a mai embernek halvány fogalma sem lehet. Hiszen alig is vannak már abból a grandiózus világból, amelyre a mai sivár körülmények között gondolni is, csak fájdalom. A világháború rémségei és az azt megelőző gazdasági leromlás, úgy elfűjték ezt a szép álmot, mint a délibábót a vihar a Horton bágyról... Hová lettek azok a mérhetetlen vagyonok, fényes nevű mágánások, hitbizományok urai! Hová a magyar és osztrák társadalom, korifeusai, lószertető sportsmanjei! Hol vannak az európai hírű zsoké, úrlovások és hová lettek a turfrajongók, akiknek a lelkeségétől nemcsak a régi pesti lóversenypálya, de Alag, Siófok, Bäden, Köttingbrunn, Pardubitz és Bécs versenypályái, magyar izgalomtól, magyar kiállításoktól voltak hangosak... Még most is belekáprázik a szemem, ha egy-egy ilyen versenynapra visszagondolok! Micsoda nevek! Milyen fogatok, lovak, gyönyörű és tüneményesen elegáns nők! És mennyi pénz!! — Minő meseösszegek a totalizátoron, a bookmakerek ringjében ... Hiszen, ha vesszük, most is megvan minden (sőt az új pesti pálya aránytalanul grandiózusabb, mint a régi »rongyos« volt), de azért még sincs abból semmi! Csak a »vízfejű« gyerek aránytalanul nagy és szomorú kobakba szomorkodik az ember felé. Ha ezt a szegény, elnyűtt, erőlködő mai Budapestet nézi... Ma a szemekben nincs élet, a tagokban semmi erő és az egész lóversenyügy, mintha halódnék. Mintha nem érdekelné már azokat sem, akik azt régebben csinálták és ímmel-ámmal bár, ma csinálják... A daliás, nagyszerű Batthyány Elemér gróf, maga is megöregedve, rezignáltan jár-kel most az ő nagy dicsőségének elszomorodott birodalmában. Nézi, hogy mit csinálnak a maiak, az ő utódai... Hát bizony csak vergődnek! A közönség egyrészt, elvitte az embersport a futballpályákra, a többi?!! Óh a többi egy szörnyű új sportot talált ki: ugrál bele a dunai hidakról egymásután a Nirvánába...

De fordítsuk el tekintetünket a mai gyászos közviszonyoktól és éljük belé magunkat legalább néhány pillanatra abba a régi aranyos világba, amikor egy-egy nagyobb lóversenynapon, ezer és ezer pesti

házban, már idegesen kapkodva ebédelt a férfinépség (néhol az asszonyok is). Mert két órára már kint kellett lenni a »gyepen«, hogy idejében lefogadjon az ember egy Eszterházy, Szemere, Rohonczy, Harkányi. Geiszt, Üchtricz, Dreher, Jankovics, Wahrmann, Megyeri-Krausz, vagy hasonló istálló-craquet. A hét minden napja, persze »információ-szerzéssel« telt el és akárhányan akadtak, akik nem voltak tisztában, hogy kit és mit jelenthet az, hogy ők például a Kammermayer-11 teában laknak, vagy hogy miért keresztelték az Újvilág-utcát Serriemelweis-utcának, de olyan lelkes lény aligha volt a nyolcvanas-kilencvenes évek Budapestjén, aki ne tudta volna betéve, hogy Tokiónak, Ezermeisternek, Attilának, Alvajárónak, Märchennek, Arany virágnak, Vak-Bottyánnak, Pardonnak, Hágének és a többi lókorifeusnak, ki volt az apja meg anyja hogy köhögött-e az utóbbi időben és hogy

Turf-szenvedély.

a primadonna-zsokék közül ki üli majd ezt vagy azt a favoritot. Cleminson, Adams, Barret, Huxtable, Vivian, Csompóra, Fries, Smuthny, May, Janek, Bullford, Hyams stb. lovasok neveitől volt hangos ebben az időben az egész főváros. Ezeket emlegetve, gyűrték magukba a gyors ebédeket, a verseny re-készülők, őket emlegették a kávéházak méhkaszsongásszerűen-feketéző és nagy turfcsatákra szervezkedő kottériái, hogy aztán belevágva magukat egy-egy »fesch Zeugba« (ami alatt egy jóképű gummirádlis kétfogatú volt értendő), kirobogjanak a fogatoktól zsúfolt »Kerepesi-úton« és persze a Thököly-úton, a lóversenypályához ... Csak kétféle ember volt ebben az időben a magyar fővárosban: amelyik kiment a lóversenyekre, vagy amelyik nem ment ki, de nézte a kivonulókat. Teljesen közömbös, vagyis olyan, mint a perzsa sah, aki a kilencvenes évek elején itt járt nálunk vizitbe és nem volt kíváncsi a lóversenyekre, ahová ki akarták programmszerűen vinni: ilyen halvérű, vagy keletiesen álmos kedély, bizony itt nem volt. Álli-

tólag ezt mondotta a derék Muzaffer Eddin, a mérhetetlen-gazdagságú: keleti deszpota:

— Hogy az egyik ló jobban fut, mint a másik, azt tudom! De hogy melyik az az »egyik«, arra nem vagyok kíváncsi...

Ilyet mondani 1890-egynéhányban és még hozzá Budapesten, ennek a lószerező országnak a fővárosában, büntetlenül még egy perzsa sahnak sem lehetett! Az öreget tehát nemcsak kinevettük, de ráköltöttünk egy másik eféle mondást is (amit bizonyosan az Otthonban eszeltek ki, a keleti zsarnok rovására), amely mondás szószerint nem idézhető, mert állítólag perzsául volt el nem mondva. De gúnykacajjal kísérté végig Muzaffer Eddin urat egész Európán át és arról, szólott, hogy: a derék perzsák szörnyű hatalmú urának, a M. Kir. Operában nem az *előadás*, nem a *nyitány*, nem a gyönyörű *balett* tetszett a legjobban, hanem — óh gonosz, uralkodókat is kivesező bohém-elménckedés — a *hangolás* ...

Azóta, alig volt itt lóverseny, hogy ez a két sahn-anekdóta, a versenyekre kigummirádlizó — most már autózó — vidám és gondtalan, nép között, néhányszáz szájból el ne hangzott volna, átörökítvén apáról-fiúra Muzaffer Eddin valamikori »szellemességét«.

... Minket, színészeket pedig, akik a lóverseny és a totalizátor rabjaivá lettünk, nemcsak az a gyönyörű, valóban theátrális parádé és meseszerű látványosság, bármi mással nem pótolható izgalma vonzott a gyepre, ami odakint részünkre jutott és amiben a fényt körül-táncoló »Lichtlöscherek« lelki gaudiuma (és talán hasonló romlása is) a miénk volt, ha egy-egy verseny után — persze, csak ha nyereség akadt — mi is ott vonultunk be a Stefánia úton, ... hercegek, grófok, nagykurtizánok, sportsmanek batárjai, mail coachjai (trombitással az emeletes vadászkocsi hátulsó bakján), orosz és arabs traberei között. Hanem, mert a lóversenyből »éltünk« abban az időben... Hogy hogyan éltünk belőle, azt majd az azóta pokolba-szenderült szövetkezetek történetírója és sommás váltókeresetek akkori statisztikájának türelmes összeállítója, vagy valami fogahullatott, jámbor végrehajtó »tatik-tetik«-memoárja, fogja felfedni a világ előtt. Tény azonban, hogy az: egész bohémvilág meg volt kompolyodva a turf-imádatától! Néhanéha panaszkodtunk is egymásnak, mint az ópium rabjai, hogy így, hogy úgy, pusztulunk, veszünk (természetesen, csak, ha mindent ott-hagytunk egy-egy rosszul sikerült versenyen)! De, legközelebb mégis valamennyien ott voltunk kint a gyepen: színészek, újságírók, festők, éjszakai baglyok, lazaerkölcsű démonok (laza ferdínen!), ügyvédké, bankárcák, aranyifoncok, éjszakai lepkék, cigányprímások, szeretők, fõpincérek, bohém látudósok stb.

Szegény Bóta Marci! A mi kedvelt és saját-külön prímásunk!: gyakran panaszkodott egy-egy rosszul bevált verseny után:

Csalnák ézék hálljátok-é ...! Bizom csak csalnák!... Ném tud-

hassá itt ki magát senki, csak a szajhák, még a dzsoki...! Nékem kezd már rámenni a váci viskóm is, hogy a dévlá rúgja fárbá az égiszét!...

De azért legközelebb megintcsak kint volt az öreg Marci, mégpedig friss pénzzel és friss reménységgel... Sok: »ászontá á Pétánovics« kezdetű, drága cigány-fülentésekkel és hasonló »biztos« tipekkel, amelyeket ettől-attól muzsikált ki a Metropolitan, amelyik már akkor is a lovakkal foglalkozó sportemberek gyűldéje, kedvenc szállodája és kávéháza volt, nem is szólva a közkedvelt, elegáns közönségű étterméről... És kint lehetett látni versenyről-versenyre: Tapolczay Dezsőt, Góth Sándort, Rákosi Viktort (Sipuluszt), Szomory Emilt, Szomaházy Istvánt, Földessy Sándort, Pálmai Henriket, Győző Lajost, Takács Miskát, Raskó Gézát, Feld Matyit, Dezső Jóskát, Kunvárit (a japán és kínai tárgyú és nevű operettek után Kun-Csi néven ismert ősbóhémet), Rozsnyait stb. stb. Izgultunk, mulattunk, őrjöntünk, tréfálkoztunk. Többször vesztettünk, mint nyertünk, beadósodtunk, de nem nyughattunk! Pedig volt úgy, hogy meg is fogadtuk, hogy nem megyünk ki »oda« soha többet! Igen ám, csakhogy az ördög, akinek eladtuk a lelkünket, nem hagyott bennünket békében ... Közénk vágott egy-egy kis szerencsét, mire üvöltve rohantunk ismét a totalizátor karjai közé. Emlékszem rá, hogy egy olyan időben, amikor már-már ellanygulóban volt a színészi turf-rajongás és végleg kiapadóban a bohémzseb, Dezső Jóska, a Nemzeti-Színház kedvesemlékű tagja, megütötte a »Ladon-kvótát«, vagyis: megfogadott egy Ladon nevű lovat és kapott rá százszoros pénzt! Persze, hogy megint az ördögé volt az egész Bohemia!

És-jártunk »külföldre« is a szerencse Istenasszony a után, aki (lovakról lévén szó) gyakran lóvátett bennünket. Bécs nyári lóversenyein. amikor itt már a színházak kapui bezáródtak, sok magunkfajta úgynevezett bohémet üdvözölhettek. Kotingbrunn, Baden, Pardubitz kacsái, tömegesen pusztultak fiatal fogsoraink alatt. Mert, ha kimentünk versenyezni, a főtáplálékunk rendszerint egy-egy »sitzre«, egy félkacsa volt, megfelelő körítéssel, amit ha »garnierungnak« titulálnak is odakint, nagyon izes táplálék volt bíz az! És ittuk hozzá a pompás »Wöslauert«, meg a pilsenit. Mindegyiket a maga-hazájában. Hej, bizony szép idők is voltak azok (harminc-nygyven évvel a vállamon) és annyi kedves női kacajjal fűszerezve, hogy az életnek ezt a felséges operáját,, akár százszor is végighallgatnám, ha fiatalságot és egészséget adna hozzá a Sors és a visszahozhatatlan Idő ... Gond, szomorúság, töprengés, kedvetlenség, jövőtől, öregségtől, betegségtől való félelem stb., ugyan ki ismert közülünk eféle ostobaságokat?! Igaz, jobb volt, ha több pénzünk volt. De gyakran akkor eszeltük ki a legjobb tréfákat, amikor alig kucorgott egy-két korona a zsebünk mélyén.

Így, amikor egyszer (nem mintha többször is meg nem esett

volna) nagyon leégtünk egy lóversenyen, a boldogult drága Szomaházyval és éppen arról beszélgettünk, hogy micsoda gyalázatos pech üldöz bennünket, észreveszi a rókamájú »Szórna«, hogy csöndes beszélgetésünket néhány ismeretlen »Lauscher« — szaglászó — figyelni és igyekszik azt kihalgtatni. Egy pillanat! Villan a szeme a mindig ötletes Szomaházyra és »*czívódva*«, hogy a körülöttünk ólálkodók is hallhasák, így szól:

— Értse meg hát, maga kap még tőlem az előbbiből háromszázötven koronát...

A körülöttünk hallgatózók fülei az égnek hegyeződtek. Én pedig, elérve a Szoma ugratási szándékát, átvesszem a végszót és hasonló, link hangnemben felelek:

— Jó, jó, ezt értem... De mi van a büki-fogadással? Hiszen a halmozásból még nekem jár ...

— Persze! Az a kétezernyolcszáz gerstli különálló dolog! Különben jöjjön csak ... Akarok valamit mondani.

És karonfogva elvezet a hallgatózók megnövekedett és elbámult gyűrűjéből a tribün mögé, ahol alkalmas pillanatban, aszkóros zsebekkel, kikacagtuk magunkat a lóverseny-kibicek hüledezésén és azon a pompás bohém-élvezeten, hogyha nem is a valóságban, de legalább képzeletben háromszáz és kétezernyolcszáz korona »osztalékot« juttatunk egymásnak. (Szinte majd, hogy meg nem pumpoltuk egymást ebből a pénzből...)

... A bohémasztal pedig, ahol szintén nem volt más témánk, mint a lóverseny, ebben az időben a Vígszínház-kávéházban volt. Ott gyűltünk össze ebédutáni feketére és előadásutáni dumára. Voltak olyanok is, akik alsóztak, sőt (Uramfia!) sakkoztak is, de a törzsasztal csak tippelt a gyürkőzött versenyekre. Ezzel a tervezgetéssel volt átítatva mindegyikünknek a gondolata úgyannyira, hogy én ma is csodálkozom, hogy egyikünk-másikunk hogyan nem vakkantotta bele a színpadon a szerepeibe valamelyik lónak, trénernek, vagy zsokénak a nevét! Én annyira voltam már például, hogy a lovakról álmodtam. Igenis, lovakról! Pedig akkoriban, a koromnál-fogva még, másról is álmodhattam volna. Két ilyen nevezetes ló-álmom is volt. Ezeket pedig, nem a lószakértelem csillogtatására, mint azért említem, hogy, talán mégis csak van valami a telepáthiában.

Tehát: egy alkalommal azt álmodtam, hogy Bécsben vagyok a freudenauai versenyeken és találkozom egy pesti pajtással:

— Hová, háová — kérdi tőlem a pesti »haver«, látván, hogy egy csomó pénzzel a kezemben rohanok a totalizátor felé.

— Ezt a csomó pénzt nyertem a *Vak-Bottyánon* és most sietek feltenni a nyereséget *Véndicsőség-re* — feleltem én a kérdezőnek álmodomban...

— Másnap este, előadás *után*, még mindig ez az élénk és különös

Kiváló kapelmányter szagol.
Nimu ar a pnykka, a kiből
in kolonator. indermöt ne
Andrét nevelni.

Herczeg Ferenc kézírása.

(A jeles író egy névjegyére írta ezt a pótlást,
a Dériné-ifjasszony egyik próbáján.)

Kedves Szerény Dalgó
Kérem, keressék meg
arról, hogy pontosan,
(bármilyen játékosan)
eljárhatunk egy kis
Matruarkali beszéssel
"Első könyv" nem fejező
Kérem hogy utána a
a telefonszámait
tisztelettel köszönöm
Dicső 5/1901 J. J. J. J.

Jászai írása.

És majd ha Jsten septröjővel
megint találkoznak, megint megpro!
bálole elhelyezni Nákán egy a trap
optimizmust csinosan fejlődő
hypochondriát koluztódó

heretettel ölel öreg barátod

Molnár Ferenc leveléből.

Szerény
Zoltánnak

a hússal és
nével író
Kollektívának
13vi 4

Fer.

Bródy Sándor,

az első „Fehér könyvél” ezzel
a pár emléksorral dedikálta
nekem.

Кавказ. Лист 74. Кавказ. Солд. Чкаловых
№ 4. 119.

Siberia

Письменные сношения военнопленных или с военнопленными допускаются только посредством писем, карточек, поздравительных открыток.

Кудря
L. M.
M. K.
K. S.
K. S.

Вому

Nom et prenom du destinataire

ПОЧТОВАЯ НАКЛАДКА

ДЛЯ ВОЕННЫХ
POUR LES PRISONNIERS

В. Ч. И. П. А.
С. М. П. А.
С. М. П. А.
С. М. П. А.
С. М. П. А.
С. М. П. А.

В. Ч. И. П. А.
С. М. П. А.
С. М. П. А.
С. М. П. А.
С. М. П. А.

актун

Индустри
Индустри
Индустри

Világtörténelem egy levelezőlapon.

Amikor egy magyar zsidász, Zátony Kálmán kollegám, mint szabertai hadifogoly, németül volt kénytelen írni haza, Magyarországra, Oroszországból.

álom járt a fejemben. Siettem hát a törzsasztalhoz, hogy ott megtárgyaljam az álom-tippet a kávéházi társaságommal. Ebben a társaságban volt egy örökké mosolygó, szipkából-szívott égő szivar nélkül (elképzелhetetlen, kis vörös pofaszakállú, Rozsnyay nevű törvényszéki jegyző. Hol szedte, hol nem, biz én nem tudom! De ez a »törzstag« annyit tudott a lovakról, hogy nem is hívtuk másképp mint »lótanár«-nak. Ez a fiatalember olyan autentikus volt lőügyekben, mint ebben az időben Herzel tanár a sebészetben. Újházi a színészetben, Bianchi Bianka az opera-koloraturában és mint Komor Gyula, vagy Heltai Jenő úr a »sakácatban« ... Mondom hát Rozsnyainak, a lótanárnak, a fentebb jelzett álmomat:

— Mit szól hozzá?

A lótanár, kinézvén a Vadász és Versenylapból és kivévén a fogai közül a szipkát, úgy nézett rám, mint olyanra szokás, akinek az eszeveleje aggodalmakra ad okot és szólt:

— Ugyan Szerémy úr kérem, ne beszéljen ilyeneket!

— De miért?! Hiszen álmodtam! És nagy hadvezérekkel is megessett már útközet előtt, hogy —

Rozsnyai türelmetlenül beleszólt:

— A hadvezér és a ló, az talán mégis csak kettő ...* Nézze kérem — folytatta tovább a lószakértelmet — ez a Vak-Bottyán, akinek az apja...

És itt következett egy olyan precíz kitanítás és lőtörténelmi előadás, hogy mukkanni se lehetett az ellen, amit a lótanár úr leadott nekem... Engem azonban ez álom-tipp mégse hagyott nyugodni! Egyre duruzsolt az Ördög a fülembé. Meg kellene játszani ezt a Vak-Bottyánt és a Véndicsőséget! Fogadási-irodák ugyan még nem voltak akkoriban Budapesten, de volt itt egy ismert csemegekereskedő, bizonyos Pintér nevű úr, akinek a csemegeén kívül, volt egy eféle vállalkozása, irodája, ahol lehetett játszani külföldre is. Ennél akartam én is áldozni álmom oltárán. (Mellékesen mondva, Pintér olyan gyönyörű házat »csemegezett« össze a Kecskeméti-utca sarkán, hogy annak a lépcsőháza — amelyet fűteni is lehet — ma is egyik látványosság a Belvárosnak. Sőt talán egész Budapestnek.) Ismétlem hát, Vak-Bottyán nem hagyott percnyire sem békében és ha pénzem lett volna, mint ahogy nem volt, azonnal vittem volna Pintér fogadási irodájába... Ha a »volna« nem lett volna! Így azonban előbb össze kellett hoznom a »betéti-társaságot«, amely természetesen a színházi kollégák köréből és obulusaiból, nagynehezen mégis csak tíz korona alaptőkével befizettetett. Én aztán tényleg meg is fogadtam az én Vak-Bottyánomat

¹ Vájjon meg merné-e ezt a kijelentést kockáztatni ma, a világháború szörnyű emberpazarlásai után is a derék lótanár?

ezzel a nagy összeggel. De a Véndicsőségről szó sem lehetett, mert — ezt már a lótanár be is bizonyította — ilyen nevű ló nem volt az egész lóvátett monarchiában.

A verseny napján, vagyis másnap este szorongva ültem a vígszínházi törzsasztalnál a kávéházban és érdekelt kollégáimmal vártuk a bécsi híreket. Hej, nehéz dolog volt ez akkoriban! A lapok hírszolgálatára, nem volt a maihoz hasonlóan boszorkánymesteri. Rádiónak meg híre-hamva sem volt. Csak éppen telefon volt a kávéházban, amivel türelmetlenségünk és kíváncsiságunk szomját némiképpen csillapíthattuk. És mi többször telefonáltunk a lapokhoz, hogy mik a bécsi eredmények!?... Végre, úgy éjfélfelé, rohan ám az egyik pincér és szinte végig-kiáltozza a kávéházat:

— Vak-Bottyán első és tízre háromszáz koronát fizetett!

Eleinte azt hittem, hogy valamelyik kolléga inszenálja velem ezt a tréfát. De, bizony csakhamar megerősítették a hírt a redakciókból jövő hírlapírók úgy, hogy már semmi kétség sem lehetett aziránt, hogy az álom »beütött« ... No, nesze neked Rozsnyai! ... A lótanár nagyon csöndes is volt akkor este és fejfájás ürügye alatt korábban is ment haza ...

Ám, az én lóverseny-médum-voltomnak hírement. Sőt! Volt még-egyszer egy ilyen csodálatos esetem.

Legközelebb, amikor a hamburgi derbyt futották, néhány nappal előbb azt álmodtam, hogy a nagyon favorizált Dreher-ló, a híres (és szügyig lefogadott Capogalló előtt, a német ló, Hágén nyeri meg a derbyt. Persze, a Vígszínház-kávéházban, előadás után, közöltem ezt az álmodat is a lótanárral és a jelenlevőkkel. Nagy vita indult meg és már-már (előbbeni álom-tippemre gondolva) a törzsasztal publikuma pénzt akart összeszedni hogy játsszuk meg Hágént. Rozsnyai erre minden ékesszólását elővette, hogy »erről a bolondságról« lebeszéljen minket. A lótudomány döntvényei, a handicap-adatok súly- és egyéb bizonyítékok, a viszonylagosság logaritmusai, az átszámítás bűvésze stb., stb. csak úgy röpködtek a levegőben. Szédületes volt ez a »beavatottság«, amivel a lótanár az én egyetlen érvemet, hogy Hágének kell nyernie a német derbyt, mert én úgy álmodtam, lepocskondiázta. Nem is tudtam ellenében egyebet felhozni, csak ezt:

— Jó, jó, de én mégis azt álmodtam, hogy Hágén nyeri meg a német derbyt...

— Fogadjuk meg!... Nem kell Rozsnyaira hallgatni, hiszen a múltkor is blamáta magát!... Adjuk össze a pénzt!...

Ilyen és hasonló szenvedelmes kiáltozások hallatszottak a bohém-törzsasztal körül, mire a lótanár látva, hogy veszélyben forog a szakértői tekintélye, felugrott és szólt:

— Egy percre uraim! Várjanak azzal a kis pénzzel!... Látom, hogy nem lehet magukkal okosan beszélni, hát kivágom az atout!

— Lássuk!... Mi az?... Miféle atourról beszél? — riadoztak az én második álm-tippem iránt bizakodók.

Rozsnyai erre elővett egy bécsi táviratot és azt felolvasta. A távirat a következő volt:

T Á V I R A T .

Rozsnyai Vígszínház-kávéház

Budapest 42.

MINDEN PÉNZT CAPOGALLÓRA!

HÁGEN.

Valaki felröhögött:

— Ez tréfa! Hiszen Hágen az egy ló! Éppen azt álmodta Szerémy, hogy Hágen nyeri a német derbyt... Rozsnyai ne komédiázzon!

Erre a »lótánár«, aki már kétszer-olyan vörös volt, mint rendszer, dühös méltósággal magyarázta, hogy ez a Hágen, aki neki Bécs városából táviratozott, a legkiválóbb sporttudósító odafent! És hogy neki eszeágában sincsen tréfálni ilyen »szent« dolgokkal... Ezekután természetesen már szó sem lehetett a további kételkedésről. Mégkevésbé arról, hogy az előbb még lelkesen pénzt kínálók, most már akárcsak egy fityinget is adjanak az álmom realizálásához... Már nem tudom bizonyosan, hogy én is kishitűvé lettem-e és azért nem tettem meg Hágent a német derbyre, vagy azért nem tettem meg, mert... Hiszen méltóztatnak érteni. Denikve másnap este, a Lipótvárosi-kaszinóból, a szerkesztőségeknél is hamarabb megtudtuk, hogy a német derbyt — úgy, ahogy én azt megálmodtam — tényleg a Hagen nyerte és Capogalló lemaradt... Totalizátor: 10-re 70 ...

A lótánár élete komoly veszedelemben forgott a törzsasztalnál!

Ne méltóztassanak ezt az állításmat túlzásnak bélyegezni. És különösen ne méltóztassanak elfelejteni, hogy mit jelentett akkor *k. p.* tíz korona! Most a *k. p.* annyit jelent, hogy »könyvbe beírni.« Akkor azonban! Aki akkoriban tíz korona nyereséghez tudott jutni, az két napig uraskodhatott és gummirádlin hajtathatott ki ősbudavarába, vagy bőlét rendelhetett a Politikus Kreizlernél, Budán, az elfogyasztott fiatal liba után... Ettől és hasonlóktól fosztott meg bennünket a lótánár rozsnyai (most már csak kis »A«-rel írom a nevét) azáltal, hogy lebeszélte a Hágenről. — Hogy, igazság-szerint, nem a lebeszélés, hanem a pénzhiány miatt nem fogadtuk meg a német derbynyerőt, ez szintén lehetséges. De esetleg mégis megtehettük volna, pénzt szerezhettünk volna és nyerhettünk volna! Ezért a sok volnáért vért kellett

izzadnia a szegény, szimpatikus lótanárnak! A törzsasztal minden-egy tagja, kötelességének tartotta, hogy szóval, tekintettel, így meg úgy, egyet-egyet csípjen a tudatlanságon-csípett lótanáron. Szegény, végleg odavolt! Nem is mert a helyére ülni a kávéházi törzsasztalnál csak kóválygott az asztalok között, mint aki nem tudja, hogy mihez kezdjen. Végre, valami mentőötlete támadhatott, mert gyorsan lehúzódtott egy hozzánk közeleső kávéházi asztalhoz és a gyufatartóval kopogtatott a pincérnek:

— Parancsol Rozsnyai-tanár úr?

— Menjen a fenébe és ne tanározzon engem!...

— Kopogni tetszett...

— Küldjön tollat, tintát, papirost az újságos-gyerekekkel!

— Igenis!

A pincér elrohant, a pikkoló hozta az írókészséget és mi, sanda gyanúval láttuk, hogy a lótanár ír... Egyikünk oda is súgta a közelebbülőeknek:

— Azt hiszem, a lótanár öngyilkos lesz a blama miatt. Most írja a búcsúleveleket.

— Az ám! Ez nincs kizárva...

És részvétellel néztünk át a buzgó munkában levő Rozsnyaihoz— Hejnye! Csak van jódolga hogy nem vesztette el mindenét azon a nyavalyás Capogallón?... Szegény lótanár! Igazán kezdtünk miatta aggódni valamennyien a törzsasztalnál, amikor tekintélyében letört hőstünk elkészült az írásművel és mosolyogva lépett oda hozzánk:

— Sürgönyt fogalmaztam annak a hülye Hágennek!

— Hülye??!! Hiszen megnyerte a derbyt...

— Ejh! Ki beszél itt most arról a lóról?! Én annak a számarnak sürgönyözök Bécsbe. Hallgassalak ide!

— Halljuk! — morajlott fel a törzsasztal közérdeklődése és Rozsnyai a következő táviratszöveget olvasta fel:

„HÁGEN sporttudósító. Bécs,

Wiener Allgemeine.

Bár hívták volna Önt Capogallónak
és azt táviratozta volna, hogy Há-
genre tegyünk minden pénzt.

ROZSNYAI?.

A kitörő kacajkórus erre szál váltta a tekintélyében letört lótanárt, aki a táviratot és annak költségeit bünbánattal küldötte utána a csinos summának, amit a Dréher-lovon veszített. De aztán, ettől a naptól kezdve, a lótanár levitézlett közöttünk a lószakértelemből. Mi már

nem tudtunk neki többé hinni és nem is kérdeztünk tőle semmit. Mert egy olyan lótanár, aki a derby-nyerőt sem tudta eltalálni, az olyan sebész, aki a betegét egy »wimmerli«-ben engedi elpusztulni... Vagy egy olyan galamblovó, aki tizenöt lépésről nem találja el a Bazilikát... Szegény nagyfejű, okos Rozsnyai! Emiatt az eset miatt nekibúsulta magát és alighanem ezt vehette annyira a szívére, hogy még a bírói pályát is otthagya a lovak kedvéért és egészen a versenyügynek szentelte magát. Manager lett a Rotschild-istálló érdekeinek a szolgálatában és, ha láttuk is még néha-néha, de az álmainkat nem: rontottuk vele tovább és úgy én, mint a törzsasztal többi, tagjai is, nemsokára teljesen felhagytunk a versenyfogadásokkal.

A Hügen-ügy ellenben mégegyszer komolyan szóbakerült közöttünk egy későbbi alkalommal, amikor az én Hegedűs Gyula barátom — kétségkívül megirigyelvén az én kétszeres typpszteri sikereimet, szószertint a következőket írta nekem Borszékéről:

„Kedves Zoli! — Nem mulaszthatom el, hogy ma éjjeli álomról ne írjak magának. De ha nem akarnék is, valami ördög szinte sarkantyúzza az oldalamat és kényszerít az írásra . . . Azt álmodtam, hogy a Szt. István díjat *Vívó* nyerte meg és én meg akartam tenni s nem tettem meg. Horribilis pénzt fizetett! — Nem kellene-e már most előre együtt megfogadnunk? Mit gondol? Folyton eszemben van, mint magának annak idején *Hügen*, Titivel (Szécsi Illés) együtt üdvözl: *Hegedűs*.”

Nem emlékszem már reá, hogy szótfogadtam-e Hegedűsnek (akivel — mellékesen mondva — vagy tízszer megittuk »a *brüdert*«, de sohasem tudtuk letegezni egymást), ám alapos a gyanúm, hogy ha meg is raktam azt a bizonyos *Vívót*, abból ugyan nem lett »vívát«, különben emlékezném a pénzre, amit nyertem rajta. — Ilyenformán Hegedűs továbbra is kénytelen volt megelégedni az ő dús művészi babéraival és békét hagyni az én látnoki »sikereimnek«, amelyek egyideig babnás turf-gloriolával sugározták körül igénytelen fejemet.

Ha azonban valaki azt hinné, hogy káros tapasztalataink folytán végleg megkomolyodtunk, az téved. De a totalizatórból és a bookmakerekből valahogy mégis kiserettünk. Jártunk tovább is a gyepre; elmentünk még néhányszor a külföldi versenyekre is, de kezdtünk a »játékba« egy kissé mégis jobban »belelátni« és lefújtuk a »bukikat«, akik akkoriban »slepperek«-kel is dolgoztak... (Persze tisztelet a kivételeknek!)

Például, egy alkalommal Kottlingbrunnban voltunk többen, budapesti gyep-rajongók, akik közül két színészkollegámmal korábban jelentünk meg a reggelinél; míg a többiek még aludtak. Hát, ahogy reggelizünk, közeledik az asztalunk felé egy ismert pesti, szőrösszívű »büki« és egy, ugyancsak magyar ifjú Budapestről. Az utóbbit is ismertük valamennyien, de nem tartozott a társaságunkhoz és így egyikünk se. tudta, hogy a mindig jólöltözött és nagylábon élő ifjú, miből

költekezük Ahogy a бүki és az a bizonyos ifjú észrevették ben*-nünket, egyenesen odajöttek az asztalunkhoz és engedélyt kértek, hogy ők is a mi körünkben reggelizhessenek.

— Tessék!... Tessék! — mondtuk örömmel. Mert ugyan mi lehetett kívánatosabb reánk, szenvedélyes turfbolondokra, mint hogy a titkok tudósainak egyikével, egy mindenféle vazelinrel megkent lódiplomátával legyünk együtt a nevezetes verseny reggelén ... Igen, ez nagyszerű »kabala«! És a játékospsziché olyan, hogy egy ilyen mitsem-jelentő dologért szívesen kifosztattja maját. Amint ez a mellékelt ábra szerint meg is történt. Mert ahogy leültek a mi gyeplismerőseink, egy már bizonyára előbb-kezdett beszélgetés folytatásául így szólt az ismeretlen-exisztenciájú ifjú a »könyveshez«:

— Hát úgy-e, adja nekem három az egyhez Lelkem II.-öt!?

— Várja meg, talán ha bolondgombát reggelizek... — mondta neki a »bүki« jó pesti argóval, mire persze úgy hegyeztük a füleinket, mint a vizsla, mikor nyulat érez ...

— De nézze, hiszen előttem adta annak a bécsi jampecnek, ahogy lejöttünk a lépcsőn! Hát miért nem adja nekem is?!

A könyves dühösen törte fel a lágytojást, amit a reggelijéhez rendelt és miután azt egy szippantással felhörpintette némi köhögési rohamok között kiabálta, de most már németül és úgy, hogy az egész kávéházi publikum hallhatta:

— Mert már tele vagyok azzal a nyavalyás Szemere-lóval! Ich bin satt! Ganz satt!... És, amilyen szerencséje van annak a Szemere-nek!... Hallja?!... Nincs az a seprűnyél, ami neki be ne gyönne... És én hülye állat! Három az egyhez adtam egészen ma reggelig!... Tönkre fogok menni! Olyan sócher leszek ezután a verseny után, mint... mint ...

Az ifjú tovább könyörgött:

— Nézze! Az én ezer koronám mán se ide, se oda! ... Adja nekem azt a dögöt három az egyhez!...

— Nem adom! Mit kapriciózza magát?! Úgy kívángat, mint egy áldott állapotban levő viházzmmánsz!/? ...

És röhögött, mint egy ló, amelyik a startnál állva marad és tudja, hogy ezzel egy vagyon úszott el a könyveseknél, meg a totalizátoron ... De a nevetés nem vette el a Lelkem II. rimánkodó hívének a kedvét! Mindannyiszor újra kezdte, valahányszor a »bүki« elutasította. Végre mi is a »pártjára állottunk« és mi is munkába vetük a makacs könyvest:

— Adja mán neki!

— Nem adom!

— Hát akkor adja *nekiünk is* és ne komédiázzon!...

Végre, egy félórai könyörgés után (!), amikor már a reggelitől késlekedő társaink is megérkeztek, valamennyien rávettük a ravasz

fiút, hogy zsebeljen ki valamennyiünket és hogy fogadja el a mi keservesen szerzett »szövetkezeti« váltópénzünket és hogy adja nekünk »is« három az egyhez a lelkem, a Lelkem II.-öt...

Na és hogy az a dög a versenyben sehohsem volt, azt talán fölöseleges is külön elmondanom! . . .

Az a sötét egzisztenciájú ifjú ellenben, nyert. Ő — amint kijózanodva, hosszúorral megállapítottuk fizetett »hivatalnoka«, slepere volt a ravasz »bukinak« ... Ezeket az elemeket ugyan már azóta és nem sokkal ezután az eset után kiséperte a Lovaregylet, meg a Jockey-club a pályákról, a csaló és doppingoló betörőkkel együtt, de mi és nagyon sokan, akik ilyenformán megégettük magunkat, szenvedélyünk lángjánál, mint játékosok, bizony végleg kiszerttünk a ló-sportból. És átalakultunk plátói szerelmesekké, szenvedélyes nézőkké. Hogy etekintetben mennyire igazunk lett, azt ezzel a kis bonmotval is igazolom

Amikor boldogult Németh Jóskának, a valamikori Népszínház kiváló művészenek szöllője volt Alagon (sok víg szüret és bohém mulatság színhelye volt ez a négynoldas szőlőgazdaság), egy kedves, közszeretben álló alagi tréner, az öreg Hesp, bort vásárolt Németh Jóskától. Úgy látszik a bor nagyon smakkolhatott Hespnek, mert amikor legközelebb találkozott a művész-szöllőbirtokossal, így szólt:

— Nagyon jó megvolt áztat a por!... Én is szeretnék a mífesz úr et fizonzás teni!

— Kérem, kedves Hesp bácsi! nevetett Németh Jóska.

Szók a mífesz úr lófersen jádzani?

Nem!... Óh soha! Ilyesmivel én nem foglalkozom! — rázta a fejét a komikus, mire Hesp, közelhajolva, a fülébe súgta:

— Hát esz akartam montant!... Ety jó danáct, a jó poréri Ne játsza soha á mífesz úr á lófersen, merd á jádék megfan et svindel!

... De azért, akinek a káros játékszenvedély beeszi magát a vérebe, az mégsem tud attól szabadulni, bármennyire bizonyozza is a józan ész, hogy a nemes lóspörtöt, mint »szerencsevadászatot« kerülje. Errevonatkozóan Rákosi Viktor, az aranyos humorú Sipulusz, akinek mindenféle emberi furcsaságokon megakadt a szeme, pompás dolgot írt valamikor, egyik vasárnapi tárcájában a Budapesti Hírlapban, mégpedig velem-kapcsolatban. A szóbanforgó humoreszkben azt mesélte el a kitűnő magyar író, hogy ő milyen peches lóverseny-játékos. Míg ellenben egy ismerőse, aki valóságos turfhiéna akkor is a csömörlésig nyeri magát a totalizátoron, ha egy seprűnyelet fogadna is meg. Sipulusz panaszkodik barátjának, következetes veszteségei miatt, mire az, a következő vallomással iparkodik a totalizátor író-áldozatán segíteni:

— Nézze szerkesztő úr! Én megmondom magának, hogy mit teygen, ha nyerni akar ...

— Nos??!! — csillan föl a szeme Sipulusznak.

— Tegyen úgy, mint én ...

— És maga hogy tesz?!

— Nekem van egy angol tréner-ismerősöm... Azaz, hogy: személyesen nem ismerem, csak látásból... Azt is csak innen a gyepről... De az egy nagyszerű ember! Az kérem »utira« megy... Mindig a lecsöngetés előtt fogad és mindig nyer!...

— És maga?!

— Én utanasurranok és amit ő tesz, azt teszem meg én is ...

— Nos és;így nyer maga?!

— Így! — ÉS a tanácsadó, most diadalmasan körülnézve, hirtelen megkapja az író kezét: Nézze ,nézze kérem!... Látja azt a panamakalapos, kékruhás, zömök úriembert⁹!...

— Igen. Látom.... Most megy a 9-es pénztárhoz ...

— Úgy van! Hát ez az én angolom!!... Menjünk utána és rabjuk meg azt a lovat, amit ő fogad ...

Sipulus ezekután elmondja, az ő utánozhatatlanul kedves ötleteivel fűszerezve, hogy mint siettek a barátjával a jelzett angol után és, hogy vívtak ökölharcot a totalizátor 9-es számú kasszája körül, hogy közvetlen az ánglius háta mögé kerülhessenek abban a pillanatában, amikor az illető megjelöli a tikketet a fogadási-gépnél.

— Hát a mi angolunk — mesélte befejezésül Sipulusz — bámulatosan-helyes magyar kiejtéssel mondja a pénztárosnak:

— Kérem kétszer a »hetest« ...

— Ahá!!... Tehát ez a *titkos tip!* — csillant föl bennem a remény. És már azon iparkodtam, hogy az angol helyére lépve, én is megvegyem kétszer a »hetest«, amikor a mi ángliusunk megfordul és rámköszön:

— Jónapot kívánok szerkesztő úr!

— Jónapot — dadogtam vissza én és barátságosan kezefogtam a barátom »angoljával...«

Az angol, Szerémy Zoltán volt... Ellenben a »hetes« a »futottak még«-nagyságok között, utolsónak kullogott be az istállóba...

Ilyen a »biztos értesülés« a gyepen ...

... Én azonban mégsem haragszom a turfra, bár szép kis összeget szórtam el a vígszínháziak lóversenyfogadási járványának az idején, a monarchia fogadási-gépeinél és a könyveseknél. Ma talán nem volna nagy az elveszett összeg! De akkor, amikor ezeröttszáz forint gázsival vitte édesanyám a háztartásunkat, bizony summa volt minden vesztett negyedforintos. De mondom, én ezt mégsem panaszlom. Nem! Mert az »aranyborjú« körüli táncomban, éppen a turf emberei közül, olyan kedves és becsült barátokat szereztem magamnak,

akik mindmáig jóban-rosszban, örömben-bánatban mellettem voltak és vannak ma is. Elsősorban is Mravik Pálra gondolok, aki a maga egyszerű becsületességében, mint ember és mint a legkiválóbb trénernek egyike, kivívta a maga számára vonzalmamat, őt és családját, jeles nyomdokain haladó, immár szintén derbinyertes tréner fiát, ifj. Mravik Palcsit, példában nevelt és gyönyörű hajadonokká serdült két szép unokáját, egész házanépét olyannyira megkedveltem, hogy sok nyári meghívásaim közül, mindig az én Mravik-barátom invitálását helyeztem a többi meghívó elé, (Szegény Pali! Ő is egyike azoknak a hű lelkeknek, akiket az utóbbi-időben vesztettem el magammellől...)

Alag iránt való szeretetemet, ezt a megbocsájtatható gyöngémet, különben az örökké szellemes nagy magyar író, Molnár Ferenc is tudomásul vette, amikor a világháború kitörésének az évében, végleges Letelepedési szándékkal, kivonultam Alagra lakni, az én boldogult Mravik-barátom egyik villájába. Molnár akkor nevezett el »alagi érsek«-nek, aki nélkül sokideig nem is volt elképzelhető egy-egy jótékony íőegyleti multság, amelynek sikerén, főleg gróf Pejacevich Albertné lankadatlan buzgalma munkált közre; vagy valamely »nagy-kanállal való« eszem iszom, amit a Lovaregylet régi, most már nyugdíjba-vonult intézője, Molnár Gyula hirdetett meg, a magyaros szíveslátás mindenféle kieselt címén... Bizony, jóvilág volt valamikor Alagon! Nem éppen az eszem-iszom miatt; mert a magamfajta színészember e tekintetben itt Budapesten is olyan kapós, hogy valósággal üdülésszámba ment már, a nyolcvanas-kilencvenes években, ha az ember otthon, kényelmesen nekivetkőzve, háziruhában és papucsban étkezhetett. De azért volt jóvilág Alagon, mert ameddig a világháború legszörnyűbb mérge, az egymás-ellen-való acsarkodás, bele nem vette magát a jó vidéken is a magyar társadalomba, addig ez a pestkörnyéki kis, gondozott Paradicsom, amelynek Pejacevich Albert, a grófi tréner és a Kleisznerék a megalapítói, maga volt a zavartalan barátság, összetartás üdülő oázisa... Ma is meleg érzésekkel gondolok azért erre a helyre, bár ismét visszavedtettem fővárosi lakóvá. Szívesen emlékszem számos kedves jó ismerősömrre, trénerekre és előljárósági-emberekre, bar a fiatalság víg hangulatainak elszálltával és utána a világháború rémes vérzivatarának, örökké fájó emlékül, két halottam gyászemléke veszi körül a lelkemben, a valamikor kedves, nyájas, fenyőillatos Alagot... Ott vesztettük el a háború első évében Gizella nővérem gyönyörűséges leánykáját, Paulát. — És a Főthi-úti temetőben alussza örökalmát az édesanyám ...

Hogyan felejthetném el valaha is Alagot!...

... Egyébként nekem és néhány színésztársamnak Alag határa a vadászat kellemetlenségei miatt is emlékezetesek! Gyakran pufogott

a vadászfegyverünk az alagi vadásztársaság nyúl- és fogolyvadászon, évek hosszú során keresztül. De vadásztunk egyebütt is. Mégpedig nagyobb vadra, rendszerint a Fészekbeli festő- és szobrász-barátaink társaságában.

Egyszer, Visegrád közelében volt valamelyik őszőn hajtóvadászatunk. Minthogy jobb operettet soha életeimbe nem láttam, ezt a mulatságos epizódokkal tarkított művészkiruccanást röviden elmesélem...

Valamelyik nyári ünnep hajnalára voltunk össze jövendők a visegrádi hegyes kis vadászterületen, amelynek a-határa, alig tehetett ki háromszáz holdat... A vadászat rendezését a fő-Stüssi, szegény, korán elhunyt Ujváry Náci, vállalta magára, mert ő Kisorosziban lakott, tehát szomszédaival, Jámbor és Bálint építészekkel, kedves »Fészek-társainkkal«, ők lehettek a legkorábban a tett színhelyén ... Mi többiek: Zala György, Bezerédy Gyula, a szobrászat két kitűnősege, aztán Hegedűs Gyula kollégám. Palma y Andor (a fő-rima, t. i. a Rimamurányi egyik fő-fő embere), együtt jöttünk Nagymarosról, félelmes vadászoknak öltözve. Különben, a legtöbb ember régi jó puskás volt köztünk. Kivételt csak Hirsch Sándor barátunk képezett, aki valószínűleg még, vagy soha vadászon nem volt, vagy «egy átlumpolt éjszaka után, lakkcipőben, szmokingban és cylinderben jelent meg a nagymarosi kompnál, amely bennünket átvitt a vadászterületre!... A nap, éppen akkor kelt és ahogy meglátta Hirsch barátunkat, olyan vörös lett. mintha szét akart volna csattanni a kacagástól. Lehet azonban, hogy máskor is ilyen vörösön kél föl ez a souverain égitest. De ezt mi, későnkelő bohémek (különösen egészen józanul ritkán kontrollálhatuk...)

Amikor a komp átért velünk a visegrádi partra, nyomban nekiindultunk a szuszogató meredek hegyi kapaszkodónak. Beletartott volna félórát edzettebb lábú turistáknak is, amíg fölértek volna. Mi egy kis óra alatt fönt voltunk. Ujváry Náci és többi társaink máivártak ránk és nagyvadról lévén szó, amely óvatosabb a kisebb vadnál is, már messziről integettek felénk, hogy csak lassan, csendesen, valahogyan hangos szóval fel ne verjük az erdő csendjét, akárcsak egy köhjäntéssel is... Így, kellő óvatosságra figyelmeztetve, néma intetéssel köszöntgettünk egymásnak és hangtalan vadászkezsorítással üdvözöltük egymást... Közben egy kis hajnali szellő kezdett lengedezni. Ez ki nem kerülhette a szenvedélyes Bezerédy Gyula figyelmét... Hogyne! Hiszen, hogyha a vad felé jár a szél, akkor itt leskelődhetünk akár napestig bár, mind elmenekül a zsákmány, amelyik szelet kap... Hogy csinálta hát ez az Ujváry Náci ezt az egész miskulanciát?!... méltatlankodott a bővérű Bezerédy. És lábujjhegyen odaóvakodott a »vadászmasterhez«, nehogy akárcsak egy ágacska is megreccsenjen a talpai alatt, aztán súgva kérdezgette a részleteket a vadászatrendező kitűnő piktortól:

Hát tudod súgta óvatosan Bezerédynak, Ujváry: mi itt állunk fel... Amonnan jönnek a hajtók ... Erre lesz a kilövés ... Itt zárul a hajtás stb.. stb.

Nohát, erre a magyarázatra, Bezerédynak szokás szerint a fejébe szaladt a vére és így, megfélelkezve a vadászat eredménye érdekében szükséges csendről, emeltebb hangon kezdte kritizálni az Ujváry Náci intézkedéseit:

Nem jól van! Ez lehetetlen! — Teljesen megfordítva csináltad a dolgot, mint ahogy kell...

Persze Ujváryban is elbődült erre a »vadászmeisteri« szakértelem, miért is ő, most már egy hanggal feljebb replikázott:

— Ugyan kérlek, ne avatkozzál az én dolgomba! ... Elvégre csak tudom, hogy mit tesztek! Nézzé meg az ember!...

Mi többiek, a két vitatkozó körül, vérünkfagyottan hallgattuk e szenvedélyes eszmecesterét, amely azonban nemcsak, hogy nem halkult, de a Bezerédy fölcattanó dühös hangján, amelyet Ujváry közbeüvöltései csak nagyobb és nagyobb viharrá fokoztak, betöltötte a méla erdőt:

— Süsd meg a tudományodat!

— Süsd meg te!... Vagyok olyan vadász, mint te!...

— Kikérem magamnak! Hogy jön a pemzli a vaddisznóhoz?!...

— Nevetséges nagyzási mánia!

— Te vagy nevetséges!...

— Marhaság!

— Buta beszéd!

És így tovább ...

Az erdő hajnali csendjében, ezek as indiánüvöltésszerű invektívák és ordítózások, még megnövekedve, visszhangosabban zúgtak, csatogtak. Az énekesmadarak ijedten hallgattak el és a »nagyvad«, bizonyosan átmenekült a Vértes erdeibe, az egész vadászterületről... Kiordította őket a két szenvedélyes vadászczimbora, akiket alig tudtunk egymással kibékíteni. Végül azonban, ez mégis sikerült, mert hiszen alapjában véve, nem is haragudtak ők egymásra, csak mint két ismert »rechtháber«, akik a *füle male füttyön* is képesek lettek volna (legalább is elméletileg) ölremenni, sehogy sem akarták átengedni »tekintélyüket« a másik vadászkorifeusnak... No de, mondom, a hajnali szópárbaj végetért és mi most már felállottunk a helyeinkre, hogy az értesített hajtók, végre puskáink csöve elé hajtsák a »nagyvadat« ... Iszonyú ordítózással, üvöltözéssel közeledett felénk a hajtókor. Lövésre készen állottunk mi budapesti művészi-stüssik a kijelölt helyeinken. De bizony, se őz, se szarvas, se vaddisznó nem mozdult a bokrok közt a fák alatt... Hogyanis mozdult volna! Hiszen az az üvöltőverseny, amit Bezerédy és Ujváry az imént rendeztek, egész Magyarországból is kiriasztotta volna a nagy vadat. De mégis!... Mintha

ott, mozdulna valami... Hegedűs Gyula, jobbsó szomszédom a vadászatban és Pálmay Andor, aki Hegedűs Gyula barátomon túl állt, valamit, úgylátszik, észrevehettek egy bozótban. Mert jobbra-balra lebukva, előrefigyelve, derékonszorított »kész«-puskákkal, ugyancsak illegetik magukat a lövéshez... Én magam is lövésre készen állok. Hátha valami érdemes és pláne veszedelmes vad tör felénk, a hajtók infernális lármájától dühödten... Jó lesz — gondoltam — az ilyen féreg ellen az én puskámat is készen tartani...

Hát, amikor már majd-odasózott a két vadászszomszédom: Hegedűs és Pálmay, ahonnan a bokrok mögül a neszezés hallatszott, egyszerűen-csak, a sűrű bokor magas ágai kétfelé hajlanak és láthatóvá lesz egy tekintélyes pocakos, feketekabátos, fehértollú, pofaszakállas, cilinderes úr, aféle vasárnapi kiránduló, (ma week-endezőnek neveznék), aki hosszú arany óraláncával és esernyőjével járván e tájat, nem zavartatta magát a »vadászat« lármája által és úgy vonult el köztünk és puskáink csövei előtt, hogy a nap nem győzte a szemeit törülgetni felhőivel a nagy röhögés miatt...

Végezetül, én valahogyan lőttem egy nyavalyás nyulat és odaadtam Ujváry Nácinak, hogy zsákmány és vér nélkül mégse fejeződött be légyen Diána Istenasszonynak ez a gúny-ünnepe ...

És mivel itten éppen vadászatról pletykázom, hadd mondok el sebtében két olyan vadászepizódot is, amelyeket bár nem személyesen éltem át ugyan, de vadászat közben hiteles forrásból hallottam őket, akkori uralkodónkról, akiről most szedegetik össze az intimusabb vonásokat, hogy legalább utólag meglássa az emberi érdekességeket a világ, amelyeket a királyi palást majdnem egészen eltakart... Akiről ezek az élmények szólnak, tizenöt-húsz év előtt Európának egyik leg-hatalmasabb uralkodója, a mi I. Ferenc Józsefünk volt... Az ő pregnánsan uralkodó lényét, szuverén egyéniségét, hibátlanul meg lehetne rajzolni ebből a két vadász-epizódból, amelyet a gödöllői királyi vadaskert fővadásztól Pettera úrtól hallottunk, az előbb felsorolt, Fészekbeli bohémvadásztársaság néhány tagjának a társaságában.

— Amikor a Felség Gödöllőn vadászott — mesélte Pettera udvari fővadászmeister úr —, reggel hat órakor *készen állott* a fogat a gödöllői kastély kapubejárata előtt, ahol az udvari személyzet és a vadászati kirendeltség tagjaival együtt én is várakoztam Felséges uram megjelenésére. A király öfelsége kitűnő, pontos vadász volt. Egy perccel sem kellett rá várni a *megjelölt* indulási időn *túl*. *Ezúttal* is a legpontosabb óra pontosságával vetekedve jött le a kastély lépcsőjén és ruganyos léptekkel (ah, régi riporterek, elálmosodott öreg újságok, végleg elkopotott valamikori boldog frázisa, hová tűntél...?!?) odament az udvari fogathoz és beleült Bolfras vagy Paar főhadsegédek

valamelyikének a kíséretében... Én, túl a kocsin, a bakra való föllépés pózában, ballábamat magasratartva állottam és vártam, hogy a felséges úr egy kegyes kézmozdulattal beparancsoljon (mert invitálásról nem lehetett szó) a kísülésre ... Harmincöt éven keresztül, mint-

Vadászcimborák.

dig ezt a pózt vettem fel a Felség fogatánál mikor az uralkodó vadászni indult. Sohase tehettem volna meg, hogy a király kocsijában én is csak úgy egyszerűen beszálljak, mint például a főhadsegéd. Mert nekem tulajdonképpen a kocsis mellett lett volna a helyem, az udvari etikett szerint. Hogy pedig a felséges úr, egy kegyes kézmoz-

dulattal, a kocsiban jelölt ki helyet a számomra, mégpedig esetről-esetre, az csak egy különös kegy volt, amelyre a kocsi bakjára való fölszállás pózában, magasraemelt lábbal kellett mindig várakoznom ...

... Ha pedig kikacagták magukat ezen a harmincö téves, fő vadász-mesteri, féllábonálló etikettszerű furcsaságon a kedélyes olvasók, rátérhetünk a másik vadász-epizódra. Ez az I. Ferenc József élet-és jellemrajzába kívánczó királyi anekdota, szintén Gödöllőn történt, a világháborúelőtti boldog béke idején. A király, vaddisznólesen volt a gödöllői erdőben, ahol meg a nagyvad között is a legpontosabb rend uralkodott. Úgyszólván minden vadról pontosan tudták, hogy melyik, mikor és hol tartózkodik. A szóróknál, etetőknél, ivómedencéknél, itt meg ott; mindig egyidőben váltott át a nemes vad, amely órához-értő tudomány nélkül és pontosan, egyidőben kél, fekszik el stb. Az uralkodót ezesetben oda posztírozták, ahol egy nagy kannak kellett ebben az időben megjelennie ... Az uradalmi jószágkormányzó, a fővadász és több biztoskezü puskásember elrejtőzött a király mögött, aki azonban csak egyedül tudta magát ebben a cserkész-állásban az ő kedvenc és megbízható vadászfegyverével... És jött a vad... Ferenc József, mintegy tíz lépésről célbavette, lőtt és — csak megsebezte, de meg nem ölte a hatalmas állatot. Vadászemberek jól tudják, hogyha az ilyen nagyvad, tűzben nem esik össze, akkor életveszélyes fúriában támad a támadójára. Most is ez történt. A bozótban rejtőző udvari vadász-társaság borzadva látta, hogy baj van, sőt szörnyű veszedelem... Nem volt idő habozni! Rajcsán főerdőtanácsos kilépett a bozótból és három lépésnyire az uralkodó előtt, fültövön lőtte a vadkant... A király »meg volt mentve« és aki a veszélyes vadkant leterítette, mert már szinte-szinte »trónváltozástól rettegett«, bizonyára valami magas kitüntetésre is gondolt a sikerült vadászeseménynyel kapcsolatban. Ehelyett azonban egészen más történt... Az »életmentő« lövés után I. Ferenc József hideg, kimért, bosszús arcual fordult a főerdőtanácsos felé és a fegyverét leeresztve szólt:

— Mi ez kérem?!... Maga mulat itt vagy én!...

E két vadászepizód révén, azt hiszem, híven kerül bele az én megemlékezéseimbe I. Ferenc József portréja is. Ilyen volt ez az »ízürlőze király«, — akinek csaknem Lear tragikumuma jutott osztályrészül ...

De hagyjuk a nagyurak irigylésreméltó multságát, a vadászatot, ami nekünk, színészeknek legfőljebb csak élvezetes szerep léhatott mindenha és térjünk vissza a bohém-putriba, ahol most, több olyan furcsaságról akarok beszámolni, amelyek egy részéről többen tudnak, a másik részéről azonban csak a beavatottabbak értesülhettek a kulisszák világában. Így, el akarom mondani azt a hihetetlennek látszó

»tarkaságot«, hogy és mint történt az az eset, hogy Pethes Imre, a Nemzeti Színháznak ez a túlkorán elhalt, nagystílú és kiváló művésze, a Vígszínház színpadán úgy elbukott, hogyha idejében észbe nem kap és át nem menti a maga istenáldotta nagy tehetségét az ország első drámai színpadára, bizony nem tudom, hogy e nagy bukás után a Vígszínházban lábra állhatott volna-e valaha.

Egészen bizonyos, hogy ennek az inkább komikus, mint tragikus esetnek nem Pethes és főleg nem a Pethes Imre pompás színészi-kvalitása volt az oka. Dehogy! Van az úgy a színpadon, hogy néhány dolog Összekavarodik, összejátsszik; abból pedig minden lehet, csak éppen jó nem.

Az első dolog, ami Pethesre nézve nem volt előnyös a Vígszínház színpadán való bemutatkozásában az volt, hogy a Cyrano eseményszerű budai sikere után, a »pesti oldalon« olyan felfokozott várakozással néztek az ő vígszínházi debutje elé, hogy azt semmiféle művész nem válhatta sikerre. Pethes sem! Ha tehát nem is lett volna egyéb ok a vígszínházi balsikerre, mint ez a túlságosan fölcsigázott várakozás, már akkor is meg lett volna pecsételve a mi Imrénk sorsa. Ámde volt egyéb is! És ez volt a Pethes későbbi kiváló sikereinek szerencséje, ami nélkül ott marad vala a Vig-ben, ahol különőség akkoriban, nem alakult nekivaló műsor a párisi sikamlós boulevard-malacságokból. Így, még valószínűleg elkedvtelenedett volna. De beszéljünk a »bukásról«.

Ditrói és Faludiék, sokáig törték a fejüket, hogy miféle szerepben kellene Pethes-t a Vígszínházban bemutatni. Volt, aki ezt tanácsolta, volt aki amaszt. Egyik terv se látszott jónak és Pethes bemutatkozása egyre késett. Ekkor megszállta az ihlet Hegedűs Gyulát, aki írói babérokra is vágyván (van így néha a színész is!), írt egy kétfelvonásos színművet, amelynek a címe volt: »A házi orvos«. ...Hegedűs Gyulának, ennek a szinte hasonlíthatatlan nagy művésznek, azóta már olyan emlékezetes sikerei voltak a színpadon, hogy ez a csekély gixer (mert »A házi orvos« az volt), egy milimétert sem vonhat le az ő grandiózitásából. Elvégre, ha Petőfiről többször bizonyosodott, hogy színésznek rossz, akkor Hegedűsről is meg lehet állapítani, hogy — nem Petőfi... Szegény Pethes Imre tehát, A házi orvos beteg címszerépébe bonyolódott bele. És, ha még mint színész, ki is vágta volna a nem nekivaló szerepben a rezet, a frakknadrágja egészen beadta a kulcsot és végleg megpecsételte a debut sorsát... Ebben az időben ugyanis, még a Keglevich-érából származóan, a Vígszínház két első földszinti középsorát a kaszinók bérelték. Azok a gentlemanok, akik ezekre a helyekre jártak, annyira finnyásak valának a férfidivat minden csínjára-bínjára, hogyha a színpadon valamelyik színész vétett az öltözködés bármely legcsekélyebb szabálya ellen, az a színész, bár már játszhatott valamely szalonszerepet úgy, akár Talma:

egy fölényes legyintés a »kaszinó-sorban«, végleg elintézte őt, per saecula saeculorum! ... És Pethesnek két újjnyival(!) rövidebb volt a frakknadrágja, mint azt a »kaszinó« szerette volna! ... Jézus Mária!... Ahogy kijött a színre, a kaszinó-sorokban egymásra néztek az urak. Volt olyan is, aki halkán, de idegesen odasúgott a szomszédjának:

— Ki ez a lehetetlen ember, kérlek?! ...

A válasz, bizonyára lekicsinylően semmitmondó vállrándítás lehetett. Viszont, úgy a darab, mint a színész sorsa ezzel el volt intézve. Jellemző a Pethes nagy talentumára, hogy ennek dacára, azért mégis komolyan tudta magát vétetni egy másik vígszínházi darabban, amelyet Fényes Samu írt neki (hogy ne mondjam, rászabott). Ebben nem volt rövid a nadrág és a szerep is olyan volt, amely a legszélesebb lehetőségeket nyújtotta ahhoz, hogy a kiváló színművész, művészi kvalitásai kibontakozhassanak. A darab (az Ocskai után) a legnagyobb sikert aratta akkoriban a Vígszínházban és Kuruc Féja Dávid volt a címe. Pethes tehát »rehabilitálta magát«. A házi orvos rossz emlékei után és sokszor játszotta még zajos sikerrel a Fényes Samu drámájának a címszerepét. De ambíciója meg volt sebezve és csakhamar átszerződött a Nemzetihez, ahol már akkor jelentősszavú rendező volt a Pethes Imre egyik legjobb barátja, Hevesi Sándor dr., aki elegyengette a kiváló művész útját oda, ahová való volt, az ország első színpadára.

Hegedűs Gyulán, az írón azonban »nem lehetett segíteni«. (Azt hiszem, hogy a »beteg« háziorvossal, végleg bebizonyult róla is, hogy sohase lesz komoly ellenfele Shakespearenek.) Ma már bizonyára fölényesen mosolyog ő is ezen. De akkoriban, mintha bántotta volna ifjúi ambícióját, hogy ... Egyszer, többször öntöztük ezt a »szörnyű kudarcot« (egy kis titkolt szerelmet is... olyasféle folyadékokkal, amelyek ilyen esetekben többet érnek, mint a legjobb »házi orvos ...«

*

Emlékszem, hogy egyszer Kóbor Tamás lakásán volt az összejövetel »e tárgyban«. Néhány vérbeli bohém volt hivatalos erre a Kóbor-vacsorára, amelynek az első felötlő emléke bennem az, hogy a meghívottak, sőt maga a házigazda is [aki valószínűleg akkor szalmazvegy lehetett), csak később jelenhettek meg a Pesti Hírlap újságpalotájában levő Kóbor-lakásban. Éppen csak Hegedűs Gyula és én voltunk azok, akik előbb érkezhettünk és — kérem, fogódkodjanak meg — vállaltuk, hogy a vacsora főpiéce-ét, a borjúpörköltet meg is fogjuk »eszkábálni« ...

Nem merem egészen bizonyosan állítani, hogy akár Hegedűs, akár én, főztünk volna már ezt megelőzően is valaha! De hát ez nem is fontos! Mi ketten, halálmegvető bátorsággal nekivágtunk a Savarin szakács-tudományának és elkezdtünk pörköltet főzni... Egyideig ment

A Vígszínház

vezérigazgatója.

Roboz Imre

A Vígszínház

művészeti-
vezetője.

Jób Dániel.

A Vígszínház mai vezérei.

Naplemente.

Hermann Ádám honvéd-százados, festőművész tollrajza.

is a dolog nagyon szépen! Felszeletelődött a hús, karikára vágódott a vöröshagyma, zsír került a nagy serpenyőbe és miután megszózódtott és megpapríkázódott »az ügy«, annak rendje- és módja-szerint, víz öntetett a hús alá, hogy puhuljon az ínyes falat és béfedetett az egész készség, egy tótkalapnagyságú fedővel, amely alatt ott szortyogott, szuszogott, rotyogott, főtt a borjú földi maradványa, mint közönségesen. Mikor azonban ezzel készen valánk, kimelegedtünk egyrészt, másrészt pedig úgy megszomjajztunk, mint a szívárvány, Ismertük a »járást« a Kóbor Tamás lakásában, amely minden jóval mindenkor bőven fel volt szerelve. Csakhamar előkerült hát egy üveg Martell-cognac és mi ketten, Hegedüssel, nekiestünk és »stamperlizni« kezdtünk, rábízván a pörköltet a maga sorsára. Elvégre, mit is csinálhat egy pörkölt egyebet, mint föl és föl!? A vendégek azonban késtek, úgy-szintén a házigazda is, tehát a cognakozás folyt tovább gyönyörűen.

Mit mondjak!? — Mi ketten, az üveg cognacot leszopogattuk körömpróbáig. És mire a vendégsereg éhesen, farkas-étvágygal beállított és mire a házigazda, Kóbor Tamás is hazaérkezett, olyan bűdös, kozmás pörkölt került az asztalra, hogy ahhoz fogható bűz, a Panamabotrány óta nem terjengett Európában ...

De hát nem is tudtunk mi soha a pályánkon »főzni«; se Hegedüs, sem én!...

*

Ellenben, voltak olyan helyek, ahol nekünk és még néhányunknak nagyszerűen főztek. És, ahol sok-sok vígszínházi est után, mesésen éreztük magunkat. Így, legendákat lehetne összeírni azokról a fényes és nagyszerű estélyekről, amelyeket a közszeretben álló, népszerű Simi (Krausz Simon) palotájában, oly sokszor végiglaktunk,. A kedves vendéglátásnak, az előzékenységnek és az úri gavallériának olyan emlékei virrasztanak e szép esték fölött, hogy habár sok-sok pénzébe is került ez a rengeteg *cécó* a mi Siminknek, de a halhatatlanságának a felét, bizonyára ennek tulajdoníthatja. És a legjellemzőbb saját-sága volt ezeknek az összegurulásoknak az, hogy a magunkfajta szegény bohémnépség, a gazdagságnak ebben a ragyogásában, sohase érzett irigységet magában, hanem valami olyan délibábos érzést, hogy ami szép és fény, ami vagyon és gazdagság: őt ott körülvette, lábban neki résztulajdona volt...

Simit kártyázni, bakkozni látni, asszony-társaságban, külön élvezet volt! Ha egy ezrest váltott; akkor csak hatszáz koronát kapott vissza a kedves, nagyszerű Siminétől... (Persze, így muszáj volt tönkremenni!«) Ha Simi adta a bankot, akkor mindenkinek nyernie kellett! Be sok »slágert« láttam félrevetni, ha például valamelyik! hölgy-pointeusenek, nagyobb betétje forgott kockán. És, mindez a gavallériának olyan tökéletességével történt, hogy még a tulajdonképpen megajándékozott »nyertes hölgy« sajnálkozott a »szegény Si-

min«, hogy annak ma milyen »pechje« van... (Úgy látszik, ez a ravasz Simi sokszor megsajnálta magát merő számításból is, olyankor, amikor voltaképpen semmi komoly baja és csak belé akar kémlelni a környezete, a barátai lelkébe.)

A Krausz Simonék vendéglátásai különben, kétfélék voltak,. Minden csütörtökön este ott volt náluk az úgynevezett szűkebb, bizalmasabb társaság. Ez már szinte a családhoz számított. A csütörtöki estén kívül aztán, voltak a Stefánia-úti palotában nagyestélyek, amelyeken néha több, mint száz ember a művészvilág és a közgazdasági-élet legkitűnőbbjei voltak együtt. Nagyszerű multságok voltak ezek, mert a vendéglátó házigazda és a pompás Ízlésű háziasszony, a vendégszeretben páratlan Siminé, maguk is nagyszerű emberek voltak. (Ez a »voltak« csak az elmúlt multságokra vonatkozik). Ami »szem és száznak ingere«, az ezeken az estélyeken mind együtt volt a remek buffet asztalain, Tréfa, rögtönzött hangverseny ami egy »rendezett« művészestélyen, megfizethetetlen lett volna, zene, jókedv, úgy megrövidítették a kellemes éjszaka röptét, hogy a vendégek sokszor még akkor is együtt voltak, amikor már a kíváncsi és: bizony árja, az irigységtől sáppadt hajnal, kezdett bekandikálni a liget felől, a palota villanyfényes ablakain,..

Ebben a boldog világban még alig volt Budapesten autó. Az elegáns világ »gumirádlin« járt és a kocsistandokon is csak eféle közlekedési készségeket találhatott a pesti ember, ha ugyan volt neki gumirádlira-valója... A Krausz Simonék estélyeinek a VII. kerületi kocsistállomásokon is megvoltak a maguk izgalmi. Hogy-hogynem, ezeken a fiakker-állomásokon mindig számontartották ezeket a multságokat (bizonyára más ilyen estélyeket is) és mire a mulatórtársaság, belefáradván a sok jóba, hajnalban kiömlött a palotából, hogy hazafelé vegye az útját, már egész kocsipark várta az uraságokat, mindenféle megrendelés, vagy hívás nélkül is. Jó orruk volt akkoriban a budapesti kocsisoknak! Tudták, hogy nem potyára álltak, álldogáltak féléjszaka a nagy téli hidegekben, vagy színház-szezonserű kora tavaszon, a Krausz-palota előtt,... Tényleg, reggelfelé, amikor a »hadd hulljon a férgese« után, még visszamaradt harminc-negyven főnyi ős-vendégállomány is lejött már a kivilágított lépcsőházban, mégpedig magával a házigazdával együtt: Simi végigment a gumirádlis frontján és miután valamennyi fiákerest »kifizette«, nem engedett senkit felülni a kocsikra, hanem így szólt:

— Hölgyeim és Uraim! Olyan gyönyörű szép a hajnal, hogy élvezet lesz egy kicsit gyalogolni a ligeten át,... Menjünk gyalog a legközelebbi kávéházba!

Helyeslő hurrázással járult hozzá az indítványhoz a tisztelt lump-társaság, amely a fáradhatatlan Simivel az élén, bevonult a közeli »maradhatóbb« ligeti kávéházak egyikébe és ott újra kezdődött a cécó...

(Milyen meleg érzéssel jegyzem én mindezt most egy kedves jó-ember, a Krausz Simon életepisódjainak a margójára!)

... Valóban, az ember nem győz eleget bámulni azon, hogy minden valamikori fiatalságunk, életerőnk, edzettségünk és tréningünk dacára is, hogyan győztük szuszszal a régi jó világban! Ugyanazon a csütörtökön, amikor este Krausz Simiéknél züllöttünk, délben a vígszínházi, próbák után, a József-utcában, Szabó Kálmánoknál, a Nemzeti Lovarda, ma már európai hírű jeles igazgatójának a házánál kellett húslevesre kompareálni. Mert minden vendéglátónk kieszelt valami agyafúrt specialitást, ami csak ott és sehol másutt nem kerülhetett asztalra, ilyen volt a remek háziasszony, Szabó Kálmánné életelixírszerű oeuvre-je, a *húsleves!*... Résztvettünk pedig ezeken a symposionokon Szabó Kálmánon és a gracilis háziasszonyon, valamint a szép jövővel biztató Laci fiún kívül: a két sportlady, Eötvös Loránd báró két leánya Rolanda, és Ilona, a kedves-emlékű Kacsóh. Pongrác, a *János vitéz* zseniális zeneszerzője, Burián ezredes, Mester Sándor szerkesztő és még néhány Überläufer (afféle futóvendég).

Tessék most már elképzelní, hogy valaki minden csütörtökön tele-szedte magát az Ádám-csutkájáig Szabó Kálmánéknál délben, (aztán este játszott ebben, vagy abban a darabban és mire más, jóra való teremtménye az Istennek, nekiült otthon a, vacsorájának, hogy a napi-fáradalmakat kiszuszogja, akkor bujtunk mi megint szmokingba, hogy sietve elkarikázzunk a; Stefánia-útra, »Simiékhez«, egy afféle »kisebb estélyre«, «amely azonban mindig volt akkora, mint egy német lakodalom a »javából« ...

No de, hiszen azt lehetne erre mondani, hogy: »egy nap nem sa. világ!« vagy azt, hogy: »a hét többi napjain csak ki lehet pihenni azt az egy csütörtöki napot,..« Óh Uram Istenem! Dehogysis lehetett! Hiszen a magunkfajta embert csakhogy éppen lasszóval nem fogták az utcasarkon azok a drága, kedves magyar asszonyok, akik mint Budapest elismerten legkitűnőbb konyháinak varázsujjú tündérei, bizonyai a célul tüzték ki, hogy belőlünk, néhányunkból, karlsbadi fürdő-pasasokat csináljanak.. A péntek-esték például egy kedves, valamikor színésznő-kollegmánk, a temperamentumos lipótvárosi bankámé, G. Almássy Iza fényes ebédlőjében gyűjtöttek bennünket össze »egy kis polgári vacsorára...« Itt is voltak »törzsvendégek« és »jöttmentek.« A rendes publikum, amelyik a mi kedves háziasszonyunkat segítette kienni a körömcipőcskéjéből, ezek voltak: Molnár Ferenc, Hegedűs Gyula és a felesége, boldogult Stoll Károly, a Király Színház akkori főrendezője, Karvaly Jóska, a jeles piktor, — aki szegény, most hagyott itt bennünket és akivel, ha Iza háziasszony ránk-ránküzent valamit, azt következetesen és a legnagyobb

megbízhatósággal elfelejtette nekünk megmondani, Bokor Gyula dr., a szeretetreméltó orvos, Mester Sándor szerkesztő és Weiler Ernő, a Józsefváros fő-fő-törzsfőnöke és még sokai mások. (Magamról nem is szólva).

Ezeknek a pénteki vacsoráknak a legkedvesebb sajátságuk volt a minden szertartásosság nélkül való háziasság, ceremóniatlanság. A vendégszeretetről pedig talán elég fogalmat nyújthat, ha fölemlítem, hogy litt nem volt »egységes menü«, hanem minden vendég azt kapott enni, amit szeretett. A szenttéavatott vendéglő, egy éhes vándorlegény álmában, nem elevedhetett volna meg mesésebb keretekben, mint az Almássy Iza vacsoráinak a raffináltan-vendégszerető mivoltában... Annyiféle leves, ahány vendég! Annyiféle sült, ahány rigolyája lehetett ennek az elkényeztetett banda tagjainak. És tészták, amiket csak ki lehetett gondolni! Parfék, fagylaltok, italok és nyaladékok, kvantum gyomorégés! Nem volt szabad ezeken a vacsorákon a vendégnek még csa¹: meg se nyikkannia, mert máris teljesült minden menükívánsága. És, ha éppen valamelyik vendég mégolyan bolondot 'mondott is, — a legközelebbi péntekre már ez a »zöldség« is ott szerepelt a »polgári kis vacsora« étsorán ... De ez »még mind nem volt elég"...!« — Iza-úrnó ugyanis, nem elégedett meg azzal, hogy egész teherkocsirakomány »kötéseket« falatot fel velünk egy-egy színházi szezon folyamán (és pedig évekig!), hanem, mintha odahaza minden vendége koplaló supplikáns-diák volna, minden sátorosünnepre ruhakosárban küldte el törzsvendégeinek házhoz-szállítva a, z ő konyhája remekeit...

Egy egész sült ma'a, con kivük legalábbis két torta, egy nagyzási mániába szenvedő libamáj, Gerbaud-sütemények özöne, néhány üveg francia pezsgő, cognak, tokaji bor stb. érkeztek az ajándékkosarakban... A figyelem és a szeretet paroxysmusai voltak ezek a ránkküldött ajándékok, amelyek kétszeresen kedvesek voltak például nekem, mert a boldogult édesanyám nagyon örült ennek, az ő legföltettebb lakásrésze, a »speiz« nézőpontjából. És, hamar itt felidézem az áldott anyai kéz emlékét, meg kell említenem azt, hogyha bizonylatot kellene állítanom az anyám nagyszerű konyhaművészetéről, akkor talán *elég* volna annyit mondánem, hogy: ilyen sok ínyes és nagyszerű konyha között, amerre az én sokfélé-kalandozó agglegény haj óm járt, mégis üdülés volt nekem, ha a mi kedves otthonunkban az édesanyám főztjét ehettem ...

Ha ugyan hozzájutottam! Mert ennyi meghívás között, egyidőben valósággal vendég voltam odahaza.

Ugyanis, az eddig elmondottakon kívül, még a »rendszeres és kötelező meghívásoka: sem tudtam mind felsorolni. Hát még a rendkívülieket és az alkalmiakat! Mennyi házonkívüli vendégeskedést jelentettek ezek. Ha teljesen magam lettem volna, valóban semmi sem lett volna feleslegesebb, mint a háztartás, amit otthon vezettem. Bátran beáll-

hattam volna »lengyelnek« ebben az ezerszívű városban, ahol nekem annyifelé és oly szívesen terítettek a boldog béke éveiben, hogy én azt sem meghálálni nem voltam képes, sem pedig viszonznom, érzelmeim szerint nem sikerült. Az igaz, hogy ezt, sem tőlem, sem azoktól, akik végiglaktuk e barátságos összejöveteleket, nem várta senki. Megpirongattak, ha talán egy szál virágot is vittem vagy küldtem. Egy-egy színházjegyet (ami nekem alig került valamibe) néha-nagyritkán jutathattam ide vagy oda, az én kedves vendéglátóimnak). De még ezt is »revanchírozták«. Szabó Kálmán barátom például, aki mellékesen egyik legkiválóbb puskása a magyar vadásztársadalomnak, annyi nyulat, foglyot, szalonkát küldött a konyhámba, hogy olykor szinte meg sem tudtuk enni.»

És hogy a rendes péntekesti Almássy Iza-féle vacsorák se búsuljanak egyedül a magunkfajta szegény bohém életprogramján, mindent elhomályosító grandiozitással állottak előttünk a péntek déli Miklós Andor — Gombaszögi Frida-féle, úgynevezett »aggregény-ebédek«. Hogy miért voltak ezek a Mányoki-úti nagyszerű összejövetelek éppen »aggregény«-jöltartások, ezt majd az utókor gasztronómusainak kell kibogozniuk. Mert valójában annyi szépasszony-feleség volt jelen a ház ragyogó úrasszonyán kívül, férjeik társaságában, a legmagasabb jóízlelről tanúskodó péntekdéli ebédeken, hogy néha szinte belekáprázott a magunkfajta aggregények szeme. Mert az tény, hogy aggregények »is« voltak ott, azaz, hogy voltunk ott együtt. Egyébként, a gyönyörűen terített, ezüsttől roskadozó, virágalkotmányokkal álmatagon díszes asztal és a kiváló vendégsereg is látványosság-számba mehetett. A vezényletet, maga a ház ragyogó úrnője, Gombaszögi Frida, egy-egy alig észrevehető szemjátékával intézte. Minden egyebet, egy nagyszerű leány: Zsarnóczay Sárika háztartási zsenialitása oldott meg. Hogy ezekhez a pedánsul nagyszerű ebédekhez mennyi invenció, mennyi, cselédség és mennyi fáradtság kellett, azt én persze nem tudom. De mert már nagyon sok efélét láttam életemben, joggal mondhatom, hogy *magyar* vendéglátást ilyen tökéletes *angol* biztonsággal, *francia* ízléssel, *német* körültekintéssel és *magyar* színnel-szívvvel senki, sehol sem tapasztalhatott.

Itt adom a vendégek névsorát és Klebeisberg Kuno gróffal kezdem. Bár ő nem rendszeresen vett részt ezeken az összejöveteleken. Mert a magyar kultúrfőlény vezére, házasember lévén és saját otthonában természetesen háztartással rendelkezvén — mint állandó péntekdéli vendég mégsem szerepelhetett. Hol is volna ideje egy ilyen nagyelfoglaltságú kormányfőútnak, hogy leköthesse magát minden hét egy napjára valahová-bárhová! De ennek dacára mégis, sokszor van jelen a Mányoki-úton és megjelenése, kiváló szelleménél fogva, mindig eseményé avatják a pénteki ebédösszejöveteleket. — Kívüle ott volt a magyar újságírás Atyamestere: Rákosi Jenő, aki egészen a leg-

utolsó időig, sokszor gyönyörködtetett bennünket, törzsi jelenvoltakat, szellemének frissességével, ötleteinek frappáns sziporkáival és örökifjú lelkének szinte megdöbbentő páratlanságával. Egy kedves ötletével engem ajándékozott meg egyszer egy Gombaszögi-dineren.

Ezt a kedves rákosiadát ide iktatom.

Arról beszélgettünk, hogy a kiváló író aránylag keveset jár külföldön. Ebből a témából folyólag mondottam:

— Hogy van az méltóságos uram, hogy Berlinbe olyan ritkán méltóztatik kimenni?!

Rákosi Jenő, persze egy pillanat ezredrészéig sem gondolkozott a válaszon és már elsütötte ezt a szellemi rakétát:

— Tudja kedves Szerémy, én kimennék, sőt gyakran mennék ki Berlinbe, ha nem volna ott az a sok német...

... Hogy kik jelentek meg ezeken a pompázatos ebédeken, amelyre engem — utóbbi időben már törődött betegembert — azzal még külön is megtisztelt a ház Úrnőjének kedves gondossága, hogy az autóját is elküldötte értem; ezeket a következő nevekben örökítem meg: Petrovics Elek, a Szépművészeti Múzeum jeles igazgatója. Káldy Jenő, a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank közkedvelt direktora. Nemes Marcell, az európai híru műgyűjtő, többször a nagyszerű magyar világhíresség, Molnár Ferenc. Tihamér Lajos, miniszteri tanácsos, Bánffy Miklós gróf. dr. Hevesi Sándor, a Nemzeti Színház kitűnő igazgatója feleségével. Nágel Pali, a bájos Gombaszögi Ellával, a gyönyörű Rottmann Dezsóné, az urával, Móricz Zsigmond, akinek a neve mellé nem kell jelző, Saluzsinszky Imre. »Az Est« népszerű szerkesztője, kollegájával, Mester Sándorral, Sebestyén Arnold, a főkiadó és ügyis, mint Miklós Andor, a házigazda sógora, a feleségével stb.

Ott volt majdnem minden ebéden, amíg végzetes betegsége meg nem fosztott bennünket az ő felejthetetlenül kedves társaságától: boldogult jó Bakonyi Károly is. És ott van most is, csaknem minden alkalommal a Miklós Andor édesapja, akit márcsak azért a bibliai szeretetért is föl kell említenem, amivel apa és fiú egymást a tekintetükkel simogatják (de különben néha kézzel is) és egymásban gyönyörködnek. Lehet-e a mai rideg, szeretetlen világban ennél kedvesebb epizódra emlékezmem ... ?!

És persze, ezeknek a fejedelmi ebédeknek aféle mellékhatásuk is akadt bőven, a Miklós Andorék kifogyhatatlan bibliai olajos-korsói körül. Többször ugyanez a társaság a Rózsadombon, Káldy Jenő nagyúri villájában találkozott. Egy kisebb, intimebb töredék pedig, nyárelején, vagy;összel Tahitótfaluba ment ki, ahol a mi nagyszerű Házúrnónk: Gomba szögi Frida, Olyan mesés Buen-Retirót rendeztetett be magának az uracskájával hogy bizony azt annyiszor bámultuk meg, ahányszor szelíd erőszakkal kieszkortáltak néhányun-

kat a tótfalui tuszkulánumba... Ezt a nyári palotát, amelyet különben nem rég vett birtokába Miklós Andor, a környék szegénysége úgy, ismeri, mint minden bajok gyógyforrását. Gombaszögi Frida csöndes, de annál intenzívebb jótékonysága, teszi máris híressé a tahi-tótfalui Miklós-villát, amelynek berendezése, freskói, kényelmi-fölszerelése mindnyájunk teljes tetszését váltották ki, valahányszor csak élvezhetük azt.

De volt néhány kötelező összejövetelünk még ezeken kívül is, különösen a boldog béke Idején, (vagy hogy most is »béke« van, csak éppenhogy nem tudunk róla?!) Ilyen kisebb, de állandó és igen kedves bohém-találkozó színhelye volt számunkra, a Bartha Vilmos építő-vállalkozó hajléka, ahol színész, író, piktor és minden vendégszereplő külföldi komédiás magyaros, sőt erdélyi konyhára talált. A szép Bartháné, különösen a »kürtös-kalács« csinálásában excellalt. De, akár milyen jó is volt az, dicsérni nem volt szabad, mert aki megfélekezett magáról és megdicsérte a háziasszony Chef d'heuvre-jét, annak egy egészet küldött a lakására... Nagyon el voltunk mi ebben az időben kényeztetve, budapesti cigánygyerekek.

*

Volt egy kedves, intim és igazán úri »játéklarangunk« is, amit ml csak a romantika kedvéért neveztünk így el.. No meg azért a kis »csöndesért«, amit vasárnaponként uzováltunk, természetesen egészen zártkörű, baráti társaságban. Hogy jártak oda országostekintélyű nagyurak is, az tény. De azért, ha a társaság mindenegyes tagját nem is kötötte szoros barátság egymáshoz. Valamennyien, akik Erdély Sándor akadémiautcai grandseigneur homejában vasárnapi ebéd címen összetalálkoztak, egy-szörű-bőrű emberek voltak. Így aztán, ha ma valaki vesztett az ebédutáni jeuben, legközelebb ugyanannál a társaságnál regresszállhatta magát. Vagyis a pénze nem vándorolt messzire. Annyira nem hogy minden játékdélutánunkról hiteles följegyzések készültek (mégpedig nemkisebb pénzügyi kapacitás, mint Teleszky exelene közbenjöttével; arról, hogy ki, mikor játszott; mennyit nyert, vagy vesztett. Az évváró-ebéden pedig az egész esztendei »eredmény«-ről zárszámadást mutatott be a plénumnak a drágája exelene. Montja még valaki, hogy Erdély Sándor dr. kedves barátunknál, nem a legszigorúbb »parlamentárizmu«sal intéződtek a dolgok! Rendszerint a következő urak jöttek össze: Pulszky Garibaldi, néhai Kuzmik Pál egyetemi tanár. Nádossy Imre, az örökké kedvesemlékű országos főkapitány, Teleszky János, a volt pénzügyminiszter, akít magunk között csak »Exellenc«-nek tituláltunk. Szabó Nándi miniszteri tanácsos, régi híres gavallér és valamikori keringő-champion, Szarvasy Imre műegyetemi tanár, a sokszorosan dekorált Bardiu-generális, Petrovics Elek, Luchics Károly altengernagy és a kitűnő házigazda: Erdély Sándor (akkor még ifjabb...)

Ebéd után persze, alig vártuk, hogy megkérdezhessük egymást, hogy:

— Mi van érte?...

Nagy magyar szenvedély volt ez a régi jó időben. Most inkább a lovacska, meg a römfí járja. Nekünk akkor a ferbli volt a nemzeti mulatságunk. És, mitagadás, passzióval gyilkoltuk egymást, ameddig csak kit-kit el, nem hívott a halaszthatatlan köteleiség. Így, Hegedűs Gyula és jómagam, (akiket a fenti névsorban nem említettem külön), de azért mi sem maradtunk volna el onnan sohasem), gyakran már akkor érkezünk a Vígyszínház öltözőjébe, amikor legföljebb ha annyi időnk maradt, hogy a két ujjunkat beledöftük a masztixos dobozba, és így ragasztottunk bajuszt, vagy szakállt, miközben az öltöztető szabónk valahogy ránk aggatta a színpadi ruhánkat és — ki a színpadra! Hogy bírta ki az ember ezt a fene-sok izgalmat, azt fejtsék meg az okosok. Mi éltünk, mint a boldog, gondtalan fénylepkék a láng körül és (ez a csodálatos) még csak meg sem éggettük a szárnyainkat...

Hanem, hogy el ne felejtsem elmondani azt a jóízű kártyaanekdótát, ami az Erdély-jeuk idejéből maradt az emlékezetemben! Noha — hála Istennek — élő emberről, sőt egy igen kedves emberről szól ez az eset, alig hinném, hogy indiszkrécióba esem e pompás dolog elmondása által. Hiszen olyan nagyon régen volt ez már, hogy a hajzatunk egészen belefehéredett, sőt némelyikünké ki is hullott belé... Tehát lapp Géza báróról, szól ez a történet. Közéleti nagytekintélyű eme közkedvelt férfiunk, minden vasárnap megjelent az Erdély-szalomban és minden vasárnap délután (apró termete: dacára) végigkínlódta azt a gyötrelmet, amit aránytalanul nagyobb testű elődje, Hercules szenvedett ama bizonyos válaszüton. A nagy népszerűségű báró és képviselő ugyanis, egyaránt szeretett ferblizni és legalább is ugyanilyen mértékben takarékos, sőt egyesek szerint fősvény is volt. Már most: tűz és víz, hideg és forróság stb. aligha nagyobb ellentétek, mint a játékszenvedély és a pénzszerelem ... És úgy látszik Papp báróban mégiscsak nagyobb volt a játékszerelem! Mert ezt nem tudta leküzdeni. Sőt! Emlékszem rá, hogy egy vasárnap délután, különösen megtréfálta Fortuna Istenasszony a legkisebb, de bizonyára a legkedvesebb magyar bárót, aki rövidesen nem-kevesebbet veszített, mint háromszáz koronát (arany koronát!) Nekünk, akik igazán jobb szándékaink ellenére — bár a játékosok kajánságával, gonboltuk el a báró úr pénzét, látva ezt a nagy összeget, amit a takarékos képviselő: leizzadt, bizony a hideg állott a hátunkba (félítettük a népszerű Gézuka egészségét ettől az izgalomtól...) Egyszercsak, amikor a kártya megint elvitt Tapp Géza bárótól egy csomó bankót, lecsapta a lapjait az asztalra és ekkor mondta ezeket a szavakat, aminél jobbízű kétségbeesés és önvallomás sehol a világon még nem hagyott el játékosai ajkakat:

— Fukar ember ne játsszék kártyát! ...
Felállt és nem játszott tovább.*

A kitűnő Petrovics Elekről pedig ezt a rendkívül jellemző önvalomást jegyeztem meg ugyanezen összejöveteleink alkalmából.

A Szépművészeti Múzeum nagynevű igazgatója, aki különben sohasem játszott, csak kibicelt a kártyásoknak, az összeomlás utáni nagy devalváció idején, amikor már milliókba számolt ez a szegény ország, egyszer egy ilyen Erdély-összejövetelen, nézván a sok bankót az asztal közepén, mosolyogva szólt a szomszédjának:

— Most már elhiszem, hogy nem sokat ér a pénzünk, mert nekem is van ...

Valamikori vidám szórakozásaink során, meg kell említenem a Goldsläger Sam-família estélyeit is. Itt ugyanazok találkoztak, akik a Krausz Simonék estélyein jöttek össze. Bár, mások is föl-fölbukkantak. Így, a nagytehetségű és korán sírbaszállt Faragó Géza és a nemkevésbé zseniális Bálint Daisy, ez a két fölülmúlhatatlan és felejthetetlenül gazdag humorú szalon-clown, aztán a mindig elegáns és nőügyekben-utazó Katzau Richárd, továbbá Fényes Dolfi, Sarkadiék és persze Krausz Simonék, meg az én csekélységem; mindig nagyszerűen, sőt emlékezetesen jól mulattunk ezeken az estélyeken. Itt a színész, bátran érezhette magát pusztán és kizárólag csak vendégnek.

Egy ilyen mulatságot különösen megőriztem az emlékeim között. Éspedig — mondjam, ne mondjam? — egy szép szobacica miatt... Mit »szép szobacica!?... Ez nem megfelelő kifejezés, tisztelt Olvasóim! — Ennél szebb leányt), nőt, angyalt (vagy, amit akartok), én még álmomban sem láttam, mint amilyen a Goldslágerné szobalánya volt, eme nevezetes estély idején. De, nemcsak én nem latiam szebb szobacicát annál, aki az ételeket hordta körül, az elbűvölt és végképp elbájolt vendégség között, hanem úgylátszik, egyikünk sem! Mert szavamra mondom, dacára az ínyes és pompázatos-falatoknak, amiket a szobacicák eme gyöngye kínált körül az asztalnál, valamenynyien férfak elfelejtettünk enni és nyitva maradt a szájunk a nagy ámulattól... A jelenvolt úrnők, kétségkívül meg is orrolhattak ránk,

* Ennek a pompás mondásnak a teljesebb megértéséhez azonban, szükségeltetik annak az elmondása is, hogy a bárónak »harmincegye« volt és dacára ennek a magas-értékű kártyának »megszaladt«, mert az előtteülő »megadta«, amit kért. Mikor aztán »föltakarták« magukat a partnerek a parthie végén, akkor látta a báró, hogy mindenkinek kevesebbje van, mint amire ő »megretírált«. Erre következett aztán a fenti kesernyés, nagyszerű önleszólás, amelyet azonban én itt csak szelidítve reprodukálok. Mert inkább elrontok egy viccet, sehogy — akár a saját kraftauszdruckjával megbántsam a végtelenül rokonszenves kis Papp bárót. — Hanem arra a kicsattanó bruhahára, amely a báró szavaira fölhrsant, még ma is emlékszem ...

hogy ennyire a hatása alá kerültünk a bájos démonnak. De hát bizony az ember (különösen a gyarló férfi), nem mindig tud magán uralkodni. Pálmai Ilka maga, már rég megmondotta a nőkről, hogy: »A fürdőben mindnyájan egyformák vagyunk...« Itt ugyan fürdőről szó sem volt, hacsak a rajtunk kivert izzadságot nem tekintettük »fürdőnek«; de »érdemben« mégis igaz volt, hogy szobacica és a jelenvolt bájos úrnők, a szépség varázslata alatt, elvesztették a társadalmi nívó-különbséget a férfiak szemében...

Két ételfogás között, amikor a férfiak és nők külön-külön a bájos szobalányról suttogtak (persze, más és más hangnemben), egyszerre csak föltűnt, hogy sokáig kell várakoznunk a következő pécere. Már körülbelül egy félóra is eltelhetett, amikor a ház úrnője megsokalván a sokszori sikertelen csengetést és azt, hogy a gyönyörű szobacica mégsem jön az új fogással, maga ment ki, hogy erélyesen utána nézzen a késelem okának... Erre ismét elmúlt vagy tíz perc és még mindig nem nyílt az ajtó, sem a szobacica, sem a ház úrnője, sem a vacsora folytatása előtt. Végre, amikor már igazán »tükön ültünk«, nagykacagva (de azért láthatóan bosszankodva is) visszajött az úrnő és a következőket jelentette be:

— Képzeljék! ... Képzeljétek!...

— Nos?! ... Mi az.... Mi történt?! — hangzott mindenfelől.

Az a csirkefogó Katzau Richárd és az a... Jaj, nem is tudom, minek nevezzem! ... Egyszóval az a Bálint Daysi megszöktette a szobalányomat...!

Tableaux!

— Hát nem volt boldog ez az ország az Úrnak 189-valahányadik esztendejében?! ...

A mulatozások, bohém hacacárek talán már unalmas felemlegetése közben azonban, hadd mondjam el azt az ötletemet, amelyre őszintén szólva a legbüszkébb vagyok, Mert úgy érzem, hogy ezzel, bármilyen csekély mértékben, de mégis hozzájárultam a kollegiális összetartozandóság és összetartás nagy céljához. Ez alatt a Fehér Hollók Társaságának megalakulását értem, aminek, hogy ott voltam a megszületésénél, őszintén örömemre szolgál. Talán sok idő múltán is, amikor mi már nem leszünk, akik először mostuk meg a baráti megindulás könnyeiben a nagypénteki fehér hollót, a színészbarátságot, talán a késő utódok is felismerik a testületi kézfogás szükségességét és a Fehér Holló, legalább egyszer egy évben, emlékeztetője lesz a színész-társadalomnak, hogy... No de most veszem észre, hogy a pohárköszöntők stílusába tévedtem, ahelyett, hogy azt mesélném el, hogy kik és mik a Fehér Hollók és miféle tojásból költötte ki őket a véletlen!

Mert, mint a legtöbb jó dolognak, úgy ennek az alakulatnak is a kegyes véletlen volt az életrehívója.

Úgy történt ugyanis, hogy egy különösen szép koratavasán, amikor húsvét előtt már javában hajókáztak a pestiek a gyönyörű Dunán, nekünk néhányunknak színészeknek is a Vígszínház körük kedvünk támadt egy kis hajókirándulásra. Szóltunk ennek is, meg annak is., hogy másnap, az egyetlen színészvakációs napon (mert a karácsonyi szent este, ilyen szempontból nem számítható ide) találkozunk a budai Pálffy-téren, ahonnan majd elmegyünk Dömösig vagy Esztergomig, a MFTR valamelyik hajóján. Korán volt az indulás és, mert a színész legtöbbször nem igen szeret elháríthatatlan ok nélkül »hajnalban« kibújni a tollas ágyból, hát bizony *csak négyen* találkoztunk a hajóhídnál reggeli nyolc órakor. Kertész Dezső, Berczy Géza, Fenyő Aladár és én. Sebaj! Ahányan voltunk, annyian voltunk! Beszálltunk a hajóba és egyszerűen leírhatatlan az a pompás hangulat, jókedv, örömteli lelkeség, amivel ezt a vakációs- napunkat átéltük . . . A körülöttünk utazó közönség, nem győzte bámulni, milyen a¹, színész, amikor végre egyszer, egyetlen napján az évnek, nem másokat mulattat, de maga mulat. Petőfinek egyik legszebb verse a:

*Gyermek vagyok, gyermek lettem újra,
Lovagolok fűzfásipot fűjva!*

— ez lett úrrá felettünk, a komédiázástól egy egész napra megszabadult fehér rabszolgákon. Soha jobban nem esett a napfény a mi emberi (és főleg masztix-nélküli) ábrázatunknak! Emberebbnek éreztük magunkat és valósággal áthancúroztuk az egész nagypénteki vakációt. Enni. annyit ettünk, hogy magunk is megbámultuk az étvágyunkat. Persze, nemcsak a jókedv, hanem a pompás dunai levegő is tette, hogy a pesti splin kiszállott belőlünk. És amikor a kirándulástól, sok egészséges kacajtól, evéstől (maja azt írtam, hogy zabálástól) -későeste megérkeztünk a mi taposómalmunkba Pestre, mint a fáradt .gyerkőcök tértünk pihenni a hajlékunkba, ahol már rég nem aludtunk olyan jóízűen, és rég álmodhattunk olyan szépeket, mint akkor éjjel.

A legfontosabb azonban az volt, hogy már a kirándulás pompás hatása alatt elhatároztuk, hogy ezt az összejövetelet, ha élünk, a következő esztendő Nagypéntekjén is és azontúl is minden évben meg fogjuk ismételni és már idejében hangulatot teremtünk ahhoz, hogy -sokkal többen legyünk, a nagypénteki kiruccanáson, mint az első alkalommal, így alakult meg az én ösztönzéseimre a Nagypénteki Fehér Holló Társaság az Urnák 1923-ik évében.

A következő nagypénteken tényleg már harminc bohém kirándulót toboroztunk¹. Ezt az eredményt pedig nem szabad ám lekicsinyelni! Mert csak azok tudják méltányolni az efélét, akik benne élnek a kulisszák világában és mérlegelni képesek, hogy milyen nagy sor, harminc, olyan színészt és hasonló cigányt, ha csak egy napra is összerelnie tudni, akik nem haraguszhatnak egymásra, vagy: akik egy napig

kibírják egymás közelségét. Hát, a Nagypénteki Fehér Holló Társaság, bizony csodát mívelt e tekintetben is. Ismétlem, a második kiránduláskor már tekintélyes számmal jöttünk össze és olyanok is résztvettek ebben az örökké-kedvesemlékű, ritka multságban, akiket máskor nehéz volt megmozgatni. Így, a mi drága emlékű Környey Bélánk, az ő mosolygó nagy gyermekfejével, Csortos Gyula, az ő derék kedélyével és — legalább is akkoriban — félelmetes étvágyával, Illés Pista, az ő lelkes bohémallűrjeivel, Mester Sándor, aki minden cigánymurin ott volt és boldogan »mitmacholt« velünk mindent és még többen gyűltünk össze (ezerötszázból) a MFTR egyik luxushajójának a fedélzetén, a kedves jó Lázár-kapitány parancsnoksága alatt.

Hát, hogy mit tud egy világlátott, szeretetreméltó kedves hajóskapitány csinálni egy bohémé-kiránduláson, azt a mi Lázár-kapitányunk (aki tengerészből lett dunai Thegethof), olyan alaposan és szeretetreméltóan megmutatta, hogy a következő évben már arra kértük a MFTR igazgatóságát, hogy őt adja nekünk a nagypénteki útra parancsnoknak. De volt is azon a hajón olyan felejthetetlen bohém-kalamajka, hogy a. velünk együttutazó, bár tőlünk idegen közönségnek, a könnyei potyogtak a gyönyörűségtől. Látni is élvezet volt bennünket, azt mondták az idegen utasok... És az egész napon át, dacára ja sok évesnek-ivásnak, mókának stb. alig költöttünk annyit, mintha itthon egy vendéglőben bojtosén megebédeltünk volna.

Sajnos azonban, minden túláradó jókedvnek megvan a maga fekete árnyéka! A következő 1926. évben, már gyásza, mélységes és fájdalmas gyásza, volt a Nagypénteki-Fehér-Holló-Társaságnak és egyenként valamennyiünk szívének is. Ami kedves és örökké felejthetetlen nagy Tenorunk: Környey Béla, itthagyt bennünket. Nélküle jöttünk össze harmadszor. Persze, sokkal kedvetlenebbül és elhatároztuk, hogy ezután a nagypénteki összejövetelek, egyúttal Környey Béla emlékének fognak szólni. Társaságunk egyik derék tagja, Illés Pista sportlap-szerkesztő, serleget ajánlott fel, amely időtlen-időkéig hivatva lesz megőrizni azt a baráti szellemet, amely Bohémiában, a kereszténység legnagyobb ünnepén, nagypénteken kivirágzott. Az Illés-féle szép-mívű ezüst-serleg vésett felirata a következő:

„A NAGYPÉNTEKI
FEHÉR-HOLLÓ-TÁRSASÁG
KÖRNYEYI-SERLEGE
FELAJÁNlja ILLÉS ISTVÁN,
1926. ÁPRILIS 2.”

Most. én őrzöm ezt a kupát és valahányszor rája esik tekintetem mindig abban reménykedem, hogy ez a jövétlenszülte emlék, képes

lesz a bohém Grál-lovagokat a barátság nemes céljaira figyelmeztetni, kedélyükben felfrissíteni és néhány igaz példaadó, elköltözött emberünkre emlékeztetni. Vajha úgy volna! És van erre kilátás, talán még a mostani nehéz idők dacára is. Ezidén például, annyira intenzív erővel élt a lelkekben az összejövetel érzése, hogy dacára a befagyott Dunának, nem mondtak le a társaság tagjai a nagypénteki áldomásról, hanem összejöttek a Gellért-szálló termében és ott ürítettek serleget Környey Béla emlékére és arra a barátságra, amelyre olyan vitális szükség van a színészetben mostanában. Én magam,

A nagypénteki „Fehér-holló”-Társaság teljes létszámú hajókirándulása a M. F. T. R. hajóján (1925.)

sajna, nem lehettem velük, betegségem miatt. De a »Fehér Hollók« nem feledkeztek meg rólam sem, mert táviratilag biztosítottak kedves rámemlékezésükről.

Az idei fagyos tavaszon,, ez a meghívó csődítette össze az én kedves barátaimat:

Kedves »FEHÉR HOLLÓ«!

Nagypénteken, f. hó 29-én nem repülhetünk össze a Duna vizen. mert a hajózás csak ünnepek után indul meg.

A hagyományos nagypénteki találkozás mindnyájunk kötelessége, mint ahogy szívszerinti kötelességünk az, hogy a Környey-serlegeből igyunk a fénytelenésgből távollevő Szerémy Zoli bátyánk egészségére.

Az egésznapos kirándulás, hajó hiányában csak egy déli *összejövetelre* zsugorodik, ahol kedélyes borozgatás-közben, jól kikárogathatjuk magunkat, s megbeszélhetjük, hogy egy későbbi szabad-napon (talán a színházi szezon zártával) pótoljuk az elmaradt »tengeri« utat.

Fehér Holló!

Holnap, nagypénteken déli ½ 2 órakor a Gellért szálló éttermében ebéden jelenj meg, mindnyájan ott leszünk. Ott légy!

Hűsége üdvözzel:

a

FEHÉR HOLLÓK.

És akik a Fehér-Hollók közül időközben Amerikába tették át működésük színterét, (Lukács Pál, Pártos Gusztó, Béla Miklós), még azok is megemlékeztek ezidén a nagypénteki bohém-összejövetelről. Ez pedig, azt a reményt igazolja, hogy az elvetett mag kiállja a távolság ködét és az életviharok viszontagságait is. Adja Isten, hogy ez mindenkor így legyen!

Ez a Fehér-Holló-Társaság-alakulat azonban, talán annak a bizonyítására is alkalmas a sorozatos visszaemlékezések láncában, hogy a profán világ szemében majdnem mindig léhának tartott színészvilág miljöjében is akadnak komoly, jóra való és a jövőbenező cselekedetek. Olyanok, amik arra ösztökélik Bohemia mánakélt embereit, hogy valami, maradandót és a jövőre-kihatót cselekedjenek sok, fényt-kereső, multságot-halmozó életük közepette. Volt 1 eszem egy másik ilyen ragy és érdekes munkában, túl a »Fehér-Hollók szűkebb körén, amikor a budapesti művészek társasága — hogy úgy mondjam — kinőtt már az Otthon Kör-ből és a maga hajléka után vágyva, egy derekas, békebeli nekilendüléssel megteremtette a FÉSZEK-klubot *Festők, Építészek, Szobrászok, Énekesek és Komédiások** tették az összetoborzott társaságot, amely immár több, mint huszonöt éve, jelentékeny sikerrel veszi ki részét a magyar főváros társadalmi és művészeti életének jelentős eseményeiből. Természetesen, bohémek társaságáról lévén szó, megkönyékezi a Fészek-klubot is a laikus publikum kíváncsisága és pletykája. Nagy dáridókról és főleg véres kártyaütközetről vélnek tudni a »beavatottak«. Hát hiszen persze! Van valamelyes különbség a szórakoztatásra alakult, társadalmi célú Fészek és az oly nemes hitéleti célok számára létesült lelkigyakorlatos-ház, az I. kerületi labancúti Manréza között, ahová bizonyosfokú életcsömörrel, lel-

* A »Fészek« címének kieszelője színészmester volt. Mégpedig Zilahy Gyula, a kedves »Zsül«, aki mint a Nemzeti-Színház nyugdíjasa már régen visszavonult.

krieg megtisztulni vonul el a hívő, keresztény férfi. De azért, habár a művészkedély otthonának épült is a Fészek, egészen bizonyos, hogy már nagy érdemekre tekinthet vissza ez a társaság, amelynek súlya van és alig képzelhető el Magyarországon valamelyes komoly művészeti ügy, szobor-rendelés, képműállítás, nagyobb és művészi építkezés, színház-alapítás (most sajnos, sok színházbukás), amiben ne hallatná ponderráns véleményét a Fészek társasága.

Már mindenütt a külföldön is ismétlik ezt a pompás, magyar művész-szigetet, amelynek hangversenyei, külföldi, neves vendégeket-ünneplő bankettjei, méginkább, mint a kártyahecei, szintén szóbeszéd tárgyát képezik urbi et orbi.

Azt hiszem nem követek el indiszkréciót, ha azt mondom, hogy ez

*Környey Béla
a jeles operaénekes.*

*Kömlyey, mint Cavaradossi
a „Tosca” c.
operában.*

a művész-otthon, a rigorózusabb rendészeti »üldözéstől« mindenha okosan meg volt és meg van kiméivé. Erre nemcsak az szolgáltat jogcímet, hogy a Fészek falain belül, mi valamennyien jól ismerjük az önfegyelmesség kötelezettségét és hogy voltaképpen semmi olyas nem történhetik; (soha nem is történt), amire fel kellene figyelnie az összeráncolt szemöldökű úgynevezett közerkölcsnek. Viszont érthető a Fészeknek e »területenkívüliség!« előjoga. Mert a bohém, nem nyárspolgár és lelki kitermeléseihez kell az a megkülönböztetett plusz-szabadság, amivel a derék kreizler, vagy vasmunkás, aligha tudna értékeket produkálni. Egy művészklub ártalmatlan pajzánosságai, néha az irodalomban, a zenében, a festészetben, a színészetben virágzanak ki. Ha X Fészek-kollégám például, nem tudná beköhögni a »letzter mohikánérjé« a baklo asztal mellett (persze csak olyankor, amikor a bankár rosszul vágott. be és leég, mint egy ócska faggyúgyertya), ha Y barátunk, aki a »búsuló juhász« módjára könyököli be a pénzt, mint legálisnak látszó

tétét a bankár ellen, mikor az veszít... egyszóval, ha ilyenek és hasonlóak nem adódnak éjszakai csatározások fészekbéli »zsugázásain«, akkor megfagyna ennek a városnak a szíve-elve csakhamar. Így ellenben, olyan ötletmorzsák termelődnek ott ki a művésztílosban, amiből — anélkül, hogy tudnák — szellemileg olyan komoly és szigorú tisztviselők és közéleti férfiak is élnek, akik elképzelni sem mernék, hogy ildomosán kimért jókedvük és szállóigéik, ott születtek a Fészek ama bizonyos termében, ahová idegeneknek a legkomolyabban tilos a bemenet.

Félelmes szoba ez kérem! És pedig nemcsak a forgandó kártyaszerecsse esélyei miatt. Hanem leginkább egy-egy gyilkos és pogányuljellegzetes ötlet miatt, amit semmiféle vegyszerral se lehet lemosni arról, akiről »csak úgy osztás között«, ki tudná, hogy s hogynem rákenődött ... Itt állapították meg az egyik locsifecsi úrról (nomina sunt odiosa), hogy ő az a csodateremténye az Istenek, aki »egyszerre két hazugságot tud kimondani« ... Itt nevezték el az önhitt fiatal színpadi óriást »a nagy monotonnak«. Itt kapta a legutóbb elhunyt kedves és népszerű operabuffó, Hegedűs Franci a »Haverda« nevet. Hogy miért, azt én sem tudom. Itt nevezték el az agg Guttman-bácsit, aki mindig-megüti az első coup ját, »Rézkígyónak«, a bankárokra félelmes Marton Sándor dr. színházi-kiadót »Szőrös kéznek« és valaki mást, aki még talán soha nem ütött tétet »Halott kéznek« ... Innen származnak azok a gondolatmegállító, friss, meglepő ötletek amelyek a csukamáj olajat »Bálnaszörpnek«, a soványító massage-hengerlő Punkt-Rollert »Apasztófának« és a plafondt (padmalyt) »Teremburának« keresztelték el. Ugyanitt állapították meg a tüzesnyelvek egy közismert nőcskéről, hogy nem »vakbél«, de »vak-gyerek«-irritáció miatt operálták...

Egyszóval: amerre csak néz az ember a Fészek berkeiben, mindenütt ötletesség, kedves zsenialitás, gaminség, egyéni felöltőség a jellegzetes vonás. Különösen a múltban volt ez így, amikor Zboray Miklós, Róna József, Dudits Andor, Brucksteiner Rudi, Tolnay Ákos, Flegedűs Gyula, Székelyhiidy Ferenc dr., Ujházy Ede, Odry Árpád, Környey Béla és az én igénytelenségem voltak a direkcio tagjai. Nem azért, mert mi voltunk az igazgatók! De, mert akkor még fiatalabbak! Voltunk és több volt a friss kedély bennünk és körülöttünk. Ám hiszen, én csak a múlttól szólhatok! Mert amióta elbetegesedtem, hírből ismerem már csak a kedves Fészekét. Hanem a huszonötéves múltból amikor jóegészségben és gondfeledt fiatalságban csaknem mindennapos voltam a Fészekben, elég sok derűs és kedves emlék maradt meg az emlékezetem palettáján. Néhány ilyen pompás dolgot feljegyzek itt, ama szíves olvasóim gyönyörűségére, akik csak távolról szemlélhetik a művészvilág bohémotthonát.

Különösen néhány klasszikus alakját akarom itt a Fészeknek lefotografálni.

Az első ezek között kétségkívül Németh Lajos, a piktor. Csak »Lalának« ismeri mindenki. Ez a bece-neve, amelyről a klub minden egyes tagja tudja, hogy ki értendő ezalatt. Azt is tudja róla a cigánysor apraja-nagyja, hogy a »hazárdnak, rendületlenül híve« a kedves Lala és hogy Amasiulláhval vetekedő pechje van (habár nincs is annyi monétája, mint a mostanában B-listára. helyezett keleti fejedelemnek) valahányszor játszik. De Lala, ezzel a pechhel nem törődik! Mindent játszik — talán még okarinát is — és úgy veszít, mint egy Isten! Elsőrendű lóversenyszakértő. De amelyik lovat »megteszi«, az bizonyosan otffejti magát a startszalagnál, vagy három lábbal ér »haza« a mázsálóba. Minden tippje »holtbizonyos«, amíg a versenyt

Bárdi Ödön,
a Vígszínház művésze,
a „Fehér Hollók” lelkes Major Domusa.

le nem futják. Versenyközben azonban valahol elvész a »bizonyos« és ami beérkezik, az már csak »holt«. Ugyanilyen áldott keze van Lalának a kártyaasztal mellett is. Ő a bankárok öröme, reménye, boldogsága! Amelyik kártyára ő teszi föl a pénzét, arra minden biztosító-intézet kiadhatja a nyereséget — az ellenfeleinek!... Ilyenformán (hiszen ez könnyen érthető) gyakorta van »pillanatnyi pénzzavarban« Lala. És ilyenkor fest is. Fest, hogy képet, sőt képeket adhasson el. Helyesebben, hogy kimehessen a lóversenyre, amely neki éltető területe... Bár a szerencse senkihez sem hűtlenebb, mint Lalához. Egy alkalommal már a képeladás sem ment. Nem akadt vevő, holott

Lata igazán remekelt egy erdei sujtjú festményével. Lehet, hogy meg is vették volna ezt a képet is tőle, de valami ármányos Fészek és klubtárs felfedezte; hogy Lala erdei hangulatú festményén egy vad-disznó (!) is van és hogy a vaddisznó orra, a maga élethű hajlottságában, szörnyen emlékeztet ama derék polgártársainkra, akik ősi vallási meggyőződésük szerint, kelet felé fordulva imádják az Urat... Ezen felfedezés után már, csak egy pillanat műve vala, hogy ama bizonyos vaddisznót elnevezzék »Schwartz úrnak...« És ezzel persze vége volt annak a komolyabb lehetőségnek, hogy a Lala festménye vevőre is találhasson. Mivel pedig a pénz nagyon sürgősen kellett a mi derék Lalánknak, nem maradt más hátra, mint hogy ki kellett sorsolni a »Schwartz urat« ... Mindnyájan beváltottuk magunkat erre az izgalmas szerencsejátékra. Már csak azért is, hogy néhány hétig (mert a sors-húzás és főleg az aláírások összegyűjtése pár hétig tartott) a vérét szív-hassuk a türelmetlen és közkedvelt Lalának!

— Mikor húzzák már a Schwartz urat!?

Ezzel köszöntötték akkoriban Németh Lalát a Fészekben.

Vájjon ki lesz a szerencsés, aki a »Schwartzot« az otthona falára *akaszthatja?*

Közben Lala, természetesen mindig játszott és mindig veszített. Lóversenyen úgy, mint ló és verseny nélkül, a kártyán. Egy alkalommal ott ülök a »magas-széken« a kártyaszobában és személyes érdekeltségi nélkül nézem, hogy s mint forog a szerencse malma... Csönd! A kártyások körül senkinek beszélgetnie, sőt még hangot adnia sem szabad*. (Amúgyis eléggé idegesek ,hátha még »duma« is volna az egyes coupok között...) A véletlen úgy akarta, hogy Német Lala mellé, vagyis mögé kerültem és látnom kellett azt a gyönyörű pechet, amivel, nem burokban, de szurokban-született kedvencünk, egyre jobban és jobban a »Nimolé« tengerére evez ki. Végre — és nem is nagyon sokára, mert hisz a muníció ez esetben sem volt sok a piktori zsebben — egy fillér nélkül maradt az asztal mellett Lala. Persze »mentőöv után kémlelt« és vészjeleket adott felém a szemeivel (óh, kínos és fénytelen némaság!), pénz, vagy egy kis »báresz« irányában. Eleintén úgy tettem, mintha nem látnám. De már annyira integetett, hogy nem lehetett tovább röhej nélkül állani., hát visszaadtam a »drótot«, hogy: »mi az, mi kell?!«... Lala, minden süketnémabeszéd-tehetségével »közölte« velem, hogy a holnapi lóversenyre is van egy biztos, sőt holtbiztos tipje... tipje ...

— Hát aztán?! jeleztem vissza a kérdést, a hangtalan társalgás eme módján.

* Kivételt csak Paulini Béla, »Háry János«-operaszöveg egyik jeles szerzője képez, akinek a »Fépezek« vándorló-igazolványt adott a játékasztal körül. Másnak, játék-közben, nem szabad elmozdulnia a helyéről. (Hiába! Bohémiában is virulnak a kiváltságok és a vándor-panamák!)

— Adj bele valamit! — morzézta rá Lala, akit azonban én (már csak az ugratás kedvéért is) leintettem.

Német Lala azonban nagy »gőzben volt« és addig-addig »telegrafált;« felém míg, csakhogy nyugtom legyen, ráintettem, hogy:

— Húsz korona erejéig benne vagyok ha holtbiztos!

— Mint a feketeahal! — jelezte Lala és várakozással meredt tovább is felém.

Én tudtam, hogy »mi a baj«, mire vár, de adtam a butát! És, mint akit a kártyajáték tovább már nem érdekel, lemásztam a magas-ülő-kéről és tettem, hogy indulok hazafelé. Német Lala elzöldült arccal

*Stefanides Károly,
a jeles zeneszerző és zongoraművész, a Vígszínház
volt karnagya, jelenleg az „Ufa” zeneigazgatója.*

figyelte ezt a cihelődésemet és újfent hevesen kezdett integetni. Én, bárgyún visszatekintettem, mintha azt kérdezném, hogy mit akar még?! Hiszen a tipben már benne vagyok húsz koronával...

— Add ide a pénzt! — erőlködött a hangtalan társalgás hangján a peches és ezúttal is pénztelen, vagyis a »pénzszükesbe«-levő piktor ...

Én azonban röviden ezt telegrafáltam viasza neki:

— Mi a fenének!? Ha az a lóverseny-tip olyan holtbiztos ... A húsz koronát vond le a nyereségből...

És hazamentem.

Előbb azonban a társalgóban még jól kikacagtuk magunkat ezen a rossz ötletemen ...

Hát ebben a groteszk ötletben ki ne ismerné föl a Fészek vásott bohémjeinek martiálisi jókedvét!?

Egy képeslevelezőlapot küldöttek nekem Foddról, a mellékelt mogorva úr alakjával és a markos férfiú figurája alatt és mellett olvasható primitív írással, amely — természetesen — hamisítás . . . A gyöngébbek kedvéért pedig nem fog úrtani, ha megmagyarázom, hogy „új, Bali Mórícnak” az édesapja, akiről e hamisításban szó van senki más, mint néhni Bali Mihály uram, az állami ítélvégrehajtó, a háború végéfelé, csöndes békeességben elhalálozott „népszerű” hóhér . . . (A baloldali írás különben, nagyon hasonlít a hegedűs Gyula kézírásához.)

A hegedűs Gyula
magyaros urat,
és illendő édes uram
új Bali Móríc

De hadd térek át szelidebb és ízesebb Fészek-tréfák elmondására.

Ecélből be kell mutatnom olvasóimnak a Fészek egyik legkedveltebb és legbecsültebb alakját, a mindenki által bálványozásig szeretett és kiváló egyéni tulajdonságokkal rendelkező Szemző Elemér ezredest. Azt hiszem, hogy a népszerűségéről ma sem kell a múltidőben beszélnem. Hát, ami a harmat a virágnak, fűszálnak; ami az eső a vetésnek, előleg a színésznek, a »kilences« a poentöröknek; ami a hús ital a tikkadt vándornak és, ami Végül, sőt mindenekelőtt a zsúfolt városligeti műintézet az ötletes Feld Matyinak: az a Fészek »törzstagjainak« mindenha, a Szemző Elemér délceg, kedves, ideális megjelenése a klub portierjei között. H away négerai, aligha üvöltöttek föl olyan lelkesen, egynéhány fehér scalp láttára, mint ahogy a Fészekben, Szemző Elemért fogadják. Villamos felpezsdülés, ideges izgalom, derűs boldogság száll szét a termék mindegyikében, amikor Szemző Elemér kedvelt alakja megjelenik a láthatáron.

— Itt van... Megjött!... Itt van Szemző Elemér!...

Tudja az Ég, mi ennek az oka, de reménytelen buslakodók már itt is, ott is komoly célzattal merik végignézni az étlapot. Sőt! voltak olyanok is, akik üres zsebüket máris telve érezve, a kártyaszoba felé kezdenek vitorlázni, tisztán arra a boldogító hírre, hogy: »Ponyatowszky megérkezett a lengyelek csatájába!«...

Szemző Elemér, rendszerint nem nyert a Fészekben. Talán nem is akart! A bohémek pénzéből nem szeretett »fölgazdagodni«. Az igaz, hogy ez bajos is volna...! Tudta ő, hogy hol kell és hol lehet igazságosan nyerni, hogy az ne fájjon a Fészek tagjainál jobban megalapozott milliomosoknak... Szemző Elemér, rendszerint a Lipótvárosban nyert. Egyszer-egyszer legendás szerencséje volt a kedvelt ezredesnek. Volt, hogy nem kevesebb, mint háromszázmilliót gombolt el a »Lipótvárosról« és (drága bohém gondolat!), azonnal egy tekintélyes összeget küldött a budapesti Chevra Kadisának, a zsidó Szent Egyletnek. Nemcsak azért, mert ennek a kiváló jótékony ösztömménynek valóban áldásos működése mindannyiunk előtt közismert, de mert talán megcsillant benne az alattomos és kedves humor, amely éreztetni akarta »Lipótokkal«, hogy a zsidó pénzből oda is jusson... Egy más alkalommal, amikor a Fészek pointörjei érezték Szemző Elemér szerencsés kezének súlyát, mintegy ötven klubtagot meghívott ebédre másnapra. Nos, ez így egymagában is párfájritkító bonhómia volt. De a Szemző Elemér ötletei nemcsak gavallérosak voltak — mint ebben az esetben üs —, hanem még mellékesen olyan Cyrano-szerűek, hogy azokon még utóbb, sőt jóval utóbb is, lehet derülni és éldelegni!.., így például, ez az ebédadás is ilyenféle volt. Mert a derék ezredes és bohém klubtárs, nem a Nemzeti Kaszinóba, nem az Uniói-klubba, nem Gerbaudhoz és nem az Országos Kaszinóba hívott meg bennünket, hanem a derék Neigerhez, a Nagykörút szalon-zsidó vendéglőjébe,

ahol a keleti főzőtudomány mindenféle remekei olvashatók az ét-lapon. Éspedig: a Jászai Mari kedvenc ételétől, a sólettől, a lekvárral-vegyes gyümölcsrétesig, vagyis a »Fládenig«. Nem is szólva a libatest furfangos kikészítésének, *hébredő* gyomrok-izgató, nagyszerűségeiről... És cigányt is hozatott Szemző Elemér az ebédhez. Műsorként a Zsidónőt és a Sulamithot írta elő a zenekarnak a szellemes ezredes, gonosz figyelemmel és nem minden célzás nélkül a diner résztvevőinek nem a hercegrímás pásztorbotja után igazodó többségére ...

Máskor, amikor Szemző ezredes, aki sohasem evett húst, csak halat és nyers gyümölcsöt, játékközben így szólt a Fészekben a mellette drukkoló poentör-társához:

— Ha ezt a coupt megnyerem, narancsszüret lesz ... !

És megnyerte a tétet... A pincérek pedig, öt perc sem telt bele, vagy száz, föl-vágott remek narancsot hoztak be a kártyaszobába, nafy öröme a játékközben kiszikkadt játékos gyomroknak... Az egyiptomi húsosfazekak óta olyan csámcsogás és levedzés nem volt ezen a földtekén, mint akkor, a Fészek kártyaszobájában.

Ámha, tán egy kissé profán is, lehetetlen föl nem jegyezmem — egy másik ilyen szemzőiáda során — azt a mindenre kiterjedő másik figyelmességet, ötletességet, ami a Szemző Elemér drága jókedvéből áradt szét Bohémiában. Még olyan irányokban is, ahová senkisémm szokott máskor gondolni, csak — amikor éppen aktuális volt az eféle gondolat. Így (elégé óvatosan körülbástyáztatva a finnyáskodó föl-horkanást), nevezzük el a mai szépség-divat szerint amaz élemedett hölgyet, aki a mellékhelyiségek gondozásával van megbízva, nevezzük el egy egzotikus növényről — a foglalkozás egzotikusságánál fogva is: Miss Cactusnak. Hát Szemző Elemér jószíve, erről a szegény öreg asszonyról sem feledkezett meg, ha a játékban jobban szolgált neki a szerencse. Egyszer megint sűgött valamit a közelébenülő klubtársának:

— Hallod-e!? Ha megütöm ezt a tétet, ötezer koronát kap a Miss ...

És megkapta! Szemző ezredes kiküldötte neki a pincérrel. És Mis Cactus, majd elájult a nagy csodálkozástól... Mert akkor még pénz volt ám az az ötezer korona, amit kapott.

De hiszen, kimeríthetetlen volna a Szemző Elemér pompás kigondolásait itt mind papirosra vetni. Majd megírja még ő maga az ő nagyszerű memoárjait. Vagy talán átall írotollat venni az ő kardhoz szokott vitéz kezeibe? Akkor valami szakmabeli irkász-firkász, akinek éppen nem lesz jobb témája, ír róla egy nagyszerű életrajzot, amit nemcsak a bohémek fognak szívesen olvasni. Én itt egyelőre búcsút veszek a Szemző Elemér ezredes kedves klubalakjától, mert még többekről is van egy s más föl jegyezni valóm.

Ott van például a népszerűségben verhetetlen Brucksteiner Rudi, vagy egészen röviden és »fészekszerűen« a Bruki... Ez a fő-főmindenegyéb. A fáradhatatlanság és klubszeretet prototípusa. Nélküle alig lehetne elképzelni a művészek otthonát. Ő, ha kell, villámhárító, kedverítő, igazgató, háznagy, titkár, játékmester, küldöttség-szónok, klubtag, bankár, közhangulat, ellenzék és olyan ötletek kiröpítője, amivel »Az Ojság« alig tud betelni. A derék Bruki, mint rendkívül művelt és soknyelvenbeszélő és gondolkodó férfiú, mielőtt mond valamit, előzően németül angolul, vagy más nyelven eszeli ki azt, amit dehogyan mondana másképpen, mint magyarul. Hogy ez a »magyarul«, nem mindig egyenlő a »magyarán«-nal is, azt az elmondottak után könnyű elképzelni... Így születnek a Bruki-féle mondások, amelyek népszerűségükben és úgyis mint szállóigék, el vannak terjedve a magyar főváros minden olyan berkeiben, ahol szeretnek egy-egy kedvesen nyakatekert magyar mondáson derülni...

De azért Bruki -, illő szerénységgel, nem tarol le minden sikert és népszerűséget mások elől. Hagy ő a babérokból másoknak is.

Így például, nagyon szeretett egyéniség sok oknál fogva a Fészekben az Opera nyugalmazott főrendezője, Mihályi Ferenc. Neki legendás híre van a kártyások között. Különösen a »bródsitzerek« rajonganak érte. Mert amit ő rak meg kártyát, az majdnem tuti. Dőlnek is a reszkető bródsitzeri pengők arm a kártyára, amire »a jó kéz« (ez a Mihályi Franci cognomenje kártyakörökben) tesz, vagy kér lapot. De azért — nincs szabály kivétel, nélkül — Mihályival is megesik, hogy rosszul vesz utána és ilyenkor leég vele együtt az egész bródsitzer-érdekeltség! Hallani ilyenkor a gyorsan kegyvesztettségbe került férfiú körül a veszteségük tudatára-ébredő elemek kórusát:

— Isten vele Mihály-i!

(Feledékenyebbek kedvéért ideíródik, hogy ez a felkiáltás, tulajdonképpen egy nevezetes idézet, ami egy régtörtént társadalmi esemény keretében hangzott el a nyilvánosság előtt, még pedig a »francia«-világban...)

A népszerűség tehát nem örökös valami! Julius Caesar óta Dantonon keresztül, egészen Mihályi Ferencig ez már sokszor bebizonyosodott. A népkegy kokott, amely elillan, néha egy perc alatt; mások meg, vállaira kap valakit a szeszély kiszámíthatatlanságával. Így, volt a Fészek-klubnak egy ötletes huszártisztje, Aczél Pista, aki sok pénzt és még több ötletet szórt el a bohémfészekben, de utóbb eltűnt a szamunka elől. Hát ez az Aczél Pista, nagyon kedves és ötletes fiú volt közöttünk és mint begyökeresedett ős bohém, passzióval vett részt abban az ugratási hadjáratban, amely Német Lalát, a kedves piktorcímborát környékezte, az ő már említett és közismert »nimolé«-ja miatt... Egyszer Aczél Pista sietve jön be a Fészek társalgójába és meglátva Német Lalát; egyenesen feléje tart és megszólítja:

— Kérlek Lala!

Lala pénzt szagolva,, sőt éppen »ilyesmin« törve a fejét, mint valami villamosütéstől érintve ugrik fel:

— Parancsolj kérlek alássan I

—— De nem zavarlak??! — udvariaskodik a kópé huszártiszt.

— Óh dehogy, kérlek alássan! — viszonozza Lala és olyasféle hajlandóságot mutat, mint aki kész az ő vöröstengernyi bajainak Mózesét (ha mindjárt Pistának nevezik is ezt a Mózeset), a világ végére kö<-vetni.

Aczél Pista barátunk azonban,, még nem rukkol elő a tulajdonképpeni mondókájavai,, hanem folytatja a mörkálást:

— De igazán ráérsz Lalám?! Mert én esetleg holnap is benézhetek ide ...

— Szószszszincs róla kedvesem! — erőlködik Lala és már szinte fut a nyála a kíváncsiságtól, hogy mi lesz már ebből?!... jfs hogy hogyan lesz a gilisztából angol tábornok,, vagyis »dohány«?!

— Tehát akkor: volna egy kis, de sürgős munkám a számodra! — mondja Lalának Aczél Pista és titkon de nem kevésbé gonoszul gyönyörködik a szegény piktor pénz iránti görcsös reménykedéseiben ...

— Munka?! Miféle?... Festeni kellene valakit?! -- szakad ki a kérdés Lala bensejéből, miközben a beszélgetők lehúzódnak a társalgó egy félrèbbszó asztalához.

— Igen! Festeni! — mondja egykedvűen a mindig jókedvű és tréfára-kész Aczél.

— Kérlek alássan — mondja felcsillanó szemekkel a piktor és már bizonyára tervezget is azzal az »összeggel«, amelyet majd hamarosan keres a szóbanlevő »megbízással« ... (értsd: előleggel.)

— Dee — nyújtja a szót Aczél Pista — ezt a munkát azonban a lehető-leghamarabb kellene elvégezni, mert...

Lala, be sem várja az indokolást, máris fogadkozik:

— Ha én vállalom, akkor én vállalom! Hiszen ismersz!...

— Hogyne, hogyne — halmozza az üres szavakat Aczél, csakhogy minél jobban kínpadra feszítse a Lala idegszárait. És Lala szegény; nem is állja tovább ezt a nyúlós ugratást, hanem megkéri szépen Aczél Pistát, hogy nevezze meg a munkát. Erre a huszár, gyanús óvatossággal körülnéz a teremben, hogy nem hallja-e valaki a kettejük beszédét, aztán közelhajolva a Lala, füléhez szól:

— Kérlek szépen, add szavadat, hogy erről a megbízatásomról nem szólsz senkinek és, hogy ez, kettőnk dolga marad!

Lala, az izgalomtól már szinte reszketve, és részben megtisztelve e bizalom által, részben már kibírhatatlan dukkanal nyújtja oda kezét Aczélnek, aki halálos komolysággal mondja Német Lalának:

Darabok karikatúrák a Fészekből.

(Máry, Mészáros, Mészáros, Mészáros, Mészáros, Mészáros, Mészáros, Mészáros, Mészáros)

Portré-karikatúrák a „Fészek” kártyaszobájából.

— Tehát kérlekszépen Lalám! Én egy lóra tettem szert!... Ne kérdezd, hogy hogyan, mert ezt úgysem mondhatnám meg...

— Kérlek alásssan!

— A ló vasderes. —

— És?! — igazul mitsiem sejtve Lala...

— Ezt a lovat kellene most sürgősen sárgára festeni...

... Egy hétig, ezen hahotázott az egész Fészek!

Antérieur-részlet a „Fészek”ből.

Istenem, milyen jól is esett valamikor ebben az országban gondtalanul és tiszta szívből kacagni!

... Egyébként, a Fészekről komolyan is lehetne szép és fölemelő dolgokat írni. Csakhogy erről a »komolykodásról« ebben az esetben már elkéstem. Elvégezte azt helyettem a Fészek-klub eleven lelkiismerete, Spiritus rectora: Tolnay Ákos. Ő, aki maga többet tett a Fészekért, mint mi igen — sokan együttvéve. Így például, hogy a végén kezdjem Tolnay Ákos ebbeli működésének a méltatását: ott van a huszonötéves jubiláris fennállás emlékalbuma, amelyet ugyancsak Tolnay Ákos csinált, mint majdnem az egész klubot. Az ő érdemei igazán elévülhetetlenek és kitörülhetetlenek a Fészek történetéből. Amha kisebb mértékben is és más formában, de vannak a Fészek körül még gyönyörű érdemek, amelyekről megfélekednem nem szabad. Ez az

elismerés szóljon pedig a Fészek első kitűnő bérlőjének, Reiner Mór* kávésnak és feleségének, akik a legolcsóbb árak mellett nemcsak felvirágoztatták a konyhájukat és gyorsan népszerűsége szert tett étterméiket, hanem akiknek szívük és eszük is volt ahhoz, hogy ízes falatokat jutassanak azoknak a klubtagoknak, akiknek néha megpangott a zsebük (miként ez Bohémiában oly gyakran előfordul) és nem lettek volna képesek lépést tartani a többiekkel, ha... Egyszóval, Reineréknek volt gondjuk arra, hogy a »mezők madarai« éhen ne pusztuljanak. Így például nemcsak bámular tosan olcsó menüjük volt a Fészekben, de, állandóan és minden nagyobb asztalon ott voltak a gratis (értsd: of potyng) ételek: a körözött lipthói túró és a kandírozott dinnye stb. Ezekből kiki annyit ehetett, amennyi éppen jól esett neki. És még sört sem kellett rá *innia.*, hogy a vendéglős-bérlő megtalálja »a mágia számítását« az italfogyasztás révén. Mert, hogy csinálták, mint csinálták, del valahogy (kétségkívül okosan) mégis csak megtalálták ezt a bizonyos számítást. Mert a jó Isten egészen az utóbbi gyászesetig megsegítette a derék Reiner-házaspárt olyan mértékben, hogy az övék lett Budapest fő- és székváros egyik legnagyobb és legjobban frekventált *gyönyörű kávéháza*, a Víg-színház-kávéház. És ha ez szerencse volt, akkor olyan szerencse, amit nincs ember, aki irigyelt volna tőlük ... Mert Reinerék nemcsak emberi érzésükkel, de szorgalmukkal is megszolgálták a szerencséjüket. Előmenetelüknek és gyarapodásuknak mindenki örült ebben a városban.

* Nem tudom, annyira-lassan készült-e el nyomdailag ez a könyv, vagy olyan döbbenetes gyorsasággal pusztulnak-e körülöttem az emberek, de mire a szedő es a könyvkötő kezeiből kikerülhetett ez a kötet, a derék Keiner Mór is búcsút vett az ő munkás életétől, egy váratlanul gyorsan lecsapó tragikus véletlen révén. Az ember valóba... nem ismeri ki magát a végzet igazságosságában...

F A V O R I T O K

Két portré.

(Az alsó olajfestmény: Kórvay József, a felső ceruzrajz: Keményfy Jenő műve.)

Szerémy-karikatúrák.

(Kibicelés-közben a „Fészek” kártyaszobájában készült ceruzarajzok.)

Szerémy-karikatúrák.

(Kibicelés-közben a „Fészek” kártyaszobájában készült

XIII. ÜNNEPLŐBEN.

s az édesbús tréfák után, hadd öltözzem ünneplőbe! Még a legegyszerűbb és legigénytelenebb ember is azon veszi észre magát, ha hosszú életút áll a hátamögött, hogy bőven vannak ünneplő-émlékei. Körülöttem is fölhalmozódtak negyven év alatt ilyen értékek és ha ma öreg fejjel, könnyes szemmel beléfeledkezem a múltak tükörébe, sok drága életmetáriát látok a mellemen, amiket az Idő és a Jóság függesztettek keblemre... Szabad-e ezekkel kérkednem?! Szabad-e ünneplő-díszbe öltöznöm élet-émlékeim dús kertjében, ahol a múltak sugarában sütkérezve, hallani vélem azt az ünnepi, közeledő kardalt, amelylyel azoknak a lelke zsong

körül, akiknek szorgos méhe-módjára, én mézet iparkodtam szedni egy életem át, a mező, az erdő egyszerű virágairól.

Az író, csakúgy mint a színész, az önkritika teszi. Éneikül úgy az egyik, mint a másik, irány talán, hányatott hajó, tévelygő vándor kormányosnélküli dereglye.

Nem mondhatnám magamról, — sőt, talán mások sem mondják majd rólam, hogy akár, mint színész, akár mint e memoire szerzője, szemelő! tévesztettem volna az önbírálat szigorát. Hát teljesen józanul magam látom ez jígériytelen írásom hiányait a legjobban. Így: kerülöm a szót, a vélemény-nyilvánítást a szerepeimről, amelyeket játszottam; írókról, akiknek színpadi sorsában sok időn át karék voltam; kritikusaimról, akik többször voltak hozzám kegyesek, mint ridegen méltánytalanok és többször tulajdonítottak nekem a megérdemeltnél nagyobb fontosságot. Ugyanígy hiányzik e könyvből ama jellemrajzok sorozata, amelyet pályatársaimról, rendezőimről, igazgatóimról stb. adhattam volna. Nem a bátorságom hiányzik éhez. De ahogy elgondoltam az eféle dolgokat és ahogy szemügyre vettem magamat, aki túl vagyok a színházi vitákon, a rivalizáláson, a félreértéseken, az ujságkritika ölobbetű-imádatán, a »megmondtam nekk rechthábereskedésé.n^ olybbá tűntem volna a magam szemében, aki most kiáltoz vissza a múltba, (holott, amíg az a megkiáltanivaló múlt »ma« volt, bizony én azt néma szükszavúsággal néztem), mint a megkergetett gyerkőc, aki átugorva a palánkon, követ ragad és mosdatlan szavakat hujjant vissza azoknak, akikkel együtt játszadozott a porban ...

Egyszóval: ami hiányosságok vágynak e könyvben, két kathegóriába osztandók. Az első fajcsoport hiányosságai olyanok, amelyekre az író önbírálata azt állapította meg, hogy: nem minden emlék állja, a nyomdafestéket, ami bár igaz és megtörtént. A második, amit tudatos szándék, megfontolt körültekintés mellőztek ez igénytelen munkában, azok az események, amelyeknek jó vagy rossz gyümölcsei, még félig-zölden, idejüket várva, beérettlenül függnak az események fáján ... A jóízlés, a Tílalomkert éber csősze, vigyáz ezekre a gyümölcsökre, amelyeket időelőtt megdézsmálni, megkóstolni, vagy mohó-másoknak oda-kinálni, nem lenne egészséges következményű dolog ...

A memoire-írás különben is az a régi nagymama-gyűszű. amivel az önsora fölött ellágyult hívságos öregség, a múltak tengerét próbálja kimerítgetni... Jut is, marad is hát azoknak is, akik sorban utánrfám merítgetik a gyűszűjükkel ezt az emberi könyvekből támadt tengert....

*

Hiányzik e könyvből a világháború véres, vörös, löporfüsttől szennyes szörnyű arca. Talán maga e memoirok könyveimé is elég

magyarázat volna erre. De az író, ezen túl is talál rá okot, hogy ez apokaliptikus rém elől eltakarja a saját és az olvasó tekintetét. — E könyv ugyanis azt a célt szolgálja, hogy egyszerűségénél és őszintén igaz hangjánál fogva, egy ejriben a Sors határozataiba való bele-nyugvását tükrözze belé, a ma emberének a lelkébe. — Ezt a nyugalmat a közelmúlt vérzivatar szörnyű képe csak meghiúsítaná. Nem az opportunizmus csöndje e, z emlékezések ilyesféBe szótlansága, de a

*Szóts Ernő,
a Magyar Telefonhírmondó és Rádió R.-F.
művezető-igazgatója, a színészet legkiválóbb barátja
és Maecenása.*

legtiszteletteljesebb némaság a kínok temetője körül, ahonnan nemcsak álmatlan éjeken, de sáppadt nappalokon is békétlenül járnak vissza a hazajáró lelkek ...

*

Van néhány megindítóara-szép kritikám, magas helyről érkezett levelem, okmányom. Vájjon hiúsággal vádolhatnak-e meg, ha ezeket kitergetem magam elé és keresem bennük a fiatalságomat, meglett

férfikorom ereje-teljét, mindenért kárpótoló nemes életörömeimet!? Aligha! A katona is kitűzi mellére az érdemrendeket, amelyeket ott szerzett a harcok porondján; és mert az élet harc, mindenkinek, aki ebben a harcban így-úgy megállotta a helyét, joga van éhez a parádéhoz ...

Csak hogy nincs nehezebb műfaj az irodalomban, az önmagutkról való írásnál. Ezért kényelmeilen minden memoire. Ha ugyanis a kérdés viszi az író tollát, akkor hamar kiváltja a fintort az olvasó arcán: »nini, hogy dicsekszik!« — Ha pedig szerénykedik, ha lebecsüli magát és minden mondatában hétrét görnyed, akkor az örökbecsű goethei mondást: »nur Lumpen sind bescheiden!« hívja ki a saját fejére.

Ezen a borotvaélen hát nehéz megállani. De ha nehéz is, muszáj! Sőt talán nem is lehetetlen.

... Szólván ezekután arról a kedves jubileumi-előadásról, amelyet a Magyar Telefonhírmondó és Rádió R. T. rendezett nekem ez évi június 12-én, Szóts Ernő művészeti igazgató, kitűnő barátom kezdeményezésére, egyszerre mázsás súlyúvá lesz az író toll a kezemben és azon veszem magam észre, hogy több szót húzok ki az írásomból, mint amennyit benne hagyok. Nincs nehezebb dolog az igaz-ézés számára a hálálkodásnál! Különösen a meghatódott férfiszív számára...

Szerencsére azonban vanna'k bőven segítőeszközök ahoz, hogy a Rádió nekem örökké eifelejthetetlen eme szép ünnepe, mégis ide kerüljön az én legbecsesebb emlékeim közzé. — E célból (utólagos jó-váhagyás reményében) hadd következék itt a Pesti Hírlap kitűnő cikke, Lányi Viktor barátom avatott tollából és egyben a mindig tökéletes formaérzékű Gyuladiák (vitéz Somogyváry Gyula) szép beszéde, az én mélyen átértett köszönetem kapcsán.

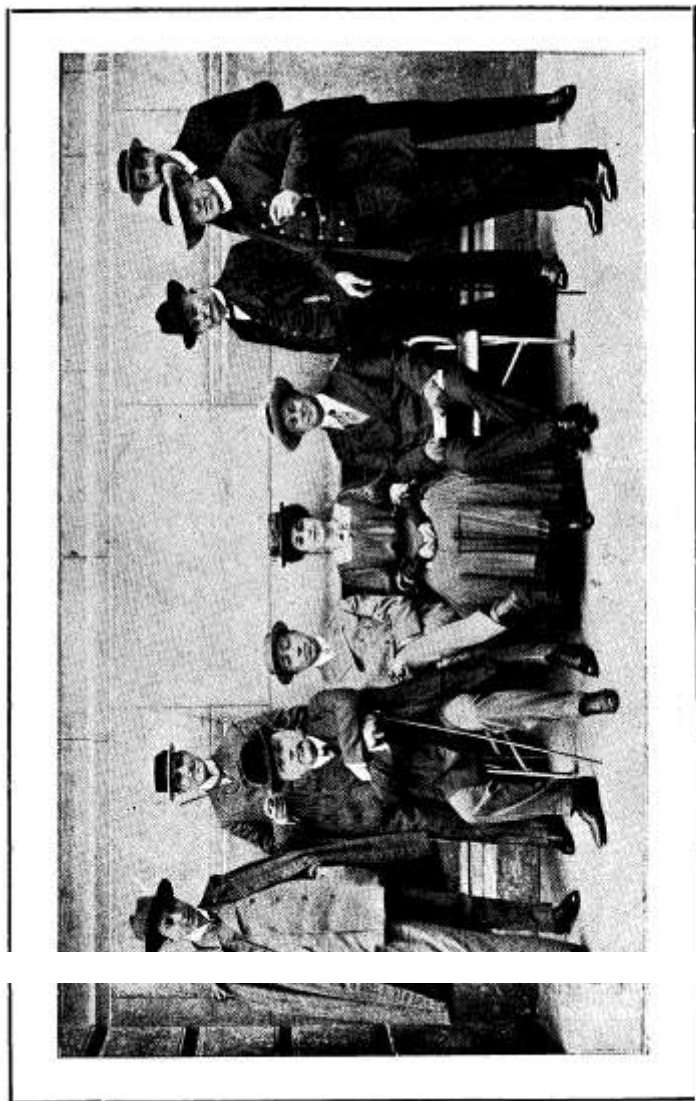
Szerémy-jubileum a Stúdióban.

— *Színházi riport az üvegpáholyból.* —

(A Pesti Hírlap cikke.)

Este nyolc órakor a Rádió előcsarnokában érdekes gyülekezeti Vagy két tucat színész, köztük a Nemzeti Színház, a Víg- és Magyarj-Színházak prominensei és egy kiváló operaénekesnő pihennek, diskurálnak. Együtt vannak már kora délután óta buzgó munkában. Mikrofonpróbát tartottak a Falu-rosszából. Húsz perc múlva kezdődik az előadás a nagy-stúdióban. De mielőtt elkezdődnék, az egész világ rádióközönségének fülehallatára megemlékezés történik arról a nagy magyar színészről, akinek tiszteletére a magyar színészet színe'-java szeretetből, lelkesedésből, vállalta a mai előadást. Szerémy Zoltán negyvenéves művészi jubileumát ünnepli a rádió.

Negyedkilencor csengője Ízesre a szereplők bevonulnak a stu-

A Vigszínház színpadi-főljárója előtt, próbaszünetben.

(Balról: Titi Miklós, Tanay Frigyes, Vendrey Ferenc, Hegedűs Gyula, Göthné Kertész Ella, Szerémy Zoltán, Gyarmaty Miklós, Győző Lajos, Bessenyei az ügyelő.

dióba. E sorok íróját Szóts Ernő vezérigazgató beinvitálja az üvegpáholyba, ahonnét a szimfonikus hangversenyeket szokták dirigálni. Nagyszerű figyelőhely. A körös-körül függönyös nagy terem közepén, tíztagú zenekar élén Polgár Tibor karmester ingújjra vetkőzve intézkedik. A színészek, kezükben nyomtatott szövegekönnyvel, elhelyezkednek. Akik később kerülnek sorra, székekre telepsznek, a többi készenlétben a mikrofon körül. Ügyelő sűrög-forog. Az üvegpáholyban bekapcsolják a hangszórót s már hallgatjuk (Csepelen át, de mintha itt a szomszédban beszélne) a konferáló Scherz bácsit, amint bemondja a részletes színlapot, Utána nyomban karcú fiatalember lép a kettős mikrofon elé. Gyuladiák, a stúdió költő szónoka üdvözlí az ősz, diplomatakülséjű ünnepeltet, aki komoly, megilletődött arccal áll előtte, mint valami díszgyűlésen. Az Ocskay brigadéros palócáról szól az emlékezés. Ebben a szerepben látta először Szerémyt diákkorában a szónok, aki most elmésen rajzolja meg a magyar színpad nagyszerű palócának művészi pályáját. Szerémy, gépirásos papírlapról olvassa föl a választ. Zenélő orgánuma megreszket már a harmadik mondatnál, amikor idézi Jászai Mari keserű mondasát a színészi pálya alkotmányáról, a »tavalyi felhő«-ről. És könnyessé lágyul a hangja, amikor megköszöni pályatársainak, »szívrokonainak«, hogy összegyűltek, hogy a »szeretet sugójának« ihlető sugallatára az ő kedvéért színházat játszanak a rádió »világszínpadán«. Bent a stúdióban szein nem marad szárazon a kedves öreg színész finoman stilizált, mégis keresetlen egyszerűséggel ható szavaira. Varsányi Irén a retikuljét kinn Felejtette, a mellette álló Hegedűs Gyula szivarzsebéből veszi ki a zsebkendőt¹, azzal szárítja föl könnyeit. Hegedűs a kezefejével törülget végig a szemén. Szerre az országban bizonyára sok ezren könnyeztek ebben a pillanatban, fejükön a hallgató-kagylóval.

Gong-ütés és máris kezdődik az »előadás«. Páratlanul érdekes így nézni a színészeket, amint szerepüket olvasva belemelegszenek a játékba és mozdulattal, mimikával úgyszólván mindent kifejeznek. Szinte csak a kosztüm hiányzik. Hegedűs „mint Gonosz Pista, remekül alakít, zamatos beszéde néha önkéntelenül átcsap Rózsahegyi hangjába, dialektusába, például mikor azt mondja: »Kádvás komám.« Kürthy József, mint Feledi Gáspár, a Jóska bérest alakító Matány Antallal az első jelenetben ugyancsak dulakodik, rángatják egymás karját, akár csak az igazi színpadon. A melegsavú Varsányi Irén játssza Feledi Boriskát; ahol kell, »ennivalóan« riszálja a derekát. Nemkülönbén az ideális tisztasággal beszélő Molnár Aranka, aki mint Bálti Tercsi, teljes illúziót kelt a mikrofon előtt is. Finum Rózsi operaénekesfnő játssza és éneklí, Nagy Margit. Ez az első »prózaí« szerepe. Meglepően jól beszél, meglátszik rajta, hogy kunsági leány, de, az is, hogy a Zenei-akadémián Szerémy tanította szavalni. Cselényi József nótája »messziről« hangzik föl (a függönykulissza mögöl), ő tapasztalt mikrofon-

énekes, hátrálva közeledik és ügyes fordulattal penderül előre, amikor már nekieresztheti baritonját. A többi szereplőket ügyelő igazgatja néma jelekkel, ha meg-megvillan a kívülről figyelők lámpajelzése. Az ügyelőnek sok dolga van egyébként is. Ha Gonosz Pista bort húz a hordóból, a pohárba vizet csordít. Bedirigálja a kórust. Csókot a kezére cuppantva »jelez«. Az első felvonás végén kis fekete játék-pisztolyt durrant el, utána nyomban szalad a gonghoz, hogy jelezze a »schlüsselt«.

Még sok kedves» apró részletet lehetne följegyezni a többi kitűnő szereplőről is. Törzs Jenő, Nagy Ibolya, Kiss Irén, Szabó Ilona, Pethes Sándor, Dózsa István, Nagy Gyula, Pesthy Kálmán, Vágóné (aki könyv nélkül mondta, Gonoszné szerepét), Somló István, csupa elsőrangú erő epizód szerepekben — s a harmadik felvonásban, mint szállótolvaj Cserebogár Jóska, maga Szerémy Zoltán is »föllep«. Ilyen együttes aligha játszta valaha a Falu rosszát!

Odry Árpád, a Rádió főrendezője, csak a harmadik felvonásra érkeztetett a Nemzetiből, ahol ma játszania kellett. De így is rendben ment minden, annyi gonddal, szeretettel és figyelemmel adta oda mindenki tudásának legjavát a drága Zoli bácsi jubileumán, kétségtelen osztatlan öröme a magyar rádióelőfizetőknek.

(Gyuladiák, beszéde.)

Mielőtt Tóth Ede hervadhatatlan fiisseségű népszínművének rádió-előadását megkezdnök, nehéz, de kedves kötelességet kell telj esí tenem. Üdvözlöm kell a Rádió Társaság nevében Szerémy Zoltánt, & Vígszínház kiváló művészei, aki, művészi pályafutásának negyvenedik esztendejét ünnepli. Súlyosnak érzem e kötelességet, mert az én szürke szavaim bizony nem lehetnek méltó kerete e megható jubileumnak, hiszen azon a megtiszteltetésen kívül, amely azzal ért, hogy nekem adatott meg a köszöntő elmondása, egy nagyon régi, de soha el nem felejtett tartozást is leróhatok vele.

Látom, e kijelentésem éppen a mi kedves jubilánsunk arcán kelt legnagyobb csodálkozást, szinte ott érzem szemeiben azt a kérdést: hogy hát mi köszönni valója, miféle tartozása lehet vele szemben annak az embernek, aki csak az imént szorította meg életében először a kezét, nagy tisztejjel és mély örömmel. Látom a tekintetében a választ is, hogy hát semmi tartozásom neki lehet vele szemben, hiszen ő sohasem adott nekem semmit.

Hát, ebben a pontban ez egyszer téved Szerémy-bátyánk. Igenis tartozom neki. Egy kilenc- vagy tízesztendő egykori kisfiú forró köszönetével, diákos rajongásával, csordultig-telt szívének akkoriban el nem mondott, ki nem buggyant hálójával,

1904-et, avagy talán 1905-öt írták akkoriban, s a Vígszínház lelkesedéstől fűtött nézőterén egy faluról Pestre került apró diákokgyerek is

ott szorongott: piros arccal és táguló szemekkel, »Ocskay brigadéros« tüzes és tragikus történetének igézete alatt. Ó, ha most el tudnám mondani, mit érzett akkor az a kisfiú, aki először volt színházban s mindjárt a daliás kurucvezér zengő retorikáját s a régi magyar dicsőség bódító levegőjét szíhatta magába! Ha el tudnám mondani, milyen sóvárgó vágygal kívánta az a kis diák, hogy sikerüljön Ocskaynak labancfogságban raboskodó bajtársait kiszabadítania! Mert nagy, nehéz utat kellett megtennie annak, aki a brigadéros levelét elviszi a labantáborba! S akkor állott elő rongyos, jobbágyi condrában Ocskay hűségese palóca. Nem harcos katonára, tüzvérű kuruc vitézre bízta Ocskay a veszedelmes levelet, hanem az együgyüt-játszó, de valójában borotvaeszü, furfangos, derék palócra. Nem ragyogó ruhájú huszárra, hanem a röghöz tapadó, a magyar röghöz haláláig hű jobbágyra, S ez a palóc, ez a rongyos ruhájú, együgyüt-játszó, fegyvertelen, ipolymenti jobbágy volt akkor anrak a diágyereknek szemében a legnagyobb hős, Nagyobb hős, mint Ocskay, Szörényi, Taries és felejthetetlen társaik. Ez a vakmerő és hűségese palóc pedig Szerémy Zoltán volt, Emlékezem: az a kisfiú azután akkor könnybelábadó szemmel hallgatta tovább, hogyan fogták el Ocskay irigyei e nagyszerű jobbágyot, hogyan kínozták, hogyan vallatták levele titkáért. S én nem tudom már elmondani azt a könnyes és lélekrázó hálát és gyönyörűséget, ami annak az egykori gyerekeknek lelkét fölemelte s magával sodorta, hogy leboruljon a hűség és önfeláldozás csodálatos ideálja előtt, amikor a palóc elmondotta, hogy: ütötték, verték, tűzzel égették, vassal kínozták, de a levél titka örök titok maradt kínban összeszorult fogai között is. — Azután: szomorú a vége Ocskay históriájának. A daliás brigadéros és hívei árulókká lettek. — S amikor a függöny legördült, az az egykori kisfiú elborultam féltő és rajongó bizakodással fordult a nénjéhez, hogy: »De ugye, a palóc... a palóc nem lett áruló, ugye a palóc hűségese maradt a kuruc zászlóhoz! Hiszen a palóc, a rögementer, a sziklaernber, nem lehet árulója a hűségnek és a rögnek!«

Kedves, jó Szerémy Zoltán bátyám! Az a kisfiú én voltam. S azóta sokszor végiglapoztam Ocskay brigadéros történetét, sokszor olvastam a palóc szerepét, de sohasem találtam meg benne azt az egykori színpadi palócot. A szavak és mondatok a régi szavak, régi mondatok voltak és mégis hiányzott belőlük valami. Hiányzott belőlük a szín, az íz, a meggyötört magyar jobbágy rongyossága, az évszázados elnyomás szülte dacos és keserű ravaszság s a kínokon, tűzön, vason túl is diadalmaskodó magyar hűség. Hiányzott belőlük Szerémy Zoltán élő, emberteremtő lelke, kápráztató művészeié.

Azóta egész sor forró sikerű szerepben tapsolt a főváros és az ország Szerémy Zoltánnak. A »Liliom« pompás Ficsura, a »Falu rossza« nagyszerű cigánya és Cserebogár Jóskája, »Az ördög« Lászlója, a »Piros bugyelláris« őrmestere, meg ki tudná véges-végig elsorolni a

többit, a szereplőiek, embereknek s lelkeknek végtelen sorát, amelyekben Szerémy Zoltán a színpadra lépett s amelyek mindmegannyji hatalmas állomásává lettek e negyvenéves pályafutásnak.

S ha én mégis és mindig visszatérve, a palócot emlegetem legnagyobb szeretettel, ezt két okból teszem. Az egyik okot már elmondtam. Az egykori kisfiú hálóját, akinek lelkébe ezzel a talán nem is legjelentősebb szerepeddel húztad az első és legmélyebb barázdát művészeted gyönyörűséget-teremtő ekéjével; a másik ok pedig az, hogy én abban a régi palóc szerepedben valójában egész művészi pályád szépséges szimbólumát látom.

Kedves, jó Szerémy Zoltán bátyám!

Szimbólumot kell benne látnom, mert Te is az Ipoly mentéről indultál el. És nehéz útra indultál. Olyan környezetből, amelytől távol esett az a cél és az a környezet, ahová indultál. A vármegyeháza hűvös csöndjéből, négyesfogaton járó megyei urak közül, a színház forró levegőjébe sa — bizony csak Thespis kordéján robogó — művészek közé. Veszedelemes út volt ez akkor, akárcsak az Ocskay palócáé. De Te a szívedben érezted a legnagyobb peccséttéU Isten peccsétjével ellátott levelét: a tehetségedet s elindultál vele, hogy elhozzad azt a színpadon át a magyar közönségnek s utat nyiss vele a magyar lelkekben bizony legtöbbször csak raboskodó örömmek, gyönyörűségnek. Amikor elindulták talán a szülői neheztelés szállott sötét hollóként fölötted s az ősi rög, mely úgy érezte, hogy hűtlenül elhagyod, fájdalommal ropant szét talpad alatt. Mindaz akkor fájt neked. Miként Ocskay palócának is fájt az üldözés és kín. Azután belekerültél a művészi hivatás fés munka napi sodrába. Voltak tán irigyeid is - hiszen ezer kínja és gondja van a színésznek ---, azért is sír az egyik szimbolikus színészi álarc mindig a mosolygó másik mellett -, mondom, talán szenvedtél — de szenvedett Ocskay palóca is. Hiába: ősi, emberi sors, hogy <a nagyság és a hűség útján sok veríték csordul, sokszor össze kell csikoritani a fogakat daccal, akarattal, türéssel és kitartással.

Ám az úton, egyszer mégis csak elér a nagysághoz az az ember, aki hűséggel viszi élete nagy levelét - akár művész legyen, akár csak' egyszerű, földhöz ragadt palóc!

Kedves, jó Szerémy Zoltán bátyám!

Voltaképen elégikusan kellene szólanom e köszöntő végén, hiszen minden jubileum elégikus hangulatban köszönt be. Ám, aki mosolygó szemeidbe néz, örökifjú arcodat látja, az nem találja meg az elégiák hangját. Talán nem is igaz ez a negyvenéves színészi múlt. Talán csak káprázat az egész. Művészeted, meleg és derűs emberlelked kápráztatja szemünket.

S ezért én nem is tudom megállásnak venni ezt a jubileumot. Adja is a jó Isten értted és irántunk való szeretetből, hogy még iminél messzebb legyen a Te megállásod. A palóc útja immár régóta a mű-

vészi nagyság világában kanyarog. Te napról-napra, ezer és ezer magyar embernek mutatod meg leveledet, Isten pecsétetes írását ott a szíveden, de vigyed tovább is áldott talentumodat, mert sokan vagyunk még, akiknek olvasnia kell benne, akik művészeted vigasztalására várnak, vigyed mindhalálig azzal a hűséggel, amellyel eddig hordtad —, hiszen rábízta a Teremtő.

Amikor a Magyar Rádió Társaság nevében egész szívvel üdvözlök, arra kérek, fogadd el annak az egykori kis diáknak s az ő ajkán keresztül az egész magyar közönségnek köszönetét és háláját is negyvenesztendő gyönyörködtető művészi munkájáért, de kérem az Ur-istent is, áldjon meg minden jószágával, a szimbolikus palóc további útján.

*

(Az én köszönetem:)

Köszönöm, hálás szívvel köszönöm az imént elhangzott szíves, kedves szavakat, amelyekkel pályám és életem estéjén, a Magyar Stúdió költő-szónoka, itt a világszínpadon, diadalkaput állított az én zajtalan színészi-működésem negyvenéves évfordulójának.

Köszönöm ezt a megbecsültetést, az én nagyrabecsült és méltán nagyra tartott igazgatónak és barátomnak: Szóts Ernő úrnak, aki Atlaszként tartja most, úgyszólván egyedül a vállain, a magyar színész összeomló világát... Ő az, aki gondbaráncolt színészhomlokot gyöngéd kézzel kisimít! Ő az, aki hadat üzent a magyar rádió erejével a nagy tragika, Jászai Mari klasszikus szavainak, amelyeket az elkeseredés váltott ki e hasonlíthatatlan művésznő nagy szívéből és, amely szavak szerint: »Közös színészi sors! Jónak, rossznak egyaránt! Minden színész, aki lelép a színpadról, már csak tavalyifelhő!...«

Köszönöm az én kiváló művész-kollégámnak a nagyszívű és kiváló tehetségekkel ékes Odry Árpádnak, most elsősorban, mint a magyar rádió főrendezőjének, de mint a Nemzeti Színház örökös tagjának is, hogy időt, fáradságot, figyelmet, egyszóval: igaz kollegialitást áldozott értem a »tavalyi felhőért«, e mai est megrendezésével.

És megindult lélekkel köszönöm meg Nektek, kedves pályatársaim, a most felénk figyelő száz- és százezernyi, bár láthatatlan, de szívünk antennáján biztos érezhető közönség előtt azt a nemes gesztust, hogy így, a színházi szezon végén, amikor már hívogatva hívogat Benneteket a jól kiérdemelt pihenőre a gondülő nyár: Ti jók, Ti kedvesek, li nemes szívrokonok és derék pályatársak, a Szeretet sűgójának a szavára új munkát vállaltatok miattam és elfeledtetni iparkodtok velem azt, hogy a Göndör Sándor mélaszavú búcsúztató harangja már nekem szól: »Kongasd, kongasd vén robotos!...«

.... Nem. felejttem-el a jóságtokat! És, ha lehet: Ti se felejtsetek el engem!

És kell-e rejtegetnem az A Hét 1911. április hó *16-án* megjelent »Szerémy-számának« gyönyörű cikkeit, amelyeket Kiss József, a koszorus költő, Bródi Sándor és Molnár Ferenc (akiknek a neveik mellé nem kell jelző), olyan pazar szívkiérettel szenteltek a címlapon közölt úgynevezett jobb szerepeimnek, eladdig, elért színpadi erected nyeimnek?! Én azt hiszem, hogy valami életkarpótlás jár nekem, neked Felebarátom és nekünk mindnyájunknak, akik a világháborúban a legszebb nyolc-tíz életévünket morzsoltuk le hiába ...

Ezek az arany tollal írott írások az én életkarpótlásaim azért, hogy a falanszterben széklábat faragtattak velem egy decenniumomat holott mást is tudtam volna talán barkácsolni azalatt. A Hét eme cikke ilyesmit látszik igazolni.

Íme;

»A feltámadás-ünnepi számunk díszéül a magyar színművészet egyik legnagyobb alakító művészt mutatjuk be olvasóinknak. Bemutatjuk öt becsületes jó cibil képében, amelyen a szerénység és jószág vetekedik egymással, hogy lelki egyensúlyának kifejezője legyen és bemutatjuk öt külön nyolc szerepében, amelyet találomra választottunk, mint ahogy az ember egy kosár cseresznyéből kimarkol egy marékkal és tudja, hogy ami a kosárban maradt, az is mind fenéig szép és ízletes. Felkértük továbbá a színműírás két illusztris mesterét, Bródy Sándort és Molnár Ferencet, hogy mondjanak el nekünk egyefr-mást az ő leghűségesebb munkatársukról, akinek ők a szavukat és vonalakat kölcsönzik és aki nekik busásan visszaadja színben és zománban, amit tőlük kapott. Ha módunkban lett volna beidézni a Vígszínház külföldi gazdag repertoárjának sokat emlegetett szerzőit is, föltételezve természetesen, hogy azok Szerémyt apró és nagy szerepeiben látták, valamennyien az admiráció ugyanazon hangján adnának kifejezést hálájuknak. De hát azt megcsinálni nem lehetett. A mi Szerémynk idehaza-csücsülő ember, egészen a mienk, nem muto-gatja magát cédán idegen országok piacán, mint az örökké vándorló taljánok, franciák és németek teszik, ő beéri a magyar pénzzel és a magyar dicsőséggel, de abból legalább adjunk neki annyit, amennyi csak tőlünk telik.

I.

»A két palóccal nagy szerencsénk van. Az egyik palóc Mikszáth, a másik Szerémy Zoltán, a színész! Két nagyon hasonló ember, mind a kettő humorista, egyformán tudják a titkot: megnevettetnek és megrikatnak egyszerre. Az író oly nagy tekintély, hogy már meg is halt, a

színész most. van virágjában és róla van mondanivalóm abból az alkalmából, hogy Kiss József kiadja az arcképét.

Akármilyen iskolás legyen is, két annyira egyéni és külön embert összefogni, még egy pillanatra belekapaszkodom Mikszáthba. A palócz föld, a hevesi, a nógrádi és a borsodi rész, egyformán alkalmas arra, hogy színes és vidám művész szülessék rajta. A föld, a nép, az állat, a madár, furcsán kedves és meghatóan mulatságos ottan. Azonfelül érezhető már a szláv befolyás, ami, gondolom, nem rossz, lelágyítja a kemény és brutális magyar szöveget. A *figura* van ott odahaza és az író is, a színész is a legjobb figuracsináló, akit valaha ismertem. És a nagyszerű kedv fölött, amely bennük elementáris, örökkön éber,

Szerepeimből.

örökös majdnem ravasz józanságuk. És itten támad legnagyobb értékük az, hogy fölötte állanak annak, amit csinálnak.

Félek, hogy némelyek, akik velem együtt babonásan szeretik Mikszáthot, megsokalják, mert így egybefogom az élet a halhatatlannal. Fedig még tovább kell mennem, életük külső körülményeiben is hasonlatosak egymáshoz. Mikor Mikszáth legjava erejében volt, a jóakarató és a rosszakarató kritika azt mondta rá: jó, jó, a kis zsánerben mester, de nagy lélegzete nincsen, széles kompozícióhoz nem tud kimerül a novellában. Őt nagyszerű és igen nagyszabású regény volt a válasz erre. Szerémyre is azt mondják a jóakarató barátai:

— Zoli, mint epizódista első, de egy egész, nagy alakot, egy teljes estét nem tud betölteni!

Igazi kísérlet ebben az irányban nem is történt. De most a dolog érett és most következik a Szerény ideje. Mert mért kellene epizodistának maradni annak, aki a legnyomorultabb alakból is tökéletes ígurát tud csinálni? Képzeljék el, ha egyszer egy igazi szerepet kap.

Mindene megvan ahhoz, hogy egy egész darabot tartson a vállán. Nincs magyar színész, akinek több fantáziája volna, mint neki; fizikai készsége, biztonsága, ökonómiája teljes és nincs ma élő író, se magyar, se idegen, akivel értelem dolgában ne haladjon versenyt. Nem ama színészek közül való, akik csak a hozzájuk közel álló alaknak tudnak testet adni. Mindent megért, akármilyen komplikált legyen is, és mindent ki tud fejezni, ha emberi. Sőt megkorrigálja az írókat és velem is megtörtént, hogy a Tanítónő-ben — a milliomos parasztot játszotta — eonsequenter kihagyott néhány mondatot. A próbák végén megkérdeztem miért cselekszi? »Nem mondja az azt, Sándor! Nem lehet, hogy mondja.« Neki volt igaza, mint ahogy színészi, sőt dramaturgiai dologban is szentírás, amit mond. Vakon lehet megbízni az éles, az átható kritikájában, pedig előre ítél, nem pedig akkor, amikor a dolog már elvált. Mondják, Szigeti) József volt ilyen csupa-logika és képzelőerő egyben. De Szigetiről azt is mondják, hogy nem volt meleg, jóakarató férfiú. Szerémy Zoltán pedig csupa melegség és jókívánsága az ügyet pedig — amelyet szolgál — úgy szereti, hogy halálos ellene ségét, ha ugyan volna és lehetne ilyen, egy-egy érdes viccel útbagazítaná, hogy jól csinálja meg, amibe belefogott. Mint színésznevelő és mint fizet esteien, szűkszávú, de félelmes játékmester is roppant érték. Rendezőtalentumot pedig, idehaza nem tudok különbet. Meglátják, itt is övé a jövő!

A jövő! Szerémy negyvenöt éves és mi idehaza gyorsan öregszünk. Igaz, hogy a Vígszínházban az elsők között van, de még mindig ott vagyunk, hogy »nagyyszerű epizódista«. Biztosan tudom, hogy szenved ezalatt és mert több időt kell töltenie az öltözőjében, mint a színpadon: már-már elfogja valami bús rezignáció. A legnagyobb kín az ha meg nem mutathatjuk, mit tudunk! Nem az érvényesülés, mert arra fűtül ő is, én is. Ki kell futnunk a magunk formáját, mert belebődülünk. Nem egyszer láttam az »epizódistát« hallgatagon ülni öltözőjében, a keserű mosoly a szájára fagyott. »Mi baj, Zoltán?« »Semmi. Csak! azt gondolom, jó volna már egyszer dolgozni is. Egy-kettőre lemúl az emberről az élet!«

Az a hitem, hogy ránézve most kezdődik. Ezek a legkomolyabb és a legigazibb művészi karrierok, akik férfikorukban kezdik a nagy munkát. A valóban gazdag és igazán mély figurák megalkotásához az érettség kell, amelyet a szenvedés dere is megcsipett már egy kissé. Meglássák, mit fog csinálni Szerémy a ránk következő esztendőben. Alapjában véve nem fog csinálni mást, mint eddig, de önként látni fogják, kicsoda. Az ereje nagy volt eddig a kis feladatokhoz. Egyetlen alkalom kell csak, hogy »kidolgozhassa« magát. Ezen az estén nevetni és sírni fogunk egyszerre, az egész estén át. Amíg ez meglesz, gondolom, meg lehetünk elégedve vele, de ő is magával. Másat, mint teljeset, gondosat, becsületeset és igazán irodalmit nem látott tőle eddig se

Szerepeimből,

Kiss Józsefnek, a kiváló költőnek a „Hét” című lapja 1911. évi Szerémi-számából.

Szerepeimből.

senki. Ez az egyetlen színész, akitől nem hallottam gixert. Olyan ízlése van, mint csak a legnagyobb uraknak szokott lenni, és mégsem akar soha másnak látszani, mint szerény magyar komédiásnak.«

Bródy Sándor.

II.

»Öröm és boldogság Szerémy Zoltánról írni, mert ilyenkor érzi az ember, hogy a nyomtatott betűvel talán jóvá tudja tenni egy kis részét annak az igazságtalanságnak, ami sok éven át ezzel az igazán nagy és elsőosztályú művészszel történt. Bántani nem bántották soha, csak egy kicsit nem akarták felismerni, csak egy kicsit agyonnyomták, ahol lehetett, csak egy kicsit csöndessé, szótalanná tették, egy kicsit magába? vonultta, bölcsesé, gondolkozóvá nyomorították; — ezt sem állandóan, csak éppen ott és annyiszor, ahol és ahányszor csak lehetett. Öröm konstatálni, hogy az utóbbi időben végre neki is kezd megjönni a divatja, végre neki is elhiszi a közönség és 'a kritika azt, amit eddig csak kollégái tudtak és részben titkoltak, hogy egyike azoknak, akiknek isteni teljességben adatott meg a színészi zseni. Öröm konstatálni, hogy végre tőle magától is elfogadja a közönsége mindazt, amit adni tud, azt a rengeteg színészi gazdagságot, amit eddig a kapu alatt adott kölcsön sokaknak, akik dúsan kamatoztatták, színészi karrieré, hatalmas jövedelmekké és népszerűségekkel dagasztották azt, amit tőle titkon tanultak, kicsaltak, ellestek. Ennél a Szerémy Zoltánnál dúsabb adakozó és nagyobb tanítómester kevés járkált még e hazában a színházak körül. És mi, akik láttuk az ő nevelő hatását, az ő majdnem csalhatatlan ítéletének, finom ízlésének és abszolút színpadi tudásának lármás eredményeit — másoknál, akik rájártak, mint a szűnyogok a kövér emberre, elcsentek, kiszoptak belőle egy-egy csöppecske egészséges és zamatos színészvért, mi, akik láttuk ezt, csak azt az emberfölötti nobilitást bámultuk benne, amivel ezt hosszú éveken át szótlannul és hengegés nélkül tűrte, sőt a nagyon derék és nagyon leszűrődött emberiismerettel ékes férfiak naivitásnak látszó bölcsességével még örült is neki. Színészek, írók tudták és tudják, kiket segített itt is, ott is magas polcra, mialatt ő csendes szemlélő és »epizódszereplő«, »kabinetalakító« maradt.

Egy elégtétele azonban biztos. És ez az, hogy az ő színészi dicsősége nem az a fajta, amely alá van vetve a konjunktúrák és divatok változásának. Az ő színészi és emberi értékei olyan fémből vannak; amiken nem fog a napi divat színes zománca, de hála Istennek, a rozsdá sem. Ezeket, sem felcífrázni, sem elsötétíteni nem lehet. Olyanféle elégtétel az ő művészi elégtétele, mint azoké az aranypénzeké, amelyek a szekrényben vannak az értékpapírokkal és a színes nagybankokkal együtt: ha le is ég a ház és füstté romlik körülötte minden álérték, ő tán a hőben megolvadtan, de lényegében, értékében és belső

szépségében változatlanul marad meg annak, ami volt. És ez tíz-tizenöt év múlva még igazabb lesz, róla szólván, mint ma. Egy egész kávéházra való kreatúrája lesz már »*hogyan is hittak?*«, és »*mit is játszott?*« — amikor ő még mindig Szerémy Zoltán lesz.»

Molnár Ferenc.

Porzsolt Kálmán, a kitűnő kritikus és Lengyel Menyhért, a világhírű drámaíró írása, a: »Blaha Lujza Élete És Művészete, Kortársai stb.« c. emlékalumból.

»Szerémy Zoltán. A Vígszínház nagy művésze talán legjobban illenek ez a név: »Szerény Zoltán«. Soha még ilyen nagy tehetséget annyi szerénységgel párosítva nem láttak, mint ami Szerémy Zoltánban egyesül. A színpadi realitásnak mestere. Minden fellépése kabinetalakítás. Öntudatos művész; minden szava, mozdulata ki van számítva, de hangja mindig a szívből jön. Érzés és humor egyforma erős benne, de legerősebb a jellemzőképesség. Mindig a szerephez idomul s a legkisebb figurából is karaktert domborít. Nagy tehetséggel gyakran episódista színész. Róla is el lehet mondani, hogy még egyetlen szerepében sem bukott meg. A Vígszínház összjátékának legnélkülözhetlenebb oszlopa. A közönségnek és kollégáinak egyaránt kedvence. Dicsősége tetőpontján áll s teljes életrajzát majd egy jövőendő Alumban lehet kiadni. — Közöljük Szerémyről, Lengyel Menyhértnak, a kiváló drámaírónak meleg sorait is:«

»Keresem a szavakat, amelyekkel a legjobban meg lehet közelíteni a Szerémy Zoltán művészi egyéniségét. A hasonlatot keresem, amely talál hozzá — és talán legjobban egy céllövőhöz lehetne hasonlítani, aki sohasem hibáz és mindig a feketéd-pontba talál. Nem minden távolságot vállal — ez is az okosságát és józanságát bizonyítja — de mikor kiáll, akkor biztosra megy. Az alakjaihoz sem hozzátenni, sem belőlük elvenni nem lehet. Tökéletesek s mint ilyenek maradnak meg az ember emlékezetében. Mi, temérdek előadást látunk, a színpadi alakok ezrei suhannak el előttünk s tűnnek homályba, de ha e pillanatban emlékezni akarok a legnevezetesebbekre, amelyek mint hibátlan és valóban jellegzetes figurák maradnak az emlékezetemben, akkor a néhány nagyszerű színpadi emlékek között, okvetlenül ott van élesen, tisztán elhatárolva, a Szerémy Zoltán egy-két alakja, akiket úgy állított talpra, hogy akár rögtön márványba lehetne őket vésní (gondoljunk csak a »Tanítónő« gazdag parasztjára).

Nem véletlenség az, hogy különösen magyar darabokban és nevezetesen vidéki figurákban nagyszerű, — típusa a magyar színésznek, aki gazdag és vérbő tehetségével józanul, meggondolással gazdálkodik, Egyenes leszármazottja és követője a Szigetieknek, Újháziaknak — a mesteriségét még talán ezeknél is jobban tudja. Őstípusa a korrekt magyar úrnak, a derék és tiszta embernek, akit öröm látni

és akivel tisztesség együtt lenni — Egy kicsit szegyenkezve teszem le a tollat — Szerémyt, a művészt és az embert nem ilyen elfutó sorokkal kellene méltatni.«

Lengyel Menyhért.

*

Ugyancsak ebből a sütetből való a következő le/él és cikk, amely .Berliner Tageblatt rólamszólo írását hozta el hozzám jubiláris megemlékezésül:

VÍGSZÍNHÁZ.

929. VI 3.

Kedves Mester!

Molnár Ferenc adta át nekem legutóbb Berlinben a mellékelt cikket, hogy juttassam el önhöz, bizonyára örömmel és érdeklődéssel fogja olvasni.

Remélem, rövidesen megkezdi nyaralását és az ősszel friss egészségben tér vissza közénk.

Őszinte ragaszkodással köszönti

igaz híve:

K o b o z m r e.

ABSOLUTES THEATER.

(Nachdruck verholen.)

Von;

Franz Molnár.

Ein ausgezeichnete ungarischer Schauspieler: Szerémy, feiert zurzeit Jubiläum. Das Los des Jubilars und zugleich auch sein einziger Lohn sind: ein Haufen Anekdoten. Die, die ich hier erzählen will, ist meinem Gefühl noch mehr, als eine private Anekdote. Sie charakterisiert nicht nur diesen grossen ungarischen Schauspieler (— der wie die meisten ungarischen Schauspieler durch seine Sprache in Europa unbekannt bleibt —), sondern sie hat mich etwas kennen gelehrt, was ich »absolutes Theater«, nennen möchte. Die wirkliche Spiellust eines Vollblutschauspielers. Das reinste: Theaterspielen ohne Publikum,

An einem Frühlingsvormittag sonnten wir uns vor dem Bühneneingang auf der Strasse ein paar Schauspieler, Schriftsteller. Drin-

neti war Probe. Plötzlich kommt ein älterer bebrillter Herr, den wir alle kannten: ein namhafter Theaterdirektor aus der Provinz. Er bleibt bei uns stehen, alle begrüßen ihn, auch Szerémy. Als sie die Hände schütteln, sagt der Direktor lachend zu ihm:

»Na, deinetwegen hatte ich heute früh eine schöne kleine Unannehmlichkeit.«

»Meinetwegen? — fragt erstaunt der Schauspieler. — Wo denn?«

»Im Dampfbad. Ja, ja, du brauchst dich nicht zu wundern, eine sehr peinliche Affäre. Du weißt, wie kurzsichtig ich bin. Im Dampfbad geht man doch ohne Brille. So konnte es passieren, dass ich, wie ich zwischen den Duschen hin und her gehe, plötzlich einen nackt Menschen sehe, der unter einer Dusche steht und der dir auffallend ähnlich sehen muss, denn ich hätte schwören können, dass du es warst. Als ich zum zweiten Mal an ihm vorbeikam, gab ich ihm einen mächtigen Klaps auf den Rücken. Der Herr dreht sich um, und stell dir vor, es war ein fremder Herr, ein Trainer, ein englischer Trainer. Er sagte mir furchtbare Grobheiten auf Englisch — ich bat ihn in meinen gebrochenen Englisch tausendmal um Verzeihung, aber das half nichts: er wurde immer größer und drohte mir schliesslich mit Boxen, so dass mich die Masseure aus meiner unangenehmen Situation befreien mussten.«

Dies erzählte der Direktor, und wie bei derart weniger amüsanten Geschichten üblich, lachte er allein herzlich darüber und ging in das Theaterbüro hinauf. Wir rauchten weiter unsere Zigaretten und gingen im Sonnenschein auf und ab. Plötzlich nimmt Szerémy mich am Arm:

»Kommen Sie doch einen Moment.«

Er zieht mich beiseite, fort von der Gesellschaft. Dann sagt er leise:

»Versprechen Sie, dass Sie mich diesem kurzsichtigen Direktor nicht verraten.«

»Nun?«

»Der Trainer, der ihn im Dampfbad verboxen wollte war ich! Wundern Sie sich nicht. Ich bin nicht verrückt. Ich wollte einmal im Leben für mich selber Theater spülen. Ich war glücklich, als es gelang. Ohne Publikum! Endlich einmal! Denn dieser Direktor zählt nicht als Publikum: er war, ohne es zu wissen, mein Partner, und auch das wird er niemals erfahren.«

Für Zuschauer mag es der grösste Luxus sein, allein im Zuschauer-Raum zu sitzen und so einer Vorstellung beizuwohnen. Das wird manchmal Regisseuren, Autoren zuteil, und auch von dem berühmten König habe ich so etwas gelesen. Von Szerémy aber habe ich gelernt, welches für Schauspieler der grösste Luxus ist: selbst auf diesen einen einzigen Zuschauer verzichten.

Nagy tisztesség amikor egy magamfajta, nem sok nyelvhez-értő színész, egy világhírű nagy magyar író jóvoltából belepillanthat a világhír tükrébe ...

* * *

És az engem méltató cikkek koronájául, utolsónak hagytam azt a klasszikus írást, amely úgy ragyog le az én csekély életemre, mint a nap az igénytelen zsályára a réten. Az »Az Est« alábbi cikkét értem ez alatt, amely elsősorban nem azért tesz boldoggá, igazán nagyon boldoggá, mert rólam is szép mondatokat mond egy nagy sajtóorgánus élén; de mert mindazzal, ami elismerek tudott rólam mondani egy eleddig szélesebb körben ismeretlen kis falu, Nógrádmegyer [kedves szülőfalum képét ékesíti. íme vegyék! — Ez az én életműveim legszebb méltatása:

* * *

Az „Az Est” vezércikke.

— Megjelent 1929 október 20-án. —

Egy kis magyar falu

a díszpolgár babérkoszorúját nyújtja föl egy nagy magyar művésznek, *Szerémy Zoltán*-nak. Eddig a helységnévtárban keresték *Nógrádmegyer* községet, ezentúl a kultúrhistóriában is megtalálják. Milyen ragyogó példája a kultúrfölénynek, egy kis magyar falu népe büszke arra, hogy köréből indult el az Istenáldott művész; és a művésznek, aki szinte babéردőben jár évtizedek óta a világot jelentő deszkákon, odaadja a legtöbbet, amit adhat, de aminél kedvesebbet, meszeszerűbbet, szebbet, gyöngédebbet és meghatóbbat nem is lehet: *polgárai közé* fogadja, díszpolgárnak választja. A fény, amely a Szerémy Zoltán művészetének pompájában, eleganciájában, férfias bájá-

ban és szeretetreméltóságában estéről-estére fellobbant a Vígszínház színpadán, csodaszép visszfényt kap a magyar falu szívében. Ez a falu büszke lehet *Szerémy* Zoltánra, de *Szerémy* Zoltán is büszke lehet a maga falujára. Milyen fölemelő ma, ép ma, a hűségnek és ragaszkodásnak ez a példája, a falunak ez a tündöklő hűségnyilatkozata a művész és a művészet iránt. Szinte úgy hat, mint egy régi népmese: *Szerémy* Zoltán neve külön fejezet a színpadi művészet történetében, általa könnyedebb, frisebb, üdébb lett a magyar színjátszás, egyszerre: magyarabb és egyszerre: nyugateurópaiabb. Ez az egy szál ember magának Budapestnek arcát megváltoztatta, csillogóbb, kedvesebb, ravaszabb és finomabb lett a mosoly a meghajszolt és megkínzott nagyváros szemében, Itt a színpadon Budapest szemeláttára esti fényben telt el jó darab élete — milyen megható, hogy azért számontartotta és nyilvántartotta az a kedves kis falu is, amelynek fia volt és most: díszpolgára. Ez a díszpolgárság nemcsak *Szerémy* Zoltánnak válik díszére, de *Nógrádmegyének* is és egész kultúréletünknek, amely mint a nemzetközi tudományos kongresszusokon való hatalmas sikereink vagy a barcelonai

világkiállítás két nagy arany-
érme is büszkén hirdeti: kul-
túránk fényében rendületlenül
őrizzük integritásunkat!

Hogy pedig e felémvilágító fáklyák, nagyszerű méltatások, (megszerezték nekem azoknak a méltánylását is, akik hivatva vannak megmérni és megjutalmazni a köz javára gyümölcsötvetett iparkodásunkat, azt nem is illenék megcsodálnom. Kultúránk Zászlóvivői, Órei, nagyszívű Kertészei: Kormányzó Úr őfőméltósága és Kormányzatunk európai hírnevű Vallás- és Közoktatásügyi Minisztere, Klebelsberg Kunó gróf öxelenciája, nem hagytak még figyelmen kívül soha olyan kultúrtényezőt, akiről a köztudat, a közérzés azt állapította' meg, hogy kiijár számukra a legfelsőbb meglegedés dísze. Ez a dísz az én homlokomra immár kétszer is ráfonódott, rövid időközben. És mert ezek a kitüntetések az én életemnek ékkövei, mélyen átértzett hálaival és hódolattal foglalom belé ezeket a dokumentumokat az én legbecsesebb emlékeim koronájába:

L

A m. kir. vallás- és közoktatásügyi minisztertől

2287—1926.
eh. szám.

Magyarország Kormányzója Ő Főméltósága Budapesten, 1926. évi július hó 10 .napján kelt magas elhatározással megengedni méltóztatott, hogy Színművész úrnak, — A Magyar Vígszínház 30 éves jubileuma alkalmából, — a Vígszínházban három évtizeden át kifejtett művészi sikerekben gazdag munkásságáért elismerése tudtul adassék.

Erről Színművész urat a kormányzói elismerést jelképező koronás bronz érem megküldése mellett, örvendetes tudomásulvétel végett, azzal értesítem, hogy a csatolt »Elismervény«-t megfelelő kitöltés es aláírás után hozzám mielőbb visszaküldeni szíveskedjék.
Budapest, 1926, évi augusztus hó 6.

P. H.

Klebelsberg.

Nagyságos

Szerémy Zoltán
színművész úrnak

Budapest.

II.

A magyar királyi vallás- és közoktatásiügyi minisztertől

000—7.
441—1929. szám.

A Kormányzó Úr Öfőméltósága Gödöllőn 1929. évi augusztus hó 6-ik napján kelt magas elhatározásával előterjesztésemre megengedni méltóztatott, hogy Nagyságodnak negyven éves sz'nművészi pályáján szerzett érdemeiért újbóli elismerése tudtál adassék.

Erről Nagyságodat a Kormányzói újbóli elismerést jelképezi koronás ezüstérem csatolása mellett örvendetes tudomásvétel végett, őszinte szerencsekivánataim kíséretében azzal van szerencsém értesíteni, hogy a szintén idemellékelt »Elismervény«-t kitöltés és aláírás után hozzám visszajuttatni szíveskedjék.

Budapest, 1929. évi október hó 18-án.

P. H.

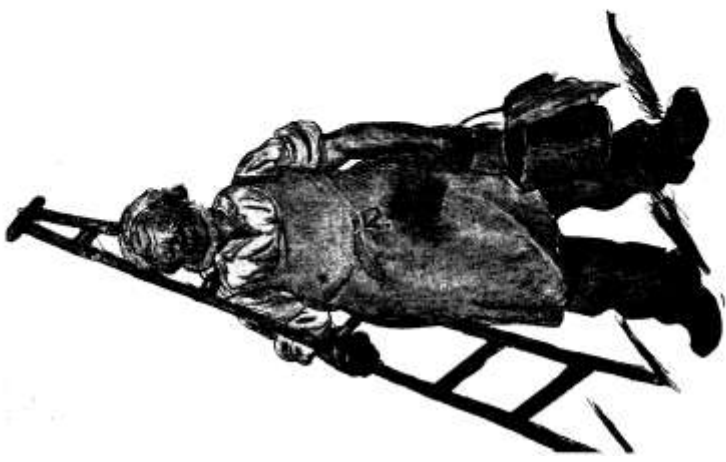
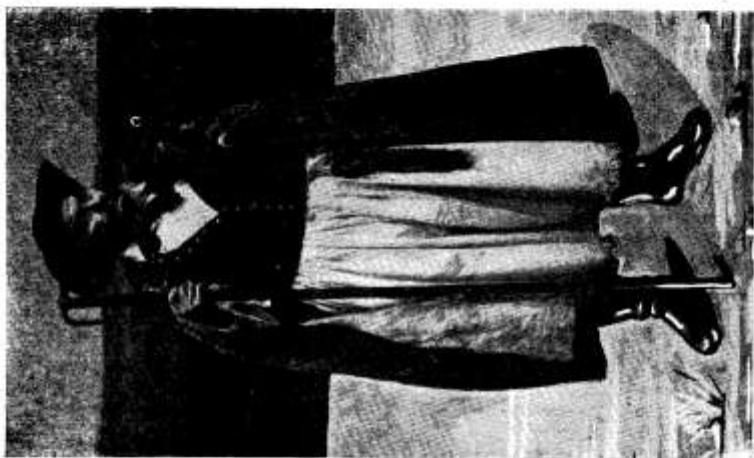
Kiebelsberg.

Nagyságos

Szerémy Zoltán
színművész úrnak

Budapest.

A Kormányzói kegy fényességének nyomában, mint a Pleyádok vetélykedő csillogásának meleg sugarai kerestek föl a jóba rá tok, színésztületek, színházak kitüntető jókívánságai. Érdemük szerint becsülöm meg ezeket a kedves, kollegiális írásokat is, amelyeknek értékét a szeretet, a megértés és a kollegiális hozzáértés adják. A szívembe már rég beírtam őket; hadd foglaljanak helyet itt is, ahol; a szegényember Wertheim-szekrénye, a hálás emlékezés őrzi őket mindenha.

Szerepeimből.

Blaháné.

Ehhez a bájos képhez egy kis magyarázat jár. A Nemzet csalogánya a Magyarszínházban játszotta Kada Elek „Helyreasszony” c. darabját és mi Vigszínhaziak — üres esténk lévén — elmentünk hódolni Blahánénak, aki későn vett észre bennünket a nézőtéren és nagy-csodálkozásában belesült a „Miatyánkba” amit szerepe szerint mondania kellett. Ennek az emlékére kaptam a Nagyasszonytól ezt a fotografiát.

VIGSZINHAZ.

Budapest, 1926. április 30.

Nagyságos

Szerémy Zoltán úrnak
a Vigszinház művésze

BUDAPEST

Igentisztelt Művész UR!

Abban, hogy a Vigszinház harminc-
éves jubileumát ünnepül ülhetjük meg,
legnagyobb része van azoknak a művészek-
nek, akik ott állottak már az új intézet
bölcsőjénél és akik fejlődése során,
sokszor nagyon nehéz időkben is, hűsé-
gesen kitartottak mellette.

Ezek között pedig legelső hely illeti
meg Önt, igentisztelt Művész UR, aki
harmincéven át szakadatlanul a Vigszin-
háznak szentelte kivételesen művészi
erejét, gyönyörű példát adva az újabb
nemzedéknek is a szinpad rajongó tisz-
teletéből, az önfeláldozásig terjedő
kötelességtudásból, amikor a művészet
egyetemesebb, nagyobb érdekeiről volt
szó.

Boldog az a színház, amely ily nagy-
szerű embert s nagy művészt mondhat magáé-
nak és a boldogságnak ezt az érzését
akarjuk kifejezésre juttatni, akkor,
amikor a Vigszinház jubileuma alkal-
mából hálatelten és egész szívünkbelkö-
szöntjük Önt.

Kiváló tisztelettel:

A VIGSZINHAZ IGAZGATÓSÁGA
(Aláírások.)

ORSZÁGOS SZINÉSZEGYESÜLET ÉS NYUGDIJINTÉZETE.
Budapest, VIII., Baross-tér 9. Telefonszám: József 21—67.

9277.
1929. szám.

Nagyságos

SZERÉMY ZOLTÁN színművész úrnak

BUDAPEST.

Az „Országos Színészegyesület“ igazgató-tanácsa e hó 10.-én tartott ülésén hozott határozatával, meleg szeretettel üdvözli Nagyságodat a legfelsőbb helyről jött kitüntetés alkalmából.

Ez a legfelsőbb kitüntetés oly művészt ért, aki évtizedekre szóló működésével mindannyiunk tiszteletét és nagyrabecsülését vívta ki. Mert ez a művészet mindenkor nemes, kristályos és mindenk felett magyar volt. E kitüntetés minket is büszkévé tesz, mert Nagyságod a vidéki színészet göröngyös útjáról jutott el az ország egyik legelső drámai színházához, amelynek ma is egyik büszkesége.

Újból és újból őszinte szeretettel köszöntjük és maradunk

Budapest, 1926. augusztus 12.

kiváló tisztelettel

GÉCZY ISTVÁN
titkár.

STELLA GYULA
elnök.

YORIK...

XII. EPILÓGUS.

ok gyarlósága mellett pedig talán hiányosabb volna ez a könyv, ha nem emlékezném meg azokról, akik körül művészi pályájuk legelején, mint oktató, tanácsadó, tanár, vagy keretész a sck igérszt-bimbó között, tölem-telhetően én is megtettem a magamét, hogy fejlődjenek, izmosodjanak és eljussanak céljaik Céljához, a festett-világ álmatag tündérvilágába, a Színpadra...

Szólnom kell róluk, az én kedves növendékeimről is, akikben én mint au.a a gyermekeiben színészetileg újjászülettem és akikben magam is továbbélek.

Óh, jól tudom én azt, hogy keveset tehettem értük és a magam szegénységéből, szerény művészi kincseimből, aligis adhattam egyiküknek-egyiküknek valamit. Különösen az operisták (akikben már évek óta olyan igaz, bensőséges öröömöm telik vehettek át keveset az én művészi hitemből, színpadi doktrínáimból. Mert őket csaknem teljesen lefoglalták azok a súlyos és váltig nehéz ének- és zenetanulmányi követelmények, amelyek alig engedtek számukra annyi időt, amennyi egy-egy vers, drámai monológ, prózai párjelenet, melódramatikus szöveg betanulására és színpadképes kifaragására kellett. Mégis — kérkedés nélkül — jogot formálok hozzájuk is, a lelkemben

élő szeretet jogán. És ha semmi egyébért, hát azért, mert szinte majdnem egy negyedszázadig mellettük állottam és élesztettem bennük a tüzet, a hitet, a reményt, hogy el ne csüggedjenek, ne lankadjanak, ne féljenek a hívogató és mégis, minden kezdben a félelmek-félelmet földéző, rejtelmes lángoktól, az Ige csipkebokrának biblikus lidérc-tüztől. De, ha csak a tapasztalt idegenvezető szerepe volt is, a művészet csúcsai felé törekvő nemes ifjú elhivatottak között, az én szerepem, azért senki el nem veheti tőlem a boldogan-jutalmazó, büszke tudatot és a fölemelő érzést, hogy immár a siker gyönyörű mennykárpitján ragyogó újabb csillagok egyikének-másikának fényében, talán ott izzik az én Hitem, iparkodásom egy-egy ki nemaludt sziporkája...

*

... Sok töprengés, vívódás, önmagammal való vitatkozás, tétozás előzte meg bennem az elhatározást, amíg végre méltónak ítélttem magam arra, hogy tanítsam azoknak a nagy Tanítóknak a művészi eszközeit, akiktől én is valamelyest átörököltem a színpad mesterségbeli készségeit. — Már több, mint tíz éve ettem Thália kenyerét, amikor a Népszínház nagyszerű művészasszonya: Hegyi Aranka, a színészetnek játékban és énektudásban egyaránt fényes Csillaga, arra az elhatározásra jutott, hogy színészkolát nyit. Ennél az elhatározásnál valóban semmisen lehetett indokoltabb. Nemcsak azért, mert ha egyáltalán jogosult a színészet világában, hogy női tanerő is taníthassa a jövő színészgenerációt (erre vonatkozóan nekem még ma is leküzdhetetlen aggodalmaim vannak), úgy Hegyi Aranka, elsősorban vállalhatta ezt a nagy és szent feladatot, márcsak azért is, mert iskolájának megnyitására, nemcsak belső, nagy színészi értékei, de a kínálkozó növendékek egész sora. ösztönözhetette.*

És engem, Hegyi Aranka elsőnek szemelt ki arra, hogy tanítsak az iskolájában.

Mondhatom, nem kevés rábeszélésre volt szüksége, amíg önmagammal-szemben meg tudott győzni, hogy a tanítást vállalhatom. És sokáig tartott, amíg leszoktatni a szemérmes pirulásról, amikor a

* Aggodalmamat, amelyet a női színész-tanerők működésével szemben érezek, különösen ha a férfi-szerepek betanítására gondolok, ezúttal csak azzal a jólismert, színésztörténeti passzivitással támogatom, amitecsékélyszámú kivételekről nem szólva a legjelentékenyebb magyar és külföldi művésznők példája mutat a tanítás terén. Nézzük csak az itthoni nagyokat: Buloyovszky Lilla, Mór Anna, Dériné, Laborfalvi Róza, Hegedűsné, Blaháné és még igen sokan, sohase tanítottak. Legalább iskolaszerűen, soha! Színpadi próbák között, tehát kritice, talán: de szisztematikusan és a tanítás iskolaszerű fogalmai szerint azonban, távol tartották magukat a színészképzéstől. Férfi-szerepek oktatásába meg éppen nem avatkoztak volna! Hiszen az csak természetes, hogy Desdemona, sohase lehet az Othelló oktatója ...

Szerepeimből.

Szerepeimből.

növendékek a »Tanárúr« címmel szólítottak. Hogy ez naivítás lett volna?! Nem! Ez a színpad és színpadi-művészet legteljesebb megbecsülése volt, az örök Sokratesz megállapításán keresztül:

— Tudni csak annyit tudunk, hogy nem tudunk semmit...! Ma, talán könnyebben teszik túl magukat e címen sokan. Mert a Tegnap és a Ma között őrülő időmalom, igeinsok aranyértéket zúzott össze, a mi a mi fiatalságunk idején szent volt... Mester ... Művész ...; Tanárúr ... Élmény ... Művészet... Föülmulthatatlan ... Örökbecsű ... Csodás... Remek... Emberábrázoló... Tehetség... Bámulatos... Hasonlíthatatlan ... Klasszikus ... stb. Ezek a színészet és művészet valamikori arany-födözetének devalvált színpadi jancsibankói. Ma ezzel fizetnek! Ma ez a váltópénz. Ma!... De régebben (nem is olyan nagyon régen), csak egy húsz-harmic esztendővel ezelőtt, bizony ezeknek a fogalmaknak is más volt az ázsiójuk... Éppen ezért mondtam, hogy nehéz volt nekem a/z elhatározás, hogy az új színés^generáció oktatása egyrészenek, még a rámeső igencsekély hányadát is vállaljam. Hogy mégis engedtem a Hegyi Aranka és mások rábeszélésieinek és magamraöltöttem a »tanárúr«, előttem sokideig molierei pikantériájú bársony-paletóját és allonge-parókáját, ebben a színészi képzelőerőn és némi, megbocsájtható emberi hiúságon túl, mint igazoló kényszer., ott volt a vágy: tenni valamit a jövőért! Mert a színész, nijn-díg a jövőt, a maradandóságot, az elmulthatatlanságot ostroimöiljja* Lévéen éppen ezekhez és éppen a színésznek semmi köze ...

Tanítottam tehát, a drágajó Hegyi Aranka iskolájában és mindjárt a kezdet-legelején voltak olyan tehetséges, valóban a színpadra hívatott növendékeink, akikben örömem tellett és, akik közzül többen, ma is jelentékeny tagjai a magyar ,sőt a külföldi színpadoknak. És bár az anyagilag gyöngén alapozott iskolavállalkozás, nem sokáig bírta ki a költségeket (Hegyi Aranka, minden szegény tehetséget ingyen vett föl az iskolájába úgy, hogy alig volt néhány fizető növendékünk), magát a tanítást, a fiatalok előretörését, lelkeségüket, érvényesülnii-!a,karásukat,. szerelmüket a színpad iránt, olyannyira megkedveltem, hogy — lemúlván rólam a tanítás iránt oly sokideig érzett kétség— folytattam a tanítást a magam szakállára akkor is, amikor megszűnt már a Hegyi Aranka sok-sok reménynyel nyílt és aránytalanul rövid idő alatt megszűnt színész-iskolája.

Ezt a magán-színészoktatást javában favorizáltam, amikor az a tisztesség ért, hogy a kítűnő Mihalovics Ödön vezetése alatt állott Zeneművészeti-Főiskola tanári karában helyet kaptam, Apponyi Albert gróf, akkori közoktatásügyi miniszter úr kinevezése alapján. A szavalás tanszjéke, az én kineveztetésem előtt, dr. Várady Antal, a kiváló költő és középiskolai tanár tanszjéke volt a Zeneakadémián. Sokideig nagy ambícióval és teljes rátermettséggel töltötte be ő ezt a tevékenységi-kört is. Később azonban úgy látta, hogy egyéb elfoglaltságai

nem engednek neki elég időt az operisták oktatására, irodalomtörténeti és szavalástant kiképzésére. Leköszön: teh.it és így lettem én a/ ő utóda.

ORSZ. MAGY. KIR. ZENEAKADÉMIA.
Budapest, VI., Liszt Ferenc-ter 12. sz.

807. sz.
1907.

Tekintetes

Szerémy Zoltán úrnak
a Vígszínház tagjának

Budapest.

A nm. vallás- és közoktatásügyi m. kir. Miniszter Úr Ö Nagyméltósága 104.950—907. st. a. k. rendeletével Önt az Orsz. m. k. zemeékadpmián a szavalástan tanításával, heti 3 órai kötelezettséget és 1000 korona tiszteletdíjjal megbízni méltóztatott. Tiszteletdíja szeptember hó elsejétől június hó 30-aig terjeépleg, bélyegeit és általán láttamozott nyugtatványára, 10 egyenlő utólagos havi részletekben utalványoztatott ki.

Erről Tanár Urat, örvendetes tudomásul, hivatalból értesítem.

Budapest, 1907. november hó 14-én.

Mihalovich
igazgató.

Nagynevű tanártársaimhoz (akik közül változatlan, élénk rokonszenvvel gondolok ma is a kitűnő Anthesre. akinek a művészete engem is Wagner-imádóvá tett), szeretettel ps megnövekedett önérzettel vonzódtam. Különösen szerettem, becsültem igazgatómat, a finomságokban és művészetrajongásokban példaadó Mihalovicsot, aki még akkor is valami nagyon distingvált lelki parfeumöt hagyott magánitán az előkelő műintézetben, amikor elfáradván, 1919-ben, bizonyára fájó szívvel megvált a Zenefőiskola vezetésé;ől. Hasonló emlékeket őrzök, bizonyára igensokakkal együtt Moravcsik Gézáról, a mindig kellemes, önzetlen főtitkárról, aki nemijég hagyta itt ezt a harmóniatlan, tülekedő világot...

A Mihalovics-rezsim után a nemkevésbé nagy művész dr. Hubay

Jenő vette át a vezetést és egyéni kvalitásaival, európai hírű művészi értékével állt a kormánykerék mellé. Vele és mellété, én is folytattam igénytelen tanári működésemet és *egészen* a legutóbbi időkig; teljesítettem az új generáció akadémiai oktatása körül rábízott föladatakat. Sok öröm jutott nekem osztályrészüln ezenközben, a sok fiatal magyar tehetség kiérését látva. Növendékeim ragaszkodó szeretete' megbecsülése, igen sok levélben, újévi és a messze-idegenből küldött üdvözléseik, előhaladásukról való híradásaik, ma is féltveőrzött kedves emlékeim. Ezeket a kedves írásokat gyakran át-átlapozom, el-el

Anthes Ggörgy.

tünődvén az idők múlásán. Megemlékezem a kiválóbakról később névszerint is. Itt, most csak azt akarom megrögzíteni, hogy a világháború alatt (amelynek említését, amint a szíves olvasó tapasztalhatta, célzatosan kerültem e könyvben), nagyon megnehezült a Zenefőiskola fölött is az idők járása. Dr. Huba y Jenő főigazgatónak minden zsenialitását össze kellett szednie, hogy a, tanítás fönntartható legyen. A Zenefőiskola növendéklétszám-grafikonja szerint, 1915—16-ban volt az intézetnek legkevesebb férfinövendéke.) Hogyne! Hiszen nemcsak a tanárikar és a zenefőiskolai hivatalnok-szervezet nagy részét vitték el a frontra, de a férfinövendékek javát is besorozták katonának és (óh örök fájdalom), ebből a féltett, nemes emberanyagból is, nagyszámú áldozatokat szedett az emberi barbarizmus netovábbja, a világháború. Ki adhatja vissza nekünk például szegény Bihar Sándort és a többieket, akik ott veszték az ember-mészárszéken, a kultúra örök szegényére és a honi művészet mélységés gyászára . . .

Ebben az időben tehát, megkevesbedvén a tanítási teendő a Zene-főiskolában, mellékesen elfogadtam, az Országos Színészegyesület színésziskolájának megtisztelő meghívását is és ott is tanítottam, igen jeles és pompásan bevált növendékeket. A háború alatt az ambiciózus,, kiváló tanítói tehetségekkel is megáldott kolléga, Balassa Jenő, megboldogult barátom volt a színésziskola igazgatója és ő a nehéz háborús viszonyok dacára, kétségtelenül felvirágoztatta a máris érdemesmúltú tanintézetét. Az összeomlás után,, Balassa Jenő kollégánkon súlyos betegség vett erőt (ez a gyógyíthatatlan kór, csakhamar el is vitte ezt a fenkölt gondolkodású, derék embert) és ha színészi helye bizonyos tekintetben ma is üres, igazgatói székébe a Színészegyesület színésziskolájában egy valóban kiváló egyéniség, Vidor Dezső került. Az ő adminisztratív tudása — amely a M. Kir. Operaház sok ágú-bogú hivatali gépezetében is pompásan érvényesül — az egyesületi-színésziskola egyre fokozódó sikereiben is megmutatkozik.

Általábanvéve — azt hiszem, nemcsak a magam véleményének adok kifejezést amikor azt mondom, hogy — a mai nagyon súlyos viszonyok között, nemcsak a színészoktatás terén, de a színésztárs¹-dalom vezetése terén is, a legmegbízhatóbb és legkiválóbb kezekben vannak a dolgok. A sok színházbukás, szerződésnélküliség stb. ezernyi bajai közül, ezek a lelkes, nagy munkabírású színügyi vezetők, bizonyára ki fogják vezetni a mi népünket.

És most, névszerint és egyénekenként is, egy kis seregszemlét tartok az én kedves, volt növendékeim között. Szeretném itt hiánytalanul felsorolni a kedves fiatalokat, de sokan vannak, akik »nem futották végig a pályát«, vagyis, akik a nagy Cél előtt félreállottak, vagy mais pályát választottak. Többen Hymen rózsáncait vették magukra és mint ilyenek, hűtlenek lettek Tháliához. Így, az én régi »osztályozó-könyvemből« kikeresek néhány nevet a beérkezettek közül (vagy akik már közel vannak a célhoz) és — ha nem veszik rossz néven — vámot szedek a sikereikből azon a címen, hogy színészi mivoltuk megszületése körül én is bábáskodtam:

Adler Adelina

Álpár Gitta

Anday Piroska

Andrejka Margit

Babits Vilma

P. Basilides Mária

P. Budanovics Mária

Bársony Dóra

Bársony Lajos

Bloh Ilona

Berzeviczy Mária

Bihar Nándor

Csóka Béla

Demény Arthur

Dömötör Ilona

Ecker Szidónia

Flesch Ella

Farkas Sándor

Gervai Erzsébet
 Goda Gizella
 Havas Gyöngyi
 Hubert Etel
 Kolbay Ildikó
 V. Krizanich Lujza
 Kruyswyk Annie
 Kulcsár Juliska
 László Géza
 Medveczky Bella
 Ocskay Kornél
 Pallay Matild
 Palló Imre
 Radnai Erzsi
 Relie Gabriella
 Orosz Júlia
 Róna Dezső
 D. Sámson Mária
 Vágó Boriska

Walter Rózsi
 Vojt Ilona
 Závodszyk Zoltán
 Christián-nővérek
 Grosavescu Traján
 Bánó Irén
 Retteggy Margit
 K. Éliás Ilonka
 Titkos Ilona
 Dr. Torday Ottó
 Töttössy Lola
 Sós Margit
 Nagy Margit
 Dergán Blansch
 Gaál Franci
 Csatay Janka
 Kőszeghy Teréz
 Mányoky Kató
 Iván Sándor

Ezek csaknem valamennyien,, elsőrendű, kiváló tehetségek voltak, már az iskolában is. Talán, csak Ádler Adelinával történt meg az a zenefőiskolái bohózat,, hogy az operaénekesnői tanszakra — nem vették föl ezt a kiváló talentumú és valóban színpadrahivatott művésznőt. Akadnak ilyen iskolai juszticmordok. De annál leírhatatlanabb, kedvesebb, festő ecsetjére méltóbb jelenet nem akadt, mint amikor ezt az elutasító határozatot, a galambszívű Mihalovics Ödönnek kellett Aquila Ádler Adelina előtt meghirdetnie ... Teremtő szent Isten odafönt a Mennyekben! — Micsoda rémséges föladat volt ez ennek a közmondásosán lágyszívű, drága jó embernek!... Én ma is azt hiszem, hogy Mihalovics igazgató úr, szívesebben vállalta volna, hogy a vállán vigye föl a Gellérthegyi citadella elé az Operaházi-előtti Sphinxet (amelyről, mellékesen azt mondotta egyszer egy töről-metszett lipótvárosi kisgyerek, hogy a Sphinx egészen olyan, mint a nagymama,, amikor mosdik...), sehogy neki, kelljen enunciólnia a tanárikar rideg határozatát. Minthogy azonban ezt a döntést mégis ki kellett hirdetni Mihalovics direktor úr, valahogyan megemberelvén magát, behívatta Ádler kisasszonyt. — No most! Minden szem a vajszívű igazgatón! Ő pedig fölkel a bizottság asztalától és eléjesietve az elutasításra ítélt kisasszonynak, kezefogott vele és csak szorongatta a kezét. De alig jött más szó a lelke mélyéig meghatott, nemes-szívű igazgató ajkára, mint:

— Kéremszépen ... Kisasszony kéremszépen ... Hiszen ez kérem szépen, nem is olyan nagy baj kéremszépen ... Kisasszonykérem

És így tovább.

Ezután az emlékezetes jelenet után, kint az előteremben karotl-fogtam a visszautasító határozat hatása alatt méltán elképedt Adler Adelinát és mindjárt in médiás res mondottam neki:

— Volna kitartása, anyagiereje külföldre menni?

— Óh, hiszen az mégcsak kerülne — felelte könyjeivel küzdve az izgalomtól kipirult csinos szőke leány. — De ez a szégyen, tanár úr! Óh ez a szégyen ...

— Ne törődjék most ezzel a, határozattal, amely úgylátszik, Mihailovics direktorúrnak sem tetszik. Ellenben hallgasson rám: menjen külföldre és tanuljon! Meglássza, szorgalommal és kitartással rövidesen örömkönnyeket fog sírni a mai kis epizód fölött...

És Adler Adelina, akiből néhány év múlva nagy énekesnő lett, külföldi tanulmányai után, szórói-szóra beváltotta ezt az én prognosistomat. — Amikor hazajött, ünnepelték és hosszúidőig neki volt a legnagyobb gázsija a magyar hang birodalmában. — Igen! Mert a pápa öszentsége családkozhatatlansága, nem mindig zenefőiskolai surrogátum.

*

Valahogyan így voltam Gaal Francival is, amikor fölvételre jelentkezett a színészegyesületi iskolában. A megjelenésére akkoriban szinte jelentéktelen kis lányka, elmondott valami verset, elnyikorgott egy kis éneket és — ha mindjárt kérdésnek látszanék is, ideírom, mert igaz — én voltam az egyetlen, aki tehetséget láttam benne. A fölvételi-bizottság legtöbb tagja, savanyú ajkbiggyesztéssel azt látszott mondani, hogy:

— Ugyan mit akar itt ez a mókus!?!... Legjobb, ha valami divatüzletbe kifutólánynak megy!... Hiszen nem nagyobb, mint drága-világban egy császárszemlye ...

Nos, én valahogy elerttem ezt a kedvetlen szembeszédet és, mielőtt abból még baj is lehetett volna, a következő kijelentést tettem:

— No, csak vegyük föl ezt az apróságot, mert ez máris többet tud, mint mi valamennyien ...

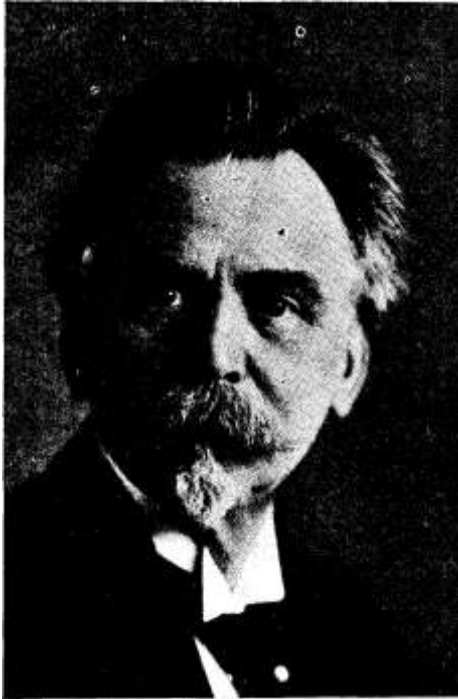
És amikor a Vígszínház színpadán, már mint kollégák játszottunk! együtt és amikor más színpadokon aratott nagy sikereiről hallok, vagy olvasok: olyan jólesik az érzés, hogy ezt a kis drágakövet én már csiszolatlan mivoltában is jól megláttam és talán megmentettem a sorsdöntő elkeseredéstől. Mert igaz ugyan, hogy nem »végezte ki« a színészegyesületi színésziskolát, ahonnan máshová vitte az ő ma is híres temperamentuma, de a végzetes baj mégis csak a fölvételnél törtenhetett volna, ha ott netán elutasítják ...

Nagyon gondos és nagyon becsületes mérleg kell ahhoz, hogy friss tehetségek (színészetben és irodalomban) a helyükre juthassanak. Én

azt hiszem, hogy Krisztust mindannyiszor megfeszítik a közönyösek, az értelmetlenek, a felületesek, valahányszor egy-egy szunnyadó tehetséget félrelöknek, elvezéttetnek, elüldöznek. Oh, milyen kár az elvetélt tehetségekért! És milyen felelőség van azokon, akik ítélnék!

*

A zenefőiskolai növendékeim közül szívesen gondolok vissza a Palló Imre és a Závodszy Zoltán szorgalmára és tehetségére. Pallóban a szívós székeley akaraterő szinte duzzadt. Nem csüggedt a kez-

*Dr. Hubay Jenő,
főigazgatóm a Zenei főiskolán. A magyar
zeneművészet ezidőszerinti vezére.*

det nehézségeitől (pedig közben a világháború, énekesnek nemvaló nyomorúságait is végigkínlódta); több mint egy évig, nagy szorgalommal és kitartással tanult Olaszországban egy kiváló mesternél és, kioblósódott nagyszerű hangjával, mint kész operabariton került haza Operánkhoz. — Závodszy Zoltán, hasonló hivatottsággal és akaraterővel küzdötte föl magát a pedagógiai pályáról a Wagner-énekesi színvonalra. Én azt hiszem, hogy még igensok szép sikert várhatunk ettől a tehetséges ifjú énekestől.

Walter Rózsi, aki az operai balletkarból került a zenefőiskola ének-kiművelési szakára, a tánc- és énekbeli kétségtelen és nagy tehetségen

túl, mint drámai színésznő is figyelmet keltett zsenialitása mellett. Pedig sohase járt színésziskolába! Mégis olyan ösztönös színésznő (kevés van, mint ez a nagyszép asszony, aki játékbeli készségének, természetesen, hasznát is veszi a Opera színpadán, a Parasztbecsület pompás Santuzzájában, külföldképes Toscájában és megjelenésében is igéző Saloméjában.

Nagyráhivatott magánnövendékem volt Bánó Irén, akit az Aida vendégszínházára készítettem elő Kerner István társaságában. Bánó Irén, operai debut je előtt is már elismert tehetség volt és egyik legemlékezetesebb sikere volt a Jánosvitézbeli francia királykisasszonya. Bi-

*Harmath Hedvig,
a Vígsház fiatalon elhunyt
nagyszerű naivája.*

zonyára ma is egyike lenne Operánk legkedveltebb énekesnőinek, ha közben el nem hódította volna a világot jelentő deszkákról feleségnek Sándor Pál, országgyűlési képviselő.

Általábanvéve, sok növendékemet vitt el a pajkos kis Ámor, a házasság révébe. Egyidőben szinte kabala volt nálam tanulni, mert az egyszersmind férjhezmenetelt is jelentett. Retteggy Margit, Andrejka Margit, Töttösy Lola, Dergán Blanka, Éliás Ilonka és még sokan a tanítványaim közül, egyenesen az iskolapadokból léptek a házasságba. Én és a művészet, ilyenformán, csalódtunk bennük. De azért talán mégis ők voltak az okosabbak...

Két, tragikus-émlékű növendékemről is meg kell emlékezmem.

Az egyikről, a legszebb jövővel kecsegtető Bihar Sándorról már szólottam. Hősi halált halt a fronton és korai pusztulása, még ma is vádolhatja azokat, akik ezt a gyönyörű ígéretet, rövidlátásukkal ott hagyták elveszni a legmohóbb halál aratóünnepén, a szörnyű világháborúban. Gyóni Gézával, a költővel együtt, Bihar Sándor elhárítható végzete is, a közöny és a felületesség számláját terheli... És növendékeim közé tartozott, a később Bécsbe került Grosavescu Traján is, akit a féltékenység paroxizmusában a felesége lőtt agyon. Szegény, csöndes román fiú! Aligha adhatott okot erre a halálos féltésre. Nyu-

*Stella Gyula,
az Orsz. Színész- és Nyugdíjgyesület elnöke,
az új színészgeneráció vezére.*

godtabb természetű, komoly növendéknek ismertük a mi Zenefőiskolánkban, ahol — legalább az én tudomásom és tapasztalatom szerint — nem fogott tüzet abban a gyönyörű virágoskertben, amelynek rózsái, női kollégái szép arcáról csábíthatták volna... íme a Sors hatalma! Bécsbe kellett eljutnia, hogy találkozzék a Végzetével... Ostoba golyó! Ostoba, féltékenység!

*

Többi tanítványaimról nem azért hallgatok e helyen, mintha elfelejtettem volna őket. De ha mindegyikről szívem szerint külön-külön

kellene írnom, akiket egy negyed-század alatt tanítottam, nemcsak a szívem, a lelkem volna tele velük, de még egy ilyen kötet is ... Így, nekik együtt és egyéneként küldöm az emlékezés szárnyán, el nem fogyó szeretetem kifejezését. Vajha ők sem felejték el azt, aki olyan sokszor boldog büszkeséggel gondol rájuk.

* * *

Eltűnődöm mindazon, amit negyvenéves színészmúltamról összeírtam ...

Nagyokat lobban a pilács, serceg a kanóc, kialudni készül a mécses, amely mellett az emlékezés éjszakai csendjében vissza-visszanéztem a kedves Múltba... És képzeletemben megint ott állok a Víg-színház előtt. — Úgy érzem magam, mint az a kiránduló, aki megy, mendegél egy hegyi ösvényen, kanyargó utakon, sűrű fák és bokrok között és amikor fáradtan, szinte ellankadva egy tisztásra érkezik, akkor veszi magát észre, hogy: hiszen csaknem oda jutott vissza, ahonnan elindult.

Én is megilletődéssel látom magam ismét elmélkedéseim során a Lipót-körúti múzsa-templom előtt. Ott, ahol életemnek több mint felét leéltem. Azt hiszem, hogy én ezt a házat, ezt a múzsaotthont már annyira megszoktam, hogy még azután is, ha az utolsó utamra vittek is, mint hazajáró lélek (szabadjeggyel vagy anélkül) ott fogok váltig ténferegni a *mi* színházunkban, a Víg-színházban, a sóhajainkkal, kacagásunkkal, vágyainkkal és reményeinkkel megszentelt folyosókon, öltözőkben és a színpadon, amelyen mindenegyes szóban újjászületett és meghalt a lelkünk egy-egy részecskéje... A Pannónia-utcai fronton fogok ödöngeni, a kiskapu körül, ahol annyiszor üldögtünk előadások előtt és próbák közben ...

Sokan azok közül akik a kispadon társaink voltak, már sem lelkes tapsra, sem az ügyelő csengetyűjére, testi-mivoltukban vissza nem térhetnek. Egy egész színésztemető van velük tele... Igazán fáj névszerint felsorolnom őket. Hiszen valamennyiüket testvérként szerettem és siratom őket ma is, mint az én szélesebbkörű Családom értékes és korán-elköltözött Tagjait. Hová lett velük és általuk a sok jókedv, szellemesség, ötlet, siker, öröm és ellágyulás?!.. Az örök Hamlet tolul fel az ember gondolataiba akaratlanul is, a közel harmincötéves Víg-színház kiskapujában, ahol ők soha többé be nem lépnek...

— Haj, szegény *Yorick!*... Ismertem, Horáció; végtelen tréfás, szikrázó elmességű fiú volt: engem a hátán hurcolt ezerszer és most, hogy irtózik tőle a képzeletem, a gyomrom is émelyeg rá. Itt függött az ajk, melyet én összecsókkoltam¹, azt se tudom, hányszor. Hová lettek gúnyjaid, bakaugrásaid, dalaid, villámló élceid, melyek az egész asztalt hahotára fakasztották!?!... Egy sincs már belőlük, hogy kimajmolnád saját torzképedet? Bezzeg, most esett le az állad! No eredj

őasszonyosága öltözőjébe s mondjad neki: fesse bár magát ujjnyi vas-
tagon, erre jut az arca; eredj kacagtasd meg vele ...«

Fenyvesi Emil, Tihanyi Miklós, Tanay Frigyes, Rónaszéky
Gusztáv, Balassa Jenő, Kazaliczky Antal, Makróczy János,
Nánássy Géza, Péchy Kálmán, Mátray B. Béla, Kassay
Győző, Faludi Ignác, Varga Sándor, Gyarmathy Gusztáv,
Czeplédy Andor, Haraszthy Hermin, Harmat Hedvig, Hunyady
Margit, Nikó Lina, Bánky Judith, Földessy Sándor, Kész
Rózi, Kalmár Piroska, Szalay Károly, Miskolczy, Szathmáry
Árpád, Gábor József, Ráthonyi Ákos, Bihari Ákos, Csillag
Teréz, Jászai Mari, Kemenes Lajos, Pethes Imre, Delli Emma,
Sziklai Kornél, P. Szép Olga, Gyöngyi Izsó, Tapolczai Dezső,
Keglevich István gróf, Spádi Zsigmond, Wister Ernő, Sántha
Kálmán dr., Mihályi József dr., Beer József, Rotschild a
színházi portás és Molnár a színészbejáró hű őr...

Álmodjatok a régi jó időkről!

*

... De nem! Ilyen könnyesen, ilyen szomorúan mégsem zárom az emlékezések sorát. Olyan volna ez, mint egy sikolybafulladt kacaj, amely ott kísértene örökké azoknak a füleibe, akiket derűs, bohém emlékekkel iparkodtam szórakoztatni... Tiltakozik ez ellen a színészelek vidámságban fogant, bár könnyekkel keresztelt bohém szelleme.

Hiszen szó sincs róla! Fehér fejjel, csaknem egyedül botorkálni a betegség és rokkantság nyomorú mankójával a Vígsház körül, ahol egy-családba összeforva éltünk azokkal, akik ma már sorra mind elmentek és felülről, a felhő-proscéniumból nézik e hívságos földi dolgokat: bizony, nem a legjobb érzés!... De, akik elmentek és bennünket néhányunkat sereghajtóknak felejtettek itt, annyi szép és kedves emléket hagytak nekünk, hogy ezekkel az emlékvirágokkal és a változhatatlan idők divatjába való belenyugvással, talán eltakarhatjuk könnyes szemünk előtt »szegény Yorick« sírját...

Van hát, ami enyhítse bennünk a múlt után siránkozó elérzékenyülést: a nem dicstelen jelen és, a remélhetően szép jövő. Mert fel kell ismernünk nekünk, régieknek, akik mint valami nagy utazásra készülők, ott sertepertéltünk még a régi Ház körül, hogy nemcsak a jeles múltban volt tele a hivatottság készültségével az a Hajlék, ahonnan legkedvesebb művésztestvéreink olyan kérérlhetetlen hamarsággal és összetartó következetességgel kiröppentek a Nirvánába, hanem tele van az most is, a nemes tradícióknak hű követésével, friss tehetségekkel! Tele van izmos munkabírással, új vezetők új Akarásával és fáradhatatlanságával, minden okos megértéssel, szép feladatok egész tömegével, idegenbeli múnagyságokat-legyűrő, magyar értékekkel, egy-

szóval mindazzal, ami a »mát« méltóvá teheti a »tegnaphoz« ... Ebbe a hangulatba, ebbe az átérzésbe azonban nem illenek bele aktuális nevek...

És bár volna még sok derús emlék, kedvesen figyelők asztalára illő, kakukfüillatú mezei csokor, de egylélekzetre, bizonyára elég volt ennyi! Elmesélni is, meg velem együtt átélni is... »Lesz még idő' szépen járni!« ... ahogy az alföldi magyar mondja, Majd tán sátorosünnepken, amikor az újság, valamelyik színészszemle, szokás szerint fehér asztalt terít a kedves olvasóinak, lehet, hogy a Regélőd ismét előkiecmereg a sutról és új, kedvderítő történeteket mond el azoknak, akiket érdekel. Lehet!... De hát a bölcs spanyol példabeszéd azt tartja, hogy: »Senki se látta még a holnapi napot!« így hát a »holnap« nekehn is, Neked is, kedves olvasóm, csak egy nagy kérdőjel. Nekem, a színésznek, kétszeresen az. Mert senkisé is ostromolja úgy a hír tornyát és az emlékek várát, mint a színész. Viszont: senkit úgy be nem temet a feledés sívó homokja, mint éppen azt a népszerű, zajosan-ünnepelt *Yorickoi*, akiről ma mindent tud a világ, de holnap, éppencsak azt nem tudja, hogy ki volt és, hogy volt-e valaha ...

Jövel Petőfi! Lelkem egyetlen, örökigaz bibliája! Mit is mondasz te a színészsorsról és pedig nem kisebb komédiással kapcsolatban, mint a hasonlíthatatlan, a nagy Egressy Gábor.

----- — *(a színész)*

*Lekötte csügg ő egy rövid bilincsen —
Ez a jelen; — csak erre számolhat,
Mert a jövőhöz semmi köze nincsen:
Ha a jelennek biztos fővényébe — — —
Le nem bocsátá híre horgonyát:
Elmegy nevével az idő hajója
És menni fog az örökléten át! —*

Nyájas Olvasóm! Hozzád szólok legvégül és megköszönöm Neked a türelmedet, hogy időt áldoztál az én emberi ábrázatom hosszas szemléletének. Mert abban, mindabban, mit emlékeim közreadásában Eléd adtam és könyvbefoglalva asztalodra kívántam helyezni szent karácsony estjére könyeimben fűrödtem le a komédiás színpadi festékét és olyannak mutattam magam, aminőnek (tetszetős, vagy visszatetsző) emberként vagyok ... Ha megőrzői valamit lelkem cserepeiből, pmlékezetem emberi voltából, óh bölcs Bíró, ösztönös Igazságmérő, én Olvasóm, kedves Közönségem, akkor nem hiába jártam végig Érted az én művészpályám negyvenéves öreg Kertjét, egy-egy izesebb gyümölcsért ...

Finita...